THEOLOGIAE MORALIS

INSTITUTIONES

EX SACRIS SCRIPTURIS CANONIBUS

AC SS. PATRUM SANIORUMQUE DOCTORUM SENTENTIIS COLLECTAE

PASCHALIS FULCO

INSIGNIS COLLEGIATÆ AC PRIMIGENIÆ PAROCHIALIS ECCLESIÆ
S. JOANNIS MAJORIS NEAPOLIS CANONICI

EDITIO NOVISSIMA

IN QUA AD UTRIUSQUE JURIS RECENTIORES SANCTIONES PLURIMA ADDITAMENTA
TRACTATUM DE MONIALIBUS APPENDICES DE MATRIMONIO
DE ECCLESIIS RECEPTITIIS DE TITULO IN ORDINATIONE REQUISITO
DE REGULIS JURIS CANONICI EC.

NUNC PRIMUM

accesserunt doctrinæ theorico-practicæ

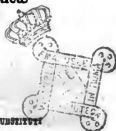
EX OPERIBUS DEPROMPTÆ

S. ALPHONSI M. DE LIGORIO

OPERA ET STUDIO

IOSEPHI ROMANI PRESB. NEAP.

IN ARCHIEPISCOPALI LYCEO UTRIUSQUE JURIS ANTECESSORIS SUBSTITUTI

TOM. III.

Neapoli

EX TYPOGRAPHEO AD SIGNUM ANCORÆ

MDCCCXLIV.

INSTITUTIONES

THEOLOGIÆ MORALIS

TRACTATUS X.

DE BENEFICIIS, ET JURE PATRONATUS

Mihi visum est, ut post Tractatum de Religione, subnecterem Tractatum de Beneficiis, uti re spirituali. De Beneficiis explicabo tantum ea, quae ad regimen conscientiarum pertinent, omissis omnibus iis, quae forum, et eruditionem spectant, quia quisque apud Canonistas addiscere poterit. Sit ergo

CAPUT I.

De definitione, et divisione Beneficiorum.

Q. Quid est Beneficium ecclesiasticum?

R. Est jus spirituale utendi ad vitam fructibus bonorum, quae titulis, et ministeriis perpetuo adnexa sunt. Dicitur *jus spirituale*, non per essentiam, sed quatenus ab officio spirituali, ob quod exercendum datur, pendet. Dicitur *utendi*, nam Beneficiarii nec domini, nec usufructuarii, sed meri usuarii sunt Ecclesiasticorum redituum, tantumque moderato victu, et vestitu contenti sunt. Dicitur *ad vitam*, puta beneficiarii, non in mensem, vel annum. Sequitur *Sacri Ministerii causa*, quia causa beneficii est Sacrum Officium, hoc est juge servitium Ecclesiae impendendum, nec dari beneficium potest sine spirituali officio. Quare Bonifacius VIII. Cap. ultim. de rescript. in VI. ait: *Beneficium datur propter officium.* Tandem adnectitur *ab Ecclesia constitutum.* Beneficium itaque auctoritate Episcopi, vel Pontificis fundari debet. Hinc Capellaniae laicales, et legata pia non beneficia, sed stipendia, et eleemosynae sunt.

Q. Quotuplex est Beneficium?

R. Multiplex est I. Dividitur in saeculare, et regulare. Primum est illud, quod tantum institutum est pro Clericis saecularibus, ita ut vacet per professionem Religiosam, uti est Canonicatus, Archipresbyteratus etc. Secundum est illud, quod pro Regularibus tantum institutum est, ita ut non possit conferri saecularibus, nisi dispensatione Pontificis, cap. 37. et seq. de election. cap. 5. de Praebend. in VI. Triden. sess. 14. de Reform. cap. 10.

II. Dividitur in simplex, et duplex. Primum est illud, quod nullam ha-

bet adnexam curam Animarum, Jurisdictionem, Praeeminentiam, sed solum Divinum recitandi officium, et Sacrum faciendi onus ut Capellania, simplex Canonicatus etc. Secundum est illud, quod habet adnexam curam Animarum, vel administrationem Ecclesiasticam, ut Episcopatus, Parochiale beneficium, Praepositura, Cantoria, Abbatia etc.

III. Dividitur in Collativum, Patronatum, et Electivum. Primum est illud, quod confertur per voluntatem absolutam, ac liberam Episcopi, alteriusve Praelati. Secundum, quod confertur ab Episcopo, vel Praelato per praesentationem a Patrono. Tertium est illud, quod confertur per suffragia Electorum, accedente postea confirmatione Superioris. Tandem dividitur in Incompatibile, et Compatibile. Incompatibile est illud, quod habet adnexam curam Animarum, vel illud quod postulat residentiam personalem, ut sunt duo Episcopatus, duo Curata beneficia etc., vel quae instituta sunt in eadem Ecclesia ad eundem finem, habentque idem onus, ac officium eodem tempore persolvendum, qualia sunt duo beneficia uniformia sub eodem tecto, ut duo Canonicatus in eadem Ecclesia, Canonicatus, et Parochia in diversis Ecclesiis. Compatibile est illud, quod non exigit residentiam personalem, nec idem onus, ac officium eodem tempore persolvendum.

CAPUT II.

De modis adquirendi Beneficia.

Solent adquiri beneficia I. Electione, et confirmatione. II. Collatione libera. III. Praesentatione Patroni, et institutione Superioris.

§ I. *De beneficiis Collativis.*

Q. Quinam est Collator supremus beneficiorum?

R. Antiquitus spectabat ad Episcopum collatio beneficiorum, sicut et ordinum, ut ex Concil. Lateran. I. Can. 3.. nunc autem Collator supremus est summus Pontifex, ut ex cap. 2. de Praebendis in VI., quia ipse est Dispensator omnium bonorum Ecclesiae, Superior omnium Clericorum (1).

Q. Quibus modis Pontifex confert beneficia?

R. Tribus modis potissimum, scilicet jure praeventionis, jure concursus, et jure devolutionis. *Jure praeventionis*, cum scilicet Pontifex confert gratiam alicui de aliquo beneficio.

Jure Concursus, cum scilicet Papa concurrit cum quolibet Ordinario ad

(1) Conventione novissima an. 1818. art. XI. cautum liberam fore Episcopis Paroeciarum collationem, quae quovis anni tempore erunt vacaturae. Unde ex hodierna disciplina Paroecias liberae collationis per *Concursum* iis inter adprobatos conferre debent Episcopi, quos digniores existimant juxta Tridentini Conc. decreta (Sess. XXIV. de Ref. Cap. XVIII). Qua de re permulta sanxerunt Pius V. Bulla *in Conferendis*, et Bulla *Apostolatus* an. 1567. tum Clemens XI. in Encyclica *Reverendissime* an. 1721. et Benedictus XIV. Bulla *Cum illud* an. 1742, qui omnes praedictam formam a Tridentina Synodo in Paroeciarum collatione traditam non modo confirmarunt, verum etiam perspicue illustrarunt.

Cum vero Paroeciae esse possint juris Patronatus vel Ecclesiastici, vel Regii,

beneficium conferendum, et tunc collatio Papae valebit, etiamsi nulla desidia, vel negligentia Ordinarii Collatoris intervenerit; nam cum Papa ordinariam dederit potestatem beneficia conferendi majorem sibi reservavit, ut cum illa vellet, conferre posset. Quare inter Papam, et Ordinarium datur locus praeventioni, ita ut qui prior contulerit, ejus collatio est rata. Quod si dubitetur de proprietate, potior erit possessor, si vero neuter possideat, standum pro eo, cui Pontifex contulerit, propter conferentis ampliorem dignitatem. Pro Jure tamen concursus standum Juribus, et Concordatibus Regnorum, eorumque consuetudinibus a S. Sede adprobatis.

Jure devolutionis; nam tempus collationis praefinitum Episcopo, aliisque inferioribus Collatoribus sunt sex menses a die scientiae vacationis computandi, cap. 2. de Concess. Praeb; praefixum enim est ad coercendam Collatorum negligentiam, quae sine scientia dari nequit, Cap. 2. de Constit., quibus elapsis collatio devolvitur ad superiorem; unde nulla est collatio ab eo postea facta, utpote a non habente potestatem facta, ob regulam in cap. 26. de R. J. in VI., et non solum ob negligentiam devolutio datur in re beneficiaria, verum etiam propter delictum, cum nempe ii, ad quos spectat, conferant indignis,, seu inhabilibus, et incapacibus, vel non observant formam a Concilio Lateranensi sub Innocentio III. praescriptam, cap. *Quia propter*, 42. de elect. et elect. potest (1).

Q. Quinam est ordinarius beneficiorum ecclesiasticorum Collator?

R. Quod sit Episcopus pro beneficiis tum collativis, tum patronatis existentibus in sua Dioecesi, item Praelatus quasi episcopalem jurisdictionem habens pro suo restrictu. Si aliis hoc jus occupaverit, demonstrare debet titulum, praesumptio enim stat semper pro Episcopo, et Praelato.

Q. Num Episcopus debeat adhibere consensum Capituli in electione, vel collatione beneficiorum?

R. De jure communi adhibendus est consensus Capituli, secus irrita esset institutio, Cap. *Novit*. Cap. *Ea noscitur* de his quae fiunt a Praelatis etc. Verum nunc standum est vel privilegiis, vel consuetudinibus, quae contrarium indicant in aliquibus locis, et Ecclesiis.

Q. Num Capitulum, sede vacante, conferre possit beneficia?

R. Capitulum, seu Vicarius Capitularis vacante Sede nequit conferre beneficia, quae ad liberam solius Episcopi collationem pertinent. Hinc Ho-

vel Laicalis: hinc primo casu jure novissimo illos instituent Episcopi, quos pariter praevio concursu tanquam digniores inter adprobatos Patronus ecclesiasticus praesentabit: altero, et tertio casu, praevio examine illos instituent Episcopi quos Patronus praesentabit, dummodo idonei ipsi fuerint ad grave ministerii onus in Ecclesiae utilitatem suscipiendum. Postremo in eodem art. XI. excipiuntur Paroeciae vacaturae in Curia, aut quarum Pastores fuerint ab Apostolica Sede de aliqua dignitate, aut Canonicatu provisi. Hae omnes Pontificiae collationi reservantur.

(1) Concordatorum lege an. 1818. art. VIII. cautum beneficia simplicia liberae collationis, quae fundationis, et erectionis in ecclesiasticum titulum praerogativa potiuntur pro mensium diversitate tum a Sede Apostolica, tum ab Episcopis esse conferenda. Quamobrem a Januarii mense usque ad Junium a Summo Pontifice illa conferentur: a mense vero Julii usque ad Decembrem eorumdem collatio ad Episcopos spectabit.

Insuper eodem art. sancitum beneficiorum provisionem semper in favorem subditorum utriusque Siciliae Regni faciendam esse.

nor. III. in Cap. 2. ne Sede vacante aliquid innovetur, scribit: *Nusquam in jure cautum inveniri, quod Capitulum vacante sede fungatur Episcopi vice in Collationibus Praebendarum.* Solum potest conferre beneficia sede vacante, quae ad Episcopum, et Capitulum simul pertinebant; quia per Sedis vacationem Episcopi jus Capitulo adcrescit. Porro de jure Capitulum vacante sede potest confirmare Electos, cap. 14. de Majoritat., et obedient., potest instituere Praesentatos, Cap. 1. de instit. in VI.

Q. Quid de Vicario Generali?

R. Vicarius Generalis non potest beneficia liberae Collationis Episcopi conferre nisi de speciali mandato. Quare Bonifac. VIII. scribit in Cap. 3. de offic. Vicar. in VI. *Cum in generali concessione nequaquam illa veniant, quae quis non esset verisimiliter in specie concessurus ..... officialis, aut Vicarius Generalis Episcopi beneficia conferre non possunt, nisi beneficiorum collatio ipsis specialiter sit commissa.* Solum potest jure suo electos confirmare, et instituere praesentatos cap. 3. de Instit.

Q. Quodnam tempus debet elabi, ut dicatur beneficium devolutum ratione negligentiae?

R. Si agitur de beneficiis infra Episcopatum, vel Praelaturam regularem, spatium requiritur sex mensium a die scientiae numerandorum, Cap. 2. et Cap. 5. de concessione Praebend. Si vero agitur de Episcopatu, vel Praelatura regulari, spatium trium mensium, Cap. 41. de election. et electi potest., nam brevius tempus electioni Antistitum, quam aliarum dignitatum praestitum est, quod eorum defectus perniciosior sit Ecclesiae.

ADDITAMENTA

DE BENEFICIORUM COLLATIONE QUIBUS ANIMARUM CURA ADNEXA EST (1)

Collationem parochialium Ecclesiarum, et beneficiorum cum animarum cura, debet omnino praecedere examen in concursu coram Examinatoribus synodalibus. Enimvero statuit Tridentina Synodus, *quum parochialis Ecclesiae* vacatio .... *quodammodo contigerit* (sive in curia, sive extra illam) *etiamsi reservata, vel affecta fuerit generaliter, vel specialiter...* Episcopus statim habita notitia vacationis Ecclesiae (2), *per edictum publicum* vocabit ad concursum omnes, qui volent examinari: *transacto constituto tempore*, decem puta dierum, omnes, qui ad concursum descripti

(1) Excerpta ex opere eximio Caroli Gagliardi de beneficiis cum nostris additionibus vol. II. cap. 10. edit. Neap. an. 1842.

(2) Tridentina synodus in *cap. expedit 18. sess. 24. de ref.* in primis decrevit, ut *Episcopus, et qui juspatronatus habet infra* decem *dies, vel aliud tempus ab Episcopo praescribendum* idoneos *aliquos* clericos *ad regendam Ecclesiam coram deputatis examinatoribus* nominet. *Liberum sit tamen etiam aliis, qui aliquos ad*

fuerint, examinabitur ab Episcopo, vel ejus Vicario generali, atque ab aliis *Examinatoribus synodalibus non paucioribus, quam tribus*. Quorum *votis*, si pares aut singulares fuerint, *accedere possit Episcopus*, vel Vicarius, quibus magis videbitur. Peracto deinde examine *renuncientur*, Synodus ait, *quotcumque ab his Examinatoribus idonei judicati fuerint aetate, moribus, doctrina, prudentia, et aliis rebus ad vacantem Ecclesiam gubernandam opportunis: ex hisque Episcopus eum eligat, quem ceteris* magis idoneum *judicaverit, atque illi, et non alteri collatio Ecclesiae ab eo fiat*, ad quem spectabit eum conferre. *Si vero* juris patronatus ecclesiastici erit, ac *institutio ad Episcopum, et non ad alium pertineat, is, quem* patronus digniorem *inter probatos ab Examinatoribus censuerit, Episcopo* praesentabit, *ut ab eo instituatur. Cum vero institutio ab alio, quam ab Episcopo erit facienda, tunc Episcopus solus ex dignis eligat digniorem, quem patronus ei praesentet, ad quem institutio spectat. Quod si* jurispatronatus laicorum *fuerit, debeat qui a patrono praesentatus erit, ab iisdem deputatis ut supra examinari, et nonnisi idoneus repertus fuerit, admitti*: alias collatio, seu institutio tamquam subreptitia nullius momenti erit (1).

Tum S. Pius V. Tridentinam legem hanc declarans, et amplians multa imperavit. 1. Ut servetur Tridentina forma concursus. 2 Episcopus parochiam, quae in mense ordinario vacaverit, conferre infra sex menses debeat, alias devolvatur provisio ad Sedem Apostolicam. 3. Ut vacante in mense apostolico Ecclesia, teneatur Ordinarius intra quatuor menses, praevio concursu significare Summo Pontifici, vel ejus Datario magis idoneum ex concurrentibus: aliter collatio apostolica fiat sine concursu Ordinarii. 4. Patroni intra legitimum tempus nimirum sex, vel quatuor mensium, praesentare unum, vel plures idoneos teneatur, et praesentatus intra duos inde menses institutionem petere, ac obtinere. 5. Ordinarius nequeat ultra decem alios dies prorogare terminum vel concurrentibus, vel patronis a Tridentino constitutum decem dierum ad nominandos idoneos clericos coram synodalibus Examinatoribus. 6. Parochiales omnino dignioribus conferantur, alias electo minus digno posthabitus dignior valeat ab irrationabili judicio Episcopi, et Examinatorum appellare ad Metropolitanum, et Sedem Apostolicam, vel si Metropolitanus, aut exemptus fuerit, ad viciniorem Episcopum, tamquam Sedis Apostolicae delegatum: non impedita interim executione praeelectionis ab Ordinario factae, atque per novum examen si con-

id aptos noverint, eorum nomina *deferre, ut possit postea de cujuslibet aetate, moribus, et sufficientia fieri diligens inquisitio. Et si Episcopo, aut Synodo provinciali pro regionis more videbitur magis expedire, per* edictum etiam *publicum vocentur qui volent examinari*. Primus hic Tridentini decreti articulus exolevit, quum solum usu vigeat Episcopale edictum convocans concurrentes ad examen cum termino dierum decem.

(1) Necessitas publica videtur legem hanc Tridentinam postulasse. Nam *non est hoc consulere populis, sed nocere, non praestare regimen, sed augere discrimen: integritas enim praesidentium salus est subditorum*, scripsit S. Leo M. *ep.* 1., alias 87. ad Episcopos Africae. Ad rem hanc videsis *inst.* 12, Lambertini, alias Benedicti XIV, qui necessitatem istam eligendi parochos digniores comprobat exemplo architecti, cum Guilielmo Parisiensi.

stiterit de irrationabili judicio, collatio revocetur. Quidquid aliter fuerit gestum, denique irritum declaratur, et inane (1).

Deinde litteris S. Congregationis Concilii die 10. Ianuarii 1721. de mandato Clementis XI, haec alia in conferendis per concursum parochialibus Ecclesiis praescripta sunt. 1. Ut assignentur eaedem omnibus concurrentibus quaestiones, iidem casus, idemque textus Evangelii uno eodemque tempore, iisque certum, et congruum horarum spatium constituatur, intra quod casus resolvant, et quaestionibus respondeant latine, conciunculam vero componant materno, et vulgari sermone. 2. Ut concurrentes omnes in uno conclavi claudantur, in quo data singulis scribendi commoditate, et responsa et sermonem singuli sua manu scribant, et subscribant, e quo egredi, nisi postquam scripta confecerint, ac tradiderint Examinatoribus, liceat nemini. 3. scripta responsa, et conciunculas tam Episcopus, vel Vicarius generalis, quam Examinatores, et cancellarius concursus subscribant. 4. Collata inde per ejusmodi concursum ei Ecclesia parochiali, qui fuerit magis idoneus, ac dignior judicatus, nisi intra decem dies a die collationis interponatur appellatio, non admittatur haec amplius tam a mala relatione Examinatorum, quam ab irrationabili judicio Episcopi. 5. Si quis tamen intra decendium appellaverit, acta concursus, vel originalia, vel eorum copia rite collata coram Vicario generali, vel alio per Ordinarium deputato, et subscripta per Cancellarium, et Examinatores synodales, qui concursui interfuerint, clausa, et obsignata, ad judicem appellationis transmittantur: ex quibus nisi gravamen quod ad doctrinam liqueat, ad novum examen provocandi facultas frustra postulabitur. Quod vero ad mores, et reliqua, nisi probaverit appellans vel ex iisdem actis, vel aliis documentis non levibus illatum gravamen, frustra persequetur appellationem.

Denique nuperis Benedicti XIV, litteris encyclicis, datis die 14. Decembris 1732. (2) clarior methodus conficiendi concursum constituta est sequentibus septem articulis. In primis, statim habita notitia vacationis Ecclesiae ad praescriptum Tridentini idoneus in ea per Episcopum deputetur Vicarius curatus cum congrua fructuum portionis assignatione, onera ipsius Ecclesiae sustenturus, donec ei de rectore provideatur. 2. Publico evulgetur edicto notitia concursus cito post decem dies celebrandi, eodemque edicto dare admoneantur concurrentes, ut interim in Curia Episcopali, suarum qualitatum, meritorum, et munerum probationes, attestationes tam judiciales, quam extrajudiciales aliaque id genus documenta, quae fraude vacent: ac veritate nitantur, exhibeant: alioquin decem lapsis diebus documenta ejusmodi, qualiacumque ea sint, nullatenus recipiantur. 3. Eveniente die concursus, a Cancellario Episcopali singulorum merita, qualitates, et requisita fideliter deprompta ex documentis tempore habili exhibitis in scriptis summatim redigantur, et copia istiusmodi summarii tradatur non solum Episcopo, vel ejus Vicario generali, sed omnibus sigillatim examinatoribus ad concursum adscitis, ut ferant quum de scientia, tum de vita, moribus, aliisque dotibus regendae Ecclesiae necessariis judicium. 4.

(1) S. Pius V. *const. in conferendis 33.* data 15. Kal. April. 1567, quam exscribit St. Quaranta *in summ. bullar.* tit. *beneficiorum parochialium collatio.*
(2) Benedict. XIV. in *const. cum illud* 68. *to.* 1. Bullarii.

Die praestituta habeatur coram Episcopo, vel Vicario generali, et tribus saltem Examinatoribus synodalibus concursus, servata tradita forma, totaque rerum in ea gestarum series scriptis diligenter enucleetur. Examinatores ad assequendam certam, et indubiam conjecturam scientiae, postquam diligenter expenderint singulorum peritiam in expiscando oretenus aliquo ecclesiasticae doctrinae capite, vel a sanctis Patribus, vel a sacro Concilio Tridentino, vel a Cathechismo Romano excerpto, ac pari diligentia libraverint a quolibet scripto datas quaestionibus propositis responsiones, et postquam denique deprehenderint qua quisque polleat gravitate sententiarum, et elegantia sermonis in conciuncula scripto pariter exarata, et textui Evangelico; vel alteri dato themati accomodata, parem, ni forte majorem solertiam Examinatores adhibeant in perscrutandis aliis qualitatibus regimini animarum consentaneis, morum honestatem inquirant, gravitatem, prudentiam, praestita Ecclesiae obsequia, adquisitam in aliis muneribus laudem, aliaque spectabilium virtutum ornamenta, doctrinae arcto foedere consocianda: hisque omnibus conjunctim expensis, inhabiles per sua suffragia rejiciant, et idoneos Episcopo renuncient. 5. Absoluto concursu, notulae requisitorum compendiariae comburantur, vel penes acta secreto custodiantur, et nemini ostendantur sine mandato Episcopi. Tum ab ipso Episcopo, cum primum libuerit, eligatur ex adprobatis dignior, nec illi possessio aliquo appellationis, vel inhibitionis obtentu retardetur. 6. Si quem clericorum autem appellare contigerit a mala relatione Examinatorum, vel ab irrationabili judicio Episcopi, coram judice appellationis acta concursus integra omnino producantur per appellantem, et nisi illis visis, et gravamine comperto sententiam pronuntiandam fore sciat ex probationibus solum ab actis concursus elicitis, tam respectu doctrinae, quam aliorum meritorum, nulloque modo recipiantur quaecumque documenta a concurrentibus exhibita, vel expiscata post diem habiti concursus: hac enim in parte dumtaxat derogatum est memoratis litteris S. Congregationis anni 1721. 7. Et ubi parochialis Ecclesia conferatur uni ex adprobatis, quem Episcopus magis idoneum ob aliquam sibimetipsi tantummodo notam caussam judicaverit, conquerentibus aliis inter approbatos posthabitis caussam eamdem judici appellationis litteris familiaribus significabit inviolabili secreto custodiendam; ad detergendam injustae praeelectionis notam, quemadmodum Patres Tridentini provide caverunt (1), et protestabitur coram Deo se minime dicturum malum bonum, et bonum malum, nec positurum tenebras lucem, et lucem tenebras. Quin si umquam suspecta videbitur fides judicis appellationis de occulta ejusmodi caussa praeelectionis secreto servanda, certiorem faciat Episcopus sacram Congregationem Concilii, ipsumque Summum Pontificem. Et ubi sententiam judicio Episcopi conformem judex appellationis pronunciaverit: secundae appellationi locus non erit. Sin vero difformem, praeelectus ab Episcopo, qui caussa cecidit ad alium judicem appellabit, retenta interim parochialis Ecclesiae possessione.

Quoties autem collatio parochiarum, aliorumque beneficiorum cum animarum cura ad Sedem Apostolicam pertineat, iisdem pontificiis litteris Benedicti XIV. constitutum est, ut concursus ab Episcopo sine ullo discrimine

(1) Trid. *sess. 24. caussae omnes 20. de ref. §. praeterea.*

reservationum apostolicarum indicatur, nulla ad hunc actum petita venia, vel licentia. Absoluto concursu, si curatum beneficium ratione mensium dumtaxat sit reservatum, Episcopus inter adprobatos eliget magis idoneum et Datariae significet, nec acta concursus transmittat, nisi a Dataria requirantur. Sin vero beneficia ejusmodi curata ex alio quovis capite, quam mensium apostolicorum, S. Sedi reservata sint: eo casu acta concursus ultro transmittat ad Datariam Episcopus, intereaque abstineat a referendo dignioris judicio juxta vetustum morem, tametsi familiaribus litteris denunciare Datario potest personam magis idoneam, et occulta forsan impedimenta concurrentium (1).

Quod patroni ecclesiastici digniorem inter concurrentes ab Examinatoribus probatos eligere, eumque praesentare Episcopo, si ad eum pertineat institutio, et ubi alius ab Episcopo jus habeat instituendi, non alium, nisi electum ab ipso Episcopo digniorem praesentare, a Patribus Tridentinis decretum jam videmus. Qua in re dubitanti Archiepiscopo Florentino rescripsit Benedictus XIV, in primis, quod patronus ecclesiasticus omnino teneatur in foro externo eum praesentare ad beneficium curatum, qui inter concurrentes ab Examinatoribus coram Episcopo magis idoneus magisque dignus renunciatus erit. 2. Quod Episcopus, ad quem institutio pertineat, patroni praesentantis, judicium de magis idoneo et digniori sequi tunc debeat, ubi ceteri concurrentium adquieverint, eorumque nemo reclamaverit: at aliquo ipsorum reclamante Episcopus partes judicis tunc sumpturus inquirat, rectum ne sit patroni judicium. 3. Quod appellatio posthabiti concurrentis non suspendat institutionem ejus, quem patronus simul et Episcopus digniorem judicaverint: eam vero suspendat, si Episcopi sententia ab ea patroni discordet, usque ad exitum judicii adpellationis (2).

Si adeo exigui redditus, ait Tridentinum, *dictae parochiali fuerint, ut totius hujus examinationis operam non fuerant, aut nemo sit, qui se examini quaerat subjicere, aut ob apertas factiones, seu subsidia, quae in aliquibus locis reperiuntur, facile graviores rixae, ac tumultus possint excitari: poterit Ordinarius, si pro sua conscientia cum deputatorum consilio ita expedire arbitrabitur, hac forma omissa, privatum aliud examen ceteris tamen ut supra servatis adhibere*. Licebit etiam synodo provinciali, si qua in supradictis *circa examinationis formam addenda, remittendaque esse censuerit, providere* (3).

In multis casibus parochiales Ecclesiae conferre sine concursu, et omissa examinis forma solemniori, scilicet in resignationibus ad favorem, et permutationibus, et devolutionibus, tradit Fagnanus (4). Quandoquidem quoties Ecclesia parochialis ad favorem certae personae in manibus Summi Pontificis resignaretur, consuevit Apostolica Sedes eam resignatario conferre in forma *dignum* sub conditione, si idoneus ab Episcopo reperiatur in examine coram synodalibus Examinatoribus habendo: quum in resignatio-

(1) Hactenus ex *cit. const.* Benedicti XIV.
(2) Bened. XIV. in *const. redditae nobis 4.* die 9. Aug. 1746, *to.* 2. Bullarii.
(3) Trid. in fine *cit. cap.* 18. *sess.* 23. *de ref.* Hoc episcopale arbitrium remittendi concursus in parochiis tenuissimis agnovit Rota penes Piton. *de contr. patr. post. alleg.* 5. *num.* 32.
(4) Fagnan. in *cap. mandato de simonia num.* 51. *to.* 5.

nibus ejusmodi conditionalibus, quae vacationem Ecclesiae interea non inducunt, nequeat Episcopus concursum indicere.

Ad regiam vero collationem pertinentia beneficia, quibus adnexa cura animarum est, jamdiu consuevit Rex donare, seu conferre uni ex tribus reguI ariter per Capellanum Majorem praevio saepe concursu adprobatis, et propositis. Ei collationis gratia regio primum rescripto conceditur dein diploma rite expeditur obsignatum sigillo regio in cera rubra impresso, eoque in theca cypria, quae funiculo colligata pendet, incluso.

§. II. *De beneficiis electivis, et Patronatis*.

Q. Quid est beneficium electivum?

R. Beneficium electivum duplici modo accipi potest, late, et stricte. *Late* est illud, quod alicui conceditur per suffragia Electorum, et confirmationem Superioris. *Stricte* est alicujus personae ad Ecclesiae vacantis pastoralem dignitatem canonica vocatio, Cap. *quia propter*, 42. de Elect., et elect. potest. Dicitur vocatio, non institutio, quia non tribuit electo jus in beneficio, sed tantum ad beneficium, unde si electus ante confirmationem decedat, beneficium vacare censetur per mortem prioris Praelati: et non electi.

Q. Num electus ante confirmationem possit beneficii administrationem suscipere, nempe jurisdictionis exercitium?

R. Minime, ut ex Cap. *Nosti* 9. de elect., et elect. potest., alioquin privatur jure ex electione acquisito, Cap. *Avaritiae* 6. de elect. et elect. potest. in VI. Imo nec etiam confirmatus, si alius sit in possessione, quia possessorem propria auctoritate spoliare non licet, et in Extravag. I. inter communes, additur: Quod si Praelatus, qui debet a Sede Apostolica confirmari, consecrari, vel promoveri, Ecclesiae administrationem suscipiat ante litteras Apostolicas, fructuum perceptione privatur, et ejus acta irrita sunt. Capitula vero, Conventus, et alii quicumque eis obedierint, a beneficiis suis suspenduntur.

Q. Quandonam vacent beneficia, quae possidebat antea Electus?

R. Non vacare, nisi post confirmationem, atque subsecutam consecrationem. Quod si fuerit confirmatus Episcopus, sed Episcopatus possessionem consecutus adhuc post tres menses non est, vacant ejus beneficia, quoad titulum, non quoad administrationem, sicuti neque prioris Parochialis Ecclesiae possessio, et jurisdictio amittitur, priusquam Parochus capiat possessionem secundi beneficii incompatibilis.

Q. Cuinam spectat jus eligendi?

R. Ex Jure communi spectare ad Capitulum, vel Collegium, cap. 1. de electione etc., etiam si duo tantum; vel tres sint in Capitulo, vel Collegio. Quod si nemo adsit praeter unum, quia ceteri mortui, vel privati jure eligendi, etiam in illo jus universitatis permanet, licet seipsum eligere non potest, quia ambitionis notaretur, cap. 2. de postul. Praelator. Ex consuetudine etiam, vel ex privilegio potest aliis convenire jus eligendi; cap. *Cumana* 50. de electión. etc.

Q. Quid si quis existens in quasi possessionem eligendi, conferendi, vel praesentandi, elegerit, contulerit, vel praesentaverit, et postea invenitur alium habere proprietatem talis juris eligendi.

R. Validam esse ipsius electionem, collationem, et praesentationem, dummodo intercesserit bona fides, ut ex Cap. *Querelam* de elect. etc. et ex Cap. *Consultationem* de jure patronat, ita ut qui a pacifico possessore electus, vel praesentatus fuit, praefertur alteri electo, vel instituto proprietatem habenti; et ratio est, quia possessor bonae fidei valide alienat fructus: electio autem, vel praesentatio, aut institutio sunt quasi fructus beneficii, aut Patronatus. Ergo etc.

Q. Quinam prohibentur potestate eligendi?

R. 1. Excommunicatus. 2. Suspensus ab officio. 3. Irregularis. 4. Qui in loco interdicto scienter celebravit. 5. Qui scienter eligit indignum, vel incapacem, pro illa vice tantum. 6. Qui eligit aliquem per abusum admissae saecularis potestatis per triennium. 7. Qui tribus mensibus non curavit eligere, pro illa vice tantum. 8. Impuberes, nam dantes suffragia in Cathedralibus, et Collegiatis debent esse saltem Subdiaconi. Pro Regularibus, qui adhuc Professi non sunt, et Laici conversi.

Q. Quot sunt modi eligendi?

R. Tres I. Per scrutinium, seu collectionem suffragiorum, in qua necesse est, ut major, ac sanior pars suffragantium in eumdem consentiat: secus scrutinium de novo fieri debet: Tamen advertendum, quod in scrutinio habet locum consuetudo legitime praescripta, ideoque aliquando ipsi standum.

II. Est per compromissum, si omnes electores potestatem eligendi uni, vel pluribus viris probis committant, qui Clerici esse debent. Quare potestas Compromissariis data revocari non potest, si res non sit integra.

III. Modus eligendi est, quaudo nemine discrepante, et una voce aliquis eligitur, quasi per Divinam inspirationem.

Q. Num possit quis eligere seipsum?

R. Per scrutinium non posse, Cap. *Cumana* 50. de elect. et elect. potest. Per compromissum vero posse, ita tamen, si sint quinque Compromissarii, et duo eligant tertium, hic tertius potest adjungere suffragium suum, et sic eligi: Glossa in cap. *Cum in jure* 33. de elect. et elect. etc.; ratio est quia per compromissum quis se proprie non eligat, sed aliis prius eligentibus consentit. In scrutinio tamen secreto, si quis se eligat, censetur ambitiosus, et eo ipso indignus.

Q. Quid si compromissarius Episcopum indignum eligat?

R. Ipso jure suspensum esse per triennium a beneficiis, quae obtinet in Ecclesia, quam offendit.

Q. Quid si quis impugnat electionem, Postulationem, aut Provisionem Episcopi, Dignitatem vel Canonicatum, et postea deficiat in probationibus?

R. Esse suspensum a beneficiis, quae in tali Ecclesia obtinet, Cap. 1. §. ultim. de Elect. in VI.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

CUINAM POSSINT ET DEBEANT BENEFICIA CONFERRI (1).

Multa discutienda sunt. 1. An omnia Beneficia sint conferenda dignioribus? Quoad Cardinalatus, et Episcopatus certum est, quod eligendi sunt digniores ut constat ex *Trid. sess. 24. l. 1. et ex Prop*: *47 ex proscriptis ab Innoc. XI.* Et idem currit pro Beneficiis Curatis, ut habetur ex eodem Concilio *cit. cap. 2. et Cap. 18.* Major autem dignitas accipienda ex Majori Ecclesiae, aut fidelium utilitate, sed ceteris paribus praeferri debet qui pietate, aut prudentia praestat doctiori: nobilior, aut potentior, oriundus, senior, pauperior, et Sacerdos non Sacerdoti. Quomodo autem habendus sit concursus pro Ecclesiarum Parochialium collatione, ac de appellationibus ab irrationabili ordinarii judicio admittendis, vel rejiciendis vide in Bullar. Benedict. XIV. *tom 1. Bulla Cum illud 68. sub die 14 Decem: 1741.* Dubium vertutur circa Beneficia simplicia an peccet Episcopus eligendo minus dignum? Prima sententia *Soti, Nav. Sa, Sanch.* etc. quam probabilem putant. *Salm. Carden:* etc. negat eum peccare (nempe graviter, quia communiter non excusant saltem a veniali) dum dicunt quod Beneficia principaliter sunt instituta in communitatis utilitatem, unde modicum est damnum cum praefertur, non tamen indignus, sed dignus digniori.. Excipitur tantum Canonicatus, quibus sit etiam adnexum officium Poenitentiarii, aut Instructoris. Hanc sententiam non puto improbabilem, sed existimo certe probabiliorem contrariam, quae etiam est communior cum *S. Thoma* (2) *Less. Lugo, Castrop. Holzom. Croix. Roncagl. Viva, Salm.* etc. Ratio, quia Beneficia, ut communiter dicunt DD. non tantum instituta sunt propter Ecclesiae utilitatem, sed etiam (licet minus principaliter) ob meritorum remunerationem. Ex quo Episcopus duplici ex capite peccat graviter conferendo ea minus dignis 1. quia laedit justitiam distributivam, attento jure, quod habent digniores, cum Episcopus non sit Dominus ut loquitur *S. Thomas*, sed simplex distributor Beneficiorum. 2. ob damnum quod Ecclesiae suae infert, dum ubi non praeferuntur digniores, pauci curant digniores se reddere, et hoc non est detrimentum parvi momenti in bonum commune. Limitant tamen *Nav. Sot. Less. Lugo*, etc. 1. si post haberetur dignior semel, atque iterum ad Beneficium simplex, et etiam ad aliquem Canonicatum, qui caret jurisdictione, aut functione magni momenti, 2. si Beneficium esset tenue. 3. si eligeret aliquem de familia fundatoris, ut ait *Tournely* cum *Silvio* 4. Si electus brevi renuntiarus esset Beneficium, *Holzman cum Pichler.*

Quaeritur 1. An Patroni etiam teneantur praesentare digniorem? Quoad Beneficia curata, certum est Patronos Ecclesiasticos, Patronos Episcopa-

(1) *Homo Apost. Tract. XIII. Punct. 1. §. 33. et seq.*
(2) 2. 2. *quaest. 62. a. 2. ad-2.*

tuum (qui sunt Reges) ad hoc teneri ut declaravit Trident.: *Sess. 24. Cap. 1. et 18.* At idem procul dubio tenendum cum *Lugo Sanch. Croix, Viva, Ronc. Salm.* etc. quoad omnia Beneficia curata, dum in cit. Cap. 1. Concilium dicit quod quicumque Patronus tenetur praesentare ad curas animarum digniores. Et hoc confirmatur *ex eadem Prop. 47. Innoc.* XI., quae loquebatur de quocumque Beneficio curato. Si autem Beneficium fuerit simplex, ut diximus, probabilius est Episcopos teneri ad eligendum digniorem; ita dicimus de patronis, qui eos praesentare debent. Excipit *Lugo* tantum eos, qui conferunt Capellanias contra *Azor, Mol. Vasq.* qui hoc permittunt solum fundatoribus.

Quaeretur 2. An peccent Examinatores non deferendo ad Episcopum, quis sit inter Examinatos dignior? Negant *Lugo Castrop. Croix* etc. dicendo illos satisfacere, si tantum deferant Episcopo quos idoneos probant, dum Episcopi munus erit declamare quis eorum sit dignior: Sed probabilius, et communius affirmant *Azor, Nav., Ronc., Diana Salm.* etc. quia licet judicium ad solum Episcopum spectet, attamen hac propterea de caussa Concilium statuit concursum, et Examinatores, ut ipsi digniorem proponunt, ut ita possit Episcopus melius judicare, et eligere. Examinatores autem debent jurare fungendi fideliter officiis suis ut praecipit Trident.: *Sess. 24.* c. 18. *de Reform.* Secus concursus est nullus ex *Decr. S. Congr. Conc. 2. Decemb. 1828.*

CAPUT III.

De jure Beneficiorum, et obligationibus.

Jus est, ut Ministri Ecclesiae percipiant alimenta de ipsius Altaris bonis. Aperte Christus apud Matthaeum ait, cap. 10. *Dignus est operarius cibo suo*, seu *mercede sua*, ut Lucas cap. 16. v. 7. expressit. Porro Innoc. III. utitur hac sacrarum literarum doctrina in cap. 6. de Praebendis: *Qui altari servit, vivere debet de altari, et qui ad onus eligitur repelli non debet a mercede.* Non datur merces ob pretium laboris, sed ad sustentandam vitam, ut magis, laborare possint in Evangelio Christi.

Q. Num Beneficiari dominium plenum adquirant de rebus, aut bonis Ecclesiasticis, seu beneficialibus?

R. Reditus Ecclesiasticos, quatenus prudentis viri arbitrio necessarii sunt beneficiario ad honestam, et decentem vitae substentationem, pleno jure ad ipsum pertinere (uti aliqui adserunt) ita ut si ex victu, aliisque competentibus impendiis aliquid propria parsimonia detrahat, de eo arbitratu suo disponere possit, verum in usus licitos.

Q. Quid venit nomine stipendii necessarii ad honestam, ac decentem vitae substentationem beneficiarii?

R. Venire non solum ea, quae requiruntur ad honestam, ac decentem vitae suae ecclesiasticam substentationem, sed etiam ea, quae requiruntur ad ejus familiam alendam convenienter, secundum Canonum regulam, suo statui, ad hospitalitatem exercendam erga consanguineos, amicos, peregrinos, quorum omnium quantitas aestimari debet tum ex personae, ac officii dignitate, tum ex redditum amplitudine, tum ex beneficiarii meritis,

ac laboribus, semper tamen prae oculis Canonum, et Conciliorum regula habita.

Q. Num possit beneficiarius ex reditibus beneficii vivere, cum aliunde habeat, unde vivat ex propriis?

R. Dissidium est inter Theologos, et Canonistas, tamen dicendum, quod si habeat bona patrimonialia, illa potest sibi ad alios usus reservare, et ex beneficii reditibus competentem sibi substentationem accipere: ratio est, quia qui altari servit, de altari vivere debet: unde Apostolus 1. ad Corinth. 9. ait: *Quis militat suis stipendiis unquam;* et infra: *Qui in Sacrario operantur, quae de Sacrario sunt, edunt.*

Q. Num de superfluis beneficiorum reditibus dominium ad beneficiarium spectet?

R. Maxime (uti ex dictis asserunt aliqui) quia beneficiarius acquirit indistincte dominium rerum beneficialium, tum illarum, quae requiruntur ad ejus substentationem, tum superfluarum: D. Thom. 2. 2. q. 185. art. 7. Porro Trident. Sess. 22. cap. 2., et sess. 24. cap. 12. decernit, quod si beneficiarius sit absens, vel officii omittat recitationem, fructus non faciat suos, hoc est dominium fructuum non adquirat. Ergo si praesens sit, et officium recitet, fructus faciet suos, hoc est dominium acquiret, secus lex poenalis Trident. esset nullius momenti, et frustra apposita (1).

Q. Num beneficiarius ex lege justitiae fructus superfluos beneficii in aliquem pium usum erogare teneatur, ita ut ad restitutionem teneatur, si eos in profanum usum expenderit?

R. Maxime, nam fructus beneficii sunt *patrimonium Christi, et pauperum, vota fidelium et pretia peccatorum*, quae dantur Ecclesiasticis sub tacita conditione, ut detractis ad honestam vitae substentationem ne-

(1) Ex S. Ligorio uotandnm 1. si fructus Beneficii sopersnnt Clerici sustentationi, certum est, quod ille tenetur eos pauperibus erogare; aut alii pio usui applicare, nt communiter admittnnt DD. dum a Tridentino nihil alind praecipitur, nisi ne illos ditapident, sed nt in pia opera applicent. Sed in hoc etiam excipiendus est cum *Lugo*, et *Lessio*, casus si adessent pauperes in gravi necessitate constituti: quorum pauperum ait *Viva* teneri Episcopos, Parochos notitiam exquirere. At cum desint hujusmodi pauperes, ait *Holzm. cum S. Thoma*, et aliis posse Beneficiorum reservare fructus perceptos pro Ecclesiae aut pauperum uecessitatibus futuris.

Notandum 2. oon teneri praeferre loci pauperes, ut dicunt DD. communiter, dum Canones disponuot pro pauperibus in generali. Limitant *Salm. et Holzm.* si in loco adessent pauperes in extrema aut gravi necessitate; Sed haec limitatio communius negatnr, a *Molina Azor. et Bon. Nav*, Dummodo intelligeodum et fructus distribuantur aliis pauperibns aeque indigentibus; et dommodo noo constet aliam fuisse fundatorum voluntatem; et addit *Molina* dummodo alind non postnlet Bonum commune Dioecesis, v. g. si prospiciendum est alicujus Collegii educandorum paupertati.

Notandnm 3. Sub nomioe pauperum comprebendi etiam conjnnctos, si vere ipsi egentes ita sint, ut juxta status sui conditionem vivere nequeant quod expressum habetur in Trident: *Sess: 23. cap. 1.* Et hoc valet etiam si adsint pauperes egentiores, ut dicnnt communiter *Tolet Molina et Vira* (contra Laym), quia propinquorum substentatio ad primum statum pertinet Beneficiatorum, quapropter dicitur universaliter cum *Azor. Castrop. et Croix* quod Clericus libere potest ex fructibus Beoeficii alere se et suos! *Homo apostol. Tract. XIII. de Praecept. part. Cap. II. Punct. 2. de qualitate beneficiar. §. 46. et seq.*

cessariis, quae remanent ad pios usus erogent. Quare Bernardus Epist. 2. ad Fulcon scribit: *Quidquid praeter necessarium victum, et vestitum de altari retinens, tuum non est, rapina est, sacrilegium est.* Et Ambrosius Epist. 3. ait: *Nihil Ecclesia, nisi Fidem, possidet. Possessio Ecclesiae sumptus est egenorum.*

Q. Num beneficiarius ex reditibus beneficii superfluis alere possit consanguineos suos pauperes?

R. Maxime, si sunt pauperes, ut patet ex Trident. sess. 25. cap. 1. de reformat. Et hoc verum est non solum si absolute sint pauperes, sed etiam considerato statu eorum, quem honeste non vero laute substentare non possunt. Excipe tamen si aliae longe graviores aliorum necessitates occurrant, quia tunc his providere tenetur.

Q. Num Clerici testari possint de reditibus Ecclesiasticis?

R. Minime, nec etiam ad pias causas, quia licet dominium habeant de iis, tamen hoc est, dum in vivis sunt, non autem post mortem disponendi, cap. *Relatum* 12. de Testam. Hinc reditus, et bona beneficialia, quae remanent, pertinent ad Ecclesiam, si defunctus ex Clericorum Congregatione fuit puta Canonicus, vel ad ejus successorem, si fuit Parochus, vel simplex beneficiarius. Excipe, si in Testamento beneficiarius relinquat alicui aliquod parum de fructibus beneficii, in remuneratione beneficiorum, dict. Cap. *Relatum*, ita ut nisi ea munera praestentur, incurratur vitium ingratitudinis. Excipe etiam si beneficiarius disponat de bonis suis patrimonialibus, vel quasi, quia cum de his plenum habeat dominium, ad libitum disponere potest, et si intestatus decedat, succedunt consanguinei, uti fusius disputabimus in Tract. de Testamentis.

Q. Num sit honesta consuetudo in aliquibus locis ut beneficiarii simplices arbitratu suo testentur de quibuscunque etiam superfluis reditibus beneficiorum, etiam ad causas profanas?

R. Licet aliqui affirmare non dubitant, tamen dicendum, quod honesta non sit, sed corruptela, et abusus. Sane abusus est illa consuetudo, quae Juri naturae adversatur, et Divino, uti est haec. Omnes Doctores fatentur peccare mortaliter beneficiarium, qui reditus superfluos in profanos usus expendunt, v. g. donando consanguineis, etc. Ergo a fortiori si id faciat tempore mortis, ubi dispositio de iis bonis interdicta omnino est. Quin nec Summus Pontifex (uti communius Doctores sentiunt) sine justa et rationabili causa id concedere possit, cum constitutus sit a Deo ad dispensandum, non vero ad dissipandum. Et si reperiatur concessum aliquando, ut a Julio III, Clericis in Curia Romana decedentibus, fuit hoc tantum permissive, et quoad forum externum.

Q. Num heredes, vel legatarii peccant contra justitiam, et ad restitutionem teneantur, si aliquid ex superfluis reditibus beneficiorum accipiant?

R. Maxime, nam redditus ecclesiastici, qui superflui sunt, ex naturali justitiae lege in pium aliquem usum erogari debent, quia cum tali onere; et tacito pacto a Fidelibus profecti sunt. Hinc si quis alio titulo eos accipiat, retinere in conscientia non potest, quia est contra mentem dominorum.

Q. Num fructus pendentes beneficii tempore mortis beneficiarii pertineant ad heredes beneficiarii, vel ad ejus successorem in beneficio?

R. Litigium est inter Doctores: alii enim dicunt spectare omnes ad successorem, nam beneficiarius usufructuario comparatur, sed usufructuarius non adquirit sibi fructus, nisi perceptos ante mortem, et pendentes relinquit proprietario successori, et domino fundi, L. *Arboribus*, D. de usufructu. Ergo etc. Alii vero asserunt fructus esse dividendos inter haeredes beneficiarii, et possessorem, qui in beneficio succedit, juxta portionem anni decursi: tamen prior opinio probabilior (1).

Q. Ad quid tenentur beneficiarii?

R. Tenentur ad recitationem quotidie Divini officii. Quoad hanc obligationem beneficiariorum, vide quae superius exposuimus in Tractat. de Relig. Tenentur beneficiarii ad habitum, et tonsuram Clericalem, si secus faciant, post monitionem privari possunt beneficio, uti statuit Clem. V. in Concil. Viennense, Clement. 2. de vita et honestate Clericorum, et Synodus Trident. innovavit hanc Constitutionem, sess. 24. de reform. cap. 6. Postea Xystus V. Const. *Cum sacrosanctum*, statuit, quod si beneficiarii incedant sine habitu, et tonsura, *ipso facto* incurrunt in privationem cujuscumque dignitatis, beneficii, aut pensionis Ecclesiasticae. Rigida videtur haec lex, sed ita est scripta. Tamen Doctores conveniunt, quod non una contraventione istam poenam *ipso facto* incurri, sed opus esse aliquod temporis spatium, ut explicat Benedictus XIV. Instit. 71. ad Clerum Bononiensem. Tenentur etiam ad residentiam beneficiarii, si postulet residentiam.

Q. Quid est residentia?

R. Residentia est assiduitas commorationis in loco beneficii causa servitii Ecclesiastici personaliter praestandi. Quare si Clericus in loco sui beneficii commoretur tantum, sed officium nunquam praestet, puta Canonicus nunquam ad Chorum, vel Capitulum veniat, non est censendus residere, quia frustranea est ejus residentia, quia fine, et effectu suo destituta. Si vero interdum deficiat ab officio, etsi culpabiliter licet peccet, tamen habetur tanquam residens.

Q. Quaenam beneficia residentiam requirant?

R. Spectato Jure communi omnia beneficia ad residentiam obligant, et colligitur ex cap. *Conquerente* de Cleric. non resident. Consuetudo tamen obtinuit, ut qui beneficio simplici gaudeant, non teneantur aliquando re-

(1) Concordatorum lege an. 1818 art. XVII. sancitum:

I. Quod suppresso *Monte frumentario* sive Regia Procuratione spoliorum, et reddituum Mensarum Episcopalium, Abbatiarum, aliorumque beneficiorum, Administrationes Dioecesanae in qualibet Dioecesi constituendae forent.

II. Sancitum hasce Administrationes duobus Canonicis constare, qui a Capitulo, sive Metropolitano, sive Cathedrali tertio quoque anno per suffragiorum pluralitatem, eligendi essent, ac renovandi, nec non Regio Procuratore ab Augustissimo Nostro Rege designando.

III. Decretum quod cuilibet Administrationi praeesset Episcopus, aut Vicarius generalis: Sede vero vacante Vicarius Capitularis.

IV. Demum statutum quod fructus percepti ex beneficiis vacantibus in favorem Ecclesiarum, Hospitalium, Seminariorum, aliosque pios usus erogari debeant, sero vata tamen dimidia parte redditaum Mensarum Episcopalium vacantium pro futur earumdem Episcopo.

sidere. Quare tenentur ad residentiam, qui obtinent in Ecclesiis Cathedralibus, vel Collegiatis dignitates, Canonicatus, Praebendas: Trident: sess. 24. Cap. 12. de reform., ita ut non liceat abesse ultra tres menses a suis Ecclesiis.

Q. Num haec residentia sit de jure Divino, vel de jure humano Ecclesiastico?

R. In beneficiis saltem curatis esse de Jure Divino, uti clare demonstrant Bellarminus Epistola ad Theanensem Episcopum nepotem suum, Fagnanus in cap. *Ex parte* de Cleric. non residentibus num. 21 et seq. Espennius jur. Ecclesiast. part. 1. tit. 16. Cap. 8., et plerique omnes. Quin idem Trident. sess. 23. cap 1. de reform., licet expresse non definierit Episcoporum residentiam esse Divini Iuris, ad Divinum tamen Ius spectare videtur, ubi statuitur, quod Pastores Animarum obligati sunt ad personalem residentiam in Ecclesiis suis. Quare sibi salus Animarum ita exigit, Pastor gregem suum deserere non potest etiam cum periculo vitae suae, quia bonus Pastor Animam suam ponit pro ovibus suis.

Q. Quaenam sunt causae excusantes a continua residentia?

R. Posse ad quatuor capita revocari, ex citat. sess. 23. Cap. 1. de refor., ubi habetur: *Cum Christiana caritas, urgens necessitas, debita obedientia, evidens Ecclesiae, vel Reipublicae utilitas, nonnunquam abesse postulat.*

Ad Christianam caritatem refertur; si quis a loco beneficii discedat caussa juvandi proximum auxilio indigentem, v. g. ut odia, et lites componantur etc.

Ad urgentem necessitatem refertur, si beneficiarius absit propter aeris intemperiem, vel corporis infirmitatem, vel ob persecutionem tyranni, ob capitales inimicitias, vel ad prosequendam litem super juribus beneficii etc.

Ad debitam obedientiam spectat, si beneficiarius absit mandato Papae, vel in Apostolicae Sedis servitio occupatus, Cap. 14. de Cleric. non resident., quia qui servit Ecclesiae universali, propriae Ecclesiae servit.

Ad utilitatem Ecclesiae, vel Reipublicae spectant, si Clericus absit ob negotium Ecclesiae, vel vocatus ad Synodum, vel causa studiorum. Ita tamen, ut beneficiarius possit abesse per quinquennium ad addiscendam Theologiam, cap. ultim. de Magistr., et eamdem docendam in aliquo publico, et probato gymnasio; quamdiu voluerit sine redituum privatione, cap. 12. de Cleric., non resident., patet etiam ex Trident. sess. 5. de reform. cap. 1. in quo habetur: *Scholares, qui in ipsis scholis student, privilegiis omnibus de perceptione fructuum praebendarum, et beneficiorum, in absentia a jure communi concessis, plene gaudeant, et fruantur.* Quod si curatus sit, etiam poterit abesse his de causis, majori tamen concurrente necessitate.

Q. Num Canonici Episcopo inservientes habeantur tanquam residentes?

R. Ex Cap. *Ad audientiam* de Cleric. non resident., duos Canonicos Episcopo inservientes haberi tanquam residentes, percipiuntque fructus suarum Praebendarum, et unum Canonicum Ecclesiae Collegiatae, si inserviat Praelato ejusdem Collegiatae, ut ait Abbas in Cap. *De cetero* eodem tit.

Q. Quid dicendum, si Clericus non resideat sine causa?

R. Jure decretalium beneficiarii absentes ab Ecclesiis ultra sex menses, beneficii privatione, suspensione, aut excommunicatione plectuntur, Cap.

11. de Cleric. non resident. Vid. Gonzalez ad hunc titulum. Parochi, et alii beneficiarii, quibus cura Animarum commissa est, si ultra duos menses, et sine Episcopi licentia absint, fructus suos non faciunt, et restituere tenentur ante Judicis sententiam, et ob contumaciam, tum censuris, tum denique beneficii privatione puniuntur, Trident. sess. 23. de reform. cap. 1. et Canonici, qui ultra tres menses Ecclesiis suis abfuerint, primo anno media parte redituum spoliantur, altero omnibus priventur, et si se non reddant Ecclesiis suis, rigore Canonum coërcentur Trident. sess. 24. de reform. cap. 21.

Q. Quodnam tempus conceditur Curatis a Tridentino, ut abesse possint?

R. Singulis annis Episcopo conceditur trimestre, Parocho autem bimestre ob justam causam, et sine gregis detrimento, et de Episcopi licentia pro Parocho.

Q. Quid de distributionibus quotidianis?

R. Quod distributiones quotidianae sint portiones ecclesiasticorum redituum, quae quotidie distribui solent iis beneficiatis, qui statis horis divino officio intersunt. Inter istas solent etiam adnumerari anniversaria, et alia ejusmodi emolumenta, quae ex certa fundatione Clericis interessentibus tantum distribui debent.

Q. Quid si in aliqua Ecclesia nullae sint distributiones, vel parvae?

R. Concil. Trident. statuit, ut tertia pars fructuum in Ecclesia Cathedrali, vel Collegiata assignetur pro hisce distributionibus.

Q. Cuinam debentur hae distributiones?

R. Praesentibus tantum, iis exceptis, quos vel infirmitas, vel justa corporalis necessitas excusat, vel evidens Ecclesiae utilitas, ita ut, si alii recipiant, earum dominium non adquirunt, uti expresse statutum fuit a Bonifacio VIII. in cap. unic. de Cleric. non resident. in VI, ubi adjungitur, quod ita observetur, non obstante quacumque remissione et condonatione ceterorum interessentium.

Tamen advertendum est I. Quod nomine fructus beneficii non veniant distributiones quotidianae, dummodo reditus beneficii non consistant in solis distributionibus, ut ex Cap. *De cetero* de Cleric. resident.

II. Qui legitime abest a residentia, licet consequatur fructus beneficii, non tamen obtinet distributiones quotidianas.

Q. Quid ad caput cùm non deceat, *de electione in VI., ubi idem Bonifacius VIII. statuit, quod beneficiarius absens pro Ecclesiae utilitate fructus percipiat, sed non distributiones, dicens:* Quotidianis tantum distributionibus?

R. Hinc Textum loqui de Clerico, qui abest non solum ab Ecclesia, sed etiam a loco, et territorio beneficii ratione ejus utilitatis. Superior autem Textus loquitur de Clerico, qui abest a Choro, et inservit eidem Ecclesiae, Sacramenta ministrando, sacrificando, praedicando etc. Quod si alteri Ecclesiae inserviret, distributionibus carere deberet.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

CAUSSAE EXCUSANTES CANONICOS A CHORI ASSISTENTIA (1).

Caussae excusantes totaliter Canonicos a Chori assistentia sunt tres: *Infirmitas rationabilis*, *corporis necessitas*, *et evidens Ecclesiae utilitas*, ut dicitur in *Cod. un. de Clericis non resid. in VI.* ita ut his stantibus causis, Canonici non privantur nec fructibus, nec distributionibus. Excusat igitur I. *Infirmitas*, intelligitur gravis, antea, quae probabiliter potest gravis fieri. Hinc excusantur senes, si non possunt sine gravi incommodo adire, aut interesse choro. Caeci tamen tenentur interesse, si sine gravi incommodo possent adire Ecclesiam, et ita pariter surdi: qui tamen supplere tenentur submisse recitando partem, quam non audiunt. Excusat II. *Necessitas corporis*; qua de re intelligitur excusare timor cujuslibet damni gravis. Ideoque excusantur, qui medicinas sumunt, aut ad balnea, aut ad salubriorem aerem proficiscuntur. Hic notatur 1. quod si quis fuerit injuste excommunicatus aut suspensus, aut si ei injuste denegetur absolutio, et propterea choro non interest, hic nec fructus, nec distributiones amittit. Notatur 2. quod si Ecclesia fuerit polluta aut interdicta; Canonici licet non assistant, lucrantur utrumque, modo ipsi causam non dederint interdicto, aut Ecclesiae violationi.

Excusat III. *Ecclesiae utilitas;* intelligitur modo sit gravis Episcopi, aut Capituli judicio; intelligitur non tantum utilitas Ecclesiae propriae, sed etiam Ecclesiae universalis, aut Dioecesis ut communiter dicunt *Concina, et Salmant.* cum *Pelliz. Castropal. Bonac. etc.* contra Holzm., qui non admittit bonum Ecclesiae universalis; sed immerito quia istius bonum, et praestantius, et in bonum particularis etiam confert. Propterea non carebit, nec fructibus, nec distributionibus. 1. Canonicus qui Romae, aut apud Principem degit ut jura sui Beneficii (non autem jus proprium ad Beneficium) patrocinatur, aut missus a Capitulo negotiorum Ecclesiae causa, aut missus ab Episcopo ejus nomine ad limina Apostolorum visitanda; aut si Episcopus eum ducit secum (cum possit etiam duos secum ducere) ad praefatam visitationem: aut si fuerit in Vicarium capitularem electus; si autem ab Episcopo sibi Vicarius fuerit creatus lucrabitur fructus non vero distributiones. 2. Canonicus Poenitentiarius, si ipse Confessiones excipit dum officium recitatur. *Trid. sess. 24. c. 8.* aut in Confessionali expectat eos qui confiteri velint, ut dicunt *Castrop. Bonac. Concin. Ronc. Salm. etc.* cum declaratione S. C. et idem dicit *P. Concina* de Canonico in locum Poenitentiarii suffecto, aut de alio qui tempore concursus ad illum coadjuvandum missus fuerit ab Episcopo. Idem dicunt de Canonico Curato dum suo ministerio fungitur *Castropal. et Concin.* qui hoc admittit (contra Bonacinam) licet Ec-

(1) *Homo apostol. Tract. XIII. Punct. II. de qualit. benefic. §. 52. et seq.*

clesia, cujus curam habet esset diversa, sed ipsius Dioecesis. 3. Canonicus Theologus qui tempore officii docet, aut concionatur, aut concioni faciendae vacat.

Lucratur vero fructus, sed non distributiones (nisi alia Consuetudo, ut dicunt *Pichler*, *et Concina*) 1. Canonici Examinatores examinantes, dum recitatur officium. 2. Visitatores Dioecesis 3. Duo illi Canonici, quos sibi Episcopus adsciscere potest. 4. Canonici qui docent in scholis (aut student de licentia Episcopi per quinquennium Theologiae), ut habetur in *Cap. in fin. Docentes, de Magistris.* Quod etiam extendunt communiter DD. cum Declar. S. C. etiam ad Grammaticam, *Castrop. Ronc. et Salmant.* qui rationabiliter extendunt etiam ad Logicam, et Philosophiam. Et etiam currit pro Parochis, qui docent, non autem qui student, ut dicunt iidem AA.

CAPUT IV.

De pluralitate beneficiorum

Q. Num licitum sit plura habere beneficia, qualiacumque sint, quorum unum sufficiat ad honestam vitae substentationem?

R. Minime, id enim repugnat juri naturae, et graviter illicitum, ut dicunt communiter Doctores, quia sic reditus Ecclesiae male, et inutiliter dispensantur, Divinus cultus imminuitur, et defraudatur voluntas testatorum. Excipe tamen si haec pluralitas aliqua justa causa, vel circumstantia cohonestetur. Quadruplex esse potest causa, scilicet necessitas Ecclesiae, utilitas ejusdem, et grande meritum beneficiarii; nam supponitur necesse habere, et bene uti.

Q. Num licitum sit plura retinere beneficia Curata, vel plures dignitates, vel personatus, quando curam Animarum non habent?

R. Esse graviter illicitum, et sub gravi prohibitum in Concil. Later. ab Innoc. III. Cap. 28. de Praebend. et novissime a Trident. Sess. 7. de reform. cap. 4., quia singula eorum perpetuam residentiam requirunt, et non potest idem in pluribus Ecclesiis residere. Quin in cap. *De multa* de Praebend. statuitur, quod si habens beneficium curatum, vel personatum, aliud tale receperit in perpetuum, vacet ipso jure primum, quod si illud retinere contenderit, altero quoque privetur, et in Extravag. *Execrabilis* de Praebend. additur, *quod ipso jure inhabilis existat ad Sacros Ordines, vel aliud quodcumque beneficium recipiendum.*

Q. Num ascendens ad Episcopatum possit retinere alia beneficia prius accepta, vel accipere alia de novo?

R. Minime, quia jura resistunt: nam habetur in Cap. *Cum in cunctis* §. *Cum vero* de elect., quod beneficia omnia electi in Episcopum, post ejus consecrationem, et possessionem ipso jure vacare, et in Cap. *Cum nostris* habetur, quod si Episcopo beneficium, etiam si simplex conferatur, electio, et provisio nulla est. Excipe tamen Episcopum titularem, Episcopum, qui renuntiavit, et Episcopum pauperem, si accesserit Pontificis dispensatio.

Q. Num possit quis obtinere duo beneficia uniformia sub eodem tecto, v. g. duos Canonicatus in eadem Ecclesia?

R. Minime, ut expresse habetur in cit. Cap. *De multa*, et Clem. unic. de Praebend., ita ut per assecutionem posterioris, amittat prius, et is, ad quem prioris beneficii collatio pertinet, statim illud alteri conferre potest, postquam institutus secundum recepit, quod si infra sex menses conferre negligat, ad alios devolvitur collatio. Imo si primum dimittere nolit, utroque privabitur beneficiarius, dicto cap. *De multa*.

Q. Num possit quis duo obtinere beneficia simplicia, sed incompatibilia, eo quia ambo residentiam postulant?

R. Minime, quia prohibetur a Trident. sess. 24. cap. 17. de reform.; nam alterutri necessario adesse debet. Hinc non potest quis duos habere Canonicatus diversarum Ecclesiarum, duas *Ecclesias* inter se longe dissitas, et personale servitium requirentes.

Q. Num possit quis plura obtinere beneficia saecularia compatibilia?

R. Maxime, dummodo fructus eorum non excedunt necessariam vitae substentationem. Trident. sess. 24. cap. 17. Inter beneficia compatibilia, observa, quod habentur beneficia difformia in eadem Ecclesia, v. g. Dignitas, et simplex Canonicatus, beneficium curatum, et simplex Canonicatus, quae proinde retineri possunt simul, nisi aliud Ecclesiae consuetudo disponat.

Q. Num beneficia incompatibilia possint fieri compatibilia per consuetudinem, ut eidem conferri possit?

R. Minime, quia talis consuetudo, uti abusus reprobatur in cap. 1. de Consuet. in VI., quatenus per illam introducitur in Ecclesia, paucitas Ministrorum, et diminutio proinde cultus Divini, contra beneficiorum institutionem.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

DE PLURALITATE BENEFICIORUM (1).

Quaeritur, an possint unquam conferri plura Beneficia uni personae? Hic prius distinguenda sunt beneficia compatibilia ab incompatibilibus. *Compatibilia* sunt omnia simplicia, quae residentia non indigent. *Incompatibilia* autem alia sunt primi, alia secundi generis. *Primi generis* sunt omnia beneficia duplicia, quae hic num. 31. adnotata reperiuntur; nempe primo omnia Beneficia curata, et ea que sunt uniformia sub eodem tecto, ea nimirum quae eodem loco, et tempore in iisdem functionibus conveniunt: item omnes dignitates, personatus, et officia Ecclesiastica quae ibidem adnotavimus. Incompatibilia vero *secundi generis* sunt Canonicatus, et caetera Beneficia residentiam exigentia. Sed hic antequam ad punctum attingamus, advertere oportet, quod si quis duo Beneficia incompatibilia recipit, accepto secundo *ipso jure* vacat primum, et si ipse praesumat sibi

(1) *Homo apostol. loc. cit.* §. 40; *et seq.*

retinere utrumque, *ipso facto* privatur utroque uti constat ex Tridentino sess. 7. c. 4. sess. 24. c. 1. et 17. Hoc est certum de Beneficiis incompatibilibus primi generis: dubitatur an idem valeat pro aliis secundi generis? Affirmant *Concin. Tourn. Spor.*, *et Salm.* cum *Azor. Gonzal. Fagn.* etc. Et probant ex eodem Trident. locis citatis, et ex quadam declarat. S. C., et idem dicunt *Salmant.* cum aliis etiam de Beneficiis simplicibus, licet residentiam non requirunt. Nihilominus *Laym. Busemb.*, et alii apud *Salm.* hoc negant cum Navar., qui dicit non constare de hac declaratione; et ad Tridentinum respondent Concilium in posteriore loco, ubi tantum disserit de vacatione, loquitur de Beneficiis curatis, non vero de aliis. Sed ut dicunt iidem *Salm.* et *Abelly* Papa potest dispensare, ut dumtaxat in casu evidentis necessitatis, aut utilitatis; secus (ut tenent *Bell. Panormit. Tol. Salm.*) qui plura hujus generis Beneficia reciperet, etiam ex Pontificis dispensatione, tutus non esset in conscientia.

Ceterum Beneficiorum etiam simplicium pluralitas certe Canonibus adversatur, modo primum Beneficium congruae substentationi sufficiat, ut declaravit Trident. *Sess. 24. c. 27.* ubi sic habetur: *Mandat ut unum tantum beneficium singulis conferatur. Quod si unum non sufficiat ad substentationem, liceat aliud simplex sufficiens, dummodo utrunque personalem residentiam non requirat, eidem conferri.* Sed majus restat dubium, an pluralitas etiam simplicium sit vetita non tantum jure Canonico, sed etiam Divino. Alii absolute id negant, ut *Innoc. Lugo. Fill. Valent.* etc. Alii absolute id affirmant, ut *Panormit*, et *Tournely* cum aliis, et praecipue cum *Bellarm.* qui tenent Papam sine causa urgentissima dispensare non posse: et hoc tum quia non potest unus duabus Ecclesiis deservire, tum quia haec praesumitur fuisse voluntas fundatorum, ne quis, nisi de una Ecclesia curam habeat. Sed sententia communis, et tenenda cum S. *Thoma* (1), quam sequuntur *Azor. Less.*, *Laym.*, *Abel.*, *Holzm. Salm.* etc. dicit pluralitatem Beneficiorum utique esse illicitam, etiam jure naturali, ita ut ne Papae quidem dispensatione possint licite retineri, cum unum satis est ad substentationem. Et non tantum ob primam rationem allatam; quam ob secundam; tum etiam quia perturbaretur ecclesiasticus ordo propter tot rerum confusiones a Joanne XXII. in *Extrav. Execrabilis de Praeb.* adnotatas, nimirum quod admissa hac pluralitate, aliqui superfluis redundarent, et alii forsan digniores mendicare cogerentur: item quod cum Ecclesiae non haberent Rectorem peculiarem, facile illae debito obsequio defraudarentur: item quod qui plura habet Beneficia, nequit invigilare ad defendenda jura uniuscujusque Ecclesiae: item quia redituum copia cupiditas, et luxus fovetur. Nihilominus dicimus cum eadem sententia, quod hoc non ita illicitum, ut Papa ex justis causis nequeat dispensare. Hae autem causae sunt I. *Necessitas*, nempe ut docet *S. Thomas* (2) *si sit necessitas in pluribus Ecclesiis ejus obsequia* II. Utilitas, si Beneficiatus melius potest ipse solus, licet absens sua auctoritate, doctrina, et prudentia, quam alius praesens prodesse, ut ait idem Doctor Angelicus loco citato: *ipse possit plus deservire Ecclesiae, et tantummodo absens, quam*

(1) *Quodlib. 9. ad. 15.*
(2) Cit. art. 15.

alius praesens III. *Meritorum praerogativa*, eorum nempe qui prosunt Ecclesiae sua doctrina, instructione, aut scriptione cum dicatur in *Cap. De multa*, §. *fin. de Praeben. Nullus plures dignitates*, *aut personatus habere praesumat. Circa sublimes tamen*, *et litteratas personas quae majoribus Beneficiis sunt honorandae.*

CAPUT V.

De qualitatibus requisitis ad beneficium adquirendum

Q. Quaenam sunt qualitates requisitae pro beneficio assequendo ?

R. Plures, quarum 1. Est aetas. 2. Clericatus. 3. Ut sit ex legitimo toro natus. 4. Coelibatus. 5. Morum probitas. 6. Scientia pro beneficii qualitate 7. Ut immunis ab impedimento Canonico, et ultima pro beneficio regulari, ut sit ejusdem Ordinis, vel saltem promittat esse.

Q. Quaenam aetas requiritur in beneficiis?

R. Pro beneficiis simplicibus jure antiquo sufficiebat septennium, nunc autem jure novo requiritur aetas 14. annorum. Trident. sess. 23 de reform. Cap. 6. Pro Canonicatibus simplicibus, et non habentibus adnexum ordinem Sacrum, etiam aetas 14. annorum, licet hi Canonici, usquedum non accedant ad Subdiaconatum, vocem non habent in Capitulo: Clement. 2. de aetat., et qualitat. etc., si sit Ecclesia Collegiata. Si vero sit Cathedralis, ad Canonicatum simplicem aetas requiritur viginti duorum annorum inchoatorum, nam nemo ad illum admittitur, nisi sit saltem Subdiaconus, Trident. sess. 24. de reform. cap. 12., Pro beneficiis duplicibus, quae non habent adnexam curam animarum, viginti duo anni requiruntur, et quidem completi, Trident. ibidem. Pro beneficiis curatis aetas vigintiquinque annorum, cap. 7. §. 2. de Elect., Trident. sess. 24. de reform. cap. 13., Pro Episcopatu aetas triginta annorum,

Q. Num Episcopus dispensare possit in hac aetate requisita ad beneficium ?

R. Minime, ut patet ex Cap. *Praeterea* de aetate, et qualitate Ordinandorum.

Q. Num Episcopus possit dispensare super illegitimitatem?

R. Posse etiam cum illegitimo spurio, sed solum, ut ad minores ordines, et beneficia simplicia ascendat, quibus Ordo sacer non est adnexus, vel dignitas, aut personatus, aut cura, Gloss. in dict. Cap. 1. de filiis Presbyterorum.

Q. Quid si illegitimus fuit a Papa dispensatus pro sacris Ordinibus num censeatur dispensatus ad beneficia ?

R. Minime, quia hoc exprimendum erat; potest tamen cum illo dispensare Episcopus, ut ad quaevis beneficia simplicia, et etiam Ecclesiae Cathedralis Canonicatum ascendat, nisi Consuetudo repugnet: Gloss. in dict. Cap. 1. de filiis Presbyter.

Q. Quomodo illegitimus dispensatus ad beneficia simpliciter intelligatur dispensatus ?

R. Esse dispensatum solum ad beneficia simplicia, proinde non censetur dispensatus ad beneficia curata, neque ad dignitates, et personatus, nec denique ad Ecclesiae Canonicatum. Imo si sit dispensatus ad Ecclesiae Ca-

nonicalum, non intelligitur dispensatus ad Canonicatum Ecclesiae Cathedralis, quia Cathedralis non venit in odiosis sub generali nomine Ecclesiae. Ita etiam dispensatus ad Praelaturam, nec ad dignitatem Cardinalitiam. Cap. *Cum illis* de Praebend. in VI., et arg. cap. *Quamvis* eodem tit. in VI.

Q. Num filius illegitimus Clerici, possit in eadem Ecclesia, ubi ejus pater beneficium obtinet, vel obtinuit, aliquod aliud, licet dissimile beneficium obtinere, vel in eadem Ecclesia ex officio ministrare, aut pensionem obtinere super fructibus beneficiorum, quae Pater ejus obtinet, vel obtinuit?

R. Minime, quia, expresse prohibetur a Trident. sess. 25. cap. 15. de reform. ut ab Ecclesia Dei, et locis Deo consecratis paternae incontinentiae memoria deleatur. Quare excluduntur etiam ratione hujus constitutionis filii Clericorum naturales, qui ante Clericatum ex fornicatione nati sunt. Non vero nepotes, quia in odiosis nomine filiorum non veniunt nepotes, nec etiam filii illegitimi, quando recipiunt beneficium in Ecclesia, in qua Pater administravit, sed sine titulo beneficii, aut ipsi ministrare volunt in Ecclesia, ubi Pater habuit beneficium, sed ex devotione tantum, Cap. *Ad praesentiam* de fil. Presbyt.

Q. Quid de filiis legitimis Clericorum?

R. Hos posse beneficia in eadem Ecclesia cum Patre obtinere, Cap. *Ad haec* de fil. Presbyt., dummodo Patri in eodem beneficio immediate non succedunt, ut patet ex pluribus decretalibus cit. tit. Porro Trident. sess. 25. cap. 7. de reform. ait: *Cum in beneficiis Ecclesiasticis ea, quae hereditariae successionis imaginem referunt, sacris Constitutionibus sunt odiosa, et Patrum decretis contraria.* Quia hanc doctrinam ampliat Gloss. cum Doct. cap. *Ad extirpandas,* tit. eodem, dicens, quod nec Nepos, mortuo suo Patre, potest immediate succedere Avo in eodem beneficio, quia verificatur etiam hereditaria successio a Tridentino, et Textu reprobata.

Q. Num pater possit filio suo legitimo, vel illegitimo mediate, vel immediate in beneficio succedere?

R. Posse, quia nullo jure reperitur prohibitum. Verum non potest obtinere beneficium in Ecclesia, in qua ejus filius illegitimus de facto ministrat ratione officii, vel beneficii, vel beneficiarius est tantum.

Q. Num Clericus conjugatus obtinere possit beneficia?

R. Minime, quia ad beneficium requiritur coelibatus; unde solum ea obtinere potest, si castitatem voveat perpetuam, et unicam, ac virginem duxit uxorem, Cap. 2. de Cleric. conjug.

Q. Quid si Clericus beneficiarius contrahat matrimonium?

R. Si validum matrimonium contrahat, ipso jure amittit beneficium, quia Clericus conjugatus incapax est beneficii, uti Laicus, Cap. *Diversis*, tit. eodem. Et hoc verum est, etiam si uxor, matrimonio non consummato, Religionem ingrediatur, quia jus semel extinctum non reviviscit, etiamsi causa extinguendi postea cesset, argum. Plement. *Gratiae* de Rescriptis.

Quod si invalidum contrahat matrimonium v. g. quia est in Sacris, vel ex alio impedimento dirimente, dicendum, quod non ipso jure privatur beneficio, sed privandus est, quando est Clericus in Sacris. Quando vero est in minoribus ipso facto privatur beneficio licet invalide contrahat matrimonium; quia juri suo renuntiasse videtur. *At de hoc legatur Layman.*

Q. Quid si contrahat matrimonium spirituale, nempe Religionem profiteatur?

R. Ipso jure vacare beneficia ante habita. Tempore vero novitiatus reservantur beneficia novitio, nec nisi inter duos menses professionem antecedentes renuntiare potest. Trident. sess. 25. cap. de Regular.

Q. Num recipiens beneficium teneatur in conscientia habere propositum permanendi in statu Clericali, et Sacros Ordines suscipiendi?

R. Sive curatum sit beneficium, sive simplex, semper habere debet hoc propositum, saltem conditionatum, *nisi scilicet nova circumstantia mutandi voluntatem accesserit*. Quod si beneficium curatum sit, et illud quis accipiat sine animo intra annum a jure praescriptum ascendendi ad Sacerdotium, sed Parochialem Ecclesiam dimittendi, is non solum mortaliter peccat, sed etiam ad restitutionem fructuum perceptorum obligatur, Cap. *Commissa* de elect. in VI., quia sub tali tacito pacto, scilicet ascendendi intra annum ad Sacerdotium, Ecclesia dedit illi beneficium. Ubi advertendum, quod talis restitutio facienda est ante Judicis sententiam.

Q. Quid si quis a principio intendebat promoveri ad Sacerdotium, sed postea mutavit voluntatem, et voluit Paroeciam dimittere?

R. Non teneri ad restitutionem fructuum perceptorum ante mutationem voluntatis, sed teneri illos restituere, quos percepit post mutatam voluntatem; quia Ecclesia Parochialis tali conditione conferri censetur Clerico non Sacerdoti, ut si noluerit Sacerdos fieri intra annum, ex eo tempore perceptos fructus cogatur restituere Gloss. in cit. Cap. *Commissa*.

Q. Quinam excluduntur a beneficiis Ecclesiasticis?

R. Omnes qui irretiti sunt aliquo Canonico impedimento, uti sunt: 1. Nati ex injustis nuptiis. 2. Filii haereticorum, eisdemque faventium ad primum usque gradum ex linea materna, et usque ad secundum ex linea paterna, dummodo in haeresi decesserunt. 3. Conjugati. 4. Bigami. 5. Irregulares, quia ab ordinibus arcentur. 6. Simoniaci reales in materia beneficii, vel ordinis, et confidentiales. 7. Excommunicatione majori, vel alia Ecclesiastica censura innodati, donec absolvantur. 8. Caeci, et qui horas Canonicas recitare non valent. 9. Qui legitimam non habent aetatem, ut supra dictum est. 10. *Qui habent beneficium incompatibile, cum animo perseverandi.*

Q. Num peccet Provisor conferens beneficium Ecclesiasticum indigno, dum dignus haberi potest?

R. Maxime, peccat mortaliter, et patet tum ex gravitate poenarum, quae Canonico jure indignae collationi et electioni decretae sunt, tum ex incommodis, quae Ecclesiae proveniunt ex indigna collatione, vel electione. Ubi advertendum, quod aliquae qualitates, quae desunt in proviso, reddunt collationem, vel electionem non solum illicitam, sed etiam nullam ipso jure, uti legitima aetas, nativitas, Clericatus, coelibatus etc., vel si provisus moribus indignus sit, collatio est valida, sed rescindenda, praesertim si beneficium curatum sit, Cap. ultim. de aetat, et qualit., Cap. *Inter dilectos* de Excess. Praelat.

Q. Num invalide provisus teneatur in conscientia beneficium resignare?

R. Teneri in conscientia ante omnem Judicis sententiam beneficium re-

signare quia non habet titulum, unde retineat, neque jus in beneficio acquisivit.

Q. Num licet conferre beneficium digno, omisso digniore?

R. Illicitum graviter esse, licet collatio valida sit, et ob hoc impugnari non possit, quia talis collatio cedit in grave damnum Ecclesiae. Unde Concil. Trident. sess. 24. cap. 1. de reform. ait: *Alienis peccatis communicantes mortaliter peccant, qui nisi quos digniores, et Ecclesiae magis utiles, ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent.*

Adest etiam Prop. 47. proscripta ab Innoc. II. *Cum dixit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes, mortaliter peccare, qui nisi, quos digniores, et Ecclesiae magis utiles judicaverint, ad Ecclesias promovent.* Tridentinum, vel primo videtur per ly *Digniores* non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo, vel secundo locutione minus propria ponit *Digniores*, ut excludat indignos, non vero dignos, vel tandem tertio loquitur, quando sit concursus.

Nota 1. Parochiae, et alia curata beneficia, etiam si sint de jure Patronatus Ecclesiastici omnino per concursum conferendae sunt, et secundum praescriptum S. Concil. Trident. confirmatum a Pio V. in Constit. *In conferendis*, et a Benedicto XIV. in Constit. *Cum illud*, qui facultatem dederunt concurrentibus appellandi ab irrationabili judicio Episcopi ad Metropolitanum, vel si defuerit Metropolitanus, vel Exemptus, ad viciniorem Episcopum tanquam Sedis Apostolicae Delegatum.

Nota 2. Qualitas personae non absolute spectanda est, sed cum ordine ad Ecclesiae commodum, ut observat. D. Thomas 2. 2. qu. 63. ad 3. Hinc si quis minus sanctus, sed ob potentiam, nobilitatem, agendi industriam regendae Ecclesiae magis idoneus judicatur, is sanctiori merito praefertur; et e contrario juxta Ecclesiae exigentiam aliquando sanctior doctiori, et nobiliori praeferendus est.

Nota 3. Collator obligatur ad restitutionem, si ex provisione digni, praetermisso digniore, magisque idoneo, Ecclesiae, aliquod damnum eveniat; quia ex justitia tenebatur Ecclesiae providere de bono regimine, et administratione, ideoque ipse fuit injusta causa damnorum: *nec non tenetur ad damna causata digniori.*

Q. Quibus modis vacant beneficia Ecclesiastica?

R. Pluribus modis. 1. Per mortem naturalem beneficiarii. 2. Ex dispositione juris, v. g. si beneficiarius aliud incompatibile beneficium accepit, vel matrimonium contraxit, vel Religionem professus, vel commisit crimen, cui ipso facto adnexa est beneficii privatio, puta haeresim, schisma cum haeresi conjunctum, simoniam, apostasiam etc. 3. Sententia Judicis, ob crimen, cui talis inferenda poena a jure decreta est, puta per sacrilegium, per perjurium, per falsi crimen in litteris Apostolicis commissum, etc. 4. Per liberam renuntiationem.

Q. Quaenam differentia adest inter privationem beneficii ipso jure latam, et privationem quae per Judicis sententiam inferenda est?

R. Haec est, poena privationis ipso jure contracta, sententia Judicis declaratoria retrotrahitur ad diem commissi criminis, ideoque fructus ex tali die percepti sunt restituendi, ac si facta sit renuntiatio aut commutatio post

crimen, sed ante sententiam, in favorem tertii, rescinditur: aliter vero loquendum, quando privatio per Judicis sententiam inferenda est. Praeterea quando privatio beneficii ipso jure lata est, beneficium, quod adimitur, ante sententiam criminis declaratoriam, tanquam jure vacans, impetrari potest, quoad titulum, licet quoad possessionem debeat expectare Judicis sententiam. Secus vero si privatio beneficii a Judice inferenda sit.

CAPUT VI.

De Renuntiatione.

Q. Quid est renuntiatio?

R. Est spontanea beneficii dimissio justa de causa, et Superioris auctoritate facta.

Q. Quaenam sunt causae renuntiationis?

R. Plures sunt 1. Conscientia criminis quod post peractam poenitentiam impedit executionem officii. 1. Debilitas corporis. 3. Defectus scientiae. 4. Malitia plebis. 5. Grave scandalum. Et irregularitas contracta, Cap. *Nisi cum pridem* de renuntiat.

Q. Quotuplex est renuntiatio?

R. Duplex est, expressa et tacita. Expressa est illa, quae fit verbis expressis, et dupliciter fieri potest, scilicet pure, et conditionate: pure cum fit absque ulla conditione, vel pacto, conditionate, cum fit in favorem tertiae personae determinatae, vel cum alio pacto, aut conditione. Renuntiatio tacita habetur, quando renuntiatio colligitur ex facto aliquo illam significante, vel ex juris dispositione, uti si beneficiarius matrimonium contrahat, militiae det nomen, vel post curatum beneficium acceptum, intra annum non curat Sacerdotium suscipere.

Q. Quinam beneficiarii renuntiare possunt?

R. Ordinarie loquendo omnes beneficiarii sive pure, sive cum conditione dummodo justa accesserit causa.

Q. Num beneficiarius, qui crimen commiserit, ob quod beneficio est privandus, v. g. quia homicida, irregularis etc. possit valide sive pure, sive conditionate renuntiare beneficium?

R. Posse dummodo, renuntiet ante sententiam privationis. Hinc si quis ante latam privationis sententiam a Summo Pontifice impetret beneficium illud, valebit resignatio, et non impetratio.

Q. Quid si quis commisit crimen, ob quod ipso jure privationem beneficii incurrit, num possit beneficium resignare?

R. Valide posse resignare, vel permutare, licet postea resignatio, vel permutatio rescindi possit, sicuti rescindi potest, quando facta fuit resignatio, vel permutatio, lite pendente, et reo accusato nondum condemnato.

Q. Quid de Parocho, qui toto anno Sacerdotium recipere neglexerit?

R. Completo anno non posse amplius beneficium curatum resignare, vel permutare, quia desiit jus suum, antequam vero compleatur annus potest, quia adhuc habet jus in beneficio.

CAPUT VII.

De Jure Patronatus

Q. Quid est Jus patronatus?

R. Est jus temporale spirituali annexum, honorificum, onerosum, et utile, quod fundatoribus Ecclesiarum concessum est (1).

Q. Quomodo adquiritur Jus patronatus?

R. Tribus modis, nempe fundatione, aedificatione, et dotatione; unde illud: *Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus*. Fundare dicitur, qui fundum, seu terrae solum dedit, quo Ecclesia constitueretur. Ædificare vero, qui Ecclesiam construxit propriis expensis. Demum dotare, qui annuos reditus sufficientes assignavit.

Q. Quotuplex est Jus patronatus?

R. Duplex est, Ecclesiasticum scilicet, et Laicum. *Ecclesiasticum* est illud quod Ecclesiae, vel personae Ecclesiasticae competit, vel ratione dignitatis, vel ratione officii Ecclesiastici, vel ratione fundationis, constructionis, vel dotationis factae ex bonis Ecclesiae. *Laicum* vero est, quod convenit personae laicae, vel etiam Ecclesiasticae, quia factum ex bonis propriis, sive patrimonialibus, sive quasi patrimonialibus. Jus patronatus tam Ecclesiasticum, quam laicum dividitur in personale, et reale. *Personale*, est illud, quod inhaeret personae, vel familiae sine ullo ad rem respectu. *Reale* est illud, quod adnexum est villae, fundo, feudo.

Q. Quaenam est differentia inter patronatum laicum, et Ecclesiasticum?

R. Haec est, nam 1. Patronus laicus intra quatuor menses a die vacationis cognitae praesentare debet Instituendum, secus ea vice amittitur jus praesentandi. Ecclesiastico vero dantur sex menses, aliter jus amittit: Cap. 1. de Jure Patr. in VI. 2. Patronus Laicus potest intra quadrimestre plures sive simul, sive successive praesentare, postquam praesentavit unum, potest alterum praesentare, et Episcopus eligit. Ecclesiasticus vero non, et unum dumtaxat praesentare potest, Cap. 24. de jur. patronat. 3. Si Laicus indignum praesentet, non amittit jus, sed cogendus est, ut idoneum praesentet, DD. ad cap. 4. de jure patronat. Si id tamen faciat Ecclesiasticus, illa vice privabitur, cap. 2. de excessib. Praelat.; et libera collatio efficitur.

(1) Quemadmodum Jure Civili res dispesci solent in *corporales*, quae tangi possunt, et *incorporales*, quae intellectu percipiuntur, ita Jure Canonico res dividuntur in *spirituales*, quae ut docet Anselmus (epist. 1. ad Cor. cap. 9.) *a Spiritu Sancto datae spiritum vivificant, et temporales*, quae vel cultui divino peragendo, vel Clericorum alimentis sunt destinatae. Bona autem ecclesiasticis beneficiis addicta improprie vel *spiritualia* dicuntur, quippe quae juxta Canones spiritualibus inserviunt, atque pro illis instituta sunt, veluti pro Sacramentorum administratione, celebratione divini officii, aliisque id genus.

Jamvero Jus patronatus temporale adfirmat Alexander III. (*in Cap. de jure 16. de jurepat.*), eo quod ex re temporali, scilicet a praediis, quae Deo dicantur, ortum ducit. Hoc autem jus spirituali dicitur adnexum ob quamdam societatem, quam illud cum re spirituali, idest cum Ecclesia iuire videtur, ut opinatur Panormitanus: vel per *antecedentiam*, quia praesentatio antecedit exercitium spiritualis officii,

Q. Quae jura competunt Patrono?

R. 1. Spectare ad Patronum tum Ecclesiasticum, tum Laicum praesentare Episcopo Instituendum in beneficio vacante. Institutio enim beneficii vacaturi, sicut est promissio institutionis futurae, vel commissio praesentandi in futurum determinatam personam, irrita est, ut nullius roboris. 2. Spectare ad patronum honorem specialem, et ab aliis dissimilem in Processionibus, Sessionibus, etc. 3. Si patronus, ejusque filii ad inopiam vergant, alendi sunt ex redditibus superfluis beneficii patronati juxta facultates beneficii, et patroni qualitatem. 4. Patronus debet tueri Ecclesiam ejusque bona, ne dilapidentur (1).

Q. Quibus modis Jus patronatus transferri potest?

R. Quatuor modis, scilicet successione, donatione, permutatione, et venditione universitatis. Ita Glossa in Cap. *Cum saeculum*, de Jur. Patronat. (2).

CAPUT VIII.

De Pensionibus

Pensio definitur a Duareno lib. 6. de sacris Eccl. minister. cap. 4.; delibatio quaedam beneficii, qua ex eo, quod universum beneficiarii foret,

quod Clericus Ecclesiae praestare debet, ut tradit de Marca (*Lib. VIII. de Concor. Sacer., et Imper. cap. 24*): vel denique, quia ordinatur ad spiritualia, nempe ad praesentationem Clerici, ut beneficio instituatur, ut docet S. Thomas (*1. 2. quaest. 100. art. 4.*).

Postremo Canonistae Jus Patronatus etiam spirituale dicunt, quia in christiana communione illud fundamentum habet, necnon in commercium sine labe simoniaca venire non potest, et Patroni in poenam admissi alicujus gravioris criminis eodem jure ecclesiastica lege privari possunt.

(1) Conventione novissima an. 1818 art. V. cautum quod dispositiones de Canonicatibus et Capituli Dignitatibus in eo latae in Canonicatus Jurispatronatus Regii, Ecclesiastici, aut Laicalis minime respiciunt.

Et art. VII., quo fuit constitutum de idonea Paroeciarum Congrua, Tituli Curati excipiuntur, quibus Juspatronatus inhaeret, illud oneris patronis relinquendo.

His adde Regium Diploma sub die XX. Julii anno 1818; quo expresse sancitum:

1. Dispositiones legis an. 1807. latae, ac reg. diplomat. an. 1808; et 1813; quae ad Jurispatronatus extinctionem spectabant, omnino abrogari.

2. Quaevis Jurapatronatus tum ecclesiastica, tum laicalia, licet curata, in patronorum jura redintegrentur juxta canonicas sanctiones cum omnibus juribus, quae utilia, onerosa, et honorifica dicuntur.

Cum vero exorta fuerit controversia an redditus privati Juris patronatus a die vacationis ad Dioecesanam spectarent Administrationem, a Supremis Concordati Executoribus fuit declaratum: « cujusvis beneficii redditus, sive jurispatronatus, » sive liberae collationis sub eodem respectu esse existimandos, adeoque praedia » iis titulis adnexa, utpote Deo dicata, eorumque fructus vacante beneficio Dioece» sanae Administrationi tribuendos esse. Excipiuntur vero legata pia, necnon pa» tronatus, quibus conditio inhaereat vel in ipsa erectione, vel posteriori instru» mento, qua diserte praescribitur vacantis beneficii in certos usus esse erogan» dos ». Hanc declarationem confirmavit Pius VII. an. 1818.

(2) Videsis *Commentarium de Jurepatronatus Cl. Caroli Gagliardi cum nostris additionibus vol. 2. edit. Neap. an. 1841.*

pars quaedam alicui confertur. Hinc differt a beneficio, quia per pensionem non dantur omnia jura beneficialia, et reditus, sicut per beneficium, sed aliqua portio. Pensio est ad tempus, beneficium vero perpetuum. Excipe tamen pensiones illas, quae aliquando a beneficio detractae dantur in perpetuas vicarias, aut commendas, quia illae proprie dicuntur induisse beneficii naturam.

Q. Quotuplex est pensio?

R. Duplex est, laica scilicet, et clericalis. *Laica* est (quae et etiam temporalis dicitur) illa, quae ob temporalem aliquam causam constituta; Laico etiam competere potest. *Clericalis* est illa quae in solos Clericos cadit, et duplex est, scilicet simpliciter clericalis, et est quae Clerico datur ob spirituale ministerium, v. g. Concionatori, Episcopi Coadjutori, Parocho etc., et mixta, quae fundatur in clericali statu, quatenus Clerico datur, non datur tamen ob spirituale ministerium, sed ob aliam causam, puta paupertatem, senectutem, etc.

Differt tamen pensio Laica a Clericali, quia prima nihil habet commune cum beneficio, secunda vero cum beneficio multum convenit: nam jus spirituale continet, vel saltem jus adnexum spirituali, et statum Clericalem requirit, quem non requirit prima. Praeterea prima potest emi, et redimi; secunda vero neque redimi, neque vendi potest, sed gratis debet remitti. Primae non est annexum onus Officii B. Virginis, secundae vero est annexum ex Bulla Pii V. *Cum Sacrosanta*. Prima non amittitur per professionem religiosam, vel per matrimonium, secunda vero amittitur (1).

Q. Quinam potest imponere pensionem in beneficio?

R. Summus Pontifex juxta de causa, cum ipse habeat plenissimam potestatem in beneficiis cap. 2. Praebend. in VI. Episcopus tamen in casibus specialibus, et necessariis aliquando potest, ob senectutem, aut paupertatem resignantis, ob litis compositionem etc. dummodo non fiat in perpetuum, et cum facultate transferendi ad alterum pensionem, sed solum ob vitam pensionarii. Et in tali casu obligatio solvendi pensionem ad successorem beneficiarium transit, quamdiu pensionarius vivit, dummodo pensio non fuerit designata causa litis componendae: talis enim pensio non transit ad successorem, sed extinguitur cum persona onerata, quia illa pensio induit jus personale, seu obligationem personalem inducens, quae non transit ad successorem, quippe de cujus utilitate non agitur, licet plerique contrarium sentiant.

(1) Conventione novissima an. 1818. art. XVII. sancitum, quod abrogata lege *Tertii Pensionabilis*, quod apud suppressi Montis Frumentarii Administratorem deponebatur, Pensionum reservatio secundum formas canonicas locum habere perget.
Adhaec eodem art. decretum, quod Ministri a Rege Nostro ad praedictas pensiones nominati Bullas ab Apostolica Sede obtinere debeant, vi quarum, pensiones quoad vixerint, percipere possint. Praeterea constitutum fuit quod Pensionario vita functo, Episcopatus, aut Beneficium ab onere persolvendae pensionis, qua gravabatur, penitus liberum fore.
Denique art. XVIII. ejusdem Conventionis decretum, Romanum Pontificem in perpetuum sibi reservare super aliquas Episcopales Mensas, et Abbatias Regni resignandas annuas pensiones in summam ducatorum duodecim millium, quas pro tempore suis subditis Status Ecclesiastici pro lubitu conferet.

Tamen advertendum, quod, ut Episcopus possit pensionem imponere, debet a sua spontanea voluntate dependere; nam si proponatur a resignante, vel a litem cedente', tunc non potest Episcopus, sed recurrendum ad Pontificem, imo nec Episcopus resignationem taliter factam recipere potest, quia sapit Simoniam, Cap. 7., et Cap. 21. de Transactionibus.

Q. Quaenam sunt causae imponendae pensionis?

R. Sunt plures 1. Si imponatur ad alimenta praestanda Clerico, qui morbo, vel senio confectus beneficium dimittit. 2. Si clericus sit indigens, et Ecclesiae valde utilis, et pensio datur, ut decenter vivat. 3. Ad dirimendas lites inter duos de beneficio contendentes, sed cum auctoritate Superioris, non partium conventione; secus simoniacum est. Cap. 7. de Trans. 4. In causa permutationis, si datur pensio ad servandam aequalitatem beneficii pinguioris dimissi, cum beneficio tenuiore accepto. Cap.6. de rer. permut. Sed hic serio advertendum, quod haec duae ultimae causae non sunt legitimae, nisi quando resignatio, et permutatio fiat intuitu necessitatis, aut utilitatis Ecclesiae, secus simonia est, ut ait Urban. III. in Cap. 5. de rer. permut., nec est securus Pensionarius cum dispensatione Papae, quia Pontifex est dispensator, non dominus rerum Ecclesiasticarum.

Q. Quanta debet esse pensio?

R. Debet esse moderata juxta proportionem redituum, ne aliter beneficiarius remaneat expoliatus. Hinc habetur ex Trid. sess. 24. Cap. 13. de reform. quod Cathedrales Ecclesiae, quarum reditus summam ducatorum mille, et Parochiales, quae summam ducatorum centum non excedunt, nullis pensionibus, aut reservationibus fructuum graventur. Summae autem a Trident. statutae, computandae sunt ex fructibus certis, non vero ex incertis; quia sunt loco alimentorum, et venter non debet pendere ab incerto, et pensio non debet excedere tertiam partem fructuum beneficii, ut ait Conradus lib. 5. cap. 5. Et haec satis de beneficiis, et jure patronatus.

ADDITAMENTA

DE TITULO IN ORDINATIONE REQUISITO

Illa semper in Ecclesia viguit disciplina ab Apostolis fere inducta, utomnes, qui in ordine ecclesiastico instituendi forent, suis Titulis adscriberentur (*). Id enim primis Aerae Christianae saeculis expresse cautum a Synodis Ancyrano (1), Neocesareense (2), et ab Oecumenica Chalcedonensi his verbis (3):

(*) Videsis nostras additiones ad Tractatum de beneficiis Caroli Gagliardi (*Lib. I. Tit. 2. pag. 22, edit. Neap. an. 1842.*), in quibus haud pauca de eodem Titulo produximus. Nunc hanc universam telam retexere, nec voluntas est, nec voluptas.

(1) *Can. XVIII.*

(2) *Can. XIII.*

(3) *Can. VII.*

Neminem ἀπολελυμένως nec Presbyterum, nec Diaconum, nec omnino aliquem eorum, qui sunt in ordine ecclesiastico, nisi specialiter in Ecclesia civitatis, vel pagi, vel martyrio, vel monasterio is, qui ordinatur adsignetur. Hanc porro veterem disciplinam omnino confirmavit tum Urbanus II. (1), tum Carolus M. in Capitularibus illius executionem mandavit, tum denique Synodus Lateranensis ab Alexandro III. coacta ad rem constituit (2): *ut Episcopus si aliquem sine certo titulo, de quo necessaria alimenta percipiat in Diaconum, vel Presbyterum ordinaverit, tamdiu necessaria ei subministret, donec in aliqua ei Ecclesia convenientia stipendia clericalis vitae adsignet. Nisi forte talis, qui ordinatur extiterit, qui de sua, vel paterna haereditate subsidia vitae possit habere*: quem canonem in promovendis ad Subdiaconatus ordinem Innocentius III. extendit (3).

His adde quod Jure novissimo Tridentini Patres Chalcedonensem constitutionem renovando, edixerunt, *ne quis deinceps Clericus saecularis ad sacros ordines promoveatur, nisi prius legitime constet eum beneficium ecclesiasticum, quod sibi ad vitam honeste sufficiat, pacifice possidere* (4): quibus verbis illud colligi datur, quod beneficii collatio in promovendis ad ordines antiquae addictioni ad certum titulum respondet, in quo illi sacri miuisterii partes explerent, et unde alimenta sumerent. De ecclesiastico patrimonio eadem Synodus decernit: *patrimonium vero, vel pensionem obtinentes, ordinari posthac non possint, nisi illi, quos Episcopus judicaverit assumendos pro necessitate, vel commoditate Ecclesiarum.*

Quod vero spectat ad Conventionem initam inter Benedictum XIV., et Carolum III. olim Regem nostrum, in ea cautum (5) Clericos omnes ad sacros ordines titulo beneficii, vel Capellaniae perpetuae promovendos esse. Tum ibidem constituitur hanc sanctionem ad initiandos ad primam clericalem tonsuram protrahendam: hisce vero satis esset beneficium, Capellania perpetua, vel pensio ecclesiastica, cujus redditus, deductis oneribus, medietatem exaequaret reddituum patrimonii dioecesani: altera medietas vero in collatione Subdiaconatus suppleretur. Demum decernitur quod dumtaxat in vera utilitate Ecclesiarum Regni liceret Clericos patrimonii titulo promoveri, cujus redditus definiri placuit non citra ducatos neapolitanos 24; nec ultra 40. ex rebus immobilibus percipiendos.

Tandem Concordatorum Lege an. 1818. art. XXI. statutum, quod inspectis temporum circumstantiis, ne Ecclesiasticis ad vitam sustentandam necessaria desint, patrimonii sacri taxa ita augeatur, ut nec minor sit ducatis 50. nec 80. major. Tum in eo decretum quod clerici titulo ecclesiastici patrimonii ad sacros ordines promovendi fundos exhibeant hypothecae vinculo minime obnoxios, et Tribunal Civile Provinciae de pertinentia, et libertate bonorum judicet, ejusque sententiam Curiae Ecclesiasticae requirant: ea tamen non indigent illi omnes, qui beneficii, vel Capellaniae titulo ad ordines promoventur.

(1) *Can. II. dist 70.*
(2) *Can. II.*
(3) In Cap. XVI. *de Praeb. et Dignit.*
(4) *Sess. XXI. cap. 2.*
(5) *Cap. IV. n. 1. et seq.*

Rursus constitutum quod Clericis, qui Sacerdotio dedicantur beneficii aut Capellaniae titulo, cujus annuus redditus ad taxam praefinitam non pertingat, ex aliis praediis constituetur, quantum taxae integritas definivit. Excipiuntur vero illae Dioeceses, in quibus sacri patrimonii taxa in majori summa canonice constituta reperiatur, respectu quarum nihil innovetur.

Jamvero paucis abhinc annis nonnulla pro Regni nostri Dioecesibus constituta sunt, quae ad hujusmodi Titulum spectant, quaeque tum Sedis Apostolicae auctoritate, tum pientissimi Regis Nostri adsensu confirmata, novissima obtinent jura. Et sane Episcoporum Commissio delegata censuit.

1. Clerici omnes, qui in hujusce Regni Receptitiis Ecclesiis praefinitae portionis jure gaudent, dummodo fructus dioecesanam patrimonii taxam exaequent, ut beneficiarii ad sacros Ordines promoveri possunt.

2. Capellaniae amovibiles ad nutum, necnon illae, quarum redditus ex rebus mobilibus percipiuntur, Tituli canonici ad sacrorum Ordinum promotionem fieri nequent.

3. Capellaniae super immobilibus institutae, quae ad laicorum Confraternitates, aliaque venerabilia Loca pertinent, licet sint amovibiles, a promovendis tamen ad Majores Ordines ut tituli ecclesiastici exhiberi possunt, dummodo ipsi in publico instrumento ab omnibus, qui eidem Confraternitati adscripti sunt, vel a Locorum Administratoribus eligantur, ea simul adjecta conditione, ut perpetuo eodem titulo perfruantur.

4. In beneficiis, aut Capellaniis, quibus onus inhaereat singulis annis centum Missas celebrandi Titularis Dioecesanum Episcopum adire potest: is autem pro qualibet Missa detracta eleemosyna septem assium juxta taxam praefinitam, potest etiam, si velit aliquam deductionem Titulo inferre, ut ad sacros Ordines ille promoveatur.

5. Denique Regio Rescripto sub die V. Octobris an. 1839. id omne executioni mandari cautum, quod Supremi Concordati Executores opinati fuere, et jam ab utraque Potestate hisce verbis confirmatum:

Patrimonii sacri taxa in novissima Conventione an. 1818. art. XXI. definita pro illis Regni Dioecesibus, quae egestate laborant, et in quibus brevis sit Clericorum numerus spatio 15. an. ad ducatos 24; vel 25. reducatur. Elapso vero hoc temporis intervallo tum Sedis Apostolicae Nuntius, tum Rerum Ecclesiasticarum Minister Episcoporum postulationibus ad aliud tempus prorogandum indulgeant. Interea Supremi Concordati Executores ab utraque Potestate delegantur ad Antistitum petitiones excipiendas, et definitive declarandum quibusnam Dioecesibus jus illud tribuatur.

TRACTATUS XI.

LIBER I.

De Justitia et Jure

Juris vocabulum varium est, L. 11., et 12. D. de just. et jure. Nam 1. ab Isidoro cap. 2. dist. 1. accipitur pro *justo*. 2. Accipitur pro ipsa Lege tum humana, tum Divina. 3. Pro ipsa scientia jurium, sive legum, quare Ulp. in L. 1. D. de just., et jure, dixit: *Juri, hoc est scientiae legum, operam daturus, nosse oportet, unde nomen juris descendat*. 4. Pro loco, ubi Praetor jus dicere consuevit, L. penult. D. de just. et jure 5. Pro beneficio legi tributo, uti sunt *jura sanguinis*, *agnationis*, *jura naturalia etc.* Jus denique a justitia appellatum; nam eleganter Celsus definit: *Jus est ars boni, et aequi*. L. 1. D. de just., et jure.

Homo in humana societate vivens dupliciter considerari potest, vel tanquam pars ad partem, civis, inquam, ad civem, vel tanquam pars ad totum, Civis, inquam, ad Communitatem. Hinc duplex jus oritur, ideoque duplex justitia ex Arist. lib. 5. Ethic. 1., et 2. Ex prima, scilicet consideratione oritur justitia particularis, per quam quisque reddit, quod justum est, ac debitum comparti, ex secunda oritur justitia generalis, per quam quisque reddit, quod justum, ac debitum est Societati, cujus ipse pars est.

Q. Quomodo definitur justitia?

R. Definitur ab Ulpiano in L. 10. D. de just., et jur. *Constans, et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuendi*. Dicitur *voluntas*, hoc est habitus voluntatis, seu habituale propositum voluntatis reddendi jus, cui spectat. Dicitur *constans*, hoc est firma quatenus propositum hoc firmum esse debet. Dicitur *perpetua*, non de perpetuitate actus intelligendo, sed de perpetuitate hujus propositi, seu dispositionis cordis tribuendi cuique suum. Dicitur *jus suum*, hoc est illud, quod justum est, sive debitum ad aequalitatem. Dicitur denique *unicuique*, quia justitia proprie dicta requirit diversitatem suppositorum.

Q. Quid est justitia generalis?

R. Justitia generalis, quae et legalis dicitur, quia versatur circa legem, seu justum. et legitimum, ut ait D. Thom. q. 58. art. 5., nam in Societate bene legibus constituta, omnia omnium virtutum officia praecipiuntur, sic definitur: *Virtus moralis, quae inclinat hominem, qui est pars communitatis ad praestanda ea omnia, quae communitati debita sunt in ordine ad bonum commune*. Haec dicitur generalis justitia, quia ordinatur ad communitatem, et respicit jus publicum, quod communitas habet ad actiones, et bona partium. Quae justitia est virtus specialis ab aliis distincta, quia habet speciale objectum, nempe bonum commune. Praeterea dicitur *generalis*, quia est complexio omnium virtutum moralium, ut ait D. Thom.

2. 2. q. 58 art. 6. Ad Societatem enim omnium virtutum officia pertinent, ut bene ordinata videatur. Unde Jurisconsultus in L. *Jus.* D. de just., et jur. in tali acceptione juris, hoc est justitiae, dixit, quod tria sunt praecepta juris: I. *Honeste vivere* II. *Alterum non laedere* III. *Jus suum unicuique tribuere*.

Q. Num justitia legalis sit rigorosa justitia?

R. Maxime, quia versatur circa debitum stricte sumptum. Communitas enim, sive qui eidem praeest, habet verum jus exigendi a subditis ea, quae sunt bono communi necessaria, et vicissim in subditis est verum debitum, sive rigorosa obligatio ea praestandi, et id ex natura rei, nam sine tali jure in subditos Communitas stare non potest. Stampò, aliique.

Q. Num justitia sit proprie virtus moralis?

R. Maxime, nam dirigit, et perficit hominis voluntatem, et reddit unicuique quod suum est, quod utique naturae, et rationi est maxime consonum.

Q. Quodnam est objectum justitiae?

R. Objectum *materiale* justitiae est redditio debiti rigorosi. Objectum vero *formale* est illa specialis honestas, quae elucet in hac debiti redditione.

Q. Quotuplex est justitia particularis?

R. Duplex, scilicet, commutativa, et distributiva. *Commutativa* est virtus inclinans hominem privatum ad reddendum alteri privato, quod ei debitum est, servata aequalitate rei datae ad rem acceptam, quae dicitur aequalitas *arithmetica*, et perfecta: v. g. Centum mutuos accepi, centum reddere teneor. Dicitur *commutativa*, quia in commutationibus, et potissimum in contractibus versatur.

Justitia vero *distributiva* est virtus inclinans communitatem, sive ejus Principem, vel Superiorem ad bona communia distribuenda juxta meritorum proportionem subditorum. Hinc haec justitia servat aequalitatem *geometricam*, seu proportionis, quatenus illa sit servanda inter bona distribuenda, qualis proportio invenitur inter dignitates personarum, quibus distributio facienda est, v. g. si dignitas unius personae duplo superet dignitatem alterius personae, duplo plus illi debet tribui, quam alteri.

Q. Num specie differat commutativa justitia a distributiva?

R. Quod licet utraque justitia tum commutativa, tum distributiva sit vera species justitiae, quia utraque univoce participat rationem communem justitiae, quae est dare cuique quod suum est, ut advertit D. Thom., tamen specie differunt inter se. 1. Quod objectum formale utriusque est diversum; nam commutativa respicit aequalitatem *arithmeticam* dati, et accepti; distributiva vero aequalitatem proportionis, et *geometricam*. 2. Jus justitiae commutativae est jus rigorosum, seu proprietatis, sive sit in re, sive ad rem, fundatum in aliquo titulo, v. g. emptionis etc. Jus vero distributivae justitiae est imperfectum, fundatum in debito dignitatis, convenientiae, et habilitatis. Hinc ex justitia commutativa oritur obligatio restitutionis, non vero ex distributiva, nisi quando haec conjuncta sit cum commutativa, uti postea suo loco fusius explicabitur.

Q. Quid est justitia vindicativa?

R. I. Justitia vindicativa est virtus inclinans Superiorem ad reum pro merito puniendum. II. Haec justitia non est omnino distincta a justitia commutativa, et legali, sed ad utramque pertinet sub diverso respectu, nam qua-

tenus vindicta debetur laeso, vel Communitati ex officio a Principe, vel Judice, pertinet ad justitiam commutativam, et hinc, si denegetur vindicta, vel retardetur, vel augeatur, vel minuatur cum damno partium, oritur obligatio restitutionis, quatenus vero debetur vindicta Societati ratione legum propter bonum commune, pertinet ad justitiam legalem: interest enim Reipublicae, ut crimina puniantur.

Q. Quodnam peccatum est violatio justitiae?

R. Esse peccatum grave ex genere suo, nam quaelibet species justitiae est virtus magni momenti, unde solum excusari potest a gravitate, vel ratione inadvertentiae, vel ratione parvitatis materiae.

Q. Quid sit jus, quatenus sit facultas ad aliquid?

R. Jus formale, cui respondet debitum rigorosum, definitur: *Facultas legitima aliquid agendi, obtinendi, utendi*, etc. *cujus violatio injuriam constituit.* Dicitur *facultas*, idest potestas. Dicitur *legitima*, hoc est a lege concessa sive naturali, sive Divina, sive humana. Dicitur *aliquid agendi*, hoc est effectus juris, ut possit, qui illud habet aliquid agere etc. Dicitur denique *cujus violatio injuriam constituit*, nam injuriam mihi infert, qui sine juxta causa me impedit, ne utar jure meo.

Q. Quotuplex est jus?

R. Duplex, aliud dicitur jus in re, aliud jus ad rem. *Jus in re*, seu jus reale est illud, per quod res ipsa obligata manet, ideoque parit actionem realem, quae vocatur rei vindicatio, v. g. Ajo *hanc rem esse meam*. *Jus ad rem* est illud, per quod descendit obligatio, et actio personalis. Vocatur *actio personalis*, quia proxime tendit in personam nobis obligatam ex contractu, delicto etc. ad rem tradendam, vel nobis aliquid faciendum. Hinc haec actio cohaeret personae, ita ut contra alium rei possessorem instituì non possit, v. g. Si mutuo dedisti Titio centum aureos, quos ille Sempronio donavit, et tradidit, hoc casu actio personalis tibi contra Titium, non autem contra Sempronium competit. Sic etiam emisti equum, agrum etc. ante traditionem habes jus ad rem, seu ad obtinendam rem, hoc est, potes cogere venditorem ad rem tradendam: facta autem traditione, et re accepta, habes jus in re, a re obtenta, et tibi obligata, et proinde habes jus illum vindicandi, et repetendi a quocumque penes quem reperitur. Actio autem realis, quae oritur ex jure in re, est jus persequendi in judicio id, quod suum est, et dicitur *rei vindicatio.* Actio autem personalis est jus persequendi in judicio id quod tibi debetur.

Q. Quaenam sunt species juris realis?

R. Sunt dominium, usus, usufructus, servitus, emphyteusis, pignus, possessio, et haereditas.

CAPUT I.

De Dominii natura, et divisione.

Q. Quid, et quotuplex est dominium?

R. *Dominium est facultas disponendi de re aliqua, vel actione tanquam propria, nisi lege prohibeatur, et est duplex*, unum *jurisdictionis*, alterum *proprietatis.* Dominium jurisdictionis est potestas gubernandi sibi

subditos: actus autem gubernandi sunt praecipere, vetare, permittere, judicare, punire etc. De hoc dominio hic non disputabimus.

Dominium proprietatis est jus disponendi de re aliqua, tanquam sua, nisi lege prohibeatur. Dicitur *jus*, seu potestas disponendi de re aliqua. Dicitur *tanquam sua*, scilicet suo nomine, et arbitratu ac auctoritate. Dicitur *nisi lege prohibeatur*, nam dominii usus potest Lege, vel conventione impediri, sic Lege impediuntur pupillus, et maritus, ne disponant, ille de re paterna, hic de fundo dotali. Conventione impeditur dominium, v. g. si donatarius accepit rem sub lege non alienandi, vel legatarius accepit rem legatam, et relictam a testatore cum conditione etiam non alienandi.

Q. Quotuplex est dominium proprietatis ?

R. *Duplex: Altum, et Humile. Primum residet penes Supremam Potestatem, et est potestas disponendi de re, et actione Subditorum in ordine ad bonum commune. Secundum penes est privatas personas relate ad sua bona, actiones proprias*, et triplex est: plenum, directum, et utile. *Plenum* est jus, quod habet dominus utendi, fruendi, et liberam potestatem de re disponendi. *Directum*, est dominium nudae proprietatis, idest, sine jure percipiendi fructus, et emolumenta rei suae, uti est dominium, quod habet dominus in fundo tradito in emphyteusim; quia ipse concessit fundum utendum, fruendum in perpetuum sub certo annuo canone, reservata sibi proprietate. *Utile* est jus ad emolumenta et fructus sine proprietate rei, uti est dominium, quod habet emphyteuta in fundo emphyteutico.

CAPUT II.

De variis Dominii adquirendi modis

Q. Quomodo adquiritur dominium?

R. Dominium adquiritur vel jure gentium, vel jure civili, vel *privata hominum voluntate*. Modi adquirendi dominium jure gentium sunt *Occupatio*, *Accessio*, et *Traditio*. Modi dominium jure civili adquirendi sunt usucapio, seu praescriptio, donatio, legatum fideicommissum, haereditas etc. *Privata vero voluntate adquiritur dominium per contractum, vel quasi contractum*. Hic tantum modos adquirendi dominium Iure gentium videbimus, de posterioribus infra disseremus (1).

§. I. *De Occupatione*

Q. Quid est occupatio ?

R. Occupatio definitur ab Hubero, lib. 2. tit. 1. §. 18. *Adprehensio rerum corporalium nullius, cum animo sibi habendi.* Hinc acquirimus ea occupatione quae sunt in negativa communione, hoc est, ea, quae vel a nemine fuerunt adprehensa, vel derelicta a domino eo animo, ut nolit esse

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. bonorum proprietas (quam voculam dominio substituendam esse cautum) adquiritur, vel transmittitur donatione inter vivos, testamenti factione, aut vi stipulationum: item accessione, et praescriptione: art. 632; 633; 635; 636; et 2125.

amplius in suo patrimonio. L. 5. D. pro derelictis. Ad occupationem requiritur animus, et adprehensio corporalis, quia sine istis occupatio esse nequit, §. 12. Instit. tit. adquir. rer. dom. (1).

Q. Quot sunt species occupationis?

R. Plures sunt, nempe venatio, aucupium, piscatio, occupatio bellica, et inventio.

Q. Quomodo adquiritur dominium ferarum, et animantium?

R. Vel animantia sunt, quae sua natura mansueta sunt, ut canes, oves, gallinae, etc. Et haec, licet longius a conspectu domini effugerunt, ad dominum pertinent, et emortuorum pelles, et carnes, etc. ad eundem spectant, L. *Pomponius*, D. de adquir. rer. dom. et §. *Gallinarum*. Instit. eod. tit. Vel animantia natura fera sunt, sed per consuetudinem cicurata, uti cervi, pavones, columbae, accipitres etc. et haec spectant ad dominum dum consuetudinem ad ipsum revertendi retinent, vel ejus custodia coercentur: quod si consuetudinem revertendi reliquerint, et ad naturalem feritatem rediisse censeantur, finnt primi occupantis, §. 15. Instit. eod. tit. Idem dicas de apum examine. Vel animantia sunt, quae cicurari non possunt, ut apri, pisces etc. et fiunt primi occupantis, ubicumque accipiantur, et dominium eorum retinetur, quamdiu ipsius custodia coerceantur, uti cervi in vivariis, apes in alveariis, pisces in lacubus etc. Quod si ad naturalem libertatem redierint, cessat dominium.

Dixi, *ubicumque accipiantur*, nam ferae bestiae non sunt fructus fundi, ideoque non spectant ad fundi dominum, sed ad capientem, licet eas in alieno fundo ceperit, sed potest dominus fnndi prohibere, ne qnis in proprium fundum ingrediatur, imo agere contra eum actione injuriarum, L. *Injuriarum* §. ult. D. de injuriis.

Ex his collige: I. Quod peccat quis, et ad restitutionem tenetur, qui columbas alieni columbarii occidit, aut aliqua illecebra, vel modo ex alieno ad proprium columbarium advocare studet, nam illae sub dominio proprii domini sunt, adeoque habet dominus jus ad earum conservationem, et possessionem, nec obstant, quod talia animalia damnnm inferat, quia vel satis leve est, vel licet grave sit, ex publica tamen consuetudine tolerandum. Sed melius est stare consuetudinibus locorum.

II. Quod si aves a cavea ad montem avolent, vel pisces e stagno in flumen irruant, tuae fiunt, si a te capiantur. Excipiuntur tamen ab aliquibus DD. falcones, milvi, quae licet desinant reverti, non desinunt tamen esse domini, licet debeat dominus dare praemium pro captura.

Q. Cujusnam est fera bestia ab uno vulnerata, et ab alio capta?

R. Cum ad adquirendum dominium ferae non sufficiat vulneratio, sed requiritur adprehensio vel manibus, vel instrumentis facta, L. 5. §. 1. D. de adquir. rer. dom., dicendum, quod pertineat ad capientem, non autem ad vulnerantem, §. 13. Instit. eod. tit. Verum concludunt Doctores, quod si fera ita vulneretur, ut certo venator illam capturus sit: et eo animo pergit illam persequi, ad venatorem spectat, qui vulneravit, licet alius capiat. Si

(1) Occupatio in rebus mobilibus dumtaxat locum habet. In immobilibus enim esset quidem rei alienae invasio a Jure penitus interdicta, variisque poenis luenda: art. 426; et 428. Cod. LL. poenal.

vero dubium sit, num venatoris manus effugere posset, dividenda est fera pro rata dubii.

Q. Num liceat venari, vel piscari in fundo alieno?

R. Si fundus alienus apertus est, licitum esse, per se loquendo, quia ferae in fundo aperto non dicuntur possideri, neque sunt in dominio domini fundi, ideoque communes, et occupantis fiunt. Dixi, *per se loquendo,* nam dominus fundi prohibere potest, ne quis fundum ingrediatur suum, et in eo venetur. Si vero fundus alienus est clausus, et bene circumseptus, ibi venari non est licitum, quia injuria domino infertur, sub dominio cujus ferae sunt, dum ibi detinentur, adeoque praeter peccatum, tenetur venator ad restitutionem ferae occisae.

Ubi nota, quod quando venatio prohibita est, vel a domino in proprio fundo, vel a Principe in fundo communi, aut a Magistratu, venator peccat graviter, vel leviter juxta proportionem injuriae, quam vel Principi, vel domino infert, et ad damna tenetur.

Q. Quomodo peccet, et an teneatur ad restitutionem is, qui venatur, vel piscatur contra justam prohibitionem?

R. Si venatio prohibita sit ratione status, puta Clericis, Monachis etc., de quibus dicetur infra, vel temporis, puta die festo, et jejunii, hoc est, quando ratione venationis omitteretur Sacrum, vel violaretur jejunium, ordinarie loquendo, est peccatum mortale, nam habetur scandalum, vel contemptus, vel alterius gravis praecepti violatio. Vel prohibita est ratione publicae utilitatis, puta in illis mensibus, in quibus ferae sunt gravidae, non est peccatum mortale, modo non habeatur notabile damnum bono publico.

Tamen animalia capta sunt sua, quia ferae nullius erunt, ideoque fiunt primi occupantis: ratio est, quia leges in hisce casibus non prohibent ipsam acquisitionem ferarum, sed usum venationis. Quo fit ut venator non teneatur ad restitutionem ferarum captarum, etiamsi istrumentis vetitis ceperit.

Not. Si quis aquas inficeret, unde contigeret magnam piscium vim mori, vel alio modo grave damnum inferret, teneretur ad restitutionem damni faciendam illis, qui jus habebant piscandi, quia censetur illud jus graviter laesisse, et spem lucri, et oblectationis eripuisse. Idem dicendum, si aliquod damnum inferat venando, ut si segetes conculcaverit, si sepimenta dissipet, etc. (1).

Q. Num Clericis licita sit venatio, aucupium, et piscatio?

R. Licet omnibus spectato Iure Naturae venatio licita sit, tamen Clericis, et Religiosis jure canonum prohibita est venatio saltem clamorosa, quae fit cum strepitu canum, et armorum, uti constat ex Cap. 1. de Cleric. venator., et ex Trident. sess. 24. cap. 12. de reform., quia talis venatio per se dedecet statui Ecclesiastico, et revocat a spiritualibus occupationibus. Verum, licet aliqui Theologi Clericum venationi clamorosae vacantem peccati mor-

(1) Leges Romanae quas Auctor Noster de venatione, quae tum aucupium, cum piscationem complectitur, in medium protulit, vigent etiam Jure Novissimo in Utriusque Siciliae Regno sub conditionibus dumtaxat Lege lata praescriptis sub die XVIII. Octob. an. 1819., qua cautum venationem proprietatem esse ad Fiscum pertinentem. Quamobrem respectivi Administratores nonnullis in dies potestatem faciunt animalia, quae in negativa communione sunt, quaeque naturali sua libertate per Coelum, terram, et mare vagantur certis in locis capiendi.

talis absolute damnare non audent, nisi spectatis circumstantiis temporis, frequentiae, scandali etc: Tamen, quia gravis est Ecclesiae prohibitio, et fere semper periculosa, non excusarem a peccato mortali. Dixi, *Clericum*, nam Religioso magis, magisque dedecet venatio praesertim clamorosa. Clem. I. de stat. monachor. Venatio tamen non clamorosa, et piscatio moderata ad honestam recreationem, absolute loquendo, ab omnibus, tamquam licita permittitur, si rara sit, et moderata. Communiter.

Q. Quomodo adquiritur dominium rerum inventarum?

Ante resp. sciendum ex D. Thoma 2. 2. q. 66. art. 5. ad 2. et 3, quod res inventae triplicis generis sunt: aliae, quae nunquam dominum habuerunt, uti insula in mari nata, gemmae, et lapilli in littore maris, aliae sunt, quae dominum habuerunt, nunc autem domino carent: vel quia pro derelictis habentur a domino, uti thesaurus etc., aliae, quae actu habent dominum, sed ignoratur, uti loculus pecunia plenus in via repertus, his dictis:

R. I. Quod bona inventa primi generis, quae scilicet nunquam dominum habuerunt, haec primi occupantis fiunt; quod enim antea nullius est, naturali jure occupanti cedit, L. 5. §. 1. D. de adq. rer. dom.

R. II. Quod bona secundi generis, scilicet derelicta, etiam sunt primi occupantis, §. 46. Instit. de adq. rer. dom., nam res derelicta statim desinit esse domini, et fit nullius, et quod nullius est, occupanti cedit. Bona autem derelicta dicuntur ea, quae dominus eo animo abjecit, ut ea in numero rerum suarum non amplius esse velit, dicto §. 46. Sic pro derelictis habentur: *Principum missilia, merces in mare jactae vel a fluctibus abreptae*, aut alio modo amissae, quas dominus sciens, ubi sint, negligat recuperare, cum facile possit.

Q. Num censeantur bona derelicta ea, quae sunt bona naufragorum, vel quae oborta tempestate levandae navis causa in mare ejecta sunt a nautis, vel quae abjiciuntur causa incendii?

R. Minime: sed permanent esse dominorum, adeoque ipsis sunt restituenda, quia non animo amittendi deficiuntur, sed causa vitandi naufragii, L. 9. § ult. D. de adquir. rer. dom. et L. 1. C. de naufragiis. Quin reprobatur omnis consuetudo contraria. Idem dicendum de rebus, quae iter facientibus decidunt de curru, de equo etc., et ratio est, quia ea omnia dominus cupit remanere in rebus suis, quantum fieri potest. Ubi advertendum, quod adest excommunicatio contra surripientes bona naufragorum Christianorum, concurrentibus his conditionibus. 1. Ut bona sint Christianorum fidelium. 2. Ut sint naufragantium. 3. Ut surripiantur in mari, vel in littore maris. 4. Ut surripiantur in notabili quantitate sufficienti non solum ad culpam gravem, sed etiam ad excommunicationem Pontificis, Cap. *Excommunicationi* de Raptor. (1).

(1) Res levandae navis caussa ejectae, necnon bona naufragorum in littoribus inventa occupari nequeunt, cum illorum domino potestatem faciat lex novissima Cod. Civ. spatio trium annorum ea revindicandi: art. 2185: ac proinde qui hujusmodi bona intercipit, furti qualificati poena mulctandus: art. 413. n. 3. LL. poenal.

His adde quod Lege lata sub die 1. Junii an. 1817. sancitum, quemvis, qui bona isthaec invenerit, teneri ea vectigalium Administratori sub poena duc. 120. denunciare.

Q. Num inter bona derelicta computanda sint illa bona, quae certo apud dominum erant peritura, puta incendio, naufragio etc. et aliquis periculo suo eripuit?

R. Minime, sed dominis restituenda sunt, pretio tamen pro labore, et periculo persoluto. Eruitur ex L. *Pomponius* D. de adquir. rer. dom., ubi de animali erepto de ore lupi, statuitur illud pertinere ad dominum, quia quicquid adversae fortunae superest, domini est, ejusque bonae fortunae est, quod per alium periculo sit erepta. Neque dicas, quod talis res e periculo erepta fructus sit industriae eripientis,nam aliter periisset, quia alienam, et non suam rem servavit eripiens, at talis conservatio non efficit, ut res eripientis fieret, sed pro industria praemium accipere meretur, quod praemium propterea jure exigere potest, et usquedum non detur, potest rem retinere loco pignoris. Ita Lessius.

Q. Quid dicendum de thesauro invento?

R. 1. quod thesaurus sit vetus quaedam depositio pecuniae vel similis rei, cujus depositionis, et domini nulla est memoria, aut cognitio. L. unic. C. de thesaur.

R. 2. Pro thesauro invento, haec statuta in jure Civili reperiuntur in §. 39. Instit. de adquir. rer. dom. 1. Si thesaurum quis inveniat in proprio fundo sine arte magica, thesaurus est inventoris. 2. Si in loco alieno, et videndum, si inveniat casu fortuito, dimidium est inventoris, et dimidium domini fundi, si data opera, totus thesaurus Domini erit. 3. Si arte magica thesaurus inveniatur, totus est Fisci. L. 63. Dig. de adquir. rer. dom., et dict. L. unic. C. de thesaur. At hodie ex vetustissima consuetudine, quae non solum viget in nostro Neapolitano Regno, verum etiam dici potest juris Gentium, Fiscus sibi vindicat thesauros, uti refert Tapia in Tract. de Jure Reg. Neapolit. tit. de invent. thesaur. (1).

Q. Quid si quis sciens in alieno agro thesaurum conditum esse, agrum emat eodem pretio ac si in illo thesaurus non adesset, num fiat dominus thesauri, dato, quod postea illum eruat?

R. Maxime, quia nullam venditori ignoranti injuriam fecit, quia cum thesaurus in fundo non natus, sed positus fuerit, pars, vel fructus fundi non censetur, neque ad dominium alicujus pertinet, anteqnam eruatur, erutus autem a Domino fundi, eidem mox adquiritur; cum ergo emptor post traditionem fundi dominus existat, jus habet eruendi, et dominium sibi adquirendi latentis in eo thesauri. Vid. D. Thom. 2. 2. q. 66. art. 5. ad 2.

Q. Quid si quis alteri vestem vendat, in qua aurum, vel quid simile inveniatur in ea repositum, quod venditor nesciat, num emptor postea reperiens, illud faciat suum?

R. Minime, sed dominus ejus est, qui posuit, vel haeredes ejus, quia in venditionis contractum non venit aurum propter ignorantiam, ut habetur in L. *A tutore* D. de rei vind. quia quamvis emptor triennio cum bona fide possederit, nesciens aurum absconditum esse, dici tamen nequit, eum prae-

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 636. cautum quod thesaurus in praedio nostro inventus, nobis adquiratur: si vero in loco alieno, ex dimidia parte inventori, ex reliqua jure accessionis domino cedat. Si tandem in praedio emphyteusi subjecto reperiatur, tunc dimidiam portionem vindicet inventor, reliquam aequa lance emphyteuseos dominus, et emphyteuta inter se dividant; art. 1686.

scriptione dominium acquisivisse. Is enim, qui nescit, non possidet aurum quamvis possidet vestem in qua est aurum, ut in re simili ait JCtus: in L. 3. D. de adquir. posses. *Sine possessione autem nulla est occupatio.*

Q. Ad quem pertinent res inventae tertii generis, scilicet bona ab uno perdita, et ab alio inventa?

R. Pertinent ad proprium dominum, quia perdendo, dominium non abjecit dominus. Quare inventor illa domino restituere tenetur. Quod si nesciat, quis sit dominus, diligentiam tenetur adhibere majorem, juxta rei valorem, ut inveniat dominum. At si dominus reperiatur, gratis ei reddenda est res sua; retentis tamen expensis, et laboribus, si fuerunt, vel accepto eo, quod dominus gratis dare voluerit.

Q. Cujusnam sunt bona inventa, si post adhibitam diligentiam, dominus non inveniatur?

R. Spectato Iure Naturae, posse inventorem retinere, quia idem est non habere dominum, quam habere, et non apparere: sed illa, quae dominum non habent, fiunt inventoris, ergo etc. Ita Sotus, Danes, aliique. Sed spectata communiori Doctorum sententia, ac praxi piorum hominum, ac constitut. Concil. Mediolanensis IV. dicendum, quod talia bona eroganda sint in pauperum eleemosynas, vel alios pios usus, quia cum rei deperditae dominus ejus dominium non amiserit si ipsimet domino restitui non potest talis res, restituenda est eis, quibus ipse vult, est autem praesumendum, velle eum, quod in pauperes erogetur, vel alios pios usus pro satisfactione suorum peccatorum.

Not. Usque dum adest spes reperiendi dominum, debet omnimodo inventor servare rem. Ai si bona fide, idest putans rem ad se pertinere alienaverit post sufficiens tempus, et postea reperitur Dominus, nihil ipsi tenetur restituere, nisi quatenus inventor factus sit ditior, et si erogata fuit pauperibus, pauperes, comparente domino, tenentur restituere rem, si extat; si vero consumpta fuit, tenentur in quantum facti sint locupletiores.

§. II. *De Accessione*

Q. Quid est Accessio, et quotuplex?

R. Accessio est illa, qua res una principalis trahit alteram ut sibi junctam, et quasi partem sui. Dividitur in naturalem, industrialem, et mixtam, quatenus accedit rei nostrae incrementum vel beneficio naturae dumtaxat, vel industria nostra, vel industriae simul, et naturae adjumento.

Q. Quaenam sunt species accessionis naturalis?

R. Plures sunt, foetura scilicet, alluvio, vis fluminis, insula in flumine nata, et alvei mutatio. Ad nativitatem animalium quod attinet, quidquid ex animalibus nostris nascitur, nostrum est, quia partus sequitur ventrem, L. 5. D. de rei vind., et antequam edatur, est portio maternorum viscerum, L. 1. D. de ventr. inspic, et locum habet non solum in bestiis, verum etiam in ancillis. Per alluvionem adquiritur dominium ejus, quod vi aquarum paulatim uni fundo detrahitur, et alteri adjicitur, et est domini fundi cui fit adjectio. Dixi *paullatim*, seu insensibiliter, nam si partem tui praedii notabilem repentina aquarum tempestas adjecerit meo fundo, ea tibi remanet, ut ait Cajus in L. *Adeo* §. 4. D. de adq. rer. dom. (Excipe si arbor adjecta

longo tempore fundo meo haeserit, ibique radices egerit, nam tunc videtur mea facta esse arbor, dict. L. *Adeo* §. 2. eod. tit.). (1).

Q. Quaenam sunt species accessionis industrialis?

R. Sunt plures, scilicet adjunctio, specificatio, et commixtio. Adjunctione adquiritur dominium illarum rerum, quae rebus adjunguntur nostris: puta per intexturam, inaedificationem, scripturam, picturam etc., quia accessorium cedit principali. Inaedificatione, si scilicet, quis aedificavit in fundo alieno, aedificium erectum cedit domino fundi, qui tenebitur materiam, et operas solvere, si illa bona fide aedificaverit, quia bona fides non patitur, ut soli dominus cum inaedificantis detrimento locupletetur. Si vero mala fide aedificaverit, scilicet, sciens esse fundum alienum, amittit aedificans dominium materiae, et operum, etiamsi domus diruatur; quia aut donasse, aut temere aedificasse censetur, L. 7. §. 12. D. de adq. rer. dom., nisi probet se non animo donandi aedificasse, L. 2. C. de rei vind. Praeterea si quis in fundo suo aedificet de materia aliena, omne cedit solo ex generali axiomate: *Quod solo inaedificatur, solo cedit.* §. 29. Instit. dict. tit.; sed iste tenetur reddere duplum pretii illius materiae; quin diruto aedificio, potest dominus sibi materiam vindicare, si ei nondum satisfactum sit, dict. L. 7. D. eod. tit. Quod si Titius ex Caii materia in fundo Petri aedificet, aedificium cedit Petro; potest tamen Caius petere aestimationem materiae suae, vel eam vindicare, si diruatur aedificium.

Scriptione, dum scilicet, quis in aliena charta, vel membrana scribit. Literae, licet aureae sint, et istae cedunt domino chartae, vel membranae. Quare si in charta Titii, historiam scribas, ejus scriptionis Titius dominus fiet, licet teneatur tibi impensas scripturae solvere, L. *Qua ratione*, §. *Litterae* D. de adq. rer. dom., sed quia hodie charta, et membrana viliora sunt, ideo existimandum est, quod cedant scripturae, quae pluris, aestimatur, licet scriptor chartae pretium solvere tenetur, vid. Gloss. in dict. L. *Qua ratione*.

Pictione, scilicet, si quis in tabula aliena pingat, tabulam facit suam ob

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civil. cautum:

1. Fructus tum naturales, tum industriales, et civiles, necnon animalium partus jure accessionis domino cedere: art. 472.

2. Quod per alluvionum agro flumen adjicit, idest quod ita paulatim adjungitur, ut intelligi non possit quantum quoquo temporis momento adjiciatur, ei statim adquiritur, cujus agro adjectum est: art. 481.

3. Si aut vi fluminum, aut alio quodam naturae casu alicujus agri pars ad alium transferatur, huic non prius adquiretur, quam post annum, cum hoc temporis intervallo ea a domino vindicari possit: art. 484.

4. Quum flumina, quae navigationi sunt idonea inter Majestatis jura censeantur, hinc insulae, quae in iis nascuntur, Fisco cedunt, dummodo titulus, aut praescriptio in contrarium non extet: art. 485.

5. Insulae in medio flumine natae, quod transvectioni est impar, eorum sunt, qui utrinque prope ripam praedia possident: art. 486.

6. Si flumen superius divergens, et inferius congregatum in insulae formam agrum redigat, ipse prioris domini manet, licet illud transvectioni sit aptum: art. 487.

7. Alveus, quem flumen derelinquat iis cedit, quorum praedia illud occupat ratione indemnitatis: art. 488.

nobilitatem artis, uti cavit Iustinianus in §. 34. Instit. de eodem titulo, licet tenetur domino tabulae de damno (1).

Q. Quomodo adquiritur dominium per specificationem?

R. Specificatione adquiritur dominium, quando ex aliena materia suo nomine quis novam speciem facit. Sed in hoc casu videndum, num species ad pristinam formam materiae possit reduci, vel non. Si ad pristinam formam possit reduci res pertinet ad dominum materiae, quia in iis, quae ad initia reduci possunt, materia est potentior forma, L. 78. §. 4. D. de Legat. 3. Si vero ad pristinam reduci non potest, pertinet res ad eum, qui speciem formavit, L. 7. §. 7. D. de adq. rer. dom., si bona fide usus sit re aliena, existimans scilicet, esse suam, licet vero domino datur actio pro valore suae materiae; Si vero mala fide egit, res a pristino domino vindicari poterit, L. *De eo* §. *si quis* D. ad exhibendum (2).

Q. Quomodo adquiritur dominium per commixtionem, seu confusionem?

R. Confusione adquiritur dominium, si duorum dominorum, materiae, utriusque consensu, aut casu confusae fuerunt, totum corpus ipsis commune efficitur, v. g. si duorum vina confusa fuerint, ad utrumque dominum pertinebunt. Quod si materiae confusae amissa propria specie transiverint in aliam speciem, v. g. vinum, et mel in mulsum etc., qui speciem fecit absque alterius consensu, fit eius dominus per specificationem, ut supra dictum est; verum tenetur solvere pretium partis confusae absque proprii domini voluntate, L. 5. De rei vind.

Commixtione, si scilicet duorum dominorum materiae commisceatur, v.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum:

1. Quod in mobilium accessionibus Judex naturali aequitate magistra, controversias inter illarum dominos exorientes dirimat: art. 490.

2. Si vero rerum conjunctio ita fiat, ut unum corpus evadant, licet eae sejungi possint salva cujusque natura, et integritate, sancitum quod ratio ipsa suasit, accessorium principali cedere: utque indemnitati cujusvis consuleretur, pretium rei, quae accessit, domino persolvatur: art. 491.

3. Res principalis ea dicitur, ad cujus usum, ornatum, atque complementum alia adjungitur: art. 492.

4. Si autem res conjuncta longe pretiosior alia esset, tunc illius domino actio datur adversus eum, qui adjunctionem fecerit materiam suam vindicandi. art. 493.

5. Quoties arduae existimationis foret quid accessorium, quid principale, Judex ex pretio, vel rei magnitudine, si utriusque fere aequale sit pretium, sententiam ferat: art. 494.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum.

1. Qui ex aliena materia novam speciem suo nomine fecerit, licet ad priorem formam ea redigi possint, materiae dominus speciei dominium consequatur cum onere specificanti suae industriae pretium solvendi: art. 495.

2. Si artificis industria sit longe majoris existimationis aliena materia, tunc ob artis dignitatem ipsi novae speciei dominium adjudicetur, pretium materiae domino solvendo: art. 496.

3. Quoties cujusvis materiae domino potestatem faciat lex novam speciem adquirendi, quippe quod illo inscio ad quodvis opus efformandum fuit adhibita, optio huic quoque datur, aut rem suam vindicandi, aut ejus existimationem. art. 501.

4. Tandem qui aliena materia inscio domino utatur, et ad indemnitatem, et ad poenam, si competat, adigatur: art. 502.

g. frumenta etc. acervus communis erit; si vero commixtio fiat absque eorum voluntate, tunc singulis competit in rem actio, seu quisque potest vindicare materiam suam, quatenus discerni possit, quid sit cuiusque, *L. Idem Pomponius* D. de rei vind., et §. 28. Instit. de adq. rer. dom. Idem dicendum de gregibus ovium, si commisceantur.

Not. I. Quod differt commixtio a confusione, quod in illa corpora separata inter se manent, secundum substantiam, in hac corpora in unum coeunt, §. *Quod si frumentum* Instit. tit. de adq. rer. dom.

II. Si aliquis commiscet pecuniam suam cum aliena, ipse adquirit dominium pecuniae, licet faciat hoc inscio, vel invito domino, dummodo pecunia non possit discerni a sua, uti habetur in L. 1. *alieni* D. de solution. Tenetur tamen aequalitatem restituere pecuniae, quia nemo potest locupletari cum aliena jactura (1).

Q. Quaenam sunt species accessionis mixtae?

R. Plures sunt, scilicet plantatio, satio, et perceptio fructuum.

Plantatione adquiritur dominium, scilicet si arbor in alieno fundo plantatur statim ac radices egit, cedit domino fundi, quia a terra alimentum accepit, et est pars fundi, L. *Adeo* §. ultim., L. *sed si meis*. D. de adq. rer. dom. Idem dicendum de satione, §. 32. Instit. eod. tit. Pretium tamen est solvendum, tum plantae, vel seminis, tum impensi laboris, praesertim quando bona fide factum est, vel negotium utile gestum est pro domino fundi, dicit. L. *Adeo*. Qui tamen ex alieno fundo arborem in suo transplantavit, licet adquirat dominium arboris, si radices egerit, tenetur tamen de damno, et pretio arboris: si autem radices non egerit, poterit a domino vindicari. Quod si arbor in confinibus posita in duorum dominorum fundo radices egerit, communis erit ambobus, si vero arbor in unius fundo posita in alterius vicinum fundum radices aliquas egerit, ejus erit arbor, in cujus fundo radices immiserit. L. *Si plures* §. ult. D. arbor. furt. caesar. (2).

(1) Jure novissimo Cod. LL. civ. cautum:

1. Si materiae commixtae rursus separari possint, cum illae in sua substantia durent, nihil quidquam mutetur dominium, ac proinde suo quaeque domino vindicentur: art. 498.

2. Si vero materiae confundantur, ita ut secretioni sint impares, tunc communes fiant, suorumque quisque corporum retineat dominium in ea quantitate, qualitate, et pretio, ut antea erant: art. cit.

3. Quoties unius materia longe praestantior esset alia respectu qualitatis, vel pretii, tunc res commixtas is vindicet, alienae materiae pretium domino persolvendo: art. 499.

4. Cum res inter dominos communes fiunt, tunc ut singulorum utilitati prospiciatur, illas sub hasta exponendas Judex decernat: art. 500.

(2) Cod. noviss. LL. Civ. art. 477. confirmatur axioma Juris Romani: *quidquid solo implantatur, vel inseritur*, *solo cedit* (*L. 9. pr. ff. de adquir. rer. domin.*), ac proinde cautum.

1. Dominum soli, et superficiei, et inferioris praedii partis dominium vindicare.

2. Quasvis plantationes, constructiones, aliave opera, quae in praediis extant a Jure praesumitur suis impensis a domino facta, donec oppositum demonstretur: art. 478.

3. Qui in alieno solo plantas, seminave inseverit, vel constructiones, aliaque opera fecerit, potest a domino cogi ad isthaec destruenda, nullumque ei ad impensa-

De perceptione fructuum disputabimus in Tractatu de Restitutione.

§. III. *De Traditione*

Q. Quid est Traditio?

R. *Est datio possessionis*, argum. L. 3. de act. Em., et L. 28. D. de verbor. obligat., *seu, est datio rei corporalis justo titulo ab eo, qui animum, et jus alienandi habet.*

Triplex est, alia *realis*, quae naturalis datio appellatur, et in re mobili est de manu in manum translatio: *in rebus, quae non facile moveri possunt, exhibitione praesenti expeditur*, L. 1. ff. de adquir. posses.; *in re immobili ipsa pedum illatione* L. 3. ff. de adquir. rer. dom. *Alia ficta, quae et brevi manu, vel longa manu fieri dicitur, est qua fictione juris res in alium translata intelligitur, licet de manu in manum translatio non intercedat, et brevi quidem manu traditio fit, in transferendo ad eum dominio, qui rem jam tenet, puta deposito,* commodato*: longa vere manu, cum a longinquo, ut e monte, e tecto, e turri locus ostenditur, qui tradendus est.* Alia est *Symbolica*, seu civilis, quae fit vel per instrumentum, vel per traditionem clavium, aut aliam similem actionem lege, vel consuetudine institutam.

Q. Quomodo adquiritur dominium?

R. Vel agitur de rebus, quae nullum dominum habent, et requiritur sola rei apprehensio, sive occupatio facta animo faciendi rem suam, uti supra diximus. Vel agitur de rebus, quae dominio alicujus subjectae sunt, et jure naturae requiritur consensus mutuus, signo externo manifestatus; jure tamen civili requiritur titulus, et traditio. Prima pars patet, nam principium translationis dominii est voluntas domini addicentis alteri rem suam. Ergo semper ac habetur ex parte domini haec voluntas, et ex parte alterius habeatur consensus recipiendi illam rem, dicitur Iure Naturae translatum dominium. Probatur secunda pars ex L. 32. D. de acq. rer. dom. ubi Paulus JCtus ait: *Nunquam nuda traditio transfert dominium, sed ita si venditio, aut alia justa causa praecesserit, propter quam secuta sit traditio.*

Titulus autem hic intelligitur causa, seu ratio, propter quam dominium ab uno ad alium transfertur, qualis est venditio, donatio, legatum, derelictio etc. Praeterea titulus non transfert dominium, sed tantum jus ad rem tribuit: dominium transfertur per traditionem.

Q. Num in omnibus rebus requiritur traditio?

R. Minime, sed dantur aliqui casus, in quibus traditio non requiritur, sed sufficit solus titulus ad adquirendum dominium de jure civili. Sic acci-

rum restitutionem comparatum est auxilium: immo si quid damni intulerit, dominum reddat indemnem: art. 480.

4. Quod si isthaec opera dominus velit sarta tecta servare, tunc et rerum existimationem, et mercedem artificum dumtaxat solvere tenetur, nulla habita ratione incrementi, quod praedium acceperit: art. cit.

5. Arbor in communi sepe posita utriusque domini, cujus ex terra et enascitur, et alitur, communis sit: immo cuique potestatem facit lex et illam evellendi, necnon et ramos, et radices, quas in praedio egerit penitus caedendi: art. 593; et 594.

dit in haereditate cujus dominium acquiritur ipsa aditione, hoc est acceptatione haereditatis absque ulla traditione. Ita etiam in legatis, in beneficiis, vel in donatione, venditione, aliove simili contractu in favorem Civitatis, Ecclesiae, piorum Locorum inito ob eorum speciale privilegium, L. ult. C. de sacros. Eccles. *Item donator sine traditione adquirit dominium bonorum quae donavit sub conditione, ut ipsi alimenta praestentur, statim ac conditio praestationis a donatario non adimpleatur.* L. 1. Cod. de donat. quae sub modo etc. *Tandem idem dicendum in pactis hypothecae, in servitutibus negativis*, in rebus familiae erciscundae, *sive in actione, quae datur cohaeredi adversus cohaeredem ad dividendam rem haereditariam*, communi dividundo, *sive actio, quae datur socio, qui incidit in societatem rei singularis, sine consensu, ut res communis dividatur, uti si duobus eadem res sit legata, et denique finium regundorum.*

Legatarius alicujus rei determinatae, statim ac haeres haereditatem adit, rei legatae dominium, adquirit. L. *si ager* D. de rei vind., *sed si damnum* §. 2. de pecul. cum concord., quin Gloss. ad hunc titulum existimat, quod fictione juris dominium hujusce rei legatae transeat in legatarium tempore mortis testatoris: itaut fructus ex eo tempore eidem debeantur. Si vero legatnm sit in specie indeterminata, v. g. centum aurei, vel sex vini dolia, tunc legatario conceditur actio hypotecaria, ob realem actionem, quam habet in bonis defuncti, ut ex iis legatum sibi solvatur ad quemcumque possessorem deveniant. L. 1. C. comm. de Legat (1).

CAPUT III.

De Subjecto Dominii

Q. Quodnam est subjectum dominii, seu quinam sunt dominii capaces?
R. Quod sola natura intellectualis dominii capax est. Ratio est, quia

(1) Quum traditio sit dominii per possessionis translationem alienatio (*L. 20. C. de pactis*), eaque tale ad accipientem transferat jus, quale fuit apud eum, qui rem tradidit (*L. 20. §. 1. D. h. t.*): hinc illius vis, et auctoritates cum a *personis* pendet gerentium, tum a *caussa* possessionis transferendae, tum a *modo*, quo ea perficitur.

Et a *personis* quidem, ita ut is sit tradens, qui et rerum, sive ad se, sive ad alium pertinentium habeat alienandarum facultatem (*L. 20. pr. D. h. t.*), et dominium in accipientem transferre velit (*L. 9. §. 3, et h. D. h. t.*): accipiens vero cum jure gaudeat ejus rei adquirendae, tum eo animo sit, ut sibi, aliive adquirat (*L. 13. pr. L. 20. §. 2. D. h. t.*). *Caussa* etiam justa esse debet, idest dominio transferendo per se quidem habilis (*L. 31. pr. D. h. t.*) Ad *modum* denique spectat traditio, quam vocant DD. *longa manu, brevi manu, et symbolicam:* quae omnia passim Jure novissimo Cod. LL. Civ. confirmantur. Videsis art. 1077, 1450., et 1085.

His adde quod art. 1451. cantum immobilia exhibitione clavium, vel titulorum tradita censeri: mobilia vel rei translatione e manu in manum, vel exhibitione clavium praediorum, in quibus res extant, vel denique nudo partium consensu, quoties tempore venditionis tradi nequeant, vel jam ex alia caussa emptor illa possideat art. 1452.

Postremo incorporalium jurium nulla fieri potest traditio, sed dumtaxat quasi traditio, cujus loco est instrumentorum exhibitio, vel emptoris usus, et exercitium, venditore consentiente art. 1453. Adhaec sancitum quod si nulla intercesserit stipulatio, tunc eo loco, in quo tempore venditionis res extabant, tradantur: art. 1455.

dominium est facultas de re aliqua suo arbitratu disponendi, talis autem facultas sine libertate arbitrii, et sine intellectu haud consistit. Ergo etc. Ex his infertur 1. Quod Deus solus supremum, et absolutum in omnes res creatas dominium habet. Homines vero gaudent dominio in res corporales inferiores. Dixi *inferiores*, quia non est homo dominus Caelorum, Astrorum, etc. utpote de quibus disponere non potest. Quin nec etiam de omnibus rebus inferioribus habet dominium proprie dictum post Adae peccatum, quia non habet liberam facultatem de iis ad libitum disponendi, uti de piscibus, volatilibus, feris etc., unde de iis habet dominium tantum remotum, scilicet jus capiendi, occidendi etc.

Q. Utrum parvulus habeat dominium ante usum rationis?

R. Maxime, quia licet parvulus careat usu rationis, et exercitio liberi arbitrii, quod requiritur ad usum dominii adquirendi, non est tamen necesse ad dominium ipsum habituale, quod immediate fundatur in potentiis. Quod si non possit habere administrationem in rebus suis, non provenit ex aliqua lege prohibente, sed solum ex tenella aetate, et quoad hoc supplet Respublica per Tutores, Curatoresque (1).

Q. Num possit habere filiusfamilias dominium in aliquibus bonis?

R. Maxime habet dominium in illis bonis a lege statutis, licet filiusfamilias maneat sub patria potestate (2).

Q. Quid est patria potestas?

R. Et jus, quod habet Pater, vel Avus paternus quoad aliquos effectus in liberis, aliisque descendentibus per lineam masculinam legitimis et naturalibus. Nam filii, et filiaefamilias in Patris non solum, sed etiam nepotes, neptesque, et ceteri ex filiis nati in Avi potestate sunt, nam filius, qui ipse est in potestate, liberos in potestate sua habere non potest, L. 21. D. ad L. Jul. de adult. Matri quamvis competat aliquod jus in filios, puta corrigendi, moderate verberandi etc. non habet tamen patriam potestatem, quia jure civili prohibetur. Praeterea pater, et Avus habent patriam potestatem solum in filiis legitimis, nam in iis, qui nascuntur ex injusta copula in potestate patris non sunt, L. 23. D. de stat. homin., sed *sui juris* sunt (3).

(1) In Codic. novis. LL. Civ. axioma Juris Romani humanitatis caussa receptum confirmatur: *is, qui nasci speratur cum de ipsius jure quaeritur, pro superstite est* (*L. 231. ff. de verb. sign.*), hinc nasciturі adhuc utero materno latentes omnia jura in tempus nascendi integra retinent, dummodo vivi, et perfecti nascantur, et legitimo connubio fuerint concepti. Quamobrem art. 315. cautum mortuo patre ventri praegnanti Curatorem a Consilio-familias eligendum, ut illius jura sarta tecta tueatur: in ejus vero nativitate Mater ipso jure sit Tutrix, aeque ac Curator subrogati tutoris officium gerat.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. filiorum bona patri non cedunt. Is enim solummodo administrationem eorumdem gerit, cujus etiam rationes reddere debet: art. 312; 291; et 293. Usufructus tamen illarum rerum, quas filius proprio marte non adquisiverit, aut ei legati, vel donationis conditionatae titulo pervenerint, quod pater iis non fruatur, usquedum aetatem filius expleverit an. XVIII; aut fuerit emancipatus, patri relinquitur. Mortuo patre, harum rerum usufructus pro medietate Matri cedit, et protrahitur usque ad annum XXI; dummodo ipsa ad secunda vota non transierit, quo casu jus omne amittit: art. 289., et 300.

(3) Inspecto Jure Naturae, ut censuit Plutarchus (*Lib. de prol. amor.*, utriusque parenti in liberos jus aequum est. Qua de re, licet ex regulis Juris Romani pote-

Q. Quomodo solvitur patria potestas?

R. Variis modis, scilicet 1. Per mortem naturalem patris, vel filii, princ. Instit. tit. quibus mod. jus patr. etc., quia mors omnia jura solvit, ergo et jus Patriae potestatis. Mortuo quidem patre, filii, filiaeve omnimodo efficiuntur sui juris: mortuo vero Avo, nepotes, neptesve ita sui juris fiunt, si in potestate patris sui non sint recasuri, eo vel emancipato, vel mortuo. 2. Per deportationem in insulam patris, vel filii, §. 1. Instit. tit. eod. Deportati enim Romanam Civitatem amittebant, unde Peregrini, L. 6. §. 1. D. de haered. instit. 3. Per dignitatem filii, puta, si sit factus Patricius, Consul, Praefectus Urbis, Episcopus etc. §. 4. Instit. tit. eod., et Nov. 81. cap. 1. et 3. 4. Per emancipationem filii, quae definitur: *Relaxatio patriae potestatis coram competente Judice*, L. ult. C. de emancip. 5. Per lapsum patris in haeresim, vel si pater secundas nuptias incestas ineat, si liberos exponat, si eorum pudicitiam prostituat, si in eos contra pietatem saeviat.

Advertendum tamen est, quod licet per superiores modos tollatur patria potestas, non tamen aboletur reverentia, et observantia Parentibus debita a liberis Jure naturali, quae non potuit tolli per civile.

Q. Quid est peculium filiorum familias?

R. Peculium est pusillum patrimonium, quod filiusfamilias habet separatum a rationibus Patris, L. 5. §. 4. D. Pecul. Duplex est hoc peculium scilicet Paganum, et Militare. *Paganum* dispescitur in profectitium, et adventitium, *Militare* in castrense, et quasi castrense.

Q. Quid est peculium castrense, et quasi castrense?

R. Castrense est illud, quod adquirit filiusfamilias occasione militiae armatae, L. 2. D. de castr. pecul. Ad hoc peculium pertinet totum illud, quod Pater eunti filio ad militiam donat, haereditatem a commilitone relictam, vel legatum, quidquid ab hostibus captum, et etiam illud quod emitur a filio pecunia castrensi, L. 11. D de castren. pecul., et L. 4. C. eod. tit. Quasi castrense est illud, quod filius adquirit occasione militiae togatae, L. 14. C. de Advocat., et L. 6. D. de re judic. ad quod pertinent omnes sumptus a patre facti filio causa studiorum, adquisita ex advocatione, vel aliarum artium liberalium exercitio, omnia donata a Principe, vel Augusta, L. 7. C. de bon. quae liber. Praeterea ad hoc refertur peculium clericale, nempe omne id, quod adquiritur a filiofamilias post Clericatum, sive ex beneficio, sive ex officio ecclesiastico, sacrisque functionibus, sive

stas in liberos unice patri competat (*L. 1. §. 2. ff. de obs. par.*), attamen Cod. noviss. sapienter cautum utrique parenti eam deberi: art. 288: constante vero matrimonio dumtaxat a patre exerceri: art. 289: absente tamen patre art. 145; vel si voluntatem suam in filiorum nuptiis ille aperire nequeat, a matre vindicari: art. 164. Isthaec potestas in filios tum legitimatos, et adoptivos: art. cit. 289; tum in naturales respectu parentis, qui recognitionis actu illos donaverit, sese exerit: art 272. et 310.

Postremo cum filius aetatis suae annum XXV. expleverit, aut fuerit emancipatus, vel matrimonium inverit, aut per oeconomiam separatam vivere incoeperit, quia finis patriae potestatis, nempe educatio, cessat, ea quoque solvitur. art. cit. 288. Videsis Tit. IX. Cod. Civ. art. 270. et seq., quibus jura, quae patriae potestati inhaerent singulatim confirmantur.

aliunde sit adquisitum, quod alias esset adventitium, Authent. *Presbyteros* C. de Episc. et Cleric. Dixi *post Clericatum*, quia bona ante Clericatum adquisita, post Clericatum ejusdem remanent naturae.

Q. Quid est peculium profectitium et adventitium ?

R. Peculium profectitium est illud,quod adquirit filius e re, et substantia Patris, vel ejus contemplatione, §. 1. Instit. tit. per quas person. cuiq. adquir. Hinc si amicus Patris mei reliquit mihi fundum, hoc profectitium peculium nominatur. Adventitium est illud, quod adquirit filiusfamilias ex alia causa, puta, ex liberalitate extraneorum, matris, vel ex propria industria, vel prospera fortuna, veluti ex thesaurorum inventione etc. §. 1. Instit. eod. (1).

Q. Num filiusfamilias habeat in hisce peculiis dominium ?

R. De peculio castrensi, et quasi castrensi potest disponere pro lubitu filiusfamilias, modo sit pubes, ideoque statuere de istis contractus, et ultimas voluntates potest, L. 37. C. de inoffic. testam., quia in hisce peculiis Filiifamil-vice patrumfamil. funguntur. L. 2. D. de SCto Macedon., et in pleno jure filiorumfamil. sunt, princ. Instit. quib. non est perm. fac. testam . . De peculio profectitio filius non potest disponere, quia in pleno jure patris est. Hinc illud filio adimere potest pater pro lubitu, L. 4. §. ult. D. de dol: mal, except., ut patre mortuo filius conferre cogitur cum fratribus suis, et in divisione haereditatis, L. 12. C. de collation. Tamen ne inutile sit filio hoc peculium, habet ex eo aliquam utilitatem, nam, 1. Publicatis bonis patris, non aufertur peculium profectitium, L. 3. §. 4. D. de Minorib. 2. Emancipato filio, et a patre non adempto, filius illud retinebit, L. 31, §. 2. D. donation.

De peculio adventitio nec etiam filiusfam. potest disponere, quia licet ille habeat proprietatem, pater tamen retinet usumfructum, et plenissimam ejusdem administrationem, . L. 6. C. de bon. quae liber., adeoque non potest eum administrare, nisi ex patris consensu: at si pater emancipet filium, potest retinere medietatem hujusce peculii, et si expresse non retinet, ipso jure cedere patri jussit Justinianus, in L. 6. §. 3. C. de bonis, quae liber.

Q. Num dantur casus, in quibus potest filiusfamilias disponere inter vivos de peculio adventitio ?

R. Dantur I. Si relictae sint res filiofamilias ea lege, ne ususfructus patri deferatur, Nov. 117. cap. 1. *dummodo non sint relictae a Matre*, *vel Avia Materna pro legitima.* II Si filius renuente patre haereditatem adit, L. 8. C. de bon. quae liber. III. Si filius succedit in haereditatem defuncti fratris germani, simul cum Parte. Nov. 118. cap. 2. IV. si Pater cedat filio usumfructum, *vel solus usufructus filio relictus sit, aliter filius nihil haberet.* In istis casibus potest pro lubito filiusfamilias disponere hoc peculium inter vivos, non autem causa mortis, quia licet habeat proprietatem

(1) In Utriusque Siciliae Regno locum non habet peculiorum distinctio: filius enim familias in omne, quod sua industria adquirit, sibi vindicat: art. 295. Priusquam vero aetatis suae annum XXV. is expleverit, dumtaxat res a se adquisitas, quae peculio castrensi respondent, alienandi habet potestatem: art. cit. 295.

et usumfructum hujusce peculii, non fungitur tamen vice Patrisfamilias, et hoc peculium vocatur *irregulare, plenum, et extraordinarium.*

Q. Quo jure rerum divisio, ac proprietas instituta fuit?

R. Instituta fuit Jure gentium, nam ut D. Thom. testatur 2. 2. q. 66. art. 1. Jure naturali, ac primaevo communis erat rerum possessio, atque dominium, siquidem in statu innocentiae, in quo pax summa erat, nulla poterat esse causa, et necessitas dividendi. Verum homine in peccatum lapso sicut terra germinare coepit spinas, tribulos, et nihil boni afferre, nisi coleretur sudore, et laboribus, ita etiam viventes in laboribus segnes plurimi, debiles aliqui, et omnes denique insatiabili rerum desiderio aestuantes, visi fuerunt, ideo omnibus gentibus expedire visum fuit ad communem egestatem, animorum dissentiones tollendas, et alia rerum mala cavenda, rerum divisiones instituere, ac proprietates, unde Clemens Romanus relatus in Can. *Dilectissimi* 12. qu. 1. ait: *Communis enim usus omnium, quae sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debuit, sed per iniquitatem alius dixit, hoc esse suum, et alius illud, et sic inter mortales facta divisio est.* Hinc est, quod in aliqua bene instituta Religione, in qua partim ex vigilantia Superiorum, partim ex subditorum virtute, nulla perturbatio timetur, ad majorem Status perfectionem, bona omnia sunt communia, ita ut omnibus dominium commune sit; nulli autem proprietas conveniat.

Huic doctrinae objici posset Clement. *Pastoralis,* de re judic. et cap. *Super eo* de usu., scilicet quae Juris naturalis sunt, hominum potestate, ac jure tolli nequeunt, vel mutari, sed Jure naturali communis erat omnium rerum proprietas, et possessio. Ergo tolli non potuit, et mutari Jure gentium.

Sed respondetur cum D. Thoma 2. 2. q. 94. art. 3. ad 3; et 2. 2. q. 66. art. 2. ad 1. quod duobus modis aliquid esse potest de jure naturali, videlicet praeceptive, et permissive. Illud dicitur de Jure naturali praeceptivo, cujus opposito Jus naturale resistit, ideoque humana lege statui non potest. Illud dicitur de Jure naturali permissivo, cujus opposito Jus naturale non resistit, quamvis etiam illud non statuat, sed permittat hominum voluntate superaddi. Hinc licet erat de Jure naturae bonorum omnium communis possessio, erat tamen de Jure naturae permissivo, ideoque potuit homo illam mutare, et superaddere rerum divisionem, quae non erat contra naturam, ad tollenda mala.

Nota. Quod Jus gentium reliquit bonorum omnium communem possessionem in casu necessitatis extremae, et hinc affatum illud: *In extrema necessitate omnia sunt communia.* Aliqua etiam omnibus communia remanserunt Jure eodem gentium: scilicet aer, imber, mare, littora maris, flumina, portus etc., unde in istis piscari, navigare etc. omnibus jus commune est, modo non vetitum sit a lege positiva Principis, ita etiam ex publico flumine navigabili aquas derivare, vel in publico flumine aedificare, omnibus sine Principis licentia, prohibitum est, L. 1. D. de flumin.

Porro quaedam aliae res nullius sunt, ut liber homo, item ferae bestiae, scilicet Cervi, Apri, Volucres, Pisces etc., in quibus postremis locum habet id, quod habetur in §. *Ferae* Instit. de adq. rer. dom, *Quod nullius est, id naturali ratione conceditur occupanti.*

§. II. *De Objecto Dominii*

Q. Quid est dominii objectum, seu materia dominii ?

R. Sunt omnes res, quae usibus humanis subjiciuntur, uti agri, montes, flumina, plantae etc. Deus enim dedit homini dominium super haec, dicens: *Replete terram, et subjicite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus Coeli, et universis animantibus, quae moventur super terram;* Gen. 2.

Q. Num homo sit dominus suae famae, et honoris?

R. Maxime, ut ait D. Thomas. q. 64. art. 5. *Hominem licite posse disponere de seipso, quantum ad ea, quae pertinent ad hanc vitam, sed transitum de hac vita ad aliam non subjacere libero ejus arbitrio.* Praeterea homo famam, et honorem, post vitam divinitus acceptam sibi adquirit, et auget, sicut res ceteras, ergo est illius dominus, ut ceterarum. Adhaec, nisi esset dominus, non posset ejus restitutionem condonare (nemo enim condonare potest, quod non est suum): atqui certum est posse condonare ejus restitutionem. Ergo etc. Hinc potest se infamare, dummodo non vergat damnum alterius, et ex aliqua justa causa. Si id ageret sine causa, peccaret contra caritatem sui ipsius, itaut si esset in re gravi, esset lethale. Et si esset cum damno alterius, peccaret contra justitiam, puta si adesset damnum suae Communitatis, vel familiae, vel si adesset scandalum.

Q. Utrum homo cadat sub dominio alterius hominis ?

R. I. Jure Naturae non habet homo dominium in alterum hominem. Ratio est, quia omnes homines naturae conditione sunt pares, cum sint ejusdem naturae, ex eodem Parente, et ad eundem finem conditi, et quamvis quidam a natura sint magis apti ad imperandum, alii ad serviendum, nemo tamen natura est servus proprie, cujus signum est, quod in statu naturae integrae nulla futura fuisset servitus, quia servitus est poena peccati, Vid. August. lib. 19. de Civit. Dei Cap. 15. et Gregor. lib. 21. Moralium cap. 11. Jure tamen gentium, et civili potest quis effici servus, idque multis modis, ut infra dicemus, patet ex Script. Exod. 21., Levit. 25, Deut. 20. et 21., et Apost. 1. ad Corinth. c. 7. *Servus vocatus es? non sit tibi curae.* Unde constat etiam, Christianos posse esse servos non solum Gentilium, sed etiam Christianorum. Vid. Gratian. diss. 54.

Q. Num homo sit dominus vitae suae, et membrorum ?

R. Minime, quia homo non est dominus vitae suae, et membrorum, sed simplex usuarius, dominium vero hominum est solum apud Deum. Vid. Sot. lib. 5. de just. q. 2. art. 3; patet ex Scriptura, Deut. 32. *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me, ego occidam, et ego vivere faciam:* hoc est habeo jus, potestatemque occidendi: et Sapient. 16. *Tu es Domine, qui vitae, et mortis potestatem habes.*

Q. Quibus modis adquiritur dominium in servos, seu mancipia?

R. Quatuor modis, seu titulis, scilicet jure belli, nativitate, justa condemnatione, et emptione. De his modis, vid. Doctores juris civilis.

CAPUT IV.

De usufructu, Usu, et Habitatione

Hic loquimur de usufructu non conjuncto cum proprietate, sed sejuncto, itaut ad aliam personam rei proprietas, et ad aliam ususfructus pertineat. Hinc, si quis, relicta haereditate Titio, praedii usumfructum uxori legaverit, proprietas fundi ad Titium spectabit, ususfructus autem, idest plenum jus fructus omnes, seu natos, seu nascituros percipiendi ad uxorem, L. *Item si fundi* D. usufruct.

Q. Quid est ususfructus?

R. *Est jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia*, L. 1. D. de usufruct. Dicitur *jus*, quia non loquimur hic de usu actuali, sed ipso jure utendi, fruendi. Dicitur *utendi*, ut excludatur jus, quod habet creditor in pignore, vel hypotheca, vel depositarius in deposito; hi enim non possunt uti rebus illis, quod si utantur invito domino, tenentur ei restituere aestimationem usus. Dicitur *fruendi*, ut excludatur nudum jus utendi re aliqua, quod non extendit se ad fructus ejus percipiendos quod praestat ususfructus, quo non solum datur potestas utendi re illa, in qua constitutus est, puta in agro, domo, equo etc., sed etiam fruendi, hoc est percipiendi omnes fructus. L. 7. D. de usufruct., itaut hoc ipso, quo eos colligit, in eis plenum adquirat dominium, nam usus ad necessitatem, fruitio ad voluptatem, Vid. Senec. de vit. beat. cap. 10. . Si tamen fructuarius priusquam fructus collegerit moriatur, adquiruntur domino proprietatis, non haeredibus fructuarii, L. 8. D. de ann. legat., quia extincta persona extinquitur etiam ususfructus, uti servitus personalis. Dicitur *rebus alienis*, ut excludatur jus utendi, et fruendi, quod quisque habet in re sua. Dicitur denique *salva rerum substantia*, quia fructarius debet rem integram proprietario reservare. Quo fit, quod ususfructus non possit constitui in rebus, quae usu consumuntur, ut in vino, oleo etc.

Q. Quaenam sunt obligationes fructuarii?

R. Plures esse I. Si habet usumfructum gregis, vel armenti, quamvis possit uti, frui lacte, lana, foetu etc., in locum tamen capitum demortuorum, vel inutilium, debet substituere a foetu alia capita; quae postquam substituerit, cedunt in dominium proprietarii, unde si pereunt, ipsi peribunt, §. *Sed si gregis* Instit tit. de rerum divis. Hoc tamen non habet locum quando conceditur usus, non gregis collectivae, sed animalium, seu singularum capitum, tunc enim non tenetur substituere, L. 70. D. de usufructu. II. Si ususfructus constitutus sit in silva, aut vinea, tenetur fructuarius loco arborum, vel vitium domortuarum alias serere, nisi vi tempestatis, vel simili casu essent eversae, quod enim fortuito perit absque culpa frucutarii, proprietario perit, L. 7. §. 2. L. 18. D. tit. eod. III. Si in aedibus constitutus sit ususfructus, tenetur ad modicam ejus reparationem propriis sumptibus, ut sarta tecta maneant; non tamen tenetur ad magnos sumptus, quibus efficiantur meliores. IV. Tenetur dare cautionem *se usurum, fruiturum arbitratu boni viri*, id est non deteriorem causam ususfructus redditurum, ceteraque facturum, quae in rem suam faceret, L. 1. §. 3. D. usufruct. quemad. cav.

Ceterum usufructuarius debet omnia solvere onera, et tributa, quae sunt fundo.

Q. Quomodo constituitur ususfructus ?

R. Variis modis, scilicet lege, pactionibus, stipulationibus, ultimis voluntatibus etc. Lege adquiritur ususfructus peculii adventitii, nempe pater usquedum filius manet sub patria potestate, habet usumfructum peculii adventitii, L. 6. C. de bon. quae lib. 1. Conjux si ad secunda vota transit, retinet solum usumfructum in bonis ex liberalitate conjugis relictis, L. 3. C. de secund. nupt. Quomodo adquiritur ususfructus per pacta, per stipulationes etc. vid. Perez. ad tit. de Servitut.

Q. Num aliquando constitui possit ususfructus in rebus quae usu consumuntur ?

R. Maxime, ut patet ex SCto. L. 2., L. 7. D. de usufr. ear. rer. etc., quod introduxit *quasi ususfructus* causa utilitatis. Et usumfructum istarum rerum puta vini, olei, frumenti etc. potest suo lubito consumere ususfructuarius, nec finito usufructu reddit idem corpus, sed aliud ejusdem generis, qualitatis, aestimationis etc. Tamen Senatusconsultum cavit, ut usufructuarius satisdet, se finito usufructu, vel tantumdem, vel aestimationem restituturum, dict. L. 7. D. eod. tit.

Q. Num possit quis nudum sibi competentem usumfructum in alterum transferre ?

R. Minime absque domini proprietarii consensu, §. 3. Instit. tit. de usufruct., itaut aliter irrita sit concessio, quia servitus personalis est, personae ususfructuarii inhaerens. Verumtamen non prohibetur ususfructuarius alteri cedere utilitatem seu commoditatem rei per donationem, venditionem, locationem etc. L. 13. §. de usufr., et L. 7. D. de jur. dot. Et in hoc casu ususfructus remanet penes fructuarium, cujus nomine alter fructus ex fundo percipere potest, itaut mortuo usufructuario ille, in quem rei utilitas translata erat, desinit fructus percipere, et sic intelligendum est instrumentum venditionis, si forte vendatur ususfructus.

Q. Quid si ususfructuarius Religionem ingrediatur, et profiteatur, ad quem devolvitur ususfructus ?

R. I. Si ususfructuarius profiteatur in monasterio capaci bonorum immobilium in communi, et perpetuorum redditnum, ususfructus devolvitur ad monasterium, quod contemplatione monachi frui poterit usufructu, quandiu hic vivit, Authent. *Ingressi* C. de Sacros. Eccl., et idem dicendum de legato annuo, ut sentit Sanchez, aliique. Quod si ante professionem alienare usumfructum velit, quoad commoditatem testando, legando, vendendo etc. poterit, sed dependenter a sua persona, scilicet eo tempore, quo ipse vivit, idemque dic de annuo legato. At si talis Religiosus ad aliud monasterium stabilium bonorum capax transferatur, secum transfertur etiam ususfructus, quia hic sequitur personam. Laym.

R. II. Si ususfructuarius profiteatur in Religione incapaci stabilium bonorum, ac redditnum, ut in Ordine PP. Minorum de observantia Cappucinorum, ususfructus finitur, et cum proprietate consolidatur, quia ususfructus est jus personae, at cum iste in hujusmodi ordine profitens, persona incapax evadit ususfructus. Ergo etc.

Q. Quibus modis extinguitur ususfructus ?

R. Pluribus modis I. Morte usufructuarii: cum enim personale jus sit, ad heredem non transit. L. 3. §. ult. D. de usufr., L. 196. de reg. Jur., nisi ex voluntate testatoris: quo quidem casu ad primum haeredem tantum pertinebit, L. *Antiquitas* C. de usufr. et si relictus sit ususfructus Civitati, spatio centum annorum finitur, L. 56. D. de usufr. II. Per mortem civilem fructuarii. III. Non usu, hoc est utendo per legitimum tempus. L. penult. C. de usufr. et L. penult. C. de Usucap. transfor., ita tamen finitur ususfructus non usu decennio inter praesentes, vicennio inter absentes in rebus immobilibus: non usu triennii tempore in rebus mobilibus. IV. Cessione, idest cessio ipsi rei fructuariae domino facta, §. 3. Instit. de usufr. V. Consolidatione, quae tum obtiuet, cum fructuarius proprietatem adquirit, dict. §. 3. VI. Rei interitu, hoc est corporis, unde fructus percipiuntur, quia sicuti inhaeret corpori ususfructus, ita cum ejus corpore interire debet. VII. Per lapsum temporis constituti (1).

De Usu et Habitatione

Q. Quid est usus?

R. *Est jus alienis rebus utendi salva earum substantia.* Ex definitione patet, quod usus definitur ad solam necessitatem quotidianam, neque habet locum abusus. L. 12. D. de usu. Hinc cui nudus usus horti, v. g. conces-

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. ususfructus est jus rebus alienis eadem ratione fruendi, qua dominus, salva earum substantia tum in materia, quam in forma: art. 503: ac proinde fructus omnes tam naturales, quam industriales, et civiles fructuario cedere, ut in Jure Romano aperte sancitur art. 507. 520., et 523.

Jamvero constituitur ususfructus a Lege, vel ab homine: art. 504: pure, sub conditione, et in diem: art. 505; necnon in immobilibus, aeque ac in rebus mobilibus: art. 506. Quare locum habet in rebus fungibilibus, ut pecunia, frumento, vino, oleo, vestibus, cautionis remedio confirmato, quo caveat usufructuarius, res ejusdem generis, quantitatis, et qualitatis, vel earum aestimationem cessante usufruotu restituturum iri: art. 512. Pretium vero earum rerum, quae restitutioni sunt obnoxiae, tempus respicit, quo extinguitur, non vero illud, quo adquiritur ususfructus: Delvincourt. (*v. 3. n. 14. pag. 113.*).

Praeterea usufructuarius satisdare debet se rebus alienis usurum, fruiturum boni viri arbitratu: art. 526. Parentibus tamen in filiorum bonis cautio remittitur, aeque ac venditoribus, et donantibus, qui sibi usufructum in rei venditae, vel donatae titulo reservarunt: art. cit. 526. Adhaec ne in formam quidem meliorem, aut utiliorem rem fructuariam convertere potest. Quod si salva rei substantia impensas quamplurimas in ipsam fecerit, indemnitatem cessante usufructu a domino minime accipiet: art. 524. Tenetur quoque onera, et tributa solvere, art. 533; tum praedia reficere hactenus, ut sarta tecta habeat, non ut restituat, si corruerint: art. 532. Si vero ordinarias refectiones negligat, ad extraordinarias tunc adigatur: art. 530.

His adde quod in gregis usufructu ille debet in locum capitum defunctorum alia submittere: art. 541: et si agro fruatur, in locum demortuarum vitium, arborumve alias substituere: rei tamen, vel totius gregis interitu, ad nihilum tenetur: art. 541.

Tum in vestium, rerumque mobilium usufructu boni viri arbitratu fructuarius iis uti potest: finito usufructu illas restituere tenetur, uti erunt, non autem deteriores redditas ob dolum, vel culpam: art. 514.

Tandem extinguitur ususfructus morte naturali fructuarii, consolidatione, non usu spatio 30. ann., temporis lapsu, et interitu rei: art. 542.

sus sit, is non potest omnes fructus ex eo percipere, suoque arbitratu absumere, vel alienare, uti fructuarius, sed tantum potest in illo deambulare, poma, olera, et reliqua, quae ibi nascuntur ad suum, familiaeque suae, et hospitum quoque victum accipere. Porro qui nudum usum habet jumentorum, vel gregis ovium, vaccarum etc., non potest percipere pecorum foetus, lanam, lac etc., nisi modicum, L. 12. §. 2. D. de usu, quia haec potius inter fructus numerantur, §. 4. Instit. tit. de usu quam inter usus. Potest tantum uti ad usum, unde uti potest bobus, v. g. ad arandum, vehendum, jumento ad equitandum, grege ad stercorandum tantum agrum suum, L. *Plenum* D. de usu. Ad haec usuarius jus, quod habet, non potest alteri locare, vendere vel gratis concedere, uti ususfructuarius. Vid. Vinnium ad tit. Instit. de usu, et habitat.

Dicitur *Salva earum substantia*, ut cognoscatur obligatio usuarii non alienandi, non consumandi, non deteriorandi rem, sed conservandi, et integram retinendi. Hinc sequitur, quod usus non potest in iis rebus consistere, quae usu consumuntur, sive physice, sive moraliter, uti esculentis, pecunia etc., sed solum potest haberi in rebus usu non consumptibilibus, L. *Si tibi vini* D. eod. tit. (1).

Q. Quid est habitatio?

R. *Est quidam usus fructus earum aedium partium, quae habitationi destinatae sunt.* Ex sententia Justiniani in L. 13. C. de usufr. Habitationis servitus accedere potius videtur ad usumfructum, quam ad usum, ideoque posse legatarium legata habitatione, non solum habitare, sed etiam locare alteri habitationem cit. L. *Cum antiquitas* 12. C. de usufr., jure tamen ipso apud eum manente, cui habitatio constituta est, omnemque utilitatem aedium ad habitatorem pertinere, cit. L. 13.

Q. Quibus modis extinguitur habitatio?

R. Extinguitur iis modis, quibus finitur ususfructus. Vid. si lubet, Voet ad tit. de usufr. (2).

CAPUT V.

De Servitutibus.

Q. Quid est servitus?

R. *Est jus in re aliena constitutum, quo dominus in re sua aliquid pati vel non facere tenetur in alterius utilitatem.* Ex definitione patet, quod res unius praestat commodum, vel utilitatem personae, vel praedio alterius; et hinc servitutes vel praediales, quae alio nomine vocantur reales, vel

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. Titulus jus utendi constituens Usuario modum definit, quo rebus alienis utatur. Deficiente vero titulo, qui agri usum habet, is pro modo conditionis fructus sibi necessarios percipit, quo jure uti etiam potest ob supervenientiam liberorum post concessionem usus: art. 553. 554., et 555.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum quod jus aedes alienas habitandi a titulo, quo constituitur, circumscribatur: art. 553. Hoc vero deficiente cum aedium usus relinquitur, usuarius potest quidem illas pro necessitate etiam cum ipsius familia habitare quamvis matrimonium post hujusce juris adquisitionem contraxerit: art. 557.

personales. Praediales serviunt praedio, personales serviunt personae. De servitutibus personalibus, jam supra dictum est: superest, ut pauca verba faciamus de servitutibus realibus.

Q. Quaenam sunt species servitutum rusticarum?

R. Sunt plures: scilicet iter, actus, via, aquaeductus. *Iter* est jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, vel vehiculum princ. Instit. tit. de servitut. *Actus* est jus agendi, vel jumentum, vel vehiculum. *Via* est jus eundi, et agendi, et ambulandi, L. 7. D. de servitut. rust. praed. *Aquaeductus* est jus ducendi aquam per fundum alienum in nostrum, dict. pr. Inst.

Q. Quaenam sunt species servitutum urbanarum?

R. Sunt plures scilicet *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *projiciendi*, *protegendi*, *stillicidii*, *vel fluminis recipiendi*, *vel non recipiendi*, *altius tollendi*, *vel non tollendi*, *luminum*, *et ne luminibus officiatur*, *prospectus*, *et ne prospectui officiatur:* de quibus vide juris civilis Interpetres hanc materiam fuse tractantes.

Q. Quomodo adquirantur servitutes?

R. Pluribus modis 1. Per pacta, et stipulationes, pacta scilicet, apta ad jus transferendum, puta emptio, donatio etc. 2. Per testamentum, nempe si damnetur haeres, ne altius tollat in vicini utilitatem. 3. Per praescriptionem decem annorum inter praesentes, viginti vero inter absentes, L. ult. C. de praescript. long. temp.

Q. Quomodo extinguuntur servitutes?

R. Pluribus modis. 1. Consolidatione. L. 1. D. quemadm. servit. amitt. hoc est, si fiat dominus utriusque praedii, quia res sua non potest sibi servire. 2. Non usu, nempe, non utendo per decem annos inter praesentes, per viginti vero inter absentes, L. 18. §. 1. eod. tit. 3. Interitu alterius praedii, L. 14. D. eod. (1).

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. servitutes omnes dumtaxat reales esse sancitum cum expresse cujuslibet servitutis in personas constitutio interdicatur: art. 607: idque sancitum, quippe quod quaevis canonum feudalium praestationes diserte prohibentur.

Jamvero servitutes constituuntur vel a Natura, vel a Lege, vel ab hominis voluntate: art. 561. A natura, praediorum enim situ evenit, ut alterum veluti servire natura alteri videatur: ex gr. aquae a praedio superiori effluentes in subjectum immittantur necesse est: art. 562. A Lege constituuntur etiam vel ob publicam utilitatem, ut prope flumina, quae transvectioni sunt apta, praediorum domini utrinque iter relinquant: art. 572: vel ob privatorum commodum, veluti servitus itineris, qua Lex dominum cogit in praedii vicini utilitatem, ut intercepta via pubblica aditum exhibeat, ut vicinus in praedium suum pergat, ita tamen ut certa agri pars designetur, ne grave damnum inferatur: art. 603; 604; et 605. A domino quisque enim in rebus suis servitutes imponere potest, dummodo legibus non adversentur: art. 607.

Quod vero spectat ad varias servitutum species tum rusticas, cum urbanas videsis *Cod. LL. Civ. Lib. II. Tit. IV. Cap. I. art. 562. et seq.*

CAPUT VI.

De Possessione

Q. Quid est possessio, et quotuplex?

R. Possessio dicta a positione sedium: L. 1. D. de adquirend., vel amittend. posses. *est rei corporalis animo sibi habendi detentio.* Duplex est: juris, et facti.

Q. Quid est possessio facti?

R. Est detentio rei corporis, et animi, et juris adminiculo. Dicitur *detentio rei*, quia ut res vel corporea, vel incorporea dicatur possideri necesse est, ut aliquo modo adprehendatur, et detineatur per possidentem, quia adprehensio est possessionis inceptio, et acquisitio uti advertit Covarruv. Dicitur *corporis*, quia ut rem possidere dicamur, debemus aliquo modo corporaliter apprehendere, puta manibus, pedibus, oculis, ut cum tangimus, aut cernimus rem, quo contactu, vel intuitu declaramur rei, quam tangimus, aut cernimus possessores. Dicitur *animi*, quia debemus eam adprehendere animo possidendi. Hinc depositarius non dicitur possidere depositum, quia non tangit, aut conservat depositum animo retinendi. Dicitur tandem *juris adminiculo*, quia non solum requiritur adprehensio corporalis ad rem possidendam, uti faciunt fures, sed requiritur etiam auctoritas juris, ut pacifice possimus rem retinere, et eam ab iis defendere, qui possessionem deturbare volunt.

Q. Quid est possessio juris?

R. Et jus insistendi rei, tamquam suae, non prohibitae possideri. Dicitur *jus*, ut excludatur possessio facti, quae formaliter est ipsa occupatio, et detentio, unde hoc oritur jus, si justa fuerit, quia si injusta fuerit, nullum ex ea in conscientia oritur jus. Dicitur *insistendi*, hoc est possessor potest pacifice rem tenere, et juris remediis, et interdum etiam armis se tueri adversus perturbantes. Dicitur *tamquam suae*, quia si quis insistat rei nomine alterius, non erit vera possessio. Hinc tutor non est possessor pupilli bonorum, quia illa uti sua non detinet, sed pupilli nomine, nam pupillus possidet per tutorem. Dicitur *non prohibitae possideri*, nam nemo contra juris dispositionem jus possidendi habere potest, seu resistente jure, puta rei sacrae, loci publici, rei sanctae etc.

Praeterea dividitur possessio in civilem, et naturalem. *Civilis* est detentio rei adminiculo solius animi, quamvis enim initio, ut possidere incipias requiratur adminiculum animi pariter, et corporis, postea tamen, ut retineas et continues possessionem, sufficit animus retinendi rem, desistendi a possessione. Vide Instit. tit. de Interdic. §. *Possidere*. Hinc vere possidet, qui corpore absens a rebus suis, eas tamen animo retinet, et occupat. *Naturalis* est ea, qua res corpore et animo simul occupatur, ut cum quis rem occupat de facto quam etiam retinere vult. Haec potest conjungi cum civili, nempe, si quis est praesens per se, vel per alium, rebus, quas civiliter possidet, diciturque tunc possessor civiliter, et naturaliter possidere quae possessio est firmissima.

Q. Quomodo adquiratur possessio?

R Per adprehensionem veram, per adprehensionem fictam, vel per di-

spositionem legis. Adprehensio vera est ea, quae fit manibus, vel pedibus, haec est necessaria, quando adquirenda est possessio earum rerum, quae dominum non habent, puta ferarum, gemmarum, insularum etc... Item haereditatis relictae, quia domino caret, qui eam tradat, quando quis etiam clam, vel vi vult possidere, vera requiritur adprehensio. Adprehensio ficta habet locum quando res habet possessorem a quo tradatur, vel quando loco possessoris auctoritate Judicis traditur, puta si possessor tradat alteri, cui vult possessionem cedere, claves domus, in qua sunt merces tradendae, ita etiam traditae videntur trabes, si dominus, qui alienavit, eas signari sit passus; vide Covarruv. lib. 3. variar. cap. 16. num. 11., fuse disputantem de hisce fictionibus. Dispositione legum adquirimus possessionem sine ulla vera, vel ficta apprehensione, quia modus adquirendae, et amittendae possessionis juri humano subjacet, quod potest statuere varios modos, prout magis videtur expedire societati, puta in haereditate relicta a patre; in legatis etc., quae possessio vocatur a Doctoribus *civilissima*, quia fit sola civili potestate, absque ullo animi, vel corporis adminiculo, etiam nesciente eo, qui possidere incipit.

Q. Quaenam sunt privilegia possessionis?

R. Sunt multa. 1. Parit praescriptionem si possessor sit bonae fidei, de qua infra disputabimus. 2. In dubio facit conditionem possessoris meliorem; unde axioma illud: *in dubio melior conditio possidentis*. 3. Potest possessor armis suam possessionem non solum naturalem, sed etiam civilem tueri, L. 3. D. de vi, et vi arm., L. 1. C. unde vi, et cap. *Olim.* de restitut. spoliat. 4. Dat praesumptionem dominii, unde profluit illud Jcti: *Possessor non tenetur probare rem esse suam*. 5. Potest armis possessor expulsus suam repetere possessionem, modo id fiat confestim, et non ex intervallo: vid. Ulpian. ad Dict. L. 3. D. Alia privilegia oriuntur ex possessione de quibus vide Interp. jur. civ., et Gonzalez ad tit. de restit. spoliat.

Q. Quomodo amittitur possessio?

R. Variis modis, scilicet sola voluntate possessoris nolentis eam amplius possidere. Per furtum, rapinam etc. Per amissionem rei, vel per fugam, si sint animalia; puta si pecus aberraverit a grege, et nullo modo possit illam reperire, si gallinae, pavones avolaverint, et in hisce casibus amittitur possessio facti, sarta tecta remanente possessione juris (1).

(1) Jure Novissimo Cod. LL. Civ. possessio est detentio rei, vel juris. art. 2134, ac proinde in rebus corporalibus, aeque ac incorporalibus locum habet.

Saepe evenit, ut possessio cum rei proprietate adquiratur, quippe quod ille jus habet rem retinendi, eaque fruendi, cujus dominium ipsi adjudicetur: hinc a lege potestas datur rem possidendi per se, vel per alios.

Jam vero in facto possessio traditione rei adquiritur, de qua vide quae diximus pag. 48. h. l., tum Judicis sententia opus est, ut in absentium bona quis immittatur: art. 135.

Praeterea haereditas legitima ipso jure legitimis heredibus transmittitur: art. 930 Filii vero naturales conjux superstes, et Fiscus, cognita causa, et sententia interposita bonorum possessionem adquirunt: art. 686. Si vero hereditas mystica, aut holografa testamenti factione deferatur, tunc ipso jure pars legitima heredibus legitimis addicitur, reliqua vero decreto Judicis voluntariis heredibus adjudicatur: art. 932. 934.

Tum possessio justa, vel injusta esse potest, quarum altera habetur, si quis jure rem detineat, altera vero, si nullo jure possideat art. 475.

CAPUT VII.

De conjugum bonis.

Q. Quotuplicis generis sunt bona Conjugum?

R. Multiplicis generis, nempe dotalia, paraphernalia, antiphernalia, propria, et communia. *Dotalia* sunt ea, quae dantur a patre, vel ab uxore, vel ab alio extraneo nomine ipsius mariti ad onera ferenda matrimonii, hoc est, ad alendam uxorem, liberos, familiamque. *Paraphernalia*, seu extradotalia sunt omnia alia bona uxoris extra dotem, sic dicta a vocabulo graeco *παρα*, idest *extra*, et Φερνα, idest *dotem*, vid. L. 8. C. de pactis convent. *Antiphernalia* sunt bona, quae assignantur uxori a viro in compensationem reciprocam dotis. *Communia* sunt illa, quae proveniunt ex communibus bonis durante matrimonio. *Propria* sunt illa bona dotalia, quae quoad jus et usum sunt bona paraphernalia.

Q. Quinam habet proprietatem et usumfructum horum bonorum?

R. De bonis dotalibus ususfructus est penes maritum, usque dum durat matrimonium, patet ex L. 7. D. de jur. dot., ubi habetur: *Dotis fructum ad maritum pertinere debere, aequitas suggerit, cum enim ipse onera matrimonii subeat, aequum est, etiam fructus percipere.* Proprietas vero pertinet ad uxorem, L. 30. C. de jur. dot. L. 75. eod. quin mulier tacitam hypothecam habet in omnibus mariti bonis, donec sibi talia restituantur. L. *In rebus* 30. C. de jur. dot. et L. unic. C. de rei uxor. act., et soluto matrimonio per mortem viri omnibus aliis creditoribus, etiam anterioribus, praefertur, L. *Assiduis* 12. C. qui in pot. in pign. tamen dantur duo casus, in quibus dominium dotis pleno jure transit ad maritum. I. Si dos consistit in pecunia numerata, vel in aliis rebus usu consumptibilibus, tunc videtur intervenire quasi mutui contractus, ideoque maritus plenum dominium recipit intervenire buasi mutui contractus, ideoque maritus plenum dominium recipit ipsius pecuniae cum obligatione restituendi tantundem, soluto matrimonio, arg. L. 42. D. de jur. dot. II. Si tradatur viro dos aestimata; puta praedia, domus etc., quia per ejusmodi aestimationem res dotales viro quasi venduntur, ideoque maritus adquirit dominium ipsarum, et efficitur debitor pretii summae pecuniae taxatae, et soluto matrimonio potest retinere rem, et offerre, seu restituere pecuniam taxatam, L. *Quoties* 5. C. de jur. dot.

De bonis paraphernalibus proprietas, ususfructus, et administratio est penes uxorem, ideoque maritus sine ejus consensu nullo modo potest hujusmodi bonis se immiscere. L. 8. C. de pact. convent. Potest tamen uxor horum bonorum administrationem marito committere, quia sicuti seipsam marito committit, ita bonum, ac consultum est, res ejusdem pari arbitrio gubernari, ut ait JCtus in dict. L. 8. et mulier pro commissa de bonis paraphernalibus administratione marito habet etiam tacitam hypothecam in bonis mariti L. final. C. de pact. convent., licet ista hypotheca non sit

Postremo effectus possessionis sunt: Controversia exoriente qui anni spatio rem retinuerit, in illa eum perdurare cautum, nec alias probationes exhibere adigitur: art. 127. Cod. LL. rit. judic. Si bonae fidei fuerit, fructus percepti ipsi cedunt: art. 474: necnon eadem possessio caussa evadit proprietatis adquirendae, si tempore a lege definito ad praescribendum protrahatur: art. 2168., et 2171.

privilegiata, uti hypotheca legalis pro dote, L. 12. C. qui pot. in pign., Card. de Luc. de dot. disc. 220. n. 2., et discur. 168. n. 21., quia de hoc privilegio non est cautum in jure, ideoque non sunt extendenda privilegia ultra expressa.

De bonis antiphernalibus dominium et ususfructus est penes maritum, quia ista bona dantur uxori in dotis securitatem. De bonis communibus medietas proprietatis spectat ad maritum, et medietas ad uxorem. Usus vero, et administratio spectat ad maritum.

Q. Num maritus teneatur ad restitutionem si consumat bona paraphernalia?

R. Si consumat sine ejus consensu, peccat, et ad restitutionem tenetur, quia revera rem usurpat alienam, nempe rem, quoad usum, et proprietatem uxori spectantem, patet etiam ex L. *Hac lege* C. de pact. convent., ubi habetur: *Hac lege decernimus, ut vir in his rebus, quae extra dotem mulier habet nullam uxore prohibente habeat communionem, nec aliquam, rei necessitatem imponat.* Si vero cum ejus consensu consumat, non peccat, nec ad restitutionem tenetur, modo alienatio sit justa, puta in reficiendis aedibus in alendis pueris, quia, si sit injusta, v. g. in vino, venere, ludo aliisque prodigis alienationibus, semper peccat, et ad restitutionem tenetur.

Q. Num teneatur ad restitutionem uxor, si dilapidat, consumat, vel surripit aliquid de bonis mariti?

R. Maxime, quia ipse revera usurpat rem alienam, idem dicendem, si alienat bona communia, arg. Reg. 19. Jur. in VI: *Non est sine culpa, qui rei, quae ad ipsum non pertinet, se immiscet,* quia veram injuriam, injustumque damnum attulit marito horum bonorum administrationem habenti.

Q. Num dentur casus, in quibus uxor surripit aliquid notabile de bonis communibus, vel dotalibus, et non peccat, et non tenetur ad restitutionem?

R. Maxime, et I. Est, quando surripit ad donationes remuneratorias, spectantes ad Maritum, quia habentur, tamquam debitorum solutiones. II. Quando surripit ad victum, aut vestitum juxta conditionem sui status. III. Quando accipit ad quamcumque veram familiae necessitatem, vel familiae malum avertendum. IV. Quando accipit ad moderatas eleemosynas V. Quando accipit ad succurrendum patri, vel matri, aut filio ex alio marito indigenti, sicuti etiam ad succurrendum fratri, vel sorori indigenti, modo remaneant necessaria marito, et familiae, quia in hisce casibus non est maritus irrationabiliter invitus. Si tamen notabile sit, quod hac de causa surripiatur, tenebitur mulier post mortem viri in suam dotem illud conferre. Idem dicendum de viro respectu uxoris.

Q. Quid est Dos, et quotuplex?

R. Dos civiliter, et juridice capta: *Est bonum in pecunia, seu in alia re mobili, vel immobili consistens, ab uxore, vel alio ejus nomine datum marito ad onera matrimonii sustinenda,* L. 1. D. de jure dotium.

Dos duplex est, scilicet profectitia, et adventitia. *Profectitia* est illa, quae a patre, vel ab alio ascendente paterno filiam in potestate habente, vel ab alio, intuitu tamen patris datur, L. 4. D. de jur. dot. et L. unic. C.

de rei uxor. act. *Adventitia* est illa, quae nec a patre, nec ab alio ascendente paterno, sed absque ullo patris intuitu datur, dict. L. unic. C. de rei uxor. act.

Q. Num mulier committendo adulterium, amittit dominium seu proprietatem dotis?

R. Maxime, et hoc dominium transit in maritum. Similiter amittit dominium donationis propter nuptias a marito propter ejus adulterium, nisi inter se reconciliati fuerint, L. 24. C. de jur. dot. L. *Consensus* §. *Si vero caussam* C. de repud., cap., *Plerumque* de donat. int. vir. et uxor., ubi habetur: *Si mulier ob causam fornicationis judicio Ecclesiae, aut propria voluntate* (hoc est ob eandem causam) *a viro recesserit, nec reconciliata postea sit eidem, dotem, vel dotalitium repetere non valebit.* Hoc tamen intelligi debet post Judicis sententiam. Vid. Sanchez lib. 10. de Matrim., disp. 8. n. 12. et Laym. lib. 3. de Just. tract. cap. 3. n. 6.

Q. Quinam tenentur dotem conferre filiis legitimis, et naturalibus?

R. Primo loco tenetur Pater, ut patet ex L. ult. C. de dot. promissione, ubi habetur: *Neque enim Leges incognitae sunt, quibus cautum est, omnino paternum esse officium dotem, vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie.* Tenetur etiam ad dotem, quamvis filia bona habeat adventitia, modo pater gravi inopia non laboret, dicta L. ult. C., quia tacite intelligitur dos promissa sponso, eo quod Pater non solum obligatur ad providendum filiae maritum, sed etiam ad dandam ei dotem, L. 19. D. de tit. nupt. Si Pater ob ejus inopiam non potest donare filiam, tenetur Avus paternus, arg. L. 7, D. de jur. dot. Si postea nec Pater, nec Avus possint eam dotare, tenetur Mater dotare filiam. arg. L. 14. C. de jur. dot., ubi statuitur: *Neque mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna, et probobili causa, vel lege specialiter expressa.*

Not. Magna, et probabilis causa intelligi debet: si filia, et pater inopes sint, Mater autem dives, quia tunc Mater sicut alere tenetur filiam, ita et dotare. Dos enim succedit loco alimentorum. Vid. DD. ad titul. de jur. dot. Hinc effatum illud Ictorum: *Pater principali nomine, Mater in subsidium convenire debet.*

Q. Quid dicendum si dissentiente Patre post aetatis annum vicesimum quintum, filia indigno nubat?

R. Inspecto quidem Jure civili ea in specie, Pater dotem filiae denegare non potest, Nov. 115. cap. 3., tamen in Regno nostro ejus aetate filiae indigno nubentes a Patre dotem petere nequeunt. Pragmatic. unic. tit. de matrim. a filiisfam. contrah. Indignus censetur ille Conjux, cui alter nubere absque dedecore juxta mores Civitatis non potest. argum. L. *Si adulterium cum incestu* ad Leg. Jul. de adulter., vel ille, qui est malorum morum, arg. L. *Sed ea* D. de spons. et L. *Nupta* C. de Nupt. (1).

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum quod rerum dotalium proprietas ad uxorem pertineat, illarum vero administrationem vir gerat, necnon usufructum ad substinenda onera matrimonii percipiat: art. 1362, et 1375. Dominium quoque dotis nanciscitur, illiusque praetium dumtaxat, soluto matrimonio restituere tenetur, si illa in rebus mobilibus consistat, quae in contractu nuptiali fuerint aestimatae, vel si immobilia vir acceperit ea conditione, ut eorumdem proprietas sibi adjudicetur: art. 1364. et 1365.

Quod vero spectat ad pacta dotalia, sponsis potestatem facit Lex quasvis conven-

CAPUT VIII.

De Alimentis

Cum enim Pater tenetur dotem praestare filiis, ita etiam alimenta, ideoque non abs re erit, si pauca de alimentis subjungam.

Q. Quid venit sub nomine alimentorum?

R. Veniunt omnia illa, quae necessaria sunt, ad honestam, et congruam vitae substentationem, uti cibaria, vestiarium, et habitatio. Id demonstrat Jctus in L. 43. de verb. signif. *Verbo victus continentur, quae esui, potuique, cultuique corporis quaequae ad vivendum homini necessaria sunt.* Porro veniunt etiam expensae medicaminum requisitae ad alimentarii, hoc est personae, quae alenda est, sanandam infirmitatem, quia sine iisdem vix vivere posse praesumitur, L. 234. §. 2. D. de verb. sign.. Veniunt etiam expensae, quas Pater debet ad addiscendas artes honestas, et disciplinas juxta alimentarii conditionem, uti tenent DD. omnes.

Q. Quinam tenentur praestare alimenta?

R. Primo tenetur Pater, eo deficiente, Avus paternus, L. 6. D. de collat. bonor., tandem tenetur Mater, L. 6. D. de agnosc. liber. Praeterea si Pater sit Clericus tenetur prestare alimenta filio ex damnato et sacrilego complexu quamvis suscepto in sacerdotio, et si non habet patrimonium potest eum alere ex beneficii fructibus, tanquam pauperem. Abbas in cap. 1. n. 4. de cohabit. Cleric. et mulierum.

Q. Num teneatur pater filiis divitibus alimenta praestare?

R. Minime, non tenetur, quia alimenta liberis non debentur jure patriae potestatis, sed potius pietatis officio, quod habet locum, si filius pauper sit. Unde filiis divitibus, et quaerentibus industria, et labore victum, non debeatur alimenta, L. 5. §. 7. D. de agnosc., alend. lib. Ita etiam Doctores.

Q. Quibusnam filiis debentur alimenta?

R. Omnibus filiis, tam in potestate, quam extra potestatem, puta emancipatis, L. 6. §. *Si utrum* D. de lib. agnosc., adoptivis, L. penult. D. de adopt. naturalibus, seu e concubina susceptis, Auth. *Licet.* C. de naturalib. lib., et omnibus illegitimis. Vid. Covarr. de sponsal. part. 2. cap. 8.. Quia debetur etiam filiis adulterinis, uti rescripsit Coelest. III. in Cap. 5. de eo, qui dux. in matrim. etc. licet aliud videatur sentire Justinianus, N. 89. cap. ult., et Auth. *ex complexu* C. de incest. nupt.

Q. Num filii divites teneantur parentibus egenis alimenta praestare?

R. Maxime, quia sicuti parentes liberos, ita mutua vice liberi parentes alere Jure naturali tenentur, dict. L. 5. §. 1, Vid. Arist. Lib. 10. Ethic.

Q. Quid dicendum de filiis ingratis?

R. Pater his negare potest alimenta lautiora, non autem minuta, sine

tiones inter se inire, dummodo moribus non adversentur, vel potestati conjugali, quam vir in uxorem, filiosque habet utpote princeps familiae, derogent, nec demum juribus conjugi superstiti a Lege concessis non repugnent: art. 1342.

Denique art. 194. cautum patrem teneri filiae dotem constituere, hinc Avus paternus, Mater vero in subsidium.

quibus vivere non possunt, argum. Cap. *cum haberet*, de eo qui dux. et L. *quia liberis* D. de lib. agnosc.

Q. Num possi Pater negare alimenta filio excommunicato ?

R. Minime, quia per excommunicationem non eximitur filius ab obsequiis jure naturali debitis, arg. Cap. *Inter alia* 31. de sentent. excom.

Q. Quid dicendum de fratribus ?

R. Fratres locupletes tenentur alere sorores, vel fratres inopes, arg. L. 1. §. 2. D de jur. et rat. distrah., L. 12., et 13. D. de administ. et peric. tut. et L. 20. D. solut. matrim. Ita etiam Doctores communiter. Vide quae dicta sunt in Tractatu de praeceptis Decalogi cap. 5. (1).

LIBER II.

De Justitia, et Jure, ubi de restitutione agitur

PARS I.

De restitutione in genere

Restituere si vim nominis spectemus est in pristinum statum reponere.

Q. Quid est restitutio ?

R. Est actus justitiae commutativae, quo res accepta domino redditur, vel reparatur ad aequalitatem damnum Proximo per injuriam illatum. Communiter.

Dicitur *actus justitiae commutativae*, quia restitutio aliud non est, quam damni dati restauratio. Restauratio autem fieri non potest, nisi quantum ablatum est, tantumdem reddatur, quod est proprium justitiae commutativae, quae servat aequalitatem arithmeticam, hoc est rei ad rem.

Dicitur *quo res accepta domino etc.*, quia finis restitutionis hic est, vel rem sive juste, sive injuste acceptam domino restituere, vel damnum Proximo illatum in bonis ejus reparare.

Q. Quaenam differentia intercedit inter restitutionem, et satisfactionem?

R. Haec profecto, quod omnis restitutio sit satisfactio, non vero e contrario. Restitutio est facienda secuto damno in bonis fortunae, satisfactio vero etiam damno non secuto in iisdem bonis. Hinc restitutio exhibetur pro damnis in bonis fortunae servando aequalitatem rei omni respectu praeciso,

(1) In Utriusque Siciliae Regno sancitum quod Jure Naturae jam constitutum, parentibus nempe onus inesse filiis alimenta praestandi: at primario tenetur pater, Jure Romano dictus princeps, et caput familiae, et praecipua liberorum causa (*L. 5. princ. §. 1. 10 ff. h. t.*), hinc avus, et proavus paternus, mater demum in subsidium: art. 193.

Filiorum autem nomine veniunt legitimi, et illegitimi, licet adulterio, incestu, aliave proscripta conjunctione procreati: art. 578. Avi tamen legitimis descendentibus dumtaxat alimenta praestare adiguntur.

Cum vero jura sint reciproca, filii Jure Naturae, aeque ac Civili debent parentes, nec non ulterioris gradus ascendentes, qui egeant, alere: art. 195. Tum fratres, et sorores germanis egentibus, vitioque corporis, vel mentis laborantibus alimenta praestent: art. 197.

satisfactio vero frequenter exhibetur pro damnis in honore, et fama, habito respectu ad personam offensam.

Q. Ex cujus laesione justitiae oritur obligatio restitutionis?

R. Oritur ex justitiae commutativae laesione: quia restitutio intendit ponere aequalitatem inter rem acceptam cum aequalitate rei, quae reddenda est; quod est proprium justitiae commutativae.

Q. Num datur casus, in quo obligatio restitutionis oritur etiam ex laesione justitiae distributivae, et legalis?

R. Maxime, et est, quando justitia distributiva, vel legalis est conjuncta cum commutativa, uti si militibus strenue praeliantibus spolia inimicorum Dux promittat, et postea aliis distribuat, iste talis tenetur ex justitia distributiva, et commutativa etiam ratione promissionis acceptatae. Ita etiam tenetur ex justitia legali, et commutativa Judex, qui ex officio furta tenetur impedire, et non impedit.

CAPUT I.

De Injuria

Q. Quid est injuria?

R. Est violatio juris alieni, et vocatur alio nomine *injustitia*. Nam sicuti per actum justitiae jus suum alteri tribuitur, ita per injustitiam hoc jus violatur: quae injuria censetur gravis, et mortalis, quando per se apta est parere tristitiam magnam, aut magnam animi aversionem, spectata communi hominum conditione.

Q. Quotuplex est injuria?

R. Duplex est, scilicet materialis, et formalis. *Materialis* habetur, quando quis rem accipit, vel detinet, quam prudentur existimat esse suam. *Formalis* habetur, quando quis rem alienam accipit, vel detinet, cum sciat, vel scire possit, ac debeat non esse suam. Ita fere DD.

Q. Quaenam injuria requiritur ad restitutionis obligationem inducendam?

R. Tam materialis, quam formalis sufficit ad inducendam restitutionis obligationem, ita tamen, ut ex injuria materiali teneantur possessores bonae fidei ratione rei acceptae, si veniant in malam fidem: ex injuria formali teneantur malae fidei possessores ratione injustae acceptionis.

Not. I. Quod mensura restitutionis faciendae ob injuriam materialem tantum ratione rei alienae acceptae, ac possessae, est quantitas possessionis, hoc est, ut tantum restituas, quantum ex re aliena possides, vel inde locupletior factus es: mensura vero restitutionis faciendae ob injuriam formalem ratione injustae damnificationis, sive acceptionis debet esse quantitas alieni damni, ut nimirum tantum restituas, quantum damni alter passus est ex tua acceptione injusta, vel damnificatione.

II. Quod pro sola injuria, si nullum damnum illatum sit, restitutio facienda non est, quia sola injuria est objectum justitiae vindicativae, non vero commutativae, unde solummodo oriri debet restitutio. Idem dicendum, si fuit injuria volente, et consentiente eo, cui fit, nam scienti, et voluntarie consentienti nulla fit injuria, ex R. J. 27. in 5. quia statim ac, quis sciens

consentit in injuriam, quae infertur, cedit efficaciter juri suo, dummodo tamen jus suum sit abdicabile. Excipe tamen, si quis consentiat dolo, vi, metu injusto etc., quia non dicitur omnino voluntarie consentire.

CAPUT II.

De Culpa

Q. Quid est culpa, et quotuplex ?

R. Est factum inconsultum, quo nocetur alteri. Duplex est theologica, et juridica. *Theologica* est peccatum mortale, vel veniale. *Juridica* est omissio diligentiae, quam quis adhibere tenetur, ex qua omissione sequitur damnum, sive ea omissio fuerit culpabilis, sive inculpabilis theologice, et in conscientia apud Deum.

Q. Quotuplex est culpa juridica ?

R. Triplex est, lata, levis, et levissima. *Lata* est omissio diligentiae, quam homines diligentes ejusdem professionis, et status adhibere solent *pro qualitate rei*, vel est non intelligere, quod omnes intelligunt, L. 213. §. 2. D. de verb. signif., uti si quis librum sibi commodatum relinquat in publico foro, vel non claudit fores in nocte. *Levis* est omissio diligentiae, quam diligentiores adhibere solent, uti si quis vestem sibi commodatam relinquat intra cubiculum, ostio non clauso. *Levissima* est omissio diligentiae, quam diligentissimi adhibere solent in rebus ejusdem momenti ; uti si quis relinquat vestem apud se depositam in cubiculo, sed clausa janua, quam tamen manu non tentat, an bene clausa sit. Stampò.

Tamen advertendum, quod damnum ex alterius culpa illatum potest considerari in contractu, vel officio, vel extra contractum, et officium: contractus vel transfert dominium, vel non. Porro contractus vel cedit in favorem dantis, vel recipientis tantum, vel in utriusque utilitatem. Sed de his fuse in Tractatu de Contractibus.

CAPUT III.

De culpa, unde oritur obligatio restitutionis

Q. Ex qua culpa oritur obligatio restitutionis ?

R. Obligationem restitutionis ratione damni illati extra contractum, vel officium oriri ex culpa theologica justitiae commutativae opposita, quae debet esse causa non solum affective, sed etiam effective, efficax, et influxiva damni irrogati. Hinc ex culpa contra Caritatem, Religionem, Pietatem etc. non oritur obligatio restitutionis. Ratio est, quia dum alteri damnum infertur per culpam theologicam, seu peccatum, damnum passus est rationabiliter invitus, et ipsi infertur injuria, ideoque damnum inferens tenetur injuriam compensare per restitutionem.

Hinc sequitur, quod ex damnificatione nullatenus peccaminosa, v. g. ob inconsiderationem, distractionem mentis, oblivionem prorsus involuntariam non oritur extra contractum, et officium, obligatio restitutionis, *quia rem, quae culpa caret, in damnum revocari non convenit*, Cap. 2. de Constit.

Dixi *extra contractum*, *et officium*, quia leges imponunt contrahentibus onus restitutionis, quoad damnum ex culpa mere juridica secutum, et contrahens statim ac quod contrahit, illud onus in se tacite suscipit, cum velit, et debeat contrahere secundum Leges. Unde damnificato debetur indemnitas, sive reparatio damni ex pacto sive explicito, sive implicito, licet damnum illatum non sit ipsi rationabiliter invito.

Q. Quid si culpa theologica sit levis, vel venialis?

Aute resp. dico, quod culpa venialis potest esse talis, vel ratione parvitatis materiae, seu ratione parvi damni illati, vel venialis ratione semiplenae advertentiae, deliberationis etc., etiamsi damnum secutum sit grave. His positis.

Resp. I. Vel agitur de culpa veniali ratione parvitatis materiae, et dico ex hujusmodi culpa obligationem oriri restitutionis sub veniali, quia non restituendo, privatur dominus re sibi debita, licet parva, ideoque infertur illi injuria sufficiens ad culpam venialem.

Vel agitur de culpa veniali ratione inadvertentiae, et dico nullam ex ea oriri obligationem restitutionis, nam non est simpliciter delictum, et injuria, quod procedit ex indeliberatione, et ex imperfecta advertentia, nempe potest dici, quod sciens, et volens laeserit jus alterius ille, qui agit ex imperfecta deliberatione. Deinde actus moralis indeliberatus non potest esse causa perfectae obligationis. Ita communiter. Intellige tamen si inadvertentia, et indeliberatio sit revera inculpabilis.

Nec obstat illud Gregorii IX. in Cap. ult. de injuriis, ubi dicit: *non excusari eum, cujus imperitia, vel negligentia damnum est datum sed solum eum qui ut non accideret (scilicet damnum) de contingentibus nihil omisit.* Nam respondetur, quod Pontifex ibi loquitur de culpa lata, quae est peccatum, nomine enim negligentiae, et imperitiae intelligitur peccatum, unde subjungit: *Nec ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo injuriam verisimiliter posse contingere.* Quando vero dixit Pontifex, *illum non teneri, qui de contingentibus nihil omisit,* intelligendum est de iis contingentibus, quae prudens praevideret, non autem de omnibus, quia certum est neminem ex casu fortuito teneri.

At ne totum damnum innocens sentiat, nullum vero reus, rectius post *Vesquesium* sentiunt Cuniliatus, de Fulg. aliique DD., ex levi culpa oriri obligationem reparandi partem damni arbitrio prudentum definiendam.

Resp. II. Obligationem restitutionis ratione damni illati in contractu, vel officio oriri ex culpa juridica etiam sine peccato commissa, et ratio est, quia contrahentes statim ac contractus celebrant, volunt, et debent contrahere secundum leges, et obligationem sustinere, quam leges in contractibus apposuere. Leges praecipiunt reparationem damni, si ex sola culpa juridica absque theologica, seu peccato sequatur in contractibus, ut patet ex Jur. Civ., ideoque contrahentes tenentur ad damni reparationem, si sequatur ex sola eorum culpa juridica, Lessius, Layman, Stampò, aliique (1).

(1) Quaeritur an culpa venialis obliget ad restitutionem? Oportet distinguere: si culpa est venialis ratione parvitatis materiae, utique obligat ad restitutionem, sed non amplius, quam sub levi. Si autem culpa est venialis ratione imperfectae advertentiae, aut non pleni consensus (ambae conditiones sunt necessariae ad peccatum

Q. Num indistincte ex omni culpa oriatur obligatio restitutionis in quolibet contractu ?

R. Minime, quia leges non exigunt eandem diligentiam in singulis quibusque contractibus, sed majorem, minoremve, prout contractus postulat, sive gravitas rei exigit. Sane, vel contractus solius dantis gratia initur, ille qui accipit rem tenetur tantum ex culpa lata, et dolo, quia justa ratio exigit, uti qui rem alterius detinet in gratiam proprii domini, non plus diligentiae, et custodiae adhibere teneatur, quam solent homines diligentes adhibere. L. 23. de Reg. Jur. Vel contractus cedit in utilitatem solius accipientis, is qui accipit tenetur ex omni culpa juridica, uti commodatarius in re commodata. L. 18. D. commod., nam ratio exigit, ut ille, qui gratis utitur re alterius in suam tutam utilitatem, maximam diligentiam adhibere debeat, ne pereat, vel deterior fiat. Vel contractus cedit in utilitatem utriusque contrahentis, uti locatio, emptio, venditio, pignus etc. uterque praestabit dolum, latam, et levem culpam, quia ratio suadet, ut rem, quae in commodum sui cedit, quis valde diligenter custodiat, ne pereat, vel deterior fiat.

Excipe Precarium; in eo enim illud accipiens tenetur solum de dolo, et culpa lata, L. 8. §. 3. D.de precar. . Precarium enim ad nutum domini potest repeti, et ex liberalitate descendit.

Q. Ex qua culpa juridica oritur obligatio restitutionis ratione damni illati in officio, puta Advocati, Procuratoris, Judicis, Consultoris, Medici etc, vel in arte, puta Architecti etc.

R. Ordinarie loquendo oriri ex culpa tantum lata, quia nemo tenetur in officio, vel professione, aut arte sua majorem adhibere diligentiam, quam solent adhibere diligentes ejusdem professionis, nec Civitas plus exigit.

Dixi, *ordinarie loquendo*, quia si quis horum mercedem accipit ex hujusmodi officiis, vel profiteatur se diligentiorem, vel peritiorem aliis ejusdem officii, vel artis, tenetur de culpa levi et si professus sit se diligentissimum; tenetur etiam de culpa levissima, quia sic profitendo, se obligavit implicite ad majorem, vel maximam diligentiam adhibendam, quam postea non adhibendo, tenetur de damno inde secuto. L. 11. D. de negot.

Not. Culpa, quae dicitur in hisce supradictis personis lata, esset levis in aliis extra officium, vel artem. Unde dici solet, quod hae dictae personae ex culpa levi teneantur ad restitutionem comparate ad alios, qui ex officio, vel arte non obligantur, quia negligentia, quae in privatis personis levis est, videtur lata, et gravis in iis, qui ex officio, vel arte negotia expendunt.

mortale ut dictum est *Tract. III. n. 24 et 26.*), tunc alii dicunt ut *Layman Mol. La-Croix*, etc. inducere obligationem restituendi tantum materiam levem pro modo culpae. Sed sententia communior, et probabilior *Lessii, Lugo, Sanch. Azor. Sa. P. Novar. Filliuc., Ronc., Viva*, et aliorum multorum tenet inducere nullam obligationem restitutionis, nec sub culpa gravi, nec levi. Ratio est: non sub culpa gravi quia talis obligatio proportionem non habet cum culpa levi: non sub levi, quia levis obligatio proportionem non habet cum materia gravi (sic ratiocinatur sapientissimus *Cardinalis de Lugo*, qui in decidendis dubiis investigare bene scivit rationes intrinsecas, quin aliquis sibi, ducatum praebuerit); tanto magis quod culpa quae perfecte non est deliberata, non potest inducere perfectam obligationem. *Ex S. Ligorio Tract. X. cap. III. Punct. 1. §. 4o.*

Q. Num extra contractum, vel officium oriatur obligatio restitutionis pro damno illato ex culpa juridica?

R. Oriri ex sola culpa lata, nisi constat illam prorsus fuisse inculpabilem, quia quisque ex justitia tenetur, ne alteri noceat, adhibere in actionibus suis eam diligentiam, quam adhibere solent diligentes et prudentes Viri. Unde si non adhibet, non facit id, ad quod ex justitia tenetur, et sic damnum inde secutum censetur et voluntarium, et justitiae commutativae oppositum, ac proinde compensandum. Vid. Less. in tract. de justit. et jur.

Q. An ille qui sine ulla causa aliquid fecit, vel dixit, ad quod nullum jus habet, et quod potest esse Proximo causa damni, teneatur illud impedire, quantum fieri potest, vel teneatur ad restitutionem damni, si non impediat?

R. Maxime, quia quisque tenetur ex justitia curare, ne ex sua actione eveniat damnum proximo contra jus illius, adeoque tenetur impedire, ut malum ex sua actione imminens, vel jam secutum non eveniat, aut non perseveret, alioquin non impediens quantum commode potest, censetur causa moralis perseverantiae effectus a se positi, et damni secuti, ideoque ei imputatur ad restitutionem. Hinc qui inculpate res alienas incendit, tenetur quantum commode potest ignem extinguere, alioquin continuatio incendii erit ei voluntaria, et imputabilis ad culpam, ac proinde ad restitutionem, dummodo possit impedire sine graviori, vel acquali suo damno, quia aliter non tenetur; nam multo minor est obligatio impediendi, quam non inferendi positive damnum, cum ipsum non oriatur ex injusta actione, vel laesione, adeoque non adest obligatio impediendi damni cum majori, vel cum aequali detrimento. Layman, aliique.

Q. Num tenetur ad restitutionem ille, qui merces alienas in mare abjicit, ne ipsemet cum nautis pereat?

R. Non teneri ad restitutionem, quia, cum nec domino intulerit injuriam, nec rem alienam possidet, nullo ex capite potest adstringi ad restitutionem. Vide tamen L. 1. §. *Cum in eamdem* D. ad L. Rhod. de jactu, ubi secundum aequitatem naturalem decernitur jacturam ab omnibus Vectoribus praestandam secundum proportionem existimationis rerum, quas singuli in navi portant. Vide etiam locorum consuetudines, et art. 401., et seq. Cod. Commer.

Q. Num tenetur ad restitutionem ille, qui dans operam rei illicitae, est causa damni alterius, v. g. fur noctu domum alienam ingressus ad furandum, illam incendit?

R. Maxime teneri, semper ac vel praevidit, aut praevidere potuit damnum inde secuturum, quia fuit injusta causa damni. Quod si non praevidit, nec potuit praevidere damnum secuturum, ita ut illud damnum casu omnino fortuito acciderit, non tenetur, quia damnum per accidens secutum, non imputatur ad culpam, et proinde nec ad poenam restitutionis, quod rarissime accidit in iis, qui dant operam rei illicitae, uti in fure etc. Antoine, Concina. Vide tamen de Fulg. C. II. Schol. III.

Q. Quo jure necessaria est Restitutio?

R. Omni jure. Jure naturae, quia idem est alienum jus rapere, aut violare, ac nolle restituere. De Lege vero divina nulla potest esse dubitatio; non solum ob eamdem rationem, quia etiam divina lex alterum non laedere in Decalogo jubet, verum etiam expresse omnibus debita reddi imperat, *Lu-*

cae XXII. Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesari, et *Rom. XIII.* 17. *Reddite omnibus debita*. De Ecclesiastica autem lege celebre est illud Augustini *ep. CLIII. al. LIV. ad Macedon.* in Can. I. Caus. XIV. Q. 6. *Si res aliqua, non propter quam peccatum est, non redditur, poenitentia non agitur, sed simulatur. Si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum*. Denique de civili etiam Lege res est perspicua, cum totum civile Jus nihil aliud praecipiat, quam ut suum cuique servetur, aut restituatur.

Nota. Obligatio est solum de necessitate praecepti, non autem de necessitate medii; nam qui omittit restitutionem ob justam causam, puta impotentiae etc. non excluditur a Regno Coelorum, modo habeat constantem voluntatem restituendi, quando potest, vel quantum potest. *Quare si spectetur quoad animum restituendi, restitutio est necessaria necessitate medii ad salutem.*

Q. Num sit affirmativum, vel negativum praeceptum restitutionis ?

R. Cum D. Thoma 2. 2. quaest. 62. art. 3. ad 1. Praeceptum de restitutione facienda, quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum praeceptum, quo prohibemur rem alterius detinere. Tamen haec ratio praecepti negativi est quid primarium in praecepto restitutionis; primario enim prohibemur rem alienam retinere, tum deinde ex consequenti illam restituere jubemur. Quare obligat semper, et pro semper nam semper illicitum est rem alienam invito rationabiliter domino detinere.

Ex his sequitur 1. Praeceptum restitutionis obligat statim, quia qui cognoscit detinere rem alterius, statim debet habere animum restituendi, modo non excusatur ab aliqua justa causa. 2. Mortaliter peccat, qui potest facere restitutionem, et eam omittit, quinimo est in continuo statu peccati. 3. Negandam esse absolutionem poenitentibus, nisi firmum animum restituendi habeant.

Q. Quot peccata committit numero distincta morosus debitor ?

R. Tot peccata numero distincta committit debitor culpabiliter morosus, quot sunt actus intentionis non restituendi moraliter interrupti, quod quidem certum est apud omnes. Hinc quasi communis sententia docet, tot hunc debitorem peccata committere numero diversa, quot ipsi occasiones opportunae restituendi occurrunt, idque praestare libere negligit. Hanc tamen diversitatem peccatorum physicam esse posse, quae unum in morali aestimatione conflet gravius peccatum; nam ille, qui occidere hostem decrevit, tot peccata physice multiplicat, quot vicibus arma sumit, propositum renovat, iter aggreditur, et haec peccata physice interrupta cum ad idem tendant, unum morale gravius crimen efficiunt.

Q. Quomodo interrumpantur istiusmodi actus moraliter ?

R. Variae sunt Theologorum opiniones; sed dico toties haec peccata moraliter interrumpi quoties actus interni non restituendi deliberate repetuntur, aut exterius renoventur actus, puta aliena distrahendo, aut consumando, aut creditor debitum repetat, et postulando justa rejicitur, et tandem quando opportunitatem habent, et negligunt. Vide Suarez tom. 4. in 2. part. disput. 22.

Nota. Ejusmodi debitores ut possint manifestare Confessariis pravitatem status, et numerum, et gravitatem suorum peccatorum debent exponere

dilationis tempus, proposita repetita, occasiones contemptas restituendi, mala, damna, calamitates, quas passi sunt creditores ob injustam dilationem.

CAPUT IV.

De radice obligationis restituendi

Q. Quot sunt radices restitutionis?

R. Licet communius Theologi dicant, quod radices restitutionis duas sint, nimirum res accepta, et injusta acceptio, ad majorem tamen claritatem dico quatuor esse restitutionis radices, scilicet rem acceptam, injustam acceptionem, contractum, vel quasi contractum, et damnum illatum. Per rem autem acceptam intelligitur res aliena extans apud alium sine ejus culpa; per injustam vero acceptionem intelligitur quaevis injusta ablatio, aut detentio rei alienae. Possessores bonae fidei tenentur ex re accepta, quando veniunt in malam fidem. Possessores malae fidei tenentur ex injusta acceptione. Venditores, Depositarii etc. tenentur ex contrat:, Curatores, Tutores etc. ex quasi contractu. Incendiarii, homicidae, adulteri etc. tenentur ex damno illato.

CAPUT V.

De Possessore bonae, vel malae fidei, et quomodo tenentur ad restitutionem.

Possessor bonae fidei dicitur ille, qui inculpata conscientia detinet rem, credens esse suam, ex qua fructus percipit, L. 109. D. de verb. sign. Possessor vero malae fidei, est ille, qui rem alienam laesa conscientia possidet.

Q. Quaenam est differentia inter possessorem bonae, vel malae fidei?

R. Haec est: primus quando venit in malam fidem tenetur ad rem si extat, secus in id, in quo factus est ditior, quia nemo locupletari debet cum alterius injuria, vel jactura Reg. 48. Jur: in VI. Secundus tenetur ad rem si extat, et si non extat ad aequivalens, etiamsi in nihilo factus sit ditior. Primus non tenetur ad damna, secundus tenetur, primus potest uti beneficio praescriptionis, secundus vero non: primus tenetur servare se indemnem, secundus vero dominum.

Q. Quomodo tenetur possessor bonae fidei ad restitutionem, et quid tenetur restituere?

R. Possessor bonae fidei statim ac venit in malam fidem tenetur ad restitutionem, hoc est quando cognoscit rem, quam possidet, esse alienam, quia res clamat ad dominum. Dixi *statim*, quia si sit in mora culpabili, aequiparatur possessori malae fidei, adeoque omnes obligationes illius contrahit. Porro tenetur restituere rem cum fructibus, si extant, vel quatenus inde locupletior factus est, L. *Item*, §. *Praeter*. D. de petit. haeredit. At si res durante bona fide periit casu, vel culpa, nihil tenetur re-

stituere, etiamsi cognoscat postea illam fuisse alienam. Communiter (1).

Q. Quare tenetur ad rem si extat?

R. Quia possessor bonae fidei tenetur ad restitutionem ex re accepta, ideoque si res accepta non existat, illam restituere non tenetur.

Q. Quare tenetur ad id, in quo factus est ditior, quando res non extat?

R. Quia in eo incremento res aliena in virtute manet, L. *Item veniunt* 22. D. de petition. haeredit., nam non absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur, sive in seipsa, sive in aequivalenti, L. *Idem servandum* 74. D. legat., et fideicommissis 3.

Q. Quando quis dicitur factus ditior?

R. Quando pepercit rebus suis: uti si quis consumpsit vestem alienam sibi donatam bona fide, valentem centum, et si eam non habuisset, consumpsisset vestem suam valentem quinquaginta, tenetur ad quinquaginta, quia in quinquaginta factus est ditior, sicut etiam, si quis ad coenam furtivam invitatus, cibos, et vinum optimum, ignorantia excusante absumpsit, veniendo in malum fidem, est obligatus domino solvere, quantum de suo domi erogasset, si de coena furtiva non percepisset.

Q. Quid dicendum, si vestis illa non fuisset donata, sed bona fide empta, vel ad coenam furtivam quis bona fide, sed solvendo justam suam portionem?

R. Quoad vestem possessorem bonae fidei ad nihil teneri, praeter ipsam vestem attritam restituendam, si adest: quoad coenam vero furtivam, etiam ad nihil teneri, quoniam uterque in nihilo factus est ditior, et proprium patrimonium auctum non est.

Q. Ad quid tenetur, qui bona fide, seu per ignorantiam invincibilem contractum celebravit, quem postea usurarium esse intelligit?

R. Non plus teneri restituere, quam patrimonium suum auctum esse animadvertit, seu rebus suis pepercit. Ubi dicendum etiam est, quod etsi aliquis rem, quam bona fide accepit, postea intelligat injuste (materiali scilicet injustitia) adquisitam esse, sed per ignorantiam invincibilem restituendi obligationem non animadvertat, ideoque rem consumat, non amplius deinde restituere tenetur, quam exinde patrimonium suum auctum reperit.

Q. Quid dicendum de lucro cessante, et damno emergente, quod dominus patitur pro retentione rei suae in manu possessoris bonae fidei?

R. Ad lucrum cessans, et damnum emergens non teneri possessorem bonae fidei: ratio est, quia ipse non est injusta causa horum damnorum, neque ex istis factus est ditor. Quin si alienam pecuniam bona fide possessam exposuit negotiationi, non tenetur restituere fructus ex ista perceptos, quia

(1) In utriusque Siciliae Regno Leges Romanae, quae tum fructuum perceptionem, tum bonae, vel malae fidei possessorem respiciunt, penitus confirmantur art. 477., et 488. Cod. LL. Civ., quibus cautum:

Possessor bonae fidei est qui rem alienam, ut dominus titulo ad dominium transferendum habili, cujus vitia ignorat, possidet. Is vero in mala fide constituitur cum dominus etiam conciliationis actione rem ipsam vindicat. Quamobrem possessor fructus omnes bona fide perceptos sibi vindicat: superveniente vero domino in mala fide constituitur, cumque omni in re jure careat, ad ipsam rem cum fructibus restituendam adigitur.

sunt industriales, L. 48. et L. 28. D. de rei vind., quamvis domino cessaverit lucrum.

Q. Num dantur casus, in quibus possessor bonae fidei teneatur restituere damnum emergens, et lucrum cessans?

R. Maxime, et sunt I. Si venerit in malam fidem, et est in morá culpabili restituendi; nam tunc aequiparatur possessori malae fidei, ideoque tenetur ad omnia damna, uti patet ex Can. *Si virgo* caus. 33. q. 1., et 2. II. Si institutus sit haeres universalis a possessore malae fidei; quia haeres defuncti personam repraesentat: minime vero, si institutus fuerit titulo legati, vel donationis etc. quia tunc non est haeres, sed legatarius etc. III. Si tertiae personae rem bona fide vendiderit, quae ex tali re reportat damnum, tunc enim possessor bonae fidei tenetur huic de damnis, et lucris, si res illa a domino evincatur, non ex re accepta, neque ex injusta acceptione, sed ratione evictionis. Layman, aliique.

Q. Ad quid tenetur, qui consumpsit vestem alienam valentem quinquaginta bona fide, et si eam non habuisset consumpsisset vestem suam valentem centum?

R. Teneri ad quinquaginta, tum quia dominus non debet reportare commodum ex restitutione, tum quia si consumpsisset vestem valentem centum, magis ornatus comparuisset.

Q. Num ad restitutionem teneatur, qui donavit vas argenteum alteri bona fide possessum, dato quod veniat in malam fidem, et vas non potest haberi?

R. Vel donasset aliud vas, et dico teneri, quia factus est ditior, vel aliud non donasset, et dico non teneri, quia in nihilo dicitur factus ditior.

Q. An possessor bonae fidei, qui emit rem furtivam, veniendo in malam fidem, possit exigere pretium a proprio domino?

R. Maxime, quia non tenetur dominus rem suam emere. Hinc tale pretium non potest possessor bonae fidei exigere a domino rei, sed a venditore, contra quem ipse habet actionem. Vid. D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 6.

Q. Ad quid tenetur malae fidei, et iniquus possessor, et damnificator injustus?

R. Teneri restituere rem alienam, et si periit, ejus aestimationem, una cum ejus incrementis, et fructibus, L. 22. C. de rei vind., non tantum perceptis, sed etiam iis, quos dominus verisimiliter percepisset, nisi ipsa res ablata, vel injuste detenta fuisset. Quin etiam fructus omnes consumptos, dict. L. 22. Porro tenetur ad damnum emergens, et lucrum cessans ratione injustae suae damnificationis, quia ipse fuit injusta horum damnorum causa.

Nota. Nos loquimur de possessore malae fidei stricte sumpto, scilicet, illo qui jam possidet rem alienam, sciens esse alienam, vel scire negligens tale jus sibi non competere, non autem de possessore malae fidei improprie, scilicet illo, qui possidet rem, postquam in causa judicium deducta est, et lis contestata, L. *Sed etsi* D. de petit. haeredit. Hic enim cum causam dubiam actori statim cedere obligatus non sit, si antea bona fide in possessione fuit, non tenetur, si causa cadit, nisi de fructibus post litis contestationem perceptis. L. *Ex diverso* D. de rei vind., vel de iis, quos negligentia sua percipere intermisit. Fructus vero perceptos ante litis contestationem restitue-

re debet, quatenus extant, L. *Certum* C. de rei vind., vel quatenus factus sit ditior.

Q. An possessor malae fidei teneatur ad restitutionem rei alienae, si periit apud se, quae si fuisset apud dominum etiam periisset?

R. Vel peritura erat apud dominum per alterius injuriam, v. g. furtum, rapinam etc., et dico teneri ad restitutionem, quia sicut alius faciendo injuriam teneretur restituere, ita et possessor malae fidei, qui praevenit furtum alterius, tenetur ipse integre resarcire damnum, cum ipse fuerit injusta causa damni totius. Vel peritura erat apud dominum casu fortuito, et videndum: vel res periit apud possessorem malae fidei dolo, vel injuria, quia vel consumpsit, alienavit, vel sua negligentia, et culpa amisit, et dico teneri ad restitutionem, quia ipse fuit injusta causa interitus, et destructionis rei, quae vere per injuriam detentoris periit, et proinde ratione injustae laesionis, statim contrahit obligationem restitutionis, quae subsequenti casu fortuito non extinguitur.

Vel res periit apud eundem malae fidei possessorem casu fortuito, et denuo videndum: vel periit apud se eodem casu fortuito absque sua culpa, et eodem tempore, quo peritura erat apud dominum, uti hostium incursione, Civitatis deflagratione, incendio etc., et dico non teneri, quia ordo justitiae petit solum, ne damnum alteri inferatur per injustam actionem, non vero quod res alterius in meliorem statum reducatur. Licet alii aliter sentiant, ea ducti ratione, quia Possessor ab initio injustae detentionis tenebatur restituere: hinc res sibi deperiit, non Domino. Vel periit apud se, sed non eodem modo, ac tempore, quo erat peritura apud dominum, et dico teneri, quia sibi imputare debet, quod rapuit alienum animo retinendi, et sic eam obligationem restituendi.

Ex his descendit. I. Quod si quis furetur aliquid de rebus, quas actu latrones furantur, tenetur ad restitutionem; quia sicut alii injuriam intulissent, et damnum rem hanc auferendo, ita et ipse, furtum praeveniendo, injuriam intulit, et damnum.

II. Si Titius una cum mercatore navi vectus frumentum ab eo furatus est, et absumpsit, et postero die ob ortam tempestatem, navis submersa est, ipsis salvis ex naufragio, tenetur ad restitutionem; quia semel contracta obligatio restituendi mercatori frumentum injuste ablatum, et absumptum subsequente fortuito eventu, non extinguitur.

Neque obstat L. ult. D. ad Legem Rhod. de jactu, ubi statuitur quod si quis navem conduxerit ad merces suas convehendas, ipse vero nauta, conductore invito, merces ejus in navem deteriorem transtulerit, in qua dictae merces perierint, teneatur illi de damno illato, si altera navis salva evaserit, sed non teneatur, si ambae naves ea navigatione perierint, quia aeque merces illius in priori navi conducta periisset.

Nam respondetur, quod in dicto Textu sermo non est de injusto possessore, vel voluntario damnificatore, qui rem alienam habet per injuriam, vel destruit, sicuti est in nostro casu. Neque dicas nullum damnum ea injuria est illatum domino, cum constet, eum ex casu fortuito non minus privandum fuisse re sua, quam si nulla fuisset ei illata injuria, ideoque nihil minus habeat, quam alias fuisset habiturus; ergo etc. Resp. denuo: da-

mnum domino illatum est, spectato statu, in quo privatus fuit re sua per injuriam, cui per se obligatio restituendi adnexa est.

Q. Quid dicendum, si non sit omnino certum rem eodem casu fortuito perituram fuisse apud dominum?

R. Teneri ad restitutionem, quia in dubio melior est conditio innocentis, et domini possidentis jus rem suam recipiendi.

Q. Ad quid tenetur ille, qui rem alienam mala fide surripuit, quae melior futura erat, si ante augmentum consumat, v. g. furatus es pullum equinum, vitulum etc. incendisti segetes, vineam devastasti, tempore quo valebant quinquaginta, tempore vero collectionis valitura erant centum; quodnam pretium restituendum est?

R. Si dominus in priori statu consumpturus rem erat, minimeque ad meliorem servaturus, tunc teneris ad restitutionem secundum valorem quem habebat in priori statu, quia si dominus vendidisset vitulum in eo statu, in quo illum rapuisti, solum passus est damnum valoris quo in tali statu vitulus constabat. Intellige tamen, si fur statim pullum equinum vendidit: ast si vendidit tempore incrementi ejusdem, tantum restituere debet, quanti vendidit, detractis expensis, et laboribus. Si vero dominus servaturus res surreptas erat usque ad statum majoris pretii, teneris pretium solvere secundum valorem illum, quem haberent res reservatae usque ad statum meliorem, sed juxta Prudentum aestimationem.

Q. Quid si quis auferat rem alienam, quae incendio, vel alio casu peritura erat apud dominum, sed quia post elapsum periculum reddita domino non est, denuo periit apud dominum, num teneatur ejus valorem restituere?

R. Maxime teneri, quia res illa a periculo liberata ad dominum pertinebat, et sic statim ei reddenda erat, quare si reddita non fuit, injuria domino facta est per injustam detentionem, ex qua cum ortum fuerit damnum, ideo sine dubio compensandum. Concina.

Q. Num ille, qui posuit actionem, ex qua damnum obvenit alteri, teneatur illud restituere?

R. Vel actio est mala, et jam dictum est supra. Vel actio illa mala non est, sed utilis, et necessaria agenti licet periculosa et cujus actionis agendae jus habet agens, et dico non teneri ad restitutionem, modo debitam adhibuerit diligentiam ad damnum alterius praecavendum, *quia non videtur injuriam facere, qui utitur jure suo* cap. 31. de election; et ex L. 193. D. de Reg. Jur. habetur. *Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.* Quod si debitam non adhibuerit diligentiam, tenetur ex justitia curare, ne ex sua actione damnum eveniat alteri, et Proximus jus habet, ne damnum ei inferatur sine justa causa. Idem dicendum, si jus non habebat ponendi actionem illam, licet non malam. Hinc si quis facit itinere foveam, lupi capiendi causa, tenetur de damno, si inde sequatur. L. 28. D. ad L. Aquil.

Q. Quid si quis actionem malam per se damnificativam posuit, sed dubitat num damnum sit secutum, necne, num teneatur ad restitutionem?

R. Teneri adhibere diligentiam, qua adhibita, et non deposito dubio, teneri juxta ratam dubii ad restitutionem, seu tantum tenetur restituere, quanti aestimatur certum subeundi damni periculum; quia sicuti fuit injusta causa periculi, quod alter subiit patiendo damnum, nec constat illum passum non

fuisse, sic iniquum est, ut innocens in tali dubio totum periculum subeat, et aliter immunis sit a tali obligatione. A fortiori idem dic, si damnum secutum certo est, sed dubitatur, num ex actione tua, vel mea. Idem dic etiam de omissione injusta alicujus actionis ex justitia debitae, si dubitetur, num damnum ex tali omissione secutum sit.

Q. An ille, qui solo exemplo movet efficaciter alium adfurandum, vel damnum inferendum, tenetur ad restitutionem in defectu principalis?

R. Maxime, si praeviderit damnum eventurum ex tali suo pravo exemplo; nam ponendo talem actionem malam, praevidens damnum secuturum, fecit Proximo injuriam, qui jus habebat, ne fieret talis actio cum damno suo. Quin iste, qui exemplo suo alium movit, vere fuit causa damni, et qui caussam damni dat, damnum fecisse videtur, L. 30. D. ad Leg. Aquil., et cap. ult. de injur. Idem dicendum, si non praevidit, sed praevidere potuit, ac debuit. Ita Layman, Antoine.

Q. An ille, qui alterum suasione, aut exemplo ad peccandum induxit, tenetur ex justitia ad ejus emendationem?

R. Non teneri ex justitia, sed ex sola caritate, quia volenti, et consentienti nulla fit injuria; omne autem peccatum, sicuti voluntarie admittitur, ita et voluntarie eo perseveratur. Excipe tamen, si quis alterum fraude, dolo, vel metu ad peccatum induxerit, quia tunc tenetur ex justitia illum a peccato revocare, omniaque damna, si quae secuta sunt, compensare, quia laesit jus illius: ille enim jus strictum habebat, ne alter induceret se ad peccatum, per dolum, fraudem, aut metum cum damno suo spirituali, et temporali.

CAPUT VI.

De possessore dubiae fidei

Q. Quid est possessor dubiae fidei?

R. Est ille qui possidet rem cum dubio, et hoc dubium habebat vel ante possessionem, vel post adquisitam possessionem incoepit dubitare. Hinc si adquisivit rem cum dubia fide, vocatur possessor dubiae fidei antecedentis, si post adquisitam rem evenit dubium, et vocatur possessor dubiae fidei consequentis.

Q. Ad quid tenetur possessor dubiae fidei?

R. Vel est possessor dubiae fidei antecedentis, quatenus scilicet a persona de furtis suspecta emit, vel alio modo accepit, et dico, quod primo tenetur diligenter inquirere ad dubium deponendum, quod si post diligentem inquisitionem dubium deponere non poterit, utrum res sit aliena, necne, tenetur secundum dubii proportionem restituere ei, de quo dubitat, vel si incertus sit, pauperibus. Dixi *quod tenetur diligentiam adhibere ad dubium deponendum;* nam haec investigatio jure naturali exigitur, ut unicuique, quod suum est reddatur, et ne exponatur periculo rem retinendi alienam. Dixi, *quod dubio non deposito, tenetur ad restitutionem pro rata dubii*, quia huic non suffragatur sola possessio, quia est possessor dubiae fidei, ex altera vero parte, certus non est rem ad alterum pertinere, et e contrario dubitans habet aliquod jus in re ex titulo, v. g. emptionis, donationis, unde tenetur ad restitutionem, non integram, sed secundum ratam dubii.

Vel est possessor dubiae fidei consequentis, hoc est cœpit possidere bona fide, et postea incidit in dubium, et dico, quod etiam tenetur ex justitia veritatem inquirere diligenter, uti supra dixi, et interim rem conservare una cum ejus fructibus, ut domino restituatur, si inveniatur. Sin vero diligenti facta inquisitione, adhuc dubium persistat, et dico quod possit rem retinere, quia in tali dubio melior est conditio possidentis, reg. 65. jur. in 5, nam possessor praeter ejus dubium utrinque aequale habet jus certum actualis possessionis, quodque jus attribuit ei possessionis.

Ex his dictis potest inferri I. Possessor dubiae fidei consequentis, dubio non deposito post diligentiam, sicuti potest rem retinere, ita et eandem potest vendere, et alienare, admonendo tamen emptorem de tali dubio, utpote de vitio rei, ut nimirum eam domino, si comparuerit, restituat, unde minoris vendenda est.

II. Possessor dubiae fidei consequentis, si adhibita diligentia, dubium non potuit deponere, et proinde rem retinuit, ac consumpsit, non tenetur ad restitutionem, nisi ejus, in quo factus est ditior; quia habetur uti possessor bonae fidei.

III. Possessor dubiae fidei consequentis tempore investigationis non potest uti re, vel fructibus rei de qua dubitat, si res usu consumptibilis sit; quia frustra diligentia adhiberetur. Si vero res non est usu consumptibilis, uti potest, dummodo paratus sit solvere domino pretium usus, deductis expensis.

Ita sentiunt probabilistae, et nonnulli e probabilioribus: per alios vero probabiliores possessor dubiae fidei tenetur pro rata dubii ob sequentes rationes. I. Quia axioma illud *melior est conditio possidentis*, hoc sibi vult, possessorem nempe non posse e possessione exturbari, nisi rationes in contrarium appareant, nec teneri probare, non vero posse totam rem retinere. Nam aliter non melior, sed optima esset possidentis conditio. II. Quia ex consuetudine non est acceptum axioma in adversariorum sensu, quod patet ex praxi nostri Tribunalis, ex qua Judices decernere non solent, usque dum aliqua ratio non pateat, et ex Theologis, qui contrarium tenent. III. Quia si ita accipi deberet, possessor in dubio antecedenti teneretur totam rem restituere, cum hoc casu possessio stet pro domino; quia per ipsos adversarios possessio sic incepta est vitiosa, quod asserere non audent. Ergo non est axioma intelligendum, ut ipsi autumant, et propterea in dubio consequenti statuendum est, ut in antecedenti. Consectaria erga auctoris corrigenda sunt.

Q. Quid dicendum de possessore bonae fidei, qui occurrente dubio circa rei dominium, non exquirit diligenter veritatem ?

R. Peccare graviter, supposita materia gravi, quod si postea certo cognoscat dominum verum rei, tenetur ei restituere rem, et fructus rei perceptos ex eo tempore, quo incepit dubitare, imo non solum perceptos, sed etiam quos dominus non percepisset, L. 4. C. unde vi. Quia ex eo tempore coepit esse possessor malae fidei, quia non inquirendo facit domino injuriam. De fructibus vero perceptis tempore bonae fidei, si praescripsit, nihil tenetur restituere, si non praescripsit, et extant, tenetur restituere, si consumpsit, id, in quo factus est ditior. At si, quia neglexit statim inquirere, nequeat postea veritatem invenire, tenetur restituere pro rata dubii, nam omit-

tendo diligentiam, fecit injuriam ei, de quo dubitabat, et aequiparatur possessori dubiae fidei antecedentis. Ita Lessius, Layman; aliique.

Q. Quid si quis dubitans, num res sit sua, eam abstulit a possessore bonae fidei?

R. Quod tenetur totam rem ei restituere, sicut possessor malae fidei, quia in dubio, et pari causa potior erat conditio possessoris bonae fidei.

Q. Quid si quis dubitans an res sit aliena, praeoccupavit illius possessionem a nemine occupatam?

R. Non comparente domino tenetur elargiri pauperibus, nam possessio capta cum dubia fide consulto non facit conditionem meliorem possidentis.

Q. Num peccet ille, qui cum dubia fide an res sit aliena, illam accipit titulo emptionis?

R. Vel accipit eam animo, ut sibi absolute retineat, et dico peccare contra justitiam juxta proportionem materiae graviter, vel leviter, nam se exponit periculo possidenti rem alienam invito domino. Vel accipit animo restituendi eam domino si inveniat post sufficientem diligentiam, et dico non peccare, quia sic domino praestat beneficium, dominus tamen non tenetur denuo solvere pretium rei suae, nisi in casu, negotium utile fuerit ei gestum ab emptore. Hic autem emptor tenetur de culpa lata tantum si res sic accepta pereat; nam tenetur tanquam depositarius illius rei. Vide quae dicta sunt de possess. dubiae fidei in Tractatu de conscientia, cap. 5. §. 3. (1).

CAPUT VII.

De Restitutione fructuum

Q. Quid venit sub nomine fructus?

R. Venit omnis utilitas, quae ex aliqua re colligi potest, deductis impensis, quae fieri debent.

Q. Quotuplicis generis sunt fructus?

R. Quatruplicis generis, scilicet naturales, industriales, mixti, et civiles. *Naturales* sunt illi, qui ex natura proveniunt, ut in fundo segetes, fructus, siliquae, uva, olea etc., in pecudibus lac, lana, foetus, pilus, §. 37. Instit. tit. de adq. rer. dom. *Industriales* sunt ii, qui ex sola humana industria proveniunt, puta lucrum ex negotiatione pecuniae, ex rerum venditione, ex artificioso usu alicujus instrumenti, etc. *Mixti* sunt ii, qui partim naturaliter, partim ex industria proveniunt, uti sunt fructus vinearum, segetes, vecturae navium etc. *Civiles* sunt redditus, qui ex certo iure alicui concesso secundum leges percipiuntur, sic pensiones urbanorum praediorum, usurae, quae post litem contestatam debentur, vecturae jumentorum

(1) Quaeritur: Ad quid teneatur qui emit rem a venditore cum dubio, an sit ejus, et deinde adhibita diligentia, veritatem detegere nequit? Aliqui dicunt teneri illum eam restituere, aut ei, cujus dubitat rem esse, aut pauperibus. Sed communius, et probabilius dicunt *Castropal. Lugo Less. et Salmant.*, pro rata dubii dividendam esse; nam ex una parte non potest tota retineri, dum nihil sibi prodest possessio dubia fide incoepta; contra aequum non est obligare eum ad restituendum totum cum dubium sit, an illa res sit aliena, an sua. *Ex S. Ligorio Tract. X. Cap. III. Punct. IV. §. 80.*

pro fructibus accipiuntur, L. 29. D. de petit haeredit. et L. 35. D. de usur. Praeterea fructus alii sunt *stantes*, seu *pendentes*, et sunt illi, qui adhuc rei coerent: alii *percepti*, et sunt illi, qui sunt separati a re, uti si spica sit caesa, vel olea excussa, L. 13. D. quib. mod. ususfr. Porro percepti dispescuntur in *extantes*, et sunt ii, qui licet sunt separati a solo, tamen extant apud eum, qui percepit, et in *consumptos*, et sunt ii, qui amplius non extant, vel ille, qui percepit usus est, vel illos in alium transtulerit, L. 3. C. de coudict. ex leg.

Q. Num possessor bonae fidei, vel malae fidei teneatur ad fructus perceptos ex re aliena, vel percipiendos, vel pendentes?

R. Teneri ad fructus naturales, et mixtos in ea parte, qua sunt naturales, tum percipiendos, tum perceptos, demptis expensis, et aestimatione laboris L. *Fructus*. D. de rei vind. et L. *Ex diverso* D. eod. tit. quia sunt fructus rei, ideoque rem sequuntur. Dixi, *demptis expensis*, quia nemo debet locupletari cum aliena jactura, Reg. 28 Jur. in VI. Tamen non tenetur ad fructus industriae, ideoque personam sequuntur, quae industriam fecit: Ita ex communi. Layman.

Neque dicas, nullam differentiam intercedere inter possessorem bonae fidei, et malae fidei, nam habetur maxima differentia, quia possessor bonae fidei tenetur ad restitutionem praedictorum fructuum quando extant, aut factus est ditior, aut eos non praescripsit, secus ad nihil tenetur, possessor vero malae fidei semper tenetur ad restitutionem, et nunquam potest eos praescribere, L. 22. C. de rei vindic.

Q. Quid ad textum Justiniani in L. Fructus D. de usur. et L. 48. D. de adq. rer. dom., ubi: fructus cum percepti, tum percipiendi, naturales, et mixti dantur possessori bonae fidei sine onere restitutionis, dato quod veniat in malam fidem?

R. Hos Textus intelligendos esse, vel de foro externo civili, non autem conscientiae, vel intelligendos esse, quando possessor bonae fidei in nihilo factus est locupletior, tamquam illos alienaverit, vel consumpserit, quos si non habuisset, nihil alienasset.

Q. Quid si fructus reperiuntur consumpti, vel distracti?

R. Possessorem malae fidei semper teneri ad fructus naturales, et mixtos, demptis expensis, L. 22. C. de rei vind. quia cum ipsa fuerit injusta causa damni vero domino illati, illud debet domino compensare, possessorem vero bonae fidei, dico teneri ad illud, in quo factus est ditior, seu quantum rebus suis pepercit. L. *Et si* D. de petit. haeredit., et ratio est, quia natura aequum est, nemine alterius detrimento fieri locupletiorem, L. 14 D. de condict. indeb. Excipe tamen si hic possessor bonae fidei per triennalem possessionem, titulo accedente, illos fructus praescripserit.

Q. Num possessor malae fidei teneatur restituere fructus mere industriales?

R. Minime, quia non sunt fructus rei alienae, sed industriae propriae. Debet autem compensare omne lucrum cessans, et damnum emergens, quod passus est dominus ex ademptione rei suae, Cap. *Gravis* de restitut. spoliat. . Hinc fur, qui seminavit alienum triticum in agro suo, non tenetur restituere fructus segetum, quia sunt industriales, et potius agri quam seminis et omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur, L. 25, D.

de usur. Verum hic fur tenetur compensare omnia damna, quae ratione sui furti sustinuit dominus, et omnia lucra, quae reportasset dominus idem si frumentum ei non fuisset ablatum.

Q. Num possessor bonae fidei teneatur restituere fructus, quos negligentia sua non percepit, licet percepisset dominus?

R. Minime, nam non tenetur dominum indemnem reddere, aut restituere in pristinum statum, cum illum a tali statu non detruserit culpabiliter. Hinc non tenetur nec lucrum cessans, nec damnum emergens compensare.

Q. Quid de illo, qui alterius frumentum in alium locum deportavit, et majori pretio vendidit, quo dominus non deportasset?

R. Augumentum non esse domino restituendum, quia est fructus industriae, ita D. Thomas, Layman, aliique; constare tamen certo debet, quod dominus non esset illuc deportaturus.

Q. Quid dicendum de fure, qui non percepit fructus ex re aliena, quos communiter alii percepissent?

R. Teneri, si dominus percepisset, quia unusquisque possessor malae fidei tenetur ad id, in quo dominus est damnificatus, L. 35. D. de rei vind.

Q. Quid dicendum de illo, qui possidet rem alienam mala fide, ex qua percepisset dominus fructus inhoneste, dato quod malae fidei possessor eos non perceperit?

R. Non teneri ad restitutionem, quia dominus rei non censendus est rationabiliter invitus. Lessius, Layman, aliique.

Q. Quid de illo, qui percepit fructus per peccatum ex re alienâ, quos non percepisset dominus?

R. Teneri ad restitutionem, modo non sit lucrum mere industriale. Hinc possessor malae fidei tenetur restituere domino pretium perceptum ex locatione domus meretrici facta ad meretricandum, L. *Ancillarum* 30 D. de petit. haeredit.

CAPUT VIII.

De expensis a Possessore sive bonae sive malae fidei factis.

Q. Quotuplicis generis sunt expensae?

R. Triplicis generis, aliae dicuntur necessariae, aliae utiles, et aliae voluptuosae, seu voluntariae. *Necessariae* sunt illae, sine quibus non conservaretur res, vel deterioraretur, uti sunt animalium alimenta, refectio domus etc. *Utiles* sunt illae, quibus res pretiosior, vel utilior redditur, ut sunt plantatio arborum, fontes in agris etc. *Voluptuosae* sunt illae quae nec ad conservationem rei, nec ad augendos fructus requiruntur, sed tantum ad recreationem, et ornatum, uti sunt viridaria, picturae etc.

Nota. Industria, labor, incommodum in rebus conservandis, in fructibus colligendis, nomine expensarum veniunt, et hinc est, quod quando facienda est restitutio fructuum intelligi debet, deductis pretio operis laboris, et expensis, quae a domino fieri debuissent ad illos percipiendos ad conservationem rei, et ad ejus melioramenta, quibus rei valor domino crevit, L. 7. D. solut. matrim., quia his deductis, dominus non patitur damnum,

et reponitur aequalitas, et fructus non intelliguntur, nisi deductis expensis, L. *Fructus* D. solut. matrim.

Q. Num possessor sive bonae, sive malae fidei possit retinere expensas pro re aliena factas?

R. Posse retinere expensas utiles, et necessarias, quia non est aequitati consonum, quod dominus reportet lucrum ex restitutione, reportaret autem, si non detrahendae essent a restitutione expensae necessariae, et utiles. Ergo etc.

Q. Quid dicendum de expensis voluptuosis?

R. De rigore juris hujusmodi expensae deduci non possunt, neque retineri in rei alienae restitutione. Etenim dominus non est adstringendus solvere hujusmodi expensas nulla re urgente aut utilitate postulante factas, a quibus ipse abstinuisset. Sibi itaque imputet possessor praesertim malae fidei, quod domino inscio, et invito fecerit hujusmodi expensas, voluptati tantum indulgendi causa. Consule L. *Ex duobus* 18. *D.* de negot. gest. . At vero spectata naturali aequitate pro hujusmodi etiam expensis factis non videtur dubium quin possit juxta judicium viri prudentis aliquid retineri; quia semper valet plus res cum ornatu, quam sine ornatu. Ita Salmanticenses, Layman, aliique.

Q. Quid si res fuisset meliorata, vel conservata sine his expensis a proprio domino?

R. Possessori bonae fidei deberi expensas necessarias, et utiles, licet non fuissent a domino factae, quia possessor bonae fidei servandus est indemnis; possessori vero malae fidei non deberi, quia tenetur ad damna, et tenetur indemnem dominum servare quoad damna. Ita Layman.

Q. An expensae, quae excedunt fructus rei sint a domino restituendae?

R. Minime, quia istae in utilitatem domini non cedunt, neque ex ejus consensu fuerunt adhibitae. Ita Salmanticenses.

Q. An teneatur dominus rei tantum ad labores, et industriam, vel quanti valet melioratio?

R. Teneri tantum ad labores, et industriam, licet melioratio rei plus valeat, quia omnis melioratio rei ad dominum pertinet, et solum possessor potest deducere, quod comsumpsit in ea servanda, aut melioranda, L. *In fundum* 39. D. de rei vindic.

CAPUT IX.

De concausis restitutionis

Q Quot sunt concausae restitutionis?

R. Juxta D. Thomam 2. 2. qu. 62. art. 7. sunt novem, et continentur in his versiculis.

Jussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus,
Participans, Mutus, non obstans, non manifestans.

Q. Num omnes istae eodem modo concurrunt ad damna?

R. Minime; nam primae sex positive concurrunt, ultimae vero tres negative. Quae omnes tenentur ad restitutionem, quando efficaciter ad damnum concurrunt, et primae sex tenentur in solidum, quia cum restitutionis obligatio ex injusta acceptione, vel damnificatione proficiscatur, omnes qui

quolibet modo concausae sunt illius injustae acceptionis vel damnificationis, semper restitutionis onus contrahunt, quod patet etiam ex Prop 39. ab Innoc. XI. proscripta : *Qui alium movet, atque inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.*

Ratio autem est, quia quisque jus habet, ne ei quocumque modo directe, vel indirecte, immediate vel mediate damnum sine justa causa inferatur, et ut resarciatur injuste illatum, cap. ult. de injur. *Quare etiam concausae negativae tenentur in solidum, deficientibus aliis.*

Not. Primae sex concausae ideo dicuntur positivae, et directae, quia earum cooperandi modus importat actionem, et positivum influxum, et quidem priores quatuor modi important cooperationem moralem, duo alii physicam. Tres posteriores dicuntur negativae, quia eorum cooperandi modus importat negationem actionis, seu non impedimentum, quod praestandum esset, unde eveniet alteri damnum.

§. I. *De Mandante*

Sub nomine jussionis veniunt omnes, qui mandant ad inferendum alteri damnum, sive habeant potestatem imperandi, sive non, sive explicite, sive implicite mandant.

Q. Quid est mandatum et quotuplex?

R. Mandatum est contractus, quo quis gratis se obligat ad aliquod opus faciendum in gratiam alterius. Multiplex est, et I. dividitur in generale, et particulare. Primum est illud, quod extenditur ad omnia, praeter ad illicita, et ad ea, quae requirunt speciale mandatum. Secundum est illud, quod tantum ad quaedam determinate extenditur. II. Dividitur in expressum, ac tacitum. Primum consistit in dicto, secundum vero in facto, scilicet, signis, nutibus, aut aliqua loquendi formula, quae desiderium vindictae exprimat, uti si quis famulo, filio, aut alteri, qui ipsius imperio moveatur, dicat: *vindictam ex tali opto, aut vellem ut Titius inferret Cajo damnum*, L. 1. D. mandat.

Q. Quomodo expirat mandatum?

R. Multiplici modo I. Per revocationem mandatis II. Per renuntiationem mandatarii III. Per mortem mandantis, vel mandatarii IV. Per reconciliationem, si loquamur de mandato ad illicita (1).

Q. Num mandans teneatur ad damna revocato mandato?

R. Vel revocatio ante illatum damnum innotuit mandatario, et dico non teneri, quia culpa mandatarii videtur secutum damnum post revocationem. Vel non innotuit, et dico teneri, quia semper videtur damnum secutum vi mandati. Ita Salmantic., et Doctores omnes.

Q. Num mandans damnum proximi teneatur resarcire?

R. Maxime, et quidem primario, dummodo effectus sit secutus, et mandatum fuerit causa efficax illius damni, quia actio ex mandato facta tribuenda est magis mandanti, quam mandatario. Ita omnes.

Q. Num ad damna teneatur mandans, quae mandatarius intulit excedendo limites mandati, v. g. Titius jussit ut verberaret, et Cajus occidit?

(1) Isthaec omnia confirmantur Jure novissimo *Cod. LL. Civ.* Videsis *Tit. XIV. Cap. I. art. 1856., et seq.*

R. Vel mandatum erat pericolosum, et mandans ex circumstantiis poterat praevidere majus damnum secuturum, seu excessum in executione mandati, v. g. praecepit verberationem inimici filio iracundo, et dico teneri quia tunc mandans censetur causa culpabilis talis damni, aut saltem dedisse sua culpa occasionem damno, uti aperte colligitur ex Cap. ultim. de homicidio, ubi haec habentur: *Is qui mandat aliquem verberare, licet expresse inhibeat ne occidatur nullatenus, vel membro aliquo mutiletur, irregularis efficitur, si mandatarius fines mandati excedens mutilet, vel occidat, cum mandans in culpa fuerit, et hoc evenire posse cogitare debuerit.* Vel mandatum erat periculosum, et mandans praevidere non potuit excessum, et dico non teneri, quia excessus, et damnum ejus provenit ex malitia mandatarii. Quod raro evenire solet in mandato damnificativo.

Q. Num mandans teneatur ad damna, si mandatarius revocationis oblitus mandatum exsequitur?

R. Maxime, quia semper vi mandati illata damna videntur. Ita Layman.

At mihi videtur, mandantem non teneri, si nec praevidit, nec praevidere potuit hujusmodi oblivionem, tunc enim ex sola mandatarii voluntate malum oritur.

Q. Num mandans reparare teneatur damnum, quando mandatarius exsequitur mandatum, eo quia reconciliationem mandantis fictam existimavit?

R. Non teneri, quando sufficientibus signis, et probationibus reconciliationem cum suo inimico, mandatario manifestavit, nam talis manifestatio est vera mandati revocatio, ideoque malitia mandatarii fuit mandatum executum.

Q. Num mandans teneatur ad restitutionem, quando dedit mandatum, v. g. ad occidendum, et si ipse non dedisset, dedisset alius?

R. Maxime teneri, quia licet, illo non jubente, adhuc damnum fuisset secutum, cum tamen in tale damnum mandans vere efficaciter influxerit, ipsi tanquam causae efficaci est imputandum.

Q. Quid dicendum si mandans nequeat revocare mandatum?

R. Mandans tenetur ex justitia monere laedendum, etiam cum aequali suo damno, ut sibi caveat, alias tenetur reparare damnum si antequam inferretur neglexit illud impedire, at si non potest absque suo graviori damno eum monere, excusatur a monitione, sed non excusabitur a restitutione damni illati; quia ipse fuit injusta causa damni. Ita Layman, Stampò.

Q. Quid si scias alterum paratum esse nomine tuo damnum inferre alteri, neque prohibeas, cum facile possis, num mandasse censearis, et tenearis ad restitutionem?

R. Vel alter scit, te malignum suum propositum cognitum habere, et non contradicere, et dico, quod taciturnitas tua consensus, et approbatio judicatur, per quam si ille moveatur ad facinus patrandum, de damno teneberis. Vel nescit, et dico, quod non teneberis ut mandans, sed ut non obstans, nam cum scias nomine tuo inferri damnum, teneris ex justitia impedire cum possis.

Q. Num qui ratum habet damnum suo nomine factum, teneatur ad restitutionem v. g. Pater ratum habet damnum factum a filio, dominus a servo?

R. Minime, si neque expresse, neque tacite mandaverit, quia talis nullatenus est causa damni, nam id quod posterius est tempore, non potest esse sufficiens causa effectus praecedentis. Illa vero Regula 10. Jur. in VI. *Ratihabitionem retrotrahi, et mandato non est dubium comparari*, intelligi debet praesertim de contractibus, qui alterius nescientis nomine celebrati, et a consensu ejus pendentes, subsequenti ratificatione confirmantur. Ratihabitio comparatur etiam mandato, quoad culpam, et poenam aliquam in jure expressam, uti est excommunicatio major contra ratam habentem percussionem Clerici suo nomine factam, Cap. *Cum quis* de sentent. excom. in VI, ut fusius suo loco dicetur, non autem quoad obligationem restituendi, nisi ea sit causa efficax, cur damnum inferatur, vel illatum non resarciatur. Ita Layman, Antoine, Stampò.

Q. Num mandans teneatur ad damna causata mandatario?

R. Vel mandans est superior, et dico teneri, quia quod subditus facit ex voluntate Superioris, non tam voluntarie, quam coacte facit, quia superioris imperium est quaedam vis moralis. Vel non est superior, et dico non teneri, quia mandatarius voluntarie se exponit illi periculo, ideoque non est ei illata injuria, nam volenti, et consentienti nulla fit injuria. Ita Salmantic., aliique. Quod verum est quando accepit stipendium, nam si gratis accepit mandatum, tenetur mandans ad damna, quod et colligi posse videtur ex Cap. *Cum pro causa* de procurat. Layman. Adverte; quaecumque damna evenere familiae mandatarii, resarcire tenetur mandans. Vide de Fulg. Cap. III. Prop. IV. Corol. 2.

§. II. *De Consulente*

Q. Quinam veniunt sub nomine consilii?

R. Veniunt omnes, qui consulunt, hortantur, rogant, vel instruunt ad damnum alteri inferendum. Praeterea, qui dirigunt, suadent, suggerunt motiva, et qui etiam precibus, promissionibus, adulationibus ad damnum inferendum inducunt.

Q. Quaenam differentia intercedit inter mandatum, et consilium?

R. Haec est, nam mandatum fit in gratiam mandantis, consilium vero in gratiam consulti. Porro ante damnum illatum, revocato mandato, mandans non tenetur ad restitutionem, quando revocatio innotuit mandatario, revocato tamen consilio, consulens ad restitutionem tenetur, etiamsi revocatio innotuit consulto, quia intellectus semel instructus difficile dimovetur, quando consilium consistebat in ostentatione utilitatis, vel delectationis inde percipiendae, vel modi exsequendi.

Q. Num consulens teneatur de damno secuto, si revocaverit consilium, et revocatio innotuit consulto, antequam damnum exsequeretur?

R. Vel consilium fuit falsum, aut innixum falsae doctrinae, v. g. quod talis contractus esset licitus, cum revera erat illicitus, vel consilium consistit precibus, blanditiis, aut promissis, et dico non teneri restituere, si demonstraverit consilii falsitatem, aut sibi displicere consilii consecutionem, propositum mutasse, et promissa revocare, quia tunc efficaciter tollit causam damni inferendi, et motionem a se impressam. Vel consilium consistit in ea ostentatione utilitatis, necessitatis, vel delectationis inde percipiendae, vel modi exsequendi, et dico teneri ad restitutionem, quia licet revocaverit

consilium, adhuc tamen censetur causa damni, quia non obstante revocatione, consilium remanet in motivo suggesto, vel via nocendi ostensa.

Et hinc est disparitas inter revocationem consilii, et mandati, nam revocatio hujusmodi consilii reliquit rationem agendi a consulente propositam, et motionem inde ortam in consulto, revocatio autem mandati tollit omnem rationem agendi a mandante propositam, scilicet mandantis voluntatem (1).

Q. At quid dicendum si contrariis, atque etiam efficacioribus rationibus conatus fuerit consulens revocare consultum a pravo consilio exsequendo?

R. Adhuc teneri consulentem ad reparandum damnum, si illud fuerit consecutum; nam priora motiva suggesta, et rationes sunt veluti quaedam semina in animo jacta, quae pergunt movere consultum, atque ad damnum inferendum inducunt. Concina autem cum pluribus, et forte probabilius tenet, quod si consulens modis omnibus conetur avertere consultum a malo consilio, non teneatur ad restitutionem, quia malum, quod sequitur est ex malitia consulti. Si consulens tamen nequeat avertere executorem a damno inferendo, tenetur ex justitia, ut sibi a malo caveat, monere laedendum.

Q. An male consulens tenetur ad damnum reparandum consulto illatum ob pravum consilium ex dolo, aut ex culpa?

R. Vel male consulit ex dolo, et tenetur resarcire: vel male consulit ex culpa juridica, et tunc si consulens est persona, quae ratione sui officii in ea re, quam suadet peritiam profitetur, puta Doctor, Advocatus Consiliarius etc. et dico teneri de culpa lata, et de levi, si accipiat stipendium, aut aliud commodum, sive privatum, sive pubblicum; quia isti tales dum peritiam praeseferunt, qua carent, statim decipiunt alios qui ipsorum consilium, aut auctoritatem per simplicitatem sequuntur. Neque excusantur ex eo, quod pravum consilium ortum fuerit ex ignorantia; nam ipsi ratione officii tenebantur scire, quae necessaria erant ad recta consilia praebenda, et ad errorem vitandum in respondendo. Vel non est talis persona, quae ratione sui officii tenetur scire ea, circa quae praestat consilium neque accipit stipendium sive privatum, sive publicum, et dico teneri de dolo tantum ex Reg. Jur. 62. in VI: *nullus ex consilio nisi fraudulentum*

(1) Quaeritur, an teneatur ad restitutionem consilium dans in dubio, an suum consilium fuerit, necne causa damni? Negant *Silvest, P. Navar, Rebell, Henriq. Salmant, Busemb, Elbel, Dicast.* etc. Et hujus opinionis videtur etiam *S. Thomas* qui dicit tunc tantum teneri consilium dantem, aut palponem *cum probabiliter aestimare potest quod ex hujusmodi causis fuerit injusta acceptio subsecuta;* et illud *probabiliter* facile intelligi potest de probabilitate pro una sola parte, ita ut constituat persuasionem moroliter certam. Ratio horum DD. est, quia nemini potest imponi obligatio certa restitutionis, nisi est certus se causam damni fuisse. Contra affirmant *Habert, Lugo, Sanch, La-Croix, Ronc.* etc., et dicunt in tali dubio possidere delictum, et praesumptionem quod ipse consilium dans fuerit causa damni. Hoc non obstante, non puto improbabilem primam sententiam, quia non semper, ut dicit ipse Angelicus loco citato, consilium in effectum operatur, *P. Concina* tenet consilium dantem in tali casu teneri pro rata dubii: Sed nos replicamus, quod nemo potest certa obligatione onerari, cum non fuit certa causa damni. Si tamen consilium dans jam fuit damni causa, ille tenetur restituere, licet non defuisset qui idem consilium fuisset daturus. Hoc vero quod dictum est circa consilium dantem dicitur de quolibet alio cooperatore in dubio suae cooperationis. *Ex S. Ligorio Tract. X. Cap. III. Punct. 2. §. 45.*

sit, *obligatur*, et ex L. *Consilii* 47. D. de Reg. Jur.: *Consilii non fraudulenti nulla obligatio est;* nam nemo prudens sequitur consilium istorum, nisi prius exploraverit, num expediat; unde si damnum sequatur, propriae imprudentiae tribuendum est.

Q. Num male consulens teneatur ex dolo tantum, an etiam ex culpa ad resarciendum damnum tertio illatum ratione sui pravi consilii?

R. Consulentem obligari damnificato saltem in defectum exequentis non tantum ex dolo, sed etiam ex culpa lata, et mortali; nam culpa lata in delictis aequiparatur dolo non in ordine ad poenam, sed damni reparationem; unde in L. 226. D. de verbor. oblig. habetur: *Magna negligentia culpa est magna: culpa dolus est.*

Nota. Ex his discant Professores omnes in consiliis dandis esse cautos, praesertim in materia justitiae. Quare, quando quis est interrogatus de rebus multum perplexis, non decretorie, sed caute respondeat, se ita sentire, aut sibi ita videri, at de cetero certam, atque exploratam sibi rem non esse, nam qui ita respondet, immunis erit a restitutione, quia consultus, qui tale consilium sequitur, propriae imprudentiae, secutum damnum imputare debet.

Q. Num ille, qui praestat consilium ad inferenda alteri damna, teneatur ad damna causata consulto in pravi consilii executione?

R. Vel consultus petit consilium, et tunc non teneri, quia sequens consilium sibi imputare debet damna inde secuta, nam poterat illud non facere, nec ad illud exequendum fuit coactus; semper tamen tenetur resarcire damna familiae consulti, si quae evenerint: vel consulens ultro debit consilium, et dico teneri ad omnia damna causata consulto, familiaeque ejusdem, nam ipse fuit causa efficax illorum.

Q. Num teneatur ad restitutionem, qui consulit minus malum ei, qui jam paratus erat ad majus inferendum?

R. Vel consulit, ut minus malum eidem inferatur, cui inferendum erat majus, et dico non teneri ad restitutionem, quia per hoc consilium gerit negotium utile illi, cui gravius damnum irrogandum erat, cum non consulat damnum, sed imminutionem damni. Vel consulit, ut minus malum inferatur, non eidem, cui majus erat inferendum, sed alteri, cui nullum sibi in animo proposuerat consultus damnum inferre, et dico teneri ad restitutionem, quia consilio suo est causa injusta damni alteri inferendi, ideoque huic infert injuriam; nam quivis innocens jus habet, ne sibi inferatur damnum, etiam ad avertendum majus alterius.

Hinc si quis consulat furi efficaciter parato auferre a Tito 100., ut auferat 50. a Cajo, de quo non cogitaverat, tenetur resarcire damnum Cajo illatum per tale suum consilium, quia licet commodum procuraverit Titio, fecit tamen cum detrimento Caji, cui tale detrimentum non provenisset, si ipse sic non consuluisset, ideoque tenetur ad ejus compensationem. Ita communiter. Consultius tamen, ut quisque se abstineat ab ejusmodi consiliis (1).

(1) Dubitatur an ille, qui paratus est damnum majus inferre, possit suaderi minus? Respondemus affirmando cum *Sanch.*, *Bonac.*, *Busemb.*, *Viva*, etc. modo damnum sit circa eandem personam, tum nequit suaderi damnum (licet minus) alteri particulari inferendum et aeque (ut ego sentio cum *Sporer* contra *Vivam*) in genere aliis, quia tunc consilium etiam sit causa damni alterius. *Ex S. Ligorio loc. cit.* § 47.

Q. Num teneatur ad restitutionem ille, qui parato jam ad damnum inferendum, suadeat, ut citius exequatur, v. g. parato occidere cras, suadeat, ut occidat hodie?

R. Vel intra illud tempus determinatum ad executionem nulla erat spes mutandi pravum propositum: et dico, quod consulens ad nihil tenetur; quia non est causa efficax damni, quoad substantiam. Vel aderat spes mutandi voluntatem, vel alicujus impedimenti ad damnum inferendum, ut ordinarie adest haec spes, quando congruum tempus interfuit inter consilium, et executionem, et dico, quod consulens teneatur ad damni substantiam, quia datum consilium non solum influit in accelerationem, sed in ipsam substantiam damnificationis. Nam executor potuisset mutare voluntatem, vel interea potuisset alia via impedire damnum. Consulens vero si in priori casu non tenetur ad restitutionem, peccavit tamen. Ita Stampò, aliique.

Q. Num ille, qui suo consilio reddit paratum jam ad malum inferendum animosiorem, vel in pravo proposito, quod habet, magis obfirmat, teneatur ad restitutionem?

R. Maxime teneri ad substantiam damni, quia ad hoc damnum suo consilio influit: a fortiori si suo consilio causa fuit, ut majus damnum inferretur. Ceterum pro consulente doctrina D. Thomae in 4. distinct. 13. art. 5. ad 3. habenda est prae oculis; nempe ut consulens teneatur ad restitutionem, requiruntur duo, scilicet, ut probabiliter saltem credat consilium suum fuisse efficax; et ut sine eo injusta damnificatio, vel ablatio non fuisset commissa.

Q. Quid si plures damnum alteri inferendum consulant, utrum teneantur ad restitutionem?

R. Omnes ex aequo teneri ad restitutionem, quia ex aequo ad damnum concurrunt.

§. III. *De Consentiente*

Q. Quinam veniunt sub nomine consensus.

R. Veniunt omnes, qui approbant efficaciter, vel dant suffragium ad inferendum alteri damnum, vel favorem, aut auctoritatem interponunt ad damnum alterius.

Q. Num istiusmodi consentientes teneantur ad restitutionem?

R. Maxime, si ex officio tenebantur non consentire, et damnum avertere poterant non consentiendo, nam isti omnes sunt vera causa efficax damni secuti ex suo suffragio. Hinc restitutioni obnoxii sunt, qui se subscribunt injustae liti, suffragium praebent ad bellum injustum, ad furtum, ad homicidium peragendum, ad ministrum indignum eligendum etc. Praeterea, qui propter hominum metum suffragari omittunt in Senatu, ita ut non avertant damnum, quod avertere possunt.

Q. Num peccet, et teneatur ad restitutionem, qui ultimo loco subscribit, vel consentit iniquae sententiae, indignae electioni, postquam completus est numerus suffragantium?

R. Vel notitia hujus ultimi suffragii, eos, qui antea subscripserunt, animaverit, aut habuerit vim confirmandi vota, seu suffragia praecedentium, aut denique negatione hujus ultimi suffragii affulgebat spes revocandi so-

cios ab iniquo suffragio jam dato, vel impediendi damnum, et dico teneri ad restitutionem quia revera influxit in damnum, in primis casibus tanquam causa positiva, in tertia tanquam causa negativa, scilicet, mutus, aut non obstans. Vel sufficiens pars suffragantium irrevocabiliter subscripserit injustae sententiae, electioni etc. independenter ab ultimo suffragio, et dico, quod tunc, qui posterior subscribit, peccat quidem contra justitiam, cum injustitiae consentiat, sed probabilius ad restitutionem non tenetur, quia suffragium istius nullo modo influit in damnum, cum causa efficax ejusdem damni jam praecesserit, et posita fuerit ante suam suffragationem. D. Thomas, Cuniliati etc.

Dixi supra, *qui ultimo loco subscribit, et postquam completus est numerus*, nam si prior dedit, vel simul cum aliis ante complementum suffragiorum, votum suum, siculi una cum aliis causa activa ferendae injustae sententiae, iniquae electionis etc. fuit, ita ad damnum resarciendum simul cum illis obligatur, nihil obstante, quod tametsi ille suffragatus non fuisset, eadem tamen sententia iniqua, injusta electio, idemque damnum secutum esset.

Q. Quid si injustum suffragium tulit ad damnificandum, ad injustam electionem, ignorans esse sufficientem numerum suffragiorum?

R. Teneri de damno, nam sponte voluit esse causa damni per injuriam contra justitiam, scilicet suffragando: ita etiam, si dubitat suo suffragio damnum intulisse, tenetur ad restitutionem pro rata dubii. Cuniliati.

§. IV. *De Palpone*

Q. Quinam veniunt sub nomine Palponis?

R. Venire omnes, qui laudatione, adulatione, vel vituperatione aliquem ad malum patrandum, aut conviciis, irrisionibus ad vindictam capiendam incitant, atque impellunt.

Q. Num ille, qui vituperatione, vel laudatione inducit alium ad inferendum Proximo damnum absque voluntate inducendi, ad restitutionem teneatur, secuto damno?

R. Teneri, quando verisimiliter attentis circumstantiis judicavit, vel judicare potuit, fore sequendum damnum, quia jam fuit in culpa, et fuit caussa efficax damni. Ita communiter.

Q. Quid si talis adulatio non sit causa damni, eo quia adhibita fuit post commissam injustitiam?

R. Non adesse obligationem restitutionis; nisi forte alter hisce laudibus; vel vituperationibus ad novum damnum inferendum moveatur, puta ad aliud furtum, nocumentum etc., vel ad non restituendum id, quod jam furatus erat.

§. V. *De Receptatore*

Q. Quinam veniunt sub nomine recursus?

R. Venire omnes illi, qui furem, sicarium, aut alium malefactorem receptant, recipiunt, fovent maleficia, aut conservant praedam, aut occultant illorum personas, quibus malefactori praestatur securitas ad damnum inferendum, vel ad non resarciendum damnum illatum.

Q. Num tenentur ad restitutionem, qui praebent recursum, seu commoditatem ad damnum, vel non ad resarciendum illatum?

R. Maxime tenentur, quia sunt cooperatores efficaces damni alterius. Hinc praebentes talem recursum, si ratione illius recursus, vel receptionis revera damnum sequatur, alias non secuturum, peccant graviter contra justitiam, et tenentur ad restitutionem, tales enim sunt verae causae actionis injustae. Ita communit. Per textum L. *Quo naufragium fit* 3. D. de incend. §. 3. ibi: *Non tantum autem, qui rapuit, verum is quoque, qui recipit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptatores non minus delinquunt, quam aggressores*, L. *qui vas* 48. D. de furt., L. *eos* 14. C. eod. tit., et Can. *Si res aliena* 1. causa 14. q. 6.

Q. Num ille, qui receptat furem cum praeda, ut periculum mortis fur effugiat, vel aliam poenam capitalem; teneatur ad restitutionem?

R. Minime, modo praedam tradat domino proprio, si absque gravi incommodo potest, quia in casu videtur receptator materialis, et efficaciter non concurrit ad damnum. Concina.

Neque dicas, quod fur forte periculo elapsus, aliquando novum damnum sit aliis allaturus, nam respondetur, quod damnum illud est mere casuale respectu occultantis, et praeter ejus intentionem; illa enim actio per se solum ordinatur ad eripiendum illum miserum ex praesenti periculo vitae, vel poenae corporalis, secus tamen dicendum, si receptatio foveret illius rapinas, ut furem ita occultaret, ut spem refugii in posterum daret, quia fur fidens furta continuaret.

Q. An Magnates, qui vident suos famulos patrare plura delicta ob eorum protectionem, ad restitutionem teneantur, si non impediant?

R. Maxime, quia sunt causa efficax damni. Quare tenentur ad restitutionem damnorum illatorum illi, qui non impediunt famulos, vel famulas damnificantes in confidentiam ipsorum, et ipsi hoc advertunt, et dissimulant. Communiter.

§. VI. *De Participante*

Q. Quinam veniunt sub nomine Participantis?

R. Venire omnes, qui quolibet alio modo, praeter enumeratos, concurrunt positive ad damnum, sive immediate cum executore cooperando, sive mediate adjuvando.

Q. Quotupliciter quis dicitur participans?

R. Dupliciter, vel quia participat in re injuste accepta, absque eo, quod participet in actione, qui tenetur tantum ad restitutionem rei acceptae quia quoad illam dumtaxat fecit injuriam domino, rem ejus injuste accipiendo. Vel quia participat in actione causativa damni, v. g. praebendo auxilium, instrumentum, operam etc., adjuvando ad executionem, vel explorando, qui certe tenetur resarcire damnum pro rata, et defectu aliorum tenetur ad totum, quia est injusta causa actionis damnosae, ideoque totius damni, L. *Vulgaris* 21. D. de furtis.

Hinc participantes dicuntur, et tenentur ad restitutionem, Usurarii Institores, seu factores, Tabellio conficiens instrumentum usurarium, testes illi scienter subscribentes in mutuatoris gratiam. Idem Faber, Ferrarius submi-

nistrans clavem ad furandum. Praeterea, qui scalam furi applicat, ac tenet, ita ut sine ipso furari non posset, sic et qui furem comitatur, eique assistit animi augendi causa, qui vigilem, et exploratorem agit, qui omnes etiam poenis furti tenentur, L. *In furti*, L. *Si pignore* D. de furtis, et ad restitutionem tenentur in solidum, etsi nihil praedae ad eos pervenerit, quia fuere causa efficax damni.

Q. Quotupliciter potest quis cooperari ad alterius damnum in actione?

R. Dupliciter, vel actione intrinsece mala, et ex natura sua injusta, ut si Christi fidelis a Turcis captus applicet ignem bombardis contra Christianos: vel actione non intrinsece mala, sed ex natura sua indifferenti, ut si Christifidelis a Turcis captus remiget contra Christianos.

Not. Habetur etiam tamquam intrinsece mala actio, si famulus gladium praebeat domino suo alterum occidere volenti. Item si quis teneat scalam ascendere volenti ad fornicandum aperiat januas clave furtiva etc.

Q. An ille, qui metu mortis, vel gravis damni asportat injustas militum praedas, ad restitutionem teneatur?

R. Maxime, quia ea translatio non videtur in eo eventu intrinsece mala, nec injuriosa dominis, cum praestetur ab illo causa evadendi majus malum sibi imminens, unde domini non censentur rationabiliter inviti de hujusmodi cooperatione in tali circumstantia adhibita. Communiter.

Q. Quid dicendum de illo, qui gravi metu coactus participavit in delicto, seu damnosa actione?

R. Si iste talis participaverit in actione intrinsece mala, tenetur ad restitutionem, quia culpabiliter, et efficaciter influit in damnum alterius, si vero solum participaverit in actione non intrinsece mala, sed indifferenti, et sibi timet verum, et grave malum, non tenetur ad restitutionem, quia sicut in tali casu excusatur a peccato, ita et a restitutione, cum in damnificatione illata extra contractum, et officium requiratur culpa theologica, uti supra ostensum fuit. Communiter.

Q. Quid si quis materialiter tantum participavit in actione damnificativa, eo quia damnificans per seipsum satis determinatus erat, et sufficiens ad damnum inferendum, et sine ipso participante damnum eodem modo inferret, v. g. furi furandi gratia ascendenti scalam teneat, quam et si nemo teneret, tamen eodem modo ascenderet, vel famulus usurarii, qui pecuniam usuris tradendam numerat, quam si ipse non numeraret, numeraret ipse dominus?

R. Quantum ad priorem casum multi excusant cooperantem a restitutione; quia cooperatio illa cum tantum materialis fuit, in effectum, seu in damnum formaliter non influxit, quia sine tali participatione damnum adhuc eodem modo secuturum fuisset. At probabilius est ipsum teneri ad restitutionem, quia parum, aut nihil refert, quod sine illo cooperante idem damnum esset illatum, dummodo tamen constat; quod illo cooperante damnum factum est. In posteriori vero casu communiter excusant a restitutione (licet peccent, nam cooperant peccato aliorum) quia cooperatio non tantum materialis est, sed remota, et de illa mutuatarius non est invitus. Hi tamen non excusarentur, si sine sui participatione damnum non fieret, non obstante, quod nisi participassent ipsi, non defuissent alii, qui adjuva-

rent; nam tunc ipsi committerent culpam, et obligationem susciperent, quam commisissent, et suscepisseut alii. Div. Antonius, Lessius, aliqu.

§. VII. *De Concausis negativis*

Q. Quinam veniunt per ly mutus, non obstans, non manifestans?

R. Veniunt illi qui sine justa gravi causa non clamant, non impediunt, non manifestaut, cum teneantur ex justitia ratione officii, muneris, vel contractus verbo, scripto, opere clamare, impedire, vel manifestare causa, impediendi alterius damnum. Hujusmodi sunt Superiores, Principes, Duces belli, Magistratus, bonorum Administratores, Pater, Tutor, Curator, Famuli, Custodes etc.

Q. Quotuplici modo non impeditur damnum?

R. Triplici modo. 1. Tacendo, id est non reprehendendo, non dissuadendo, non prohibendo, non clamando, cum quis ex justitia teneatur. 2. Non obstando, hoc est denegando, subsidium, custodiam, opem, vel operam ad impediendum damnum, cum quis ad id adstringatur ex justitia. 3. Non manifestando damnificatorem domino, sive ante damnum, ne fiat, sive post factum, ut compensetur, aut denique non monendo ipsum damnificatorem de obligatione restituendi, cum ex justitia aliquis teneatur. Illi ergo, qui ex justitia tenerentur clamare, et non clamant, obstare et non obstant, manifestare, et non manifestant, peccant contra justitiam, et ad restitutionem tenentur, quia censentur causa moralis, et injusta damni secuti.

Quare ad restitutionem tenentur Principes in suis terris non impedientes damna a feris illata, vel a latronibus. Item Assessores, Consiliarii, Canonici etc. qui videntes injustitiam, non loquuntur, vel sine justa causa se absentant. Item Gubernatores, Ministri pubblici, qui non impediunt ea damna, quae ex officio impedire tenerentur. Sic etiam Paterfamilias, tutor,curator administrator bonorum non impediens damna filiis, pupillis, minoribus Ecclesiis provenientia. Pariter custodes nemorum, vinearum, agrorum, qui damna non impediunt, vel facta non manifestant.

Q. Num ille qui videt damnum inferri Proximo, et non clamat ob odium, teneatur ad restitutionem?

R. Minime, quia non tenetur ex officio, licet graviter peccat contra caritatem, et odium non est causa restitutionis, cum sit mere internum, sed injustitia commissa, quae exterius debet concurrere ad damnum alienum.

Q. An teneatur ad restitutionem ille, qui recipit aliquid a fure, ut non clamet, etiamsi non debet clamare ex officio?

R. Maxime, et non solum quando accipit aliquid ex re furtiva, quia concurrit uti participans, sed etiam quando nihil accipiat de re furtiva, et ratio est,quia aliquid recipiendo, redditur fur animosior ad furandum, ideoque influit in furtum non solum tamquam causa negativa, sed etiam tamquam positive cooperans.

Q. Num servus, qui videt furari bona domini teneatur ad restitutionem, si non clamat causa furtum impediendi?

R. Vel ille, qui furatur, est extraneus, et dico teneri, quia ex justitia unusquisque servus ratione famulatus obligatur ad tuenda bona domini ab

injuriis exterorum. Vel, qui furatur, est conservus, aut alius domesticus, et videndum: vel furatur ea, quae sibi sunt concredita, et dico teneri, quia ex officio, ac proinde ex justitia clamare tenetur, vel furatur ea, quae sibi non sunt concredita, et dico non teneri, quia iste talis non agit contra justitiam, sed tantum contra caritatem, quando potest commode clamando impedire, et non clamat. Ita Layman, Salmanticenses. Excipe, si hujusmodi fur velit fugam arripere, quia tunc habetur uti extraneus: etenim tunc probabilius, ne dicam certius, teneri existimandum est; nam domini in conductione famulorum implicite exigunt, ut famuli custodiam habeant omnium rerum suarum, qui omnes tenentur ex culpa lata, et levi.

Q. Num custodes saltuum, vectigalium etc. teneantur ad restitutionem damni, quod domini patiuntur: quia non accusant venatores, defraudatores, vel quia vectigalia exigere negligunt?

R. Maxime, quia ex vi officii tenentur talia damna impedire, uti tenent communiter DD. omnes.

Q. An praedicti custodes non tantum teneantur ad restitutionem damni, quod domini patiuntur, sed etiam poenae, quam delinquentes solvissent, si ab ipsis accusati fuissent?

R. Minime, quia isti tales non tenentur ex justitia reos accusare, sed solum impedire, ne damna sequantur. Porro reus tenetur solvere poenam post Judicis sententiam. Hinc dominus ad illam non habet jus ante talem sententiam, ideoque non facit illi injuriam custos, non accusando, ut tales mulctae, seu poenae solvantur. Ita Salmantic, aliique. At si custos a reo deprehenso negligat exigere mulctam, quam secundum legem, vel consuetudinem loci ex officio suo exigere deberet, et tunc exigere negligat, ad restitutionem tenetur, nam hoc casu jus magis propinquum domino, vel Fisco adquisitum est, ideoque Officialis, et Custos ex officio suo illud exequi tenetur.

Q. Num ille, qui tradit aliquid custodibus, ne manifestetur, ad restitutionem teneatur?

R. Maxime, quia inducens aliquem ad peccatum, reus ejusdem peccati est, ad quod inducit. Ex quo fit, ut teneatur ad restitutionem in defectu custodis non restituentis, quoties custos tenetur ad restitutionem, non manifestando delinquentes. Ita communiter: *verum cum res apud ipsum extat, ipse primo loco tenetur.*

Q. Num ille, qui ad testificandum a Judice vocatus fuga, vel tergiversatione aliqua declinat a testimonio reddendo, vel negative se habens circa factum, dicat nescire, cum revera sciat, licet legitime interrogatus sit, teneatur ad restitutionem damni, quod ex intermissione sui testimonii Proximo evenit?

R. Si testis prout in casu a Judice vocatus, et interrogatus, fuga, silentio, vel tergiversatione declinet, dissimulat, veritatem celat, obligatur ad restitutionem damni ex intermissione sui testimonii parti innocenti, vel laesae obvenientis, quia in tali casu testis dissimulans, tacens veritatem peccat contra justitiam legalem conjunctam cum justitia commutativa, cum pars laesa, vel innocens habeat jus cogendi ipsum ad dicendum veritatem, cum quisque de communitate, jus habeat, ut legitima Potestas ei in damno accepto succurrat; et potestas non potest succurrere, nisi per testes: hinc

sicut tenetur Potestas, ita, et testes, qui sunt communitatis partes etsi alii aliter sentiant, immerito tamen. Si vero testis contra Proximum falsum testimonium proferat, multo magis teneri ad restitutionem damni secuti; talis enim falsum dicendo cum damno tertii peccat contra justitiam, adeoque onus restitutionis incurrit. Ita communiter. Quin si grave damnum tertiae personae interveniat, falsum deponens *juridice* in Dioecesi Neapolitana incurrit Casum reservatum cum excommunicatione.

Q. Num Judex in exequenda causa, vel proferenda sententia negligens, vel ignorans, tenetur ad restitutionem damni?

R. Teneri restituere damnum non solum parti laesae officium ejus requirenti, quia sua omissione in damnum influxit, sed etiam Fisco, vel Principi, vel Communitati, si poenam pecuniarum quam ex consuetudine, vel jure communi probato delicto imponere debeat reo, non imponit, vel sine causa intermisit. Dixi *probato delicto*, nam antea si negligat, non tenetur ad restitutionem, quia Fiscus, Princeps etc., nondum adquisivit jus proximum ad illam poenam, sicuti adquisivit probato delicto.

Q. Quid dicendum de Confessario, qui deobligat poenitentem ab onere restitutionis?

R. Si confessarius ex ignorantia crassa, seu ex malitia positive deobligat poenitentem a restitutione, quando ad eam tenetur, vel ipsum obligat quando non tenetur, vel positive suadet aliquem contractum esse justum, quando revera est injustus, usurariusque, in hac hypothesi ipse tenetur ad restitutionem, quia in tali casu Confessarius fuit injusta, et efficax caussa dicti damni, ideoque tenetur ipsum compensare, et reparare. Si vero Confessarius non positive deobligat poenitentem a restitutione, sed solum negative, in quantum ex negligentia, sive ignorantia crassa, verecundia, vel metu taceat, nec injungat poenitenti restitutionem faciendam, tunc ad nullam obligatur restitutionem, quia Confessarius tenetur ex caritate prospicere bono poenitentis, ideoque tacendo non peccat contra justitiam. Ita communit. *Verum si Confessarius sit Parochus, juxta nonnullos, obligatur ad restitutionem, cum ex officio seu ex justitia teneatur.*

CAPUT X.

De Ordine restitutionis, quoad concausas

Singulae concausae damnificantes, puta mandans, mandatarius, consulens, consentiens, laudans, receptans, participans: quae sunt positivae, restituere debent secundum proportionem influxus, ita ut teneatur ad restitutionem totius damni, si fuerunt causa totius damni, partis vero, si solum partis causa fuere: nam quisque tenetur resarcire damnum, cujus caussa injusta fuit.

In restitutione facienda, alii tenentur primo loco: alii secundo loco. Ille dicitur teneri primo loco ad restitutionem qui sic ad eam tenetur, ut ipso restituente, ceteri nihil debeant, quippe qui a restitutione fiant liberi, et alteri restituenti ipse totum reddere teneatur. Ille vero dicitur secundo loco teneri, quo restituente, ceteri, excepto primo, fiant immunes, et sic de ceteris. His praemissis.

Q. Quo ordine concausae tenentur restituere?

R. Si restitutio facienda est actionis lucrativae ratione, v. g. furti, rapinae etc. primo tenetur ille ad restitutionem apud quem res extat, sive sit mandans, sive executor, sive alius ex concausis, et si res consumpta est, tenetur ad totius rei aestimationem si mala, vel dubia fide consumpsit; si vero bona fide possidens consumpsit, tenetur ad id, in quo factus est ditior: deficiente illo, apud quem res extat, tenentur ceterae concausae ordine suo, nempe primo mandans etc. Si restitutio facienda est ratione actionis damnificativae tantum, v. g. homicidii, incendii etc. primo loco tenetur mandans; secundo loco executur; quia post mandantem est causa principalis, tertio loco reliquae concausae positivae; quarto loco concausae negativae.

Q. Num cooperantes ad damnum teneantur singuli ad restitutionem in solidum, vel pro rata?

Ante respons. sciendum, quod restitutio in solidum, seu in integrum idem est, ac integra reparatio totius damni illati. Hinc ad restitutionem in solidum dicuntur obligari ii, qui non partem solum damni, sed damnum totum resarcire debent. His dictis.

Resp. I. Cooperantes ad damnum alterius, si cooperati sunt ad illud ex conspiratione, hoc est, communi consilio, opera, auxilio, domum, vineam, agrum spoliarunt, gregem abegerunt, aedes incenderunt, aut unus praebuit aliis instrumenta, v. g. claves, arma, scalas etc., tunc singuli tenentur in solidum, nam singuli in totum damnum influxerunt communi conspiratione, opera, auxilio, et reipsa actio damnosa fuit communis omnibus, ideoque singuli sunt causa totius damni et quidem totalis totalitate effectus, cum totum damnum oriatur a singulis.

Resp. II. Concausae cooperantes ad damnum alterius, quae totum damnum suae causalitatis influxu attigerunt, etiamsi seperatim concurrerunt ad idem damnum, etiam in solidum tenentur, v. g. quis laudando induxit amicum ad damnum, et seorsim alter consulendo induxit eundem ad idem damnum, secuto damno Executor, Palpo, et Consulens in solidum tenentur ad restitutionem, quia influxerunt in totum damnum, licet seorsim, et habentur morali hominum existimatione, uti causa totius damni; quare ad totius damni reparationem singuli tenentur in defectu aliorum.

Resp. III. Si plures sic damnum inferunt, ut singuli solum faciant partem damni independenter ab aliis sociis, ita ut unus non moveat, nec adjuvet alium, ut cum plures per se separatim, sine communi consensu, conspiratione, opera etc. damnum inferunt, tunc singuli non tenentur in solidum, sed solum pro sua parte, et independenter a se invicem, quia tunc quisque non est causa totius damni, sed partis. Hinc si tu casu superveniens ubi plures ex alieno dolio vinum hauriunt, ipse quoque aliquid bibas, vel haurias, ad tuam portionem teneris; quia influxisti in partem damni. Sic etiam, si in rixa subito exorta plures adversarium impugnent sine ulla conspiratione, et consensu, ille solus de homicidio tenetur, qui vulnus lethale inflixit, non item alii, qui non lethaliter percusserunt, L. ult. D. ad Legem Corneliam de Sicar. Neque obstat, quod adversarius ob tuam praesentiam, vel vulnus a te inflictum, nonnihil debilitatus, facilius ab homicida superatus sit, nam haec cooperatio ad mortem, licet sufficiat ad

irregularitatem contrahendam, non tamen ad damni compensationem, quia non influxit ad illud immediate, et directe.

Resp. IV. Concausae negativae damni, scilicet mutus, non obstans, non manifestans, etiam ad damni reparationem tenentur in solidum in defectu aliorum, quia sunt causa injusta totius damni post alios, quaeque enim illarum si impediret, ut impedire tenetur, damnum non sequeretur

Q. Quid si non concausa restituerit, an aliae obligantur ad restitutionem?

R. Si causa magis principalis totum restituat, ceterae omnes liberantur ab onere restitutionis, quia ceterae tenebantur solum in defectu causae principalis, et causa, quae erat primario obligata tenetur ei totum rependere, quia causa magis principalis solvendo adquisivit jus, quod creditor habebat exigendi solutionem a causa prae ea magis principali, quae primario tenebatur. Quare si mandans restituerit, aliae omnes concausae sunt liberae. Executori vero restituenti, solus mandans tenetur; si alia causa secundaria restituerit, mandans, et in ejus defectu executor tenetur ei totum restituere. Si causa positiva restituerit, quaecumque sit, libera est causa negativa, cum haec teneatur solum in defectu illius. E contrario, si causa negativa restituerit, tenentur causae positivae secundum suum ordinem totum ei restituere. Quod si una ex causis aequaliter obligatis totum restituerit, aliae in defectu causae priori loco obligatae, tenentur singulae pro sua portione ei rependere, ut servetur aequalitas; nam sicut aequaliter concurrerunt ad damnum, ita et aequaliter tenentur ad restitutionem, ideoque causa, quae restituit, habet jus repetendi, quod pro illis domino solvit. Quod si unus ex aequaliter obligatis nollet, aut non posset suam restitutionem facere, ceteri tenentur hanc partem ferre, et aequaliter inter se dividere, quia tenentur in solidum restituere.

Ex his infertur. I. Damnificator non habet jus exigendi reparationem damni a causis negativis, nisi in defectu omnium causarum positivarum. Similiter nequit exigere a concurrentibus positive, nisi in defectu executoris, et neque ab hoc executore, nisi in defectu mandantis.

II. Si damnificatus condonet restitutionem principali damnificanti, etiam minus principales causae liberantur. Sed non e contrario, quia ruente principali, ruit accessorium, sed non e converso.

III. Si damnificatus remittat uni ex iis, qui in eodem gradu tenentur, non liberat alios, nisi ab ea parte, quam tenetur ille, cui facta est condonatio.

Q. Quid si consulens fecerit restitutionem, num censeatur liber a restitutione consultus?

R. Minime, nam primo loco tenebatur consultus ad restitutionem, quia cum consilium fuit in gratiam sui ipsius ipse censebatur causa magis principalis, ac proinde consulens tenebatur solum in defectu ipsius consulti ad restitutionem.

CAPUT XI.

De obligatione restitutionis ob impedimentum injustum boni alieni.

Q. Quotuplici modo potest quis sperare aliquod beneficium, officium, vel commodum?

R. Duplici, vel ex voluntate, ac liberalitate Collatoris, vel ex justitia, quatenus habet jus vel in re, vel ad rem.

Q. Quotuplici modo potest quis impediri a consecutione alicujus boni?

R. Duplici, vel juste, vel injuste. Juste quatenus est inhabilis, vel indignus ad officium, vel beneficium. Injuste per fraudem, et calumniam, vel absque justa causa.

Q. Num, qui alterum impedivit à consecutione alicujus boni, ad restitutionem teneatur?

R. Vel illud bonum debebatur ei ex justitia, et dico teneri, sive impedivit fraudibus, sive precibus, quia semper habetur laesio juris stricti alterius ad habendum illud bonum. Tamen adverte, quod si alter jus habet in re, impediens tenetur restituere valorem illius rei: si vero habebat jus ad rem, tenetur restituere, quanti jus illud judicio prudentum aestimabitur. Idem dic de *injuste* impediente alterum, ne utatur jure suo, v. g. exercendi suam artem, operam locandi etc.

Vel debebatur ex liberalitate, et videndum, vel impedivit precibus justis, et dico non teneri, neque peccare: vel precibus ortis ex odio etc., et dico nec etiam teneri, sed peccare contra caritatem, quia preces non tollunt voluntatem liberam Collatoris. Vel impedivit fraudibus, puta vi, metu, fraude, dolo, mendacio etc., et dico teneri juxta spem, quam impeditus ad bonum habebat, quia unusquisque habet jus, ne fraudibus impediatur a consecutione boni sperati. Ita communiter Theologi, et D. Thom. 2. 2. q. 62. ad 4.

Q. An ille, qui impedit, ne adimpleatur promissio alteri facta, restituere teneatur?

R. Vel promissio est acceptata, et dico teneri ad restitutionem, sive precibus, sive fraudibus impediat, quia promissarius per acceptationem adquirit jus ad rem promissam, ita ut illa res debeatur ex justitia. Vel non est acceptata, et dico etiam teneri juxta spem quando impedit fraudibus, quia unusquisque habet jus ne fraudibus impediatur, secus vero si impedit precibus.

Q. Quid, si quis absque fraude, dolo, calumnia etc. sed sola suasione testatorem evertit ab instituendo tali haerede, qui ad haereditatem nullum jus habebat, num teneatur ad restitutionem?

R. Minime, quia talis haeres, cum nullum jus haberet, nulla injuria est ei. Ita etiam ad restitutionem non tenetur ille, qui orat, suadet etc. testatorem, ut deleat haeredem institutum in testamento, et alium instituat, quia usque dum testator vivit, potest ad suum libitum testamentum revocare L. 4. D. de alimend. legat., ideoque institutus nullum jus adquisivit in haereditate. Sine tamen justa causa peccat, ut dictum est supra.

Q. Num ille, qui impedivit aliquem a consecutione alicujus beneficii, ob delicti occulti manifestationem, ad restitutionem teneatur?

R. Non teneri quando fit Collatori, aut iis, quorum interest, quia jus est, quando de officiis, aut beneficiis agitur, manifestare ea, quae hominem reddunt minus idoneum, aut minus decentem collationem faciunt.

Q. Num tenentur ad restitutionem, qui manifestat delictum illud aliquibus, quando ob talem manifestationem persona redditur infamis, et sic beneficio privatur?

R. Si manifestat delictum verum, quod reddat indignum beneficio, non teneri, licet Collator moveatur ob eam infamiam ad negandum illi beneficium, quia non est justa causa damni.

Q. Quid si quis alterius Procuratorem, Tabellarium, Famulum etc. literas, vel mandatum alterius deferentem ad impetrandum beneficium, vel aliud negotium utiliter agendum detineat praetextu recreationis, convivii, potus, sciens hanc detentionem mandanti nocituram?

R. Vel Procurator, Tabellarius etc. tenebatur ex contractu, officio procurare illud beneficium, vel negotium, et dico detentorem peccare contra justitiam, et teneri ad damni restitutionem, licet fecerit absque fraude, quia violavit jus strictum alterius. Vel non tenebatur ex justitia, sed voluntarie, et ex amicitia, mandanti beneficium procurare volebat, et videndum: vel Procurator sciens hanc detentoris intentionem libere apud illum moratus est, et dico ad nihil teneri, quia deceptus non est, sed voluntarie abstinuit a procuratione: vel nescivit hanc intentionem detentoris, et dico teneri ad damni restitutionem juxta spem, quia intervenit fraus, at quisque habet jus ne fraudibus impediatur a consecutione boni, licet non debiti. Ita communiter.

Q. Quid dicendum de illo, qui impedivit, ne beneficia, vel officia, conferrentur alicui?

R. I. Si iste bona fide, et zelo impedivit aliquem vere indignum, et ineptum a consecutione beneficii vel officii, puta Cathedrae etc., licet vera crimina occulta, et suam ignaviam manifestet Collatori, non peccat, nec etiam tenetur ad restitutionem, quia interest bono communi, et Ecclesiae non conferre beneficia, et officia indignis, et ineptis. Imo neque etiam contra charitatem peccare dicendus est, quia bonum quod curare censetur ille, qui indignum impedit a consecutione beneficii, aut officii, praevalere debet privato. At vero si talem impediat infamando injuste apud alios, peccat etiam contra justitiam injusta laesione famae alterius, et solum ad hujus restitutionem tenetur. Ita communiter.

R. II. Si impedivit aliquem dignum a consecutione beneficii, officii, Cathedrae etc., ut officium, beneficium etc. manifeste digniori conferatur, et tunc quovis modo impediat, nec peccat, nec ad ejus restitutionem tenetur, quia dignus nullum prorsus jus habet respectu dignioris, unde illum impediendo recte agitur juxta intentionem Ecclesiae, vel Reipublicae volentis dare Cathedras, beneficia etc. dignioribus, ita exigente justitia distributiva. Si tamen calumnia, detractione impediverit dignum, ut dignior praeferetur, peccat, et tenetur ad restitutionem famae.

R. III. Si impedivit malis artibus, puta fraude, calumnia digniorem, vel vere dignum quovis modo a consecutione beneficii, officii, etc., et curavit conferre manifeste indigno, peccavit graviter, et ad restitutionem tenetur ipsi digniori, seu vero digno, vel Ecclesiae, vel Civitati pro damnis conse-

entis, et primo loco tenetur restituere indignus, seu dimittere beneficium, officium, etc. secundo loco Collator, tertio loco ipse suasor, seu Cooperator. Ita communiter.

R. IV. Si vero impedivit sine vi, et fraude, sed solis precibus, et suasionibus, ne conferatur beneficium, officium, etc. uni digno, et procuravit, ut conferretur alteri aeque digno, non peccavit, nec ad restitutionem tenetur, secus, si id faciat vi, fraude etc., quia tunc, licet non teneatur ad restitutionem, quia dignus non habebat jus justitiae supra aeque dignum; peccavit tamen ob fraudem, et vim adhibitam, quia aeque dignus gaudebat jure, ne malis artibus impediretur. Ita communiter. At si impedivit quovis modo, ne beneficium, cathedra, vel officium daretur digniori post concursum, tunc peccavit graviter, et tenetur ad restitutionem, seu ad ei resarciendum damnum judicio prudentis, Can. *Metropolitano* 19. dist. 63., Canon. *Licet*, caus. 8. q. 1. Trident. sess. 34. cap. 18., et ratio est, quia ipse adquisivit *jus ad rem* post concursum; nam intervenit quasi contractus inter illos, qui indicunt concursum, et qui concurrunt, ut qui dignior fuerit renuntiatus, consequatur Cathedram, seu beneficium, ideoque ille qui impedit, intulit ei gravem injuriam contra justitiam, atque idcirco tenebitur ad restitutionem.

CAPUT XII.

De Obligatione restitutionis rei acceptae ob turpem causam

Q. Num acceptum ob turpem causam sit restituendum?

R. Si loquimur ante factum, et dico esse restituendum, quia non fuit impletum pactum, ratione cujus fuit acceptum pretium. Hinc si quis accepit decem ob hominis necem, homicidio non secuto ad restitutionem tenetur. Vel loquimur post *factum, et omnino restituendum est in casibus, in quibus jus inhabilitat, ut in Simonia, et usura, in aliis casibus*, et dico probabilius teneri ad restitutionem illum, qui accepit aliquid ob hujusmodi caussam, tum Jure Naturae, tum jure positivo, nam Jure Naturae contractus nullus tractu temporis convalescere non potest; jure positivo, nam nulla oritur obligatio ad repetendum promissum in judicio, uti ex L. 2. C. de condit. ob turp. caus. Hinc excipitur meretrix quae potest licite retinere, quod accepit pro usu sui corporis, turpi actu secuto. L. 4. D. de condit. ob turp. caus., ideoque in poenam scortatoris, Juvenin. Verum adverte, quod si meretrix ditata fuerit ex meretricio, tenetur elargiri in pauperes, vel in usus pios. Idem Juvenin.

Q. Num meretrix teneatur restituere, quod accepit a Religioso ob sui corporis turpem usum?

R. Teneri restituere Monasterio, sive Religiosus obtinuerit licentiam, sive non, alienandi, quia neque Monasterium, neque Superior potest concedere facultatem alienandi aliquid ob turpes usus. Ita Salmanticenses; Concina, aliique contra nonnullos alios asserentes, non teneri, habita licentia Superioris alienandi, quia licet in modo alienandi agat contra superioris voluntatem, non tamen secundum se ita contra illius voluntatem agit, ut eam irritam esse velit.

Q. Num uxorata teneatur restituere, vel reponere quod receptum est ob adulterium in communi peculio cum marito ?

R. Non teneri, quia maritus non habet jus ad illud, cum sit valde odiosum, et molestum. Quod idem est dicendum de filia respectu patris, de ancilla respectu domini. Ita Salmanticenses, aliique.

Q. Num Judex teneatur restituere, quod accepit pro exercendo actu justitiae ?

R. Teneri, quando est a Principe competenti salario decoratus, quia in eo casu donatus non transfert dominium rei, quam donat, in donatarium; nam eam dat involuntarie ad suam redimendam iniquam vexationem, quod clarissime patet ex D. Thoma de crudit. Princ. lib. 4., cap. 4 in quo haec habentur: *Sicut enim iniquus esset, qui cappam meam vendere mihi vellet, ita injustus est; qui justitiam quam debet gratis ex officio facere, non vult facere, nisi accepto pretio.*

Q. An Judex, qui accepit pretium pro ferenda injusta sententia, ad restitutionem tenetur ?

R. Si loquimur ante prolationem sententiae, et dico teneri ad restitutionem, quia quod accepit, conditionate accepit. Vel post sententiae prolationem, et dico etiam teneri, namque nullum jus habet sibi retinere, quod injuste accepit.

CAPUT XIII.

De tempore, loco, et expensis, ac periculo, quibus facienda est restitutio.

Q. Quo tempore sit facienda restitutio ?

R. Vel est facienda ex re accepta, et dico faciendam esse, statim ac possessor invenit rem non esse suam, modo commode possit, ut si res extet in se, vel in virtute, et eam non praescripserit, quia aliter retineret rem alienam invito rationabiliter domino, et tenetur ad lucrum cessans, et omne damnum emergens ex sua mora culpabili. Vel restitutio facienda est ex injusta acceptione, et dico teneri semper, nisi dilationem obtinuerit a creditore, aut dominus sit irrationabiliter invitus: uti si damnum superioris ordinis passurus esset restituens. Vel facienda est ex contractu, et faciendam esse tempore in contractu definito, etiamsi dominus non petat; quia dies statuta pro domino interpellat, cap. final. de locat. et conduct.

Q. Quid dicendum, quando tempus non est definitum in contractu, neque explicite, neque implicite ?

R. Regulariter loquendo esse faciendam tempore, quo dominus petit: quia quando dominus scit, et potest petere, et non petit, consentire videtur.

Dixi *regulariter*, quia dantur casus; in quibus debitor tenetur, etiamsi non petat creditor, et est quando non petit ob timorem, impotentiam, oblivionem, vel quando additum fuit juramentum, quia juramentum obligat, ut quamprimum debitum restituatur.

Q. Quid si tempus fuit definitum in contractu, num possit debitor, si velit, anticipare solutionem ?

R. Si tempus fuit definitum in favorem creditoris, et dico non posse, L. 122. D. de verb. obligat., quia fieret creditori injuria, nisi ipse creditor, ad quod non tenetur, consentiret in solutionem : vel tempus est praefixum in commodum debitoris, et dico posse, L. 41. §. 1. tit. eod., quia cedere potest juri suo.

Q. Quo loco facienda est restitutio ?

R. Vel debet fieri ex re accepta, et dico esse faciendam ex loco, quo res habetur, et ubi cognoscitur esse alienam, quia non est aequum, quod possessor bonae fidei patietur damnum ex restitutione facienda; quare fit, ut bonae fidei possessor teneatur expensis domini hunc monere de re sua, vel eam remittere, si potest, vel conservare. Vel debet fieri ex injusta acceptione, et dico esse faciendam eo loco, quo dominus erat habiturus, si res non fuisset ablata, quia dominus non debet pati detrimentum ob alterius delictum, sed deducendae sunt expensae, quas creditor eam conservando, vel alio secum asportando facere debuisset. Vel debet fieri ex contractu, et dico esse faciendam eo loco, ubi res accepta fuit, nisi aliter fuerit conventum inter contrahentes, quia nullus locus magis justitiae congruit, quam ille, in quo res fuit accepta, cum restitutio sit repositio rei in pristinum statum. Hinc ex natura contractus quisque tenetur restituere mutuum, depositum, rem locatam in loco ubi accepit, et non alibi, nisi impensis alterius contrahentis.

Q. Quibus expensis est facienda restitutio ?

R. Vel sermo est de possessore bonae fidei, et restitutionem facere debet expensis domini, quia debet servare se indemnem. Vel sermo est de possessore malae fidei, et debet expensis propriis rem restituere, quia non est aequum, ut dominus patiatur damnum expensarum ob delictum debitoris. Ratio discriminis est, quia malae fidei possessor, vel damnificator integrum damnum, et lucrum cessans compensare debet domino, et illum in pristinum statum reponere; possessor vero bonae fidei solum rei possessionem transferre debet in dominum.

Vel restitutio facienda est ex contractu, et videndum in gratiam cujus celebratus fuit contractus. Si in gratiam recipientis, expensis recipientis : si in gratiam dantis, dantis expensis; quia aequum non est, ut res ex contractu debita restituatur impensis illius, cujus commodum in eo contractu quaesitum non est; nec ex beneficio collato damnum pati debeat. Si vero contractus est celebratus in favorem utriusque, dicendum, quod ad remittendam rem usque ad locum, in quo fuit recepta, expensae fieri debent a recipiente; res enim restitui debet propriis expensis in loco, ubi fuit recepta, vel celebratus contractus, ut supra dictum est. Ad remittendam vero rem alio, expensae fieri debent a domino, v. g. conduxisti equum Neapoli, et tu cum equo es Salerni, dominus autem Capuae. Ad remittendum equum Neapolim usque teneris tuis expensis; at Neapoli usque Capuam tenetur dominus suis expensis, equus enim Neapoli restituendus erat, adeoque si restitutio fiat Capuae, in commodum domini fit, et qui sentit commodum, incommodum etiam earum expensarum, quae hac de causa fiunt, sentire tenetur, argum. capit. Regul. Jur. 55. in VI.

Q. An datur casus, in quo quis tenetur ad restitutionem ratione inju-

stae acceptionis, et facere non tenetur omnes expensas, ita ut possit suspendere restitutionem?

R. Maxime, et est quando majores expensae sunt faciendae in tali restitutione, quam res ipsa valet, dummodo tamen dominus non indigeat tali re cum incommodo aequali, ac est incommodum debitoris, tum quia dominus in isto casu non censetur rationabiliter invitus, tum quia non haberetur aequalitas. Hinc potest debitor retinere rem usque dum occurrat ei occasio restituendi absque tanto incommodo. Ita Lessius, Salmanticenses, aliique.

Q. Si res restituatur per nuntium, et non pervenit in manu domini, estne facienda nova restitutio?

R. I. Vel res, quae restituitur debebatur a possessore bonae fidei, sive ex re accepta, et nuntius fidelis electus a possessore bonae fidei, vel electus est ab ipso domino, et tunc non est facienda nova restitutio, quia possessor bonae fidei debet servare seipsum indemnem, et ad rem tenetur, si extat; hinc quando nullo modo res recepta extat, ad nihil tenetur, neque iste talis tenetur de casu fortuito, seclusis culpa, mora, et pacto. Vel est res injuste accepta, et tunc ad novam tenetur restitutionem, quia possessor malae fidei tenetur ad omnia damna, etiam de casu fortuito, quia *culpa praecedente casus etiam fortuitus imputatur*, cap. ult. de deposito.

R. II. Vel res, quae restituitur per nuntium, ex contractu debebatur, et videndum; si debebatur in individuo, uti res commodata, deposita etc., et dico non esse faciendam novam restitutionem, quia talis res in individuo manens, adhuc est sub dominio creditoris; hinc ipsi perit, cum ipse dominus sit, L. 20. commod. Verum si culpa juridica mittentis intervenit, tenetur tunc Commodatarius, Depositarius resarcire damnum domino ex culpa allatum. Vel res debebatur in specie, hoc est ex contractu transferente dominium, uti est res mutuata, et dico novam restitutionem faciendam esse; quia quamdiu non pervenit ad manus creditoris, semper est sub dominio debitoris. Ita communiter.

Q. Num dentur casus, in quibus nova non est facienda restitutio, quamvis res non pervenerit ad manus creditoris, licet debitor tenebatur ex re injuste accepta, vel ratione contractus transferentis dominium, seu in specie?

R. Maxime, et I. Jam dictum est, quando asportator fuit electus a creditore, quia asportator habetur in casu, ut creditor. II. Quando creditor dedit facultatem suo debitori eligendi asportatorem, et debitor elegit virum a se fidelem putatum, quia habetur, uti electus a creditore. III. Quando a Judice debitor est compulsus ad rem tali asportatori tradendam.

CAPUT XIV.

De personis, quibus facienda est restitutio

Q. An res sit restituenda illi, a quo fuit ablata, vel accepta, licet alter sit rei dominus?

R. Res restituenda est illi, a quo fuit ablata, vel accepta, si justo titulo

possidebat, v. g. commodato, deposito, pignore etc quia iste habebat jus possidendi, et proinde fieret ei injuria, si ei non restitueretur res ablata, vel accepta. Si vero possidebat absque justo titulo, res est restituenda proprio domino, quia fur non habet jus possidendi, sed dominus. Si vero dubitetur, an ille, a quo res fuit accepta, possideret justo titulo, domino etiam est restituenda, quia melior est conditio domini in dubio, quam possessoris; adhibita prius diligentia, ne jure suo possessor expolietur.

Q. Quod si quis rem accepit ex contractu a possessore bonae fidei, an restituenda sit possessori, si inveniatur esse alterius, an vero domino ?

R. Vel est accepta ex contractu lucrativo seu gratuito, et dico esse restituendam proprio domino, quia nullum jus habet possessor bonae fidei illam retinendi, ex quo cognoscitur rem esse alterius. Excipe si fuerit accepta ex contractu depositi, pignoris, vel commodati; quia fides horum contractuum postulat, ut res reddatur ei, a quo fuit accepta, monito tamen illo prius, ut domino restituat, et si commode possit ex caritate etiam tenetur monere dominum. Vel est accepta ex contractu oneroso, et dico ad recuperandum pretium posse restitui possessori, quia nemo tenetur cum jactura propria dominum indemnem servare, dummodo tamen adest prudens spes, quod res restituatur domino, nam si talis spes non appareat, tenetur rem restituere domino, etiam cum jactura pretii; res enim semper clamat ad dominum. Salmanticenses, aliique.

Q. Cuinam sit restituenda res ablata a religioso, filiofamilias, vel uxore, si res erat Religionis, patris, vel viri, aut saltem ad illos pertineret ?

R. Esse restituendam Monasterio, Patri, Marito, quia recensitae personae, Religiosus etc. non habent perfectum dominium, modo non sint bona a Religione permissa, bona castrensia, vel quasi, et bona parafernalia, quia prima sunt restituenda Religioso, secunda filiofamilias, tertia uxori.

Q. Cuinam est restituenda res ablata, quando persona, cui est restituenda, mortua est ?

R. Haeredibus, quia isti succedunt in omnia jura defuncti. L. 37. D. de adquir. vel omitt. haeredit. At si ignorantur haeredes, pauperibus, Ecclesiae, vel piis usibus est applicanda.

Q. Quid si jam fuerit applicata bona fide pauperibus, et postea compareant haeredes ?

R. Ad novam non teneri restitutionem, quia iste tali in casu non tenetur neque ex re accepta, neque ex injusta acceptatione. Advertendum tamen est, quod solum in casu, quo neque dominus, neque haeres ejus cognosci potest, bona incerta pauperibus, vel aliis piis usibus sunt distribuenda. Vide quae dicta sunt in Tract. de just. et jur.

Q. Quaenam sunt bona incerta ?

R. Sunt illa, quae verum habent dominum, sed nescitur.

Q. Quinam sunt ista bona restituenda ?

R. Qui possidet ista bona, debet adhibere diligentiam, diligentia adhibita, et domino non invento, neque haeredibus, debet ea pauperibus elargiri, vel Ecclesiae, sive ista obligatio oriatur ex re accepta, sive ex contractu, sive ex delicto; v. g. usura etc.

Q. Quid si, post applicationem pauperibus factam, dominus inveniatur ?

R. Vel fuit facta applicatio pauperibus absque diligenti inquisitione ad proprium dominum reperiendum, et dico esse faciendam novam restitutionem proprio domino comparente, quia culpabiliter non fuit inventus dominus, ideoque semper dicitur laesum jus, quod dominus habebat, ne bona sua, omissa diligenti inquisitione, alienarentur. Vel fuit facta post diligentem inquisitionem proprii domini, et dico non esse faciendam novam restitutionem proprio domino comparenti, quia non adest obligatio restituendi ratione rei acceptae, cum non extet, neque ratione injuriae, quia recte fuerunt pauperibus hujusmodi bona applicata, neque ex contractu, cum non adsit. Ita communiter.

Q. Quid si res jam fuit applicata pauperibus, et extat in manu pauperis, et compareat dominus ?

R. Et tunc domino est restituenda, quia res data fuit pauperibus sub hac conditione, nisi dominus compareat tempore, quoties existit; quia omnis res clamat ad dominum.

CAPUT XV.

De Ordine servando in restitutione

Q. Quo ordine sit facienda restitutio, quando bona debitoris non sufficiunt ad satisfaciendum omnibus creditoribus ?

R. Si res aliena extat in specie, seu in se, et ejus dominium in debitorem translatum non est, et dico esse restituendum domino, et non aliis creditoribus; quia debitor debet solvere debita ex bonis propriis, non alienis et si ignoretur Dominus, vel haeres ejus, pauperibus, aliisve piis locis esse restituendam. Si vero hujusmodi res non extat in se, et dico ex bonis debitoris prius esse solvendas impensas funerum, si defunctus sit, L. penult. D. de Religios. et sumpt. funerum; item quae requiruntur ad inventarii confectionem, et testamenti aperitionem, sicut etiam honoraria medicorum, et pretia pharmacopolae, uti colligunt Doctores ex L. ult. C. de jur. deliber.; nam aliter, nemo reperiretur, qui indigentibus talia subministraret, si de solutione certus non esset.

Q. Quaenam debita sunt prius solvenda ex bonis debitoris, certa, vel incerta ?

R. Prius certa, posteaque incerta, nam certa debentur domino de jure naturae, incerta sunt tradenda pauperibus de jure positivo. Excipe tamen, si res aliena incerta extet in se, nam tunc pauperibus, vel Ecclesiae restitui debet, ut supra dictum est.

Q. Quaenam debita sunt solvenda primo, debita ex titulo oneroso, vel debita ex titulo gratuito ?

R. Prius esse solvenda debita ex titulo oneroso, quia in contractu gratuito, et legatis subintelligitur conditio, *si absque tertii damno fieri possit, nisi status rerum mutetur.* Hinc debita defuncti solvi debent ante omnia legata etiam pia. Ita communiter. Idem dic de votis licet vota solvenda sint ante legata, sive pia, sive profana.

Q. Quibusnam facienda sit prius restitutio, creditoribus hypothecariis, vel chirographariis?

R. I. Hypothecariis, et postea chirographariis, quia plus actionis adest in re, quam in persona, L. 9. C. qui potior. in pignor. In quo est sciendum quod creditores hypothecarii sunt illi, qui non solum personam debitoris, sed etiam rem ejus obligatam habent: chirographarii vero sunt illi, qui solum personam obligatam habent (1).

Q. Quid dicendum, quando quis habet plures creditores hypothecarios in eodem pignore concurrentes, ita ut non habeat aliud, unde possit satisfacere omnibus?

R. Si eadem res fuerit pluribus oppignorata, inter ipsos creditores hypothecarios, potior est in jure, qui prior est in tempore, Reg. 54. Jur. in VI, etiamsi secundo creditori res non tantum obligata, seu etiam in pignus actualiter tradita sit, L. 2. D. qui potior in pignor., L. 7., et 8. C. eod. tit., et L. 12. D. eod. Nec refert an prior creditor habeat hypothecam specialem, vel generalem, dict. L. 2. D. eod. tit. In pignore enim eodem tempore pluribus constituto, praecedit ille, qui pignus possidet, et si nullus possidet, aequali jure utuntur L. 10. D. de pignorib.

Q. Num dentur casus in quibus posterior hypothecarius sit anteriori praeferendus singulari privilegio juris?

R. Maxime, et 1. est, si pecuniam quis mutuaverit ad conservationem, vel refectionem rei, quae alteri erit obligata, L. *Interdum* D. qui pot. in pignor., nam sine hac mutuatione res hypothecata periisset vel deterior facta fuisset. 2. Quando quis mutuavit pecuniam ad emenda praedia, ad aedificandas aedes, et jus pignoris, et hypothecae in his pactus est, iste talis praefertur omnibus creditoribus, habentibus generalem hypothecam in bonis debitoris. L. *Senatusconsulto* 1. D. in quibus caus. pignor. vel hypothec. etc., nam dominus non haberet eam rem sine pecunia mutuata. 3. Quando quis mutuavit pecuniam pro vectura mercium, vel pro locatione aedium, in quibus res alteri hypothecata conservata fuit, iste talis est praeferendus iis, quibus hujusmodi res est hypothecata. L. 6. D. qui pot. in pignor.

Porro adest hypotheca dotalis, quae est praeferenda aliis hypothecis tacitis, et etiam expressis posterioribus, non autem expressis anterioribus, ut tenent DD. communiter, nam per hypothecam dotalem omnia bona mariti remanent hypothecata uxori, vel filiis L. *Assiduis* 12. C. qui pot. in pign. Ita etiam quando pecunia pupilli, vel minoris, aut militis est empta aliqua res, ea res manet pupillo, minori vel militi obligata ante omnes, L. *Si ut proponis* 8. C. de rei vindic. Item docent Doctores de re empta pecunia Ecclesiae, et colligunt ex cap. 1. de in integ. restit. Praeterea quando quis cum Fisco contraxit, bona ejus manent Fisco obligata, cum privilegio praelationis, anterioribus hypothecis tacitis, non autem expressis. Item doti, si ante dotem cum Fisco contraxerat, L. *Quamvis* 2. de privileg. Fisci.

Q. Quid dicendum si supersint alia bona debitoris, postquam hypothecariis integre fuit satisfactum?

(1) Videsis nostras additiones de contractibus gratuitis ad cap. V. de Pignore, et Hypotheca.

R. Esse dividenda creditoribus personalibus, scilicet chirographariis, secundum proportionem debitorum, nulla habita ratione prioritatis, vel posterioritatis, quia omnes aequale jus habent, cum omnes aequaliter debitoris personam obligatam habeant, sive descendant haec debita personalia ex contractu oneroso, sive ex delicto, cum utriusque generis debita aequalia sint. L. 17. D de privileg. creditor.

Q. Num dentur casus, in quibus unus personalis creditor sit alteri praeferendus?

R. Maxime, et 1. est, si quis comparet coram Judice adhuc debitore vivente, et reportat sententiam solutionis, pro sua solertia est anteponendus aliis creditoribus personalibus. L. 6. et 24. D. quae in frand. credit. etc. 2. Qui deposuit pecuniam apud publicos Nummularios, hoc est apud depositarios a Principe constitutos non percipiens inde usuras. 3 Qui ad navem extruendam, vel emendam, pecuniam credidit. 4. Quando dos fuit tradita ante matrimonii contractionem.

Nota. Hae leges civiles, quae praelationem creditorum statuunt, obligant in conscientia, et ante Judicis sententiam, quia spectant publicam societatis humanae pacem, et tranquillitatem et aequitatem commercii; Ita communiter.

Q. Num prius exigenti liceat prius solvere?

R. Vel exigit cum damno illius, qui habet hypothecam priorem, vel privilegium, et non licet creditori prius petenti solvere, unde solvens tenetur creditori privilegiato de damno, et ipse creditor potior potest recuperare ab alio creditore id quod solutum est, L. 22. C. de jur. delib. Quare, qui solutionem petit, vel accepit, sciens jus, vel privilegium aliorum peccabit contra justitiam, et tenetur ante sententiam Judicis restituere aliis creditoribus privilegiatis, vel potioribus id, quod accepit, et damna, quia fecit illis injuriam damnosam eum induxerit debitorem ad inferendum illis damnum. Vel non adest tale damnum, et distinguo: vel exigit in judicio, et dico esse prius petenti primo solvendum, quia lex, et sententia Judicis dat isti jus praelationis, ob diligentiam, quam ante alios adhibuit, L. 6. D. quae in fraud. cred. etc., vel exigit extra judicium, et dico adesse litigium inter DD., tamen Navar., Less. aliique tenent probabilius quod etiam isti sit prius solvendum, aut saltem tuta conscientia solvi potest, quia diligentia creditoris petentis facit eum potiorem.

Q. Num peccet, et ad restitutionem teneatur, qui sciens, aliquid gratis, vel cum onere accipit ab eo, qui impos redditur ad solvenda sua debita creditoribus?

R. Maxime, quia talis injuriam infert creditoribus, nam efficaciter in impedimentum influit, quominus illis satisfieri aut solvi possit; concurrit enim ad injustam alienationem, quia debitor impos redditur ad solvendum. Sane illo non acceptante, res non alienaretur, et adhuc apud debitorem extaret, unde illa posset creditoribus satisfacere. Quod verum est, etiamsi accipiens non suaserit, neque induxerit ad talem alienationem, cum recurrat eadem ratio supra tradita; quia scilicet acceptatio non minus quam inductio conducit ad creditorum damnificationem.

Hinc inferas, quod famuli, postquam intellexerunt, dominos tantum famulatum sine creditorum suorum damno sustinere non posse, discedere coguntur, nisi velint contra justitiam peccare; quia proxime cooperantur damno

creditorum, si postquam id noverint, in servitio perseverent. Excipe tamen, si suum servitium cederet in bonum creditorum, v. g. quia famuli suo servitio tantundem commoda afferunt in bonis debitoris, laborando, conservando etc. quantum est salarium ipsis attributum.

Q. Num Uxor, et liberi qui a Marito, vel Patre debitis pluribus gravato aliquid acceperunt, restituere teneantur, tanquam in fraudem creditorum acceptum, illud, quod acceperunt?

R. Vel Uxor, et filii bonis propriis carentes alimenta acceperunt, et alios sumptus necessarios, v. g. ad medicamina, ad literarum studia illis competentia, et dico non teneri ad restitutionem, quia paterfamilias ex justitia tenetur ad tales sumptus; ideoque illi non injuste receperunt. Quae doctrina vera est, etiamsi paterfamilias nova debita contrahat: v. g. mutuas pecunias accipiat ad uxorem, et liberos alendos, quia inopia patrisfamilias non liberat eum simpliciter ab obligatione praestandi alimenta, et sumptus necessarios uxori, ac liberis, sed solum ejus obligationem suspendit. Vel sumptus sibi non debitos uxor, et filii a patre acceperunt, puta quia aliunde sustentationem habent, v. g. ex bonis propriis, vel maternis: vel quia sunt sumptus superflui, et dico peccare contra justitiam, et ad restitutionem teneri; quia efficaciter influxerunt in damnum creditorum.

Nota. Debitor peccat non solum contra justitiam, si donationibus, vel expensis non necessariis reddat se impotentem ad debita solvenda, sed etiam si respuit oblatam occasionem se reddendi potentem ad debita solvenda: puta si nolit adire sine justa causa haereditatem, aliquam donationem acceptare, vel alium aliquem modum lucrandi recuset, aut rejiciat; quia debitor totis viribus conari debet ad suorum debitorum obligationem extinguendam.

CAPUT XVI.

De causis, quibus suspendi potest restitutio

Q. Quaenam sunt causae, ob quas potest differri restitutio?

R. Istas esse: bonum creditoris, vel tertiae personae: damnum debitoris vel proximi impotentia: cessio bonorum, et gravis necessitas debitoris, dummodo non sit in eadem necessitate creditor, quia si ita est, in pari causa gravis necessitatis, melior est conditio creditoris, quam debitoris: unde si restitutio non fiat, est creditor rationabiliter invitus. Denique est justa causa differendi restitutionem id omne, quod facit, ut dominus, vel creditor non sit rationabiliter invitus circa dilationem, quia solum injusta detentio rei alienae prohibetur: verum caute in hoc procedatur a Confessario.

Q. Quando habetur bonum creditoris, vel tertiae personae?

R. Quando differtur restitutio, ut non abutatur dominus ea re vel consumet ad malum usum, vel ad Perniciem Proximi (1).

(1) Ex parte creditoris excusant 1. Si solvis creditori creditoris tui, quia tunc adquirendo cessionem crediti illius jam potes juste compensare. 2. Si prudenter praesumere potes dominum consentire ut tu illam rem tibi sumas aut acceptam tibi retineas, ut communiter admittunt, *Sil. Navarr. Lug. Less. Sanch. Sa. Sayr. Holzm.*

Q. Quando habetur damnum debitoris ?

R. Quando restituendo debitor pateretur damnum vel in re, vel in persona, vel in fama.

Q. Quando habetur impotentia ?

R. Quando quis vel non habet unde restituat, vel si habet infameretur restituendo, vel damni gravis periculum subiret.

Q. Quid venit per cessionem bonorum ?

R. Venit privilegium juridicum, quo quis per cessionem suorum bonorum factam in favorem creditorum se impotentem declarat ad reliquum persolvendum, et sic creditores juridice non possunt agere contra illum. Verum si fraudulenta est cessio bonorum, non suspenditur obligatio restitutionis in conscientia.

Q. Num depositarius teneatur restituere pecuniam domino, quando certo scit, illum ea abusurum ad peccatum, v. g. ad fornicationem?

R. Non teneri, ita ut juste possit restitutionem differre, quia hoc fit in bonum creditoris, et creditor non est rationabiliter invitus, in quo casu tenetur depositarius ex caritate differre restitutionem, cum unusquisque teneatur impedire damnum spirituale proximi, etiam cum aliquo suo damno temporali, quando potest absque suo gravi incommodo id fieri.

Q. Quid dicendum, si quis sine justa excusante causa alteri pecuniam mutuo dat, vel ex contractu debitam reddit abusuro contra justitiam; v. g. illaturo bellum injustum, litem iniquam ?

R. Iste talis peccat contra justitiam, et secuto damno, ad ejus compensationem tenetur, saltem in defectu principalis damnificantis, quia qui sine justa causa materiam proximam male operaturo ministrat, indirecte ejus iniquitati cooperari censetur, quamvis neque jubeat, neque suadeat illam operationem, L. *Si pignore* 56. D. de furtis.

Q. Num depositarius, qui restituit gladium apud se depositum domino petenti illum ad occidendum inimicum, teneatur ad restitutionem, secuta occisione ?

Croix etc. et expresse hoc docet *S. Antonin.* qui dicit: *Invito domino dicitur, quia si credit dominum permissurum et subest justa causa credendi* (restituere) *non teneatur.* Et habetur ex *L. 46. §. 7. ff. de Furtis* ubi sic dicitur: *Recte dictum est, qui putavit domini voluntatem rem attingere, non esse furem, quid enim dolo fecit qui putat dominum consensurum fuisse?* Ratio est, quia tota furti malitia consistit in eo quod contra domini voluntatem alieuum accipit; unde supposito domini consensu, non est amplius furtum. Confirmatur hoc ex *S Thoma,* qui permittit Religioso donare sub spe ratihabitionis Praelati, nempe si putat licentiam habituram fuisse, si ab eo illam petiisset. 3. Debitor ad restitutionem non tenetur, si dominus rei restituendae hac abusurus fuisset ad peccandum, ut dicunt *Less. Lugo, Sot. Mol. Navarr. Croix* etc. contra alios, et expresse id docet *S. Thomas* dicens: *Quando res restituenda apparet esse graviter nociva ei cui restitutio facienda est, vel alteri non debet ei tunc restitui; quia restitutio ordinatur ad utilitatem ejus cui restituitur.* Imo quando dominus ea re in tertii damnum abusurus fuisset, tu teneris denegare illam, semper ac sine damno tuo gravi potes ei illam denegare, ut dictum est *n. 56.* ubi dictum fuit numquam licere, etiam ad vitandam propriam mortem, gladium restituere volenti inimicum occidere. Et tunc peccares non solum contra caritatem, sed etiam contra justitiam, ut docent communiter *Lugo, Sot. Less. Castropal. Conc. et Salm.* quia proximus jus habet ne quis in sui damnum cooperetur. *S. Ligorius homo apost. Tract. X. Punct. X. § 116.*

R. Maxime, quia reddere gladium domino volenti occidere, est proxime cooperari homicidio alieno. Hinc gladium restituendo depositarius peccat contra justitiam, quia proximus, scilicet inimicus deponentis, habet jus, ne restituatur gladius in illis circumstantiis. Excipe tamen, si quis coactus a Judice vel quia passurus gravius damnum, gladium restituat. Ita communiter.

Q. Contra quam virtutem peccat, qui reddit rem suam domino, praevidens ea abusurum ad peccandum?

R. Vel dominus, cui fit restitutio, abusurus sit illa re contra justitiam, et dico, quod qui facit hac in hypothesi restitutionem, peccat contra justitiam, si sine justa causa restituat, v. g. si gladium depositum restituat deponenti illum petenti ad inimicum occidendum, quia indirecte ejus occisioni cooperatur, ac proinde tenetur ad damna in defectum principalis. Vel dominus abusurus est re sua solum in spirituale sui damnum, et dico, quod restituens contra caritatem peccat, quatenus malum alterius spirituale non impedit, cum impedire possit.

Q. Num possit differre restitutionem, qui non potest restituere, nisi cum jactura boni superioris ordinis?

Ante resp. praemittendum, bona esse duplicis generis, scilicet, spiritualia, quae praeveniunt a Deo, ut auctore gratiae, et temporalia, quae proveniunt a Deo, ut auctore naturae. Temporalia, seu naturalia sunt triplicis generis, supremi ordinis, medii ordinis, et infimi ordinis. Bona supremi ordinis sunt vita, virginitas, sanitas, et libertas, medii ordinis sunt honor, et fama, infimi ordinis sunt divitiae, ceteraque bona pretio aestimabilia. His praemissis.

R. Maxime, itaut possit differri restitutio, quando quis non potest resarcire damnum aliis, nisi cum jactura bonorum superioris ordinis, tum quia restitutio fieri debet, ut servetur aequalitas. Hinc si restituendo adesset periculum quod uxor sua esset proinde rem turpem commissura, vel filia prostitueretur, vel ipse amitteret libertatem, sanitatem, famam etc., potest debitor differre restitutionem. Idem dicendum, si adesset probabile periculum salutis Animae, tum creditoris, tum debitoris, tum tertiae personae; quia dominus non est rationabiliter invitus.

Q. Potestne quis differre restitutionem, si restituendo caderet a proprio statu?

R. Vel cadit a proprio statu juste adquisito: et dico posse differre, quando absque sua culpa in tali reperiatur periculo, modo idem periculum non subeat creditor, tum quia nemo tenetur cum tanta jactura sui status restituere; tum quia dominus non est rationabiliter invitus. Verum tenetur quantum potest sumptibus parcere, ut possit saltem paulatim restituere. Vel cadit a statu injuste adquisito, et dico non posse differre, quia restituendo non cadit a proprio statu, sed ad pristinum revertitur statum. Hinc si quis ad altiorem statum pervenisset per rapinas, usuras etc. statim tenetur restituere, licet consulere deberet famae suae, quantum fieri potest. Ita Lessius, Concina, aliique (1).

(1) Ex S. Ligorio excusat paupertas si restituendo vitam decentem juxta statum suum debitor ducere non posset; *Azor. Sot. S. Anton. Navar. Laym. Salm. Croix*

Q. Num possit differri restitutio, quando non potest quis restituere sine damno aequali, quam sit damnum sui creditoris?

R. Minime, quia in tali casu melior est conditio creditoris, quam debitoris. Hinc tenetur debitor restituere, licet laboraret gravi necessitate restituendo, quando laboraret creditor eadem necessitate non restituendo. Ita communiter.

Q. Quid si debitor restituendo extrema laboraret necessitate, num teneatur ad restitutionem, si laboraret creditor eadem necessitate, si non fieret restitutio?

R. Non teneri ad restitutionem, quia in extrema necessitate omnia sunt communia, ideoque in casu melior esset conditio possidentis. Verum si pos-

et alii communiter; modo (intelligitur) debitor talem statum juste adquisiverit; nam si injuste adquisivisset furtis, aut fraudibus, ille teneretur ad restituendum, etiamsi casurus sit a suo statu, ut communiter DD. Praeterea intelligitur, ut dicunt *Castrop. Nav. Silvest. P. Laym. Croix* etc. modo debitor culpabiliter ludis, crapulis, etc. in talem necessitatem se conjecerit: sed hoc non obstante, semper ac debitor a suo statu juste adquisito casurus esset, mihi, et aliis Doctis durum videtur ad integram restitutionem illum obligare. Ceterum recte advertunt *S. Anton. Spar. Elbel* etc. quod in tali casu semper tenetur debitor expensas diminuere, ut possit restituere saltem quod potest.

Sed majus dubium est, an paupertas a restitutione excuset, cum dominus etiam esset pauper? hic oportet distinguere necessitatem extremam a gravi. Si debitor restituendo se aut suos (nempe filios parentes, aut uxorem) in extremam necessitatem conjecturus esset excusatur; quia tunc bonis quae restituturus esset utitur, non secus ac si jam in extrema necessitate constitutus esset, et hoc quamvis res aliena in sua specie existeret; et etiamsi rei dominus in eadem necessitate extrema reperiretur; quia in tali necessitate omnia sunt communia, ideoque in tali casu melior est conditio possidentis: sed recte excipiunt *Less. et Castrop.*, si accideret casus quod dominus rei ex illo particulari furto in extrema necessitate positus esset; dum dominus qui prius possidebat tunc praeferendus est. Sed si fur necessitate transacta teneatur ad restitutionem vide dicta *n. 19.*

Loquendo autem de gravi necessitate, si solus debitor est in gravi necessitate, aut si restituendo decidere debet a statu suo juste adquisito, bene potest ille restitutionem differre, ut dictum est *num.* praecedenti. Sed dubium restat, cum uterque, nempe debitor et creditor sunt in eadem gravi necessitate, an debeat fieri restitutio: et respondetur, quod si creditor jam in gravi necessitate reperitur, debitor restituere debet, licet in aequalem gravem necessitatem conjiciendus esset, quia in aequali necessitate praeferendus est creditor; ita communiter *Azor. Mol. Less. Laym. Spor. Salm. Croix* etc. Sed si debitor, et creditor in eadem necessitate gravi jam reperiuntur, adeo ut illud vitae sustentandae juxta eorum statum satis non sit, tunc aliqui dicunt debitorem teneri restituendo: saltem cum debitum est ex delicto, ut dicit *Ronc. Sed. Less. Castrop. Silvio, et Trull.* cum eodem *Ronc.* merito dicunt probabile esse in tali casu restitutionem posse differri, quia tunc debitor restituendo subjicere se deberet damno multo majori, dum ex gravi necessitate in quasi extremam prolabi deberet. Sed excipitur semper, si creditor propter illud furtum in particulari in illam gravem necessitatem lapsus est. Et excipitur si res in specie existeret. Advertendum hic tandem quod qui dubitat, an damnum, quod causavit sit leve, an grave, non tenetur compensare, nisi leve. Sed si res ablata existit, et dubitat an sit valoris gravis, an levis, tenetur sub gravi ad eam restituendam; aliter exponet dominum ad injuste subeundum damnum grave. Ad quid autem teneatur possessor bonae fidei, superveniente dubio quod res non sit sua, vide dicta *num: 73.* hujus *Tract, et Tract. I. num. 20. Homo apostol. loc. cit.* §. *118.*

sit se eximere a tali extrema necessitate per aliquam partem, debet reliquam restituere, ad hoc, ut creditor ab ea se liberet. Porro si debitor conjecit creditorem in extremam necessitatem, v. g. clam abstulit, vel rapuit domino id, quod absolute necessarium ei erat ad vitam, tunc etiam tenetur debitor restituere, non obstante sua extrema necessitate (1).

Q. Num teneatur ad restitutionem, qui consumpsit alienum tempore necessitatis extremae, ea postea cessante?

R. Vel accepit ante extremam necessitatem, et dico teneri, quia obligatio restituendi ante necessitatem contracta, non videtur extincta per necessitatem supervenientem, sed suspensa. Vel accepit tempore extremae necessitatis, et videndum: vel accepit ex contractu dominium transferente, uti ex mutuo, emptione etc. et dico teneri, quia non dicitur fuisse in extrema necessitate, quia dicitur consumere rem propriam, non alienam; vel accepit contractu non transferente dominium, uti ex commodato, deposito etc., et dico non teneri, nisi re, vel spe proxima dives sit, qui accepit, quia res accepta in extrema necessitate censetur communis, ita ut non teneatur ex re accepta, quia res non extat, non ex injusta acceptione, quia licite accepit, neque ex contractu: quia isti contractus non obligant re pereunte, nisi culpa debitoris perierit. Hic autem nulla debitoris culpa interfuit. Si autem acceperis ex delicto, hoc est ex furto ante extremam necessitatem, licet postea in extrema necessitate consumas, teneris. Communiter.

Q. Privatio magni lucri ipsius debitoris estne causa sufficiens ad differendam restitutionem?

R. Minime, quia hoc non est revera pati damnum in rebus propriis, et aequitas non postulat, ut creditor rebus suis careat pro lucro debitoris. Salmanticenses tamen tenent, quod debitor in casu possit differre restitutionem, quando illud lucrum deservit ad satisfaciendum ceteris creditoribus, quibus alioquin non possit satisfacere; quia creditor in isto eventu non

(1) Ex parte autem ipsius debitoris excusatur ipse a restitutione 1. Si in damno causando culpam lethalem, non commisit, ut *n. 39.* diximus 2. Si restitutio pauperibus pro debitis incertis facienda esset, et debitor a Papa Compositionem obtinuisset, ut dictum est *n. 68.*, aut si ipse pauper esset, et sibi applicasset 3. Si restituere sine damno suo multo majore et duplo excedente nequiret, nam tunc recte restitutionem differre potest modo ex dilatione aequale damnum dominus passarus non esset, ut dictum est *n. 65.* Pro omissione vero lucri non potest debitor restitutionem differre ut recte dicunt *Salm.* Excipit *Beyá*, si ex dilatione nullum passarus esset damnum creditor 4. Si restituere non posset debitor sine periculo animae suae, aut suorum v. g. si periculum subesset quod mulier, aut filiae prostituantur, aut se dent in latrocinia etc. ita *Less. Mol. Bon. Filliuc.* etc. 5. Si restituere sine vitae aut famae periculo non potest. Modo famae suae amissio damno creditoris praeponderet, ut *n. 99.* in fine 6. Si cedit bonis suis; nam leges debitori impotenti omnibus creditoribus suis satisfaciendo permittunt, ut sibi retineat quantum satis est ad se sustentandum juxta statum suum, cedendo illis reliqua sua bona, et ita ut liber sit pro eo quod solvendo non est, modo ad meliorem fortunam non perveniat *L. cum, et Tit. I. Qui bon.* etc., licet dicat *Laym.*, quod etiam ille in paupertate sua remanens, tenetur laborare, et adquirere quantum potest, ut satisfaciat. Notandum tamen talem cessionem locum non habere in debitis ex delicto; quamvis *Less. Navar.*, et *Salon.*, etiam concedant furi cedere bonis retinendi sibi quantum ei ad victum satis est. *Ex S. Ligorio loc. cit. §. 117.*

censetur rationabiliter invitus, et tenetur ex caritate permittere dilationem restitutionis, quando absque suo incommodo potest.

Q. An qui habet justam causam suspendendi restitutionem, teneatur compensare damnum emergens, vel lucrum cessans sui creditoris?

R. Vel loquimur de debitis ex delicto, et dico teneri, quia non est par, ut creditor patiatur damnum ob delictum debitoris. Vel loquimur de debitis ex alio capite, puta ex re accepta, vel ex contractu justo, et dico non teneri, quia debitor ex contractu justo tunc tenetur damna compensare, quando fuit in mora solvendi culpabili. Quare si fuit in mora culpabili, tenetur ad lucrum cessans, et damnum emergens, quia ipse fuit injusta caussa talis damni.

Q. Num cessio bonorum creditoribus facta a restitutione liberet?

R. Minime, quia solum ista excusat a dilatione restitutionis, non autem ab obligatione solvendi, nam cessio bonorum praestat solum, ut debitor non possit retineri in carcere, ut patet ex L. 1. C. qui bon. ced. poss. in qua habetur: ***Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati; in eo enim tantummodo hoc beneficium cessionis prodest, ne judicati detrahantur in carcerem.***

Not. Cessio bonorum non habet locum in debitis ex delicto provenientibus: quia juris beneficium non meretur, qui delinquendo aliis nocuit, sed poenae severitatem, quin etiam verificatur illud L. 1. D. de poen.: ***Qui non habet in aere, debet luere in corpore.***

CAPUT XVII.

De Causis, quibus extinguitur restitutionis obligatio.

Q. Quaenam sunt causae, quae tollunt restitutionis obligationem?

R. Sunt quatuor, scilicet, Condonatio, Compositio, Compensatio, et Praescriptio.

§. I. *De Condonatione*

Q. Quid est condonatio?

R. Condonatio est remissio debiti facta debitori a creditore, vel quoad totum, vel quoad partem debiti. Quod tollatur obligatio restitutionis per condonationem clare patet, quia remissio creditoris aequivalet solutioni. Ita communiter, et D. Thomas 2. 2. qu. 72. art. 8. Advertendum tamen, quod condonatio potest esse vel expressa, quando scilicet expressis verbis fit, vel tacita, puta si scripturam debiti dilaceravit. L. *Si Chirographum.* D. de probat. vel ante factam solutionem, scripturam debiti ultro debitori reddit, nisi tamen hoc factum sit per errorem, vel per aliam causam.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad validam condonationem?

R. Duas requiri, scilicet, ut sit omnino libera, et voluntaria, et non sit a jure impedita.

Defectu primae conditionis nulla est remissio debiti facta per ignorantiam, vel per errorem, per vim, aut metum, vel per fraudem extorta. Defectu secundae conditionis, est nulla condonatio facta I. A visitatis facta

visitatoribus Ecclesiae, modo non sit de iis, quae sunt necessaria ad vitam pro illis diebus, quibus visitant. In quo casu visitatores tenentur restituere duplum intra mensem, non obstante quacumque remissione iis facta sponte. *Secus Episcopi, Archiepiscopi, etc. duplum ipsum, ultra praedictum tempus restituere differentes, ingressum sibi Ecclesiae sentiant interdictum. Inferiores vero ab officio, et beneficio noverint, se suspensos, quousque de duplo hujusmodi gravatis Ecclesiis plenariam satisfactionem impendant, nulla eis in hoc dantium remissione liberalitate, seu gratia valitura.* Ita rescripsit Gregorius in Cap. *Exigit.* 2. de censibus, ex exact. in VI.

II. Condonatio facta ab inquisito inquisitori praetextu inquisitionis, Clement. *Nolentes* 2. de Haeretic. III. Condonatio distributionis facta Canonico, qui Choro non interfuit, Trid. sess. 24. Cap. 12. de reformat. IV. Condonatio facta judici delegato, qui ex causa accessus aliquid accepit a partibus, praeter esculenta, et poculenta, et expensas necessarias cap. 11. de rescript. in VI. Et denique condonatio facta ab eis, qui legitimam administrationem bonorum non habent.

Q. An valida sit condonatio partis debiti, facta ob timorem totum amittendi creditum?

R. Vel fuit facta per metum, aut fraudem debitoris, et dico esse nullam; quia non est omnino voluntaria, nam in contractu gratuito requiritur omnino libertas. Vel fuit facta absque metu, aut fraude ex parte debitoris et dico esse validam, quia est libera: dummodo hujusmodi metus proveniat ex parte creditoris, qui ob inopiam debitoris inducitur ad condonandum; aliter est nulla.

Q. An remissio facta uni ex concurrentibus cum conspiratione ad damnum alterius, sit causa sufficiens excusandi alios a restitutione?

R. Vel fuit facta principali, puta mandanti, et dico alios excusari, quia minus principales tenentur in defectum principalis. Vel fuit facta uni ex secundariis, puta consultori, laudatori etc., et dico non excusari alios minus principales, licet non teneantur ad partem condonatam, quia isti tenentur in defectum mandantis, aut executoris pro rata, et unus in defectum alterius. Si vero facta fuit concausis negativis, tenentur tunc concausae positivae, juxta ordinem. Ita Layman, Salmanticenses, aliique.

§. II. *De Compositione*

Q. De quibus bonis fieri potest compositio?

R. De bonis certis, scilicet iis, quorum dominus scitur, et de bonis incertis, quorum dominus ignoratur.

Q. Quid est compositio de bonis certis?

R. Est amicabilis conventio debitoris cum creditore, remittente ei debiti certi partem. Quae liberat a restitutione ulterius facienda partis jam remissae, modo libera sit, et voluntaria, et non a Jure impedita. At si debitum non est certum, et liquidum, sed controversum, si sequatur conventio, non dicitur compositio, sed transactio, quae definitur: *Pactio non gratuita de re dubia, et controversa.*

Haec etiam liberat ab ulteriori restitutione, dummodo sit etiam voluntaria, et omnino libera, et non sit a jure impedita.

Q. Quid est compositio de bonis incertis?

R. Est facultas obtenta a Summo Pontifice, qua debitor possit sibi applicare bona incerti creditoris.

Q. Num compositione obligatio tollatur restitutionis?

R. Tollitur, quando loquimur de bonis incertis, scilicet de illis, quorum dominus, ejusdemque haeredes ignorantur, quia ista bona sunt ponenda in capsa incertorum, de jure Ecclesiastico, in quo potest Summus Pontifex dispensare, et consequenter facere, ut debitor sibi per compositionem retineat bona incerta, et ab eorum restitutione eximatur, accedente justa, et gravi causa, aliter non potest sibi retinere, et non eximitur ab onere restitutionis. Hinc debet impendere in usus pios, vel in pauperes.

Q. An Summus Pontifex possit facere compositionem de bonis certis, seu de bonis, quae habent dominum, et dominus cognoscitur?

R. Non posse, tum quia Pontifex non est dominus bonorum Fidelium, tum quia quod debitum est Jure Naturae, non potest tolli per legem positivam, ideoque Jure Naturae, debita certa sunt domino restituenda, et non potest per compositionem a Pontifice obtentam tolli restitutionis obligatio, nisi forte adsit gravis, et justa causa. Ita Lessius, aliique.

Q. Applicatis bonis sibi per compositionem, uti mox dictum est, si comparet dominus, teneturne ad restitutionem?

R. Maxime, etiamsi omnimodam adhibuerit diligentiam, antequam compositionem obtinuerit, quia Summus Pontifex componit sub conditione, si revera dominus non extet, seu non appareat. Quare domino comparente, tenetur restituere ei rem suam, si extet, vel aequivalens.

§. III. *De Compensatione*

Q. Quid est compensatio?

R. Ita definitur a Modestino in L. 1. D. de compensat.: *Est debiti, et crediti invicem inter se contributio* (1).

Q. Num compensatione restitutionis obligatio tollitur?

R. Maxime: patet ex L. 3. D. eod. tit., nam compensatio, solutionis instar esse censetur; hinc debitor facta compensatione per creditorem, ad restitutionem amplius non tenetur.

Q. Quaenam sunt conditiones, quae requiruntur ad compensationis validitatem, ita ut, qui facit compensationem, licet peccet, non tenetur tamen ad restitutionem pro re in compensationem accepta?

R. Plures I. Ut debitum sit certum, et liquidum: quia in dubio nullus spoliandus jure sibi quaesito, cum in dubiis melior est conditio possidentis: II. Ut sit debitum ex justitia commutativa: hinc cum debitis ex caritate non debent compensari debita ex justitia. III. Ut tantum accipiat creditor, quantum est debitum, quia aliter non servaretur aequalitas, quam justitia exigit. IV. Ut fiat compensatio de bonis, quae debitoris sunt, sicut debitor

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. confirmatur quod Jure Romano cautum, compensationem nempe locum habere quando debitum, et creditum inter easdem personas sit mutuum art. 1243: ac proinde ex eo momento, quo inter eas debitum natum, vel utrumque expiret, vel alterum usque ad concurrentem summam ipso jure minuatur: art. 1244.

non potest solvere debita, nisi de bonis propriis: ita creditor non potest compensationem facere, nisi de bonis debitoris. V. Ut debitum sit actuale, et praesens, unde debito futuro non potest fieri compensatio. VI. Ut fiat sine injuria tertii, qualis esset si acciperetur res alteri commodata, locata, oppignorata, deposita etc., nam iste talis habet jus rem illam ad suum usum, vel securitatem detinendi, vel custodiendi.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad licitam compensationem; ita ut, qui facit compensationem, neque ad restitutionem teneatur, neque peccet?

R. Praeter supradictas requiri alias duas. I. Ut compensatio non sit in damnum debitoris, vel alterius, et ideo creditor facta compensatione, tenetur ex caritate monere debitorem, ne debito iterum cogatur solvere, et ne maneat in mala fide, sicuti etiam ne imputetur alteri in furtum compensatio. II. Ut non possit alia via suum recuperare, nisi per compensationem; quia aliter violatur justitia legalis, quae vult, ut nemo sibi jus dicat, sed Judicem adeat legitimum, cum commode possit. Ita communiter. *Addenda III. Modo absit scandalum.*

Q. Num dentur aliqui casus, in quibus ex dispositione juris nullo modo compensatio permittitur?

R. Maxime, et I. est quando debetur aliquid Civitati ratione vectigalium, aut tributi, nam hoc debet solvi non apposita exceptione alterius a Civitate debiti, L. *In ea* C. de compensat. II. Est quando debetur aliquid debitori ratione depositi, vel commodati; depositarius enim, et commodatarius tenetur restituere, et non potest uti compensatione ad suum recuperandum cap. *Bona fides* ult. de deposit., L. ult. C. de compensat., et L. ult. C. commodat. III. Quando quis tenetur ratione furti, vel rapinae, dict. L. ult. de compensat., ubi dicitur: *Possessionem alienam perperam occupantibus compensatio non datur:* nempe non potest fieri compensatio de rebus furto, vel rapina acceptis (1).

Verum in hisce tribus casibus valet compensatio in foro conscientiae, si alia via non possit quis suum recuperare, vel non sine magna difficultate, modo Judex non praecipiat, nec beneficio compensationis renuntiaverit.

Q. Quid si quis faciens justam compensationem, damnum tertio inferat, quantus putatur, quod iste furatus sit rem illam?

R. Quod teneatur abstinere a compensatione ex praecepto caritatis, nam quamvis hoc damnum tertio sequeretur per accidens, tenetur tamen ille ex caritate, cum possit illud impedire.

Q. An qui promittit alteri soluturum debitum, et non usurum compensatione, huic teneatur stare promissioni?

R. Maxime, quia promissio de re licita, et possibili, qualis est ista, jure naturae obligat, nisi promissarius nimis abuteretur. Ita communiter.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1247. cautum compensationi locum non esse:

1. quando dominus rem suam vindicet, a qua injuste fuit dejectus.
2. quando res deposita, vel commodata petatur.
3. quando debitum ex praestatione alimentorum oriatur, quae expresse sequestrationi minime obnoxia declaretur.

Q. Num servi domestici possint aliquid surripere dominis pro sui laboris compensatione, quem existimant salario majorem ?

R. Minime, tum quia possunt se hallucinari, tum quia debitum non est certum, tum quia agerent contra pactum, nam consenserunt in pretium minus. (1).

Q. An dantur casus, in quibus isti possunt uti compensatione ?

R. Maxime, et I. est quando intercessit consilium peritorum puta Confessarii, viri probi etc. II. Quando dominus non solvit salarium ex pacto debitum. III. Quando servus a domino recepit merces pro pecunia, quas est coactus viliori vendere pretio. Haec resolutio intelligitur de compensatione justa jam facta, non de facienda, nam nullus prudens Confessarius debet dare poenitentibus ejusmodi consilium, quod scandalum pareret, et occasionem furtorum in famulis.

Q. An pauperes, qui necessitate compulsi adiguntur ad inserviendum parvo pretio, possint sibi aliquid compensare ?

R. Posse usque ad pretium justum infimum, quia qui conducit famulatum alienum, consentire tenetur in leges conductionis, quae exigunt pretium justum, quod ad minus est infimum. Quod est verum si non reperiantur alii, qui inservirent eodem pretio; nam in tali casu non possunt servi ex necessitate compulsi, qui se obligarunt ad inserviendum minori pretio, aliquid sibi compensare, quia pretium decrescit ob servorum multitudinem. Item compensare non possunt si domini non indigentes opera eorum, sed rogati, illos ad sui famulatum receperint, quia sicuti merces, ita et operae ultroneae vilescunt. Praeterea, si domini exiguitatem pretii, seu salarii aliunde compensent. Verum prae oculis habeatur quod dictum est in praecedenti quaesito.

Q. Quid de famulo qui vi, aut metu compulsus consensit in salarium inaequale, num possit sibi compensare etiam usque ad infimum pretium?

R. Maxime posse compensare usque ad pretium medium justum, quia in tali casu facile reportaturus esset stipendium justum medium, si talis metus abesset. Ita Lessius, Molina, aliique.

Q. Num debitor liberetur a restitutione, si restituat, quod debet, creditori sui creditoris ?

R. Quando utrumque debitum est ob eandem causam contractum, uti si ego conduxi domum a Titio, quam is a Cajo ante conduxerat, hoc casu pensio a me constituta, et obligata Cajo primo locatori in defectum Titii primi conductoris; quare si solvam Cajo, liberatus sum a Titio, L. *Utrum praesente* D. de constit. pecun., quia nulla creditori injuria irrogatur; quum potius utiliter ejus negotium agitur. Ita Salmantic., asserentes hanc sententiam esse communem.

Dixi, *quando utrumque debitum est contractum etc.*, quia si sit contractum ob diversam causam, dicendum, non esse certum apud Doctores, num debitor liberetur a restitutione. Tamen Less., Layman, Salmantic.,

(1) Jure fuit damnata ab Innocent. VI. uti scandalosa, et quatenus aperiebat pluribus furtis viam, Proposit. 37., cujus haec sunt verba: *Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.* Idem dicendum est de Officialibus Civitatis, Opificibus, Operariis, Sartoribus etc.

aliique affirmant; quia sic solvendo, nullum damnum infertur proprio creditori, cum liberetur a debito, quo respectu sui creditoris tenebatur obstrictus. Attamen eum forte probabilius alii autumant, non liberari ab onere restitutionis, inspecto jure gentium, et jure positivo; nam Jure gentium debitum debet exhiberi creditori, qui est dominus, Jure civili damnatur ad iterum solvendum domino. Cunil., Concina.

Confirm· quia creditori non solvendo, ejus jus laedi potest, quatenus rationes ei suppetere possunt vel non solvendi, vel saltem differendi restitutionem.

Q. Num ingressus in Religionem liberetur a restitutione?

R. Minime, ita ut si quis sit obstrictus pluribus debitis, differre teneatur ingressum Religionis, quando potest paucis annis, et consueto labore solvere debita, saltem magna ex parte, quia aliter creditores essent rationabiliter inviti. Ita communiter.

Q. Num professio emissa a pluribus debitis obstricto valeat suis contradicentibus creditoribus?

R. Quamvis fuerit annullata a Xysto V., tamen hoc decretum fuit a Clemente VIII. revocatum. Hinc hodie valet professio. Neque dicas: quod non valet professio religiosa mancipii, neque uxorati, quia ille obligatus est domino suo, hic vero uxori suae; ergo nec professio debitoris, quia iste obligatus est creditoribus suis. Nam respond., non valet professio priorum quia obligati sunt secundum propriam personam, ideoque Religioni iterum se obligare non possunt. At debitor non est obligatus suis creditoribus secundum propriam personam, sed secundum res adquisitas, vel adquirendas, unde valide, licet illicite ingredi potest Religionem, et profiteri.

Q. An ille, qui debitis obstrictus Religionem ingreditur, et profitetur, adhuc remaneat obligatus?

R. Cum Divo Thom. 2. 2. q. 89. art. 6. ad 3. posse solutis prius debitis, vel omnibus, quae possidet, creditoribus exhibitis, dummodo non ingrediatur, neque profiteatur in fraudem creditorum: et si ut solvat creditoribus, necesse sit aliquantulum differre ingressum, debet differre. Si vero nulla affulgeat spes habendi, unde solvat omnia debita, neque tenetur differre: sicuti etiam si ob aeternam ejus salutem, ingredi, et profiteri debet in Religione. His prae oculis habitis gravatus aere alieno potest ingredi Religionem, et profiteri, ac tandem ingressus, et professus ad nihil aliud tenetur, cum ejus persona Deo sacrata sit, nempe non tenetur laborare, aliudque lucrum quaerere, ut creditoribus satisfaciat. Si autem Religio promisit se soluturam esse pro illo, tenetur ipsa: vel si ipsi professo obventura sit haereditas, vel legatum; nam ex hisce, quando obvenerint, detracta parte creditorum, reliquum cedat Religioni, idquo aequum est Jure Naturae. Verum advertant Superiores Religionum, ne admittant ejusmodi aere alieno gravatos. Concina ceterique.

§. IV. *De Praescriptione*

Q. Quid est praescriptio?

R. *Est adquisitio dominii, seu adjectio dominii rei alienae vel alieni*

juris peremptio, per continuationem possessionis tempore, et modo a legibus definito.

Dixi *peremptio alieni juris*, nam per praescriptionem, seu usucapionem eliditur etiam jus alienum, seu adquiritur jus aliquod, quod antea alteri competebat.

Q. Quare fuit introducta praescriptio ?

R. Ob varias justas caussas, nam I. Ob bonum publicum, ne rerum domina diu, et fere semper essent incerta, L. *bono publico* I. D. de usurpat. et usucap., et ibi habetur : *bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, et fere semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad adquirendas res suas statuti temporis spatium.* II. Ut praecidantur innumerabiles, et perpetuae lites, quae ceteroquin oriri possent, L. *Usucapio* 5. D. pro suo. III. Ne rerum possessores prope immortali timore teneantur, L. 7. C. princ. de praescript. 30, vel 40 annorum; in perpetuo enim timore essent, ne res ab ipsis possessae evincerentur. IV. Ut segnities, ac desidia hominum, qui res suas, ac jura in judicio persequi negligunt, exacuatur, dum ea punitur ademptione dominii, L. *Ut perfectius* 2. C. de annal. except. Unde sibi imputare debet negligens, L. *quod quis*, D. de R. J.: Jura enim subveniunt vigilantibus, et non dormientibus, L. *Non enim* D. ex quib. caus. major. etc.

Q. Praescriptione adquiriturne dominium in foro conscientiae ?

R. Maxime, nam praescriptio, seu usucapio valida, et licita est, nedum in foro externo, sed etiam in interno, seu conscientiae, ideoque qui aliquam rem legitime praescripsit, non teneatur ad ejus restitutionem, ne quidem in foro conscientiae, quamvis post legitime completam praescriptionem, certo cognoscat rem illam antea fuisse vere alienam, ut patet ex cap. *Vigilanti* 5. de praescript. Vid. Fagnan. in Cap. *Si quis* n. 50. de regular. Ratio est quia translatio dominii facta auctoritate legis publicae justae, justa et licita est, sed in praescriptione, seu usucapione legitime completa intervenit talis translatio dominii; ergo justa et licita est, etiam in foro interno.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad praescriptionem ?

R. Plures, scilicet bona fides, continuata possessio, justus titulus, tempus a lege definitum, et tandem, ut res sit capax praescriptionis (1).

Q. Quinam titulus sufficit ad praescriptionem ?

Titulus duplex est, verus, et coloratus. Verus, est causa specialis, ex qua dominium de facto transfertur actualiter accedente traditione, ubi non est necessaria praescriptio, uti si verus dominus donet mihi suum equum Secundus est causa sufficiens suapte natura ad transferendum dominium, licet ob defectum occultum ex parte tradentis non transferatur, ut si quis mihi donat equum alienum. His dictis.

R. Sufficere titulum coloratum, quia titulus verus sufficit sine praescriptione ad transferendum dominium, secuta traditione; hinc cum in lege requiratur titulus verus ad praescriptionem, ut patet ex L. ult. C. de usucap., pro haered., et L. *nullo* C. de rei vind., ibi. *Nullo justo titulo prae-*

(1) Isthaec omnia penitus confirmantur Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 2135. et seq.

cedente possidentes ratio juris quaerere dominium prohibet, intelligitur causa sufficiens ad transferendum dominium, licet sit invalida ob aliquem defectum occultum, uti titulus pro empto, pro donato, pro legato etc., ex quo colligitur titulum coloratum sufficere ad praescriptionem, non autem verum.

Q. Num absque titulo dare possit praescriptio?

R. Maxime, sed tempore extraordinario, puta per 30. annos. L. *sicut in rem* C. de praescrip. 30. vel. 40. annorum: nam saepe tituli obliviscimur, et inter res nostras plura habemus, quae ignoramus, an emptione, donatione, vel haereditate possideamus, sed tunc accedit titulus praesumptus, loco tituli colorati.

Bona fides, quae requiritur in praescriptione, aliud non est nisi sincera rei alienae ignorantia, hoc est illa, qua quis probabiliter, et prudenter existimat rem quam possidet, ad se pertinere. Haec semper est necessaria ad praescriptionem, ut patet tum ex Jure Civili, tum ex jure Canonico, ita tamen, quod jus civile requirit ab initio ad inchoandam praescriptionem, bonam fidem, L. unic. C. de usucap. transform. Jus vero Canonicum requirit bonam fidem, toto illo tempore, quo currit praescriptio, Cap. *Vigilanti* 5, et Cap. *Quoniam* 20 de praescript., et ibi habetur: *Unde oportet ut qui praescribit, in nulla temporis parte rei notitiam habeat alienae.* Hinc possessor malae fidei, quamvis per centum, et mille annos possederit rem alienam, nunquam poterit, eam praescribere. Ita DD. omnes ex cit. Cap. *Vigilanti* de praescript.

Q. Quaenam possessio requiritur ad praescriptionem?

R. Solam possessionem civilem requiri, non autem naturalem, quia ad praescriptionem requiritur ut sufficiat talis possessio, ex qua sequi possit translatio, sive adquisitio dominii. L. 25. D. de usucap., et usurpat., sed ex sola possessione civili, sine naturali sequi potest translatio, sive adquisitio dominii, ergo etc. Quod non requiratur possessio naturalis in praescriptione, patet ex dict. L. 25. D. de usucap. etc. et L. 10. §. ult. D. de adq. rer. dom., quia in possessione naturali deest animus possidendi rem, ideoque non potest esse subjecta praescriptioni, nam talis possessio apud fures reperitur: sicuti etiam non possunt praescribere, qui detinent rem alieno nomine, puta Conductores, Tutores, Depositarii etc.; quia isti licet possideant rem, ista tamen possessio naturalis est.

Q. Quanti temporis spatium requiritur ad praescribendum?

R. Vel loquimur de praescriptione rerum mobilium, et requiritur spatium trium annorum, vel de praescriptione rerum immobilium, et requiritur spatium decem annorum inter praesentes, viginti inter absentes, §. I. Instit. de usucap., ubi haec habentur: *Cautum est res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem* (idest inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis) *usucapiantur;* et unic. L. C. de usucap. transf.

Praeterea tam res mobiles, quam immobiles privatorum sine titulo, sed cum bona fide praescribuntur 30. annis. Ita communit. per textum in L. *sicut in rem* 3. C. de praescript. 30., vel 40., annorum, ubi generaliter dicitur: *si quae res, vel jus aliquod postuletur, vel persona qualicumque actione, vel persecutione pulsetur, nihilominus erit agenti* 30 *annorum*

praescriptio metuenda: concordat etiam Cap. *Sanctarum*. 3. de praescript. Res vero furtivae in manu tertiae personae bona fide adquisitae, spatio 30 annorum praescribuntur. Antoine, Stampò.

Res immobiles Ecclesiae Romanae non praescribuntur, nisi spatio 100, annorum, Can. *Nemo* caus. 16. q. 4., Cap. *Sed audientiam*, et Cap. *Cum vobis* 14. de praescript. Cap. *Si quis* 2. tit. eod. in VI., Authent. *Quas actiones*, C. de sacros. Eccles., ubi habentur: *Quas actiones alias decennalis, alias vicennalis, alias tricennalis praescriptio excludit. Haec si loco religioso competant, quadraginta annis excluduntur; usucapione, triennii, vel quadriennii praescriptione in suo robore durantibus, sola Romana Ecclesia gaudente centum annorum spatio, vel privilegio.*

Res immobiles aliarum Ecclesiarum inferiorum, et aliorum locorum piorum, seu caussarum piarum praescribuntur spatio annorum 40., cap. *De quarta* 4. et Cap. *Ad aures*, Cap. *Illud autem* 8., et Cap. *Quia judicante* 9. de praescript. At ordo S. Benedicti ex concessione Eugenii IV., et omnes alii gaudentes eorum privilegiis, gaudent praescriptione sexaginta annorum. Res vero mobiles Ecclesiarum, aliorumque piorum locorum, cum titulo, et bona fide praescribuntur triennio, Less. de just. et jur. lib. 2. cap. 6. n. 22., Layman lib. 3. Tract. 1. cap. 8. n. 13., aliique; et ratio hujus communioris sententiae desumitur ex dict. authent. *Quas actiones* C. de sacros. Eccles., ubi locis religiosis conceditur privilegium praescriptionis quadragenariae; sed cum addita limitatione, illis verbis: *Usucapione triennii, vel quadriennii praescriptione in suo robore durantibus* (1).

Q. Quinam dicuntur praesentes, et quinam absentes?

R. Praesentes dici illos, qui in eodem Territorio morantur, vel in eadem Civitate. Absentes, qui morantur in diversis Territoriis, seu Civitatibus. Ita communit. per textum in L. *Cum in longi temporis praescript.* 12. C. de praescript. long. temp. (2).

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 2168. sancitum omnes actiones tum reales, tum personales spatio xxx. ann. praescribi.

Si vero possessor bona fide, et justo titulo res immobiles x. ann. inter praesentes detineat, illarum proprietatem praescribit: xx. vero, si inter absentes: art. 2171. Illud tamen meminisse ne pigeat, possessorem nempe rei immobilis ex titulo nullo ratione formae praescriptione x., vel xx. ann. minime gaudere: art. 2173.

Tum quaevis actio minoris adversus tutorem, quae gestionem tutelae respiciat eliditur spatio elapso x. ann., qui utique a sua majori aetate decurrunt: art. 398.

Item quaevis actio ad contractus nullitatem, vel rescissionem in foro declarandam infra x. ann. spatium instituenda, dummodo alia lex specialis temporis brevius intervallum non designet: art: 1258.

Praeterea annui redditus sive perpetui, sive temporarii, necnon alimentariae praestationes, fructus civiles, qui ex mutuo, vel praediis tum rusticis, cum urbanis percipiuntur, quinquennali praescriptioni subjacent: art. 2183.

Quod vero res mobiles spectat: ipsamet possessio ut titulus agnoscitur: art. 2185. Qui vero illas amiserit, vel ipsi eae raptae fuerint, intra triennium a tempore amissionis, vel furti decurrendum, vindicare potest: art. cit. 2185.

Denique aliae extant praescriptiones biennii, anni, et sex mensium, quas videsis Cap. V. Sect. IV. art. 2177. et seq.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 2171. cautum praesentes existimari, qui intra territorium ejusdem Magnae Curiae jurisdictioni subjectum, in quo praedia extant, suum domicilium habent: absentes vero qui extra illud territorium morantur.

Q. Quid dicendum, quando Dominus partim sit praesens, et partim absens?

R. Annos absentiae esse duplicandos, h. e. necesse tot annos esse adjectos, quot abfuit dominus, ita ut duo absentiae computantur tantum pro uno anno praesentiae. Hinc si quis bona fide possedit rem alienam immobilem spatio sex annorum inter praesentes, requiruntur adhuc octo anni ad illam praescribendam, si dominus postea fuerit absens. Authent. *Quod si* C. de praescript. long. temp.

Q. Quid dicendum de bonis Fisci?

R. Bona tum mobilia tum immobilia Fisci, quae scilicet Fisco incorporata sunt, non praescribuntur, nisi spatio quadraginta annorum, L. *Omnes* 4., et L. *Comperit* C. de praescript. 3o., vel 4o. anu., et L. *Jubemus* ult. C. de Fund. patr. Vel non sunt adhuc Fisco incorporata, sed bona sunt vacantia hoc est quae heredem non habent, et bona tunc praescribuntur spatio quadriennii, modo bona fide possideantur L. *Quamvis* D. de usurpation., et usucap., et L. 1. C. de quadriennii praescript. *Idem spatium requiritur pro bonis patrimonialibus, sive privatis Principis.*

Q. Quid de debitis, et actionibus?

R. Debita omnia adversus civiles actiones tum reales, tum personales cum bona fide, saltem longissimo tempore 3o. annorum praescribuntur. Ita communiter per textum in L. *sicut in rem* C. de praescript. 3o., vel 4o. annorum. Excepta tamen actione hypothecaria, *et actione, de qua lis est semel contestata* quae spatio 4o. annorum tollitur, L. *Cum notissimi* 7. C. de praescript. 3o. vel 4o. annorum. Actio vero, seu accusatio criminis tollitur spatio 20. annorum, computando hoc tempus a die commissi criminis, L. *Querela falsi* 12. C. ad L. Cornel. de fals., et L. *Quacumque* 3. D. requirend. reis. Excipe adulterium, L. *Mariti* 29. §. et seq. D. ad L. Jul. de adult. et Peculatum, L. *Peculatus* 7. D. ad L. Jul. peculat., in quibus quinquennii spatio praescriptio absolvitur.

Q. Quid dicendum de illo, qui aliquid accipit bona fide, a malae fidei possessore?

R. Vel iste accipit aliquid titulo hereditatis a possessore malae fidei, et dico nunquam posse praescribere, quia heres cum defuncto, fictione juris, censetur una persona, ideoque una possessio, L. 11. D. de divers. temp. praescript. Vel ab alia persona aliquid accipit, praeter hereditatem, bona fide, a possessore malae fidei, sed aliquo alio titulo, puta emptione, donatione, legato etc., et dico posse praescribere tempore ordinario. Ita communiter, et L. 5. D. de divers. temp. praescript.

Q. Num heres possit praescribere rem a testatore prius mala fide possessam?

R. Vel heres est immediatus possessori malae fidei, et dico non posse, quia heres fictione juris cum defuncto una persona reputatur, textu expresso in dict. L. 11. D. de divers. temporib. praescript. ibi: *Cum haeres in jus omne defuncti succedit ignoratione sua defuncti vitia non excludit.* Vel est heres mediatus, hoc est heres hujus heredis, et dico posse praescribere etiam tempore ordinario, si bona fide vera prior heres possederit. Idem dicendum de haerede particulari, quia haeres particularis non succedit in omnia jura defuncti. Lessius, Layman, aliique.

Q. Num possessor, qui rem legitime praescriptam ex ignorantia juris priori domino restituit, nihil excipiendo, possit illum, tamquam indebite redditam, repetere?

R. Maxime, nam Juris ignorantia, licet non excusat, cum agitur de adquirenda re, excusat tamen, dum agitur de damno rei adquisitae, L. 7. D. de juris, et fact. ignor. Cum ergo per usucapionem rem sibi adquisierit, et restituendo propter juris ignorantiam damnum sibi intulerit, sequitur, quod rem taliter restitutam repetere potest, tamquam solutum naturaliter, et civiliter indebitum.

Q. Num detur aliquod remedium ad recuperandam rem temporis diuturnitate praescriptam?

R. Maxime, nam datur beneficium restitutionis in integrum, quod est remedium juris, quo Judicis auctoritate dominium praescriptione amissum recuperatur. Hoc beneficium restitutionis competit. I. Minoribus per continuum quadriennium, a die, quo majores facti sunt. II. Ecclesiis, aliisque piis locis, ut res ab altero, et etiam ab altera Ecclesia, vel loco pio, quamvis longissimi temporis 30., vel 40. annorum usucapione, amissas recuperari possit, continui quadriennii spatio, quod numerari debet a die, cum, re intellecta, Ecclesiae integrum fuit restitutionem petere. L. unic. si advers. usucap., L. *Supervacuum* 7. C. de temp. in integrum restit. et Cap. *Ecclesia* de restit. in integr. in 6.

Q. Num possunt omnia praescribi?

R. Minime, nam res sacrae, uti Ecclesiae, jura spiritualia, jura conferendi beneficia Ecclesiastica, nullo unquam modo praescribi possunt a Laicis, Cap. *Causam* 7. de praescript., et §. *Sed aliquando* Instit. de usucap.: sicut etiam homo liber, *exemptio subditi a Superioris obedientia, et visitatione, quandiu manet subditus*, res publicis usibus destinatae, uti forum, via publica etc. item bona pupillorum, L. *Bonae fidei*, conjuncta Glossa D. de adq. rer. dom., contra aetatem enim pupillarem non currit praescriptio, L. *Sicut in rem* C. de praescript. 20., vel 40. annorum: *res furtivae in manu furis ex L. XII.* tabularum, *et res vi possessae* ex L. Julia (1).

Q. Quotuplici modo interrumpitur praescriptio?

R. Duplici, scilicet naturaliter, puta quando amittitur bona fides, vel civiliter, si lis possessori moveatur, et coram legitimo Judice contestetur: si tamen actor litem deserat, vel in ea succumbat, non censetur interrupta praescriptio.

Q. Num aliqua detur disparitas inter interruptionem, et dormitionem praescriptionis?

R. Maxime, nam per interruptionem tempus praeteritum praescriptionis non amplius computatur, ita ut denuo debeat inchoari praescriptio, cessante impedimento; per dormitionem vero tempus praeteritum, cessante impedimento, computatur.

Q. Quibus de causis praescriptio dormit?

R. Pluribus, I. Quando judicia exerceri nequeunt, uti tempore belli,

(1) Jure novissimo Cod.LL.Civ. art. 2132. confirmatur quod Jure Romano cautum, rerum scilicet proprietatem, quae in commercio non extant, praescriptioni non esse obnoxiam.

pestis etc. II. Cum Ecclesia careat Episcopo, vel Rectore, vel inutilem habet. III. Quando is, contra quem praescribitur, non potest jus suum prosequi, uti v. g. filiusfamilias respectu bonorum adventitiorum; uxor respectu bonorum dotalium. Ita Lessius., Stampò, aliique (1).

PARS ALTERA.

De Restitutione in particulari

Exposui hactenus generatim acceptae restitutionis principia. In hac parte quaedam peculiaria capita, unde onus restitutionis proficiscitur, breviter enucleanda; nam de criminibus homicidii, duelli, abortus, aliorumque, satis dictum est in Tractatu quinto, de Decalogi praeceptis, et de delictis carnalibus, satis in Tractatu de peccatis.

CAPUT I.

De Delictis ex quibus oritur restitutionis obligatio

Obligationes justitiae duplici ex capite nascuntur, aliae ex contractu, aliae ex delicto, ut ait Aristot. 5. Ethic. Cap. 2. Primae dicuntur voluntariae, quia libera contrahentium voluntate suscipiuntur. Secundae dicuntur involuntariae, quia quis invitus suscipit, non secus, ac quis suscipit poenam. Porro delictum, unde oritur alteri damnum, quod compensandum est, vel afficit bona externa fortunae, uti furtum, rapina, vel bona externa honoris, ac famae, uti detractio, contumelia etc., vel denique bona corporis, uti homicidium, mutilatio, stuprum etc. Quare de his ordinatim agemus.

§. I. *De Furto, et Rapina*

Q. Unde dicitur furtum?

R. Dicitur a *furvo*, id est *nigro*, eo quod clam, et in obscuro fiat, et plerumque de nocte, uti dicitur in L. 1. princ. D. de furtis,

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 2158. cautum quod praescriptio non decurrat adversus minores, et interdictos, iis casibus exceptis, qui in art. 2184. recensentur, necnon in aliis casibus a Jure designatis.

Item inter conjuges constante matrimonio quoad praedii dotalis alienationem: art. 2161.

Tum in nominibus, quae conditionibus sunt obnoxia, nisi conditio ipsa extiterit: in actionibus causa fidejussionis, nisi evictio locum habeat: et in nominibus in certum diem, nisi dies extiterit: art. 2163.

Rursus adversus heredem, qui Inventarii beneficio gaudet quoad nomina, quae adversus hereditatem possidet: art. 2164.

Praeterea manente conjugio praescriptio etiam suspenditur.

1. Quando mulier actionem suam instituere nequeat, nisi prius bonorum communionem acceptet, vel repudiet.

2. Quando vir, licet suae uxoris bona distraxerit nullo accedente ejus consensu, ipsam tamen ejusdem alienationis securam reddit: demum in ceteris casibus, in quibus possit mulier omnia jura contra virum vindicare: art. 2162.

Q. Quid est furtum?

R. Est occulta, et injusta rei alienae ablatio invito rationabiliter domino, vel ejus detentore, seu justo possessore. Ita communiter apud Doctores, et concordat Textus in L. 1. §. ult. D. tit. eod. ibi: *Furtum est contrectatio rei fraudolosa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve.*

Dicitur *occulta*, ad differentiam rapinae, quae manifeste committitur. Hinc sciendum, quod rapina sit ablatio, seu contrectatio rei alienae externae cum vi facta domino, vel legitimo detentore renitente. Ita communiter.

Dicitur *ablatio*: per quam venit occupatio, acceptio, et retentio, nam injusta acceptio, et injusta accepti detentio moraliter censetur unica actio ex D. Thom. 2. 2. q. 66. art. 3 ad 2. Item venit quaevis injusta damnificatio quovis modo facta alteri, sive per commissionem, sive per omissionem.

Dicitur *ablatio rei*, quo nomine intelliguntur non solum res corporales, et mobiles, sed etiam immobiles, et jura; uti census, servitutes; usus, possessio etc.

Dicitur *alienae*, quia qui accipit suum, puta per compensationem, furtum non committit.

Dicitur *invito domino*, quia si quis acciperet aliquid, quod prudenter judicat daturum dominum, si ipse peteret, furtum non committit, licet non petat, L. 47. D. de furt., si autem id incertum sit, praesumitur dominus invitus.

Dicitur *rationabiliter invito,* quia si dominus sit invitus irrationabiliter, ille, qui accipit, non committit furtum, uti si pauper in extrema necessitate constitutus, aliquid surripiat.

Tandem dicitur *vel ejus detentore* etc., quia furtum committitur; quoties aufertur non solum res, sed etiam jus, possessio, vel usus. Unde, qui commodatarium, conductorem, creditorem, privat rei commodatae, vel usu rei locatae, vel custodia rei oppignoratae, etiam si dominus sit, qui injuste privat, furtum dicitur committere, L. 10. et 11. D. de furt. Et e contrario, si commodatarius, depositarius, conductor contra dominorum voluntatem re utantur, etiam furtum committunt, L. *Qui furtum* D. de condict. furt.

Not. I. Apud Juriscons. rapina differt a praedatione, quia rapina est de rebus mobilibus, scilicet, pecuniis, frumento, vaccis etc. Praedatio vero, et praedones de rebus immobilibus, licet apud Theologos confundantur.

II. Rapinae reus est, qui per metum gravem injustum aliquid ab aliquo extorquet, etiamsi metus sit reverentialis; uti e. g. qui ratione potentiae injustas exactiones committit, et qui ad inaequalem contractum secum ineundum alium impellat.

Q. Quotuplex est furtum?

R. Furtum ratione rei ablatae dividitur I. in *simplex*, et *qualificatum.* Primum est illud, in quo continetur tantum injustitiae malitia. Secundum est illud, in quo continetur praeter Injustitiam, alterius vitii malitia, uti est furtum sacrilegum, in quo continetur tum injustitia, tum sacrilegium.

II. Ratione modi furandi dividitur in *manifestum*, et *non manifestum.* Primum est illud, in quo fur cum re furtiva deprehenditur, priusquam rem

deferat ad locum, quem destinavit. Secundum est illud, in quo fur non ita deprehenditur.

Q. Quot sunt in Jure species furti qualificati?

R. Sunt quatuor, et prima dicitur *Peculatus*, qui est furtum pecuniae publicae, L. 1., et 4., et L. *Sacrilegi D.* ad legem Juliam pecul., Secunda dicitur *Plagium* quo homo liber. vel servus alienus in servitutem adducitur, venditur, vel donatur, L. 1. et seq. D. ad L. Fabiam de plagiar. Tertia dicitur *Abigeatus*, quae habetur, quando quis furatur oves alterius, equos, et alia hujusmodi animalia, L. 1. §. 1. D. de abigeis. Quarta est *Sacrilegium*, quod est furtum rei sacrae e loco sacro, non sacrae e loco sacro, sacrae e loco non sacro. Textu expresso in Cap. *quisquis* 21. caus. 17. q. 4., ibi: *Sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, sive sacrum de non sacro.*

Q. An furtum, et rapina sint peccata gravia?

R. Ex genere suo esse mortalia, ut patet ex 1. Ad Corinth. 6. *An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare.. Neque fures.. Neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Et ex VII. Praecepto. *Non furtum facies.* Dixi *ex genere suo*, quia furtum potest esse veniale, ratione parvitatis materiae, et ratione imperfectae advertentiae. Stampò, aliique.

Not. Si quis confiteatur quod commiserit parvum furtum, debet Confessarius interrogare, num habuit animum plura surripiendi, si copia vel occasio fuisset, quia tunc ratione parvi finis adjuncti graviter peccavit, et prima vice sic furando, et quoties hoc animo leve quid surripuerit.

Q. An dantur casus, in quibus quis aliquid leve furatur, et graviter peccat?

R. Maxime, et I. est quando quis auferendo aliquam rem modicam, infert alteri grave damnum: quod furtum evadit grave ratione damni notabilis domino illati. II. Quando quis furatur aliquid leve, et pravo suo exemplo inducit alios ad similiter faciendum cum gravi ipsius domini damno, quod furtum evadit grave ratione pravi exempli, hoc est ratione scandali. III. Quando quis furatur aliquid leve, sciens dominum eo valde delectari, ut ex ejus amissione magnam sit capturus molestiam; quod furtum evadit grave ratione magni domini moeroris. IV. Quando quis surripit aliquid leve causa inducendi dominum ad blasphemandum, iste talis graviter peccat ratione finis mortalis adjuncti. V. Quando sustulit aliquid leve, cum animo surripiendi plura, si occasio, vel copia suppetat. Ita communiter.

Not. Primus tenetur ad restitutionem rei furtivae sub levi ratione injustae acceptionis, tenetur tamen sub gravi damna resarcire ratione damnificationis. Secundus juxta Layman, Molina, aliosque, tenetur ad restitutionem illius modici sub gravi, quando spes probabilis sit alios simul etiam restituturos: verum si non restituent, ipse tenetur ad totum, quia fuit caussa efficax damni. Tertius tenetur ad restitutionem rei levis, sub levi ratione injustae acceptionis, *si moeror cessavit*, non tamen tenetur damna compensare, cum contra caritatem peccaverit. Idem dicendum de quarto etc.

Q. An furtum specie distinguatur a rapina?

R. Specie distingui non per oppositionem ad diversas virtutes, quatenus furtum, et rapina opponuntur eidem virtuti justitiae, distingui tamen per

diversum modum tendendi, tum quia furtum clam committitur, et rapina propalam, et manifeste, tum quia per furtum damnum alteri infertur in rebus, per rapinam vero non tantum in rebus, sed etiam addit injuriam, et dehonerationem factam personae. Communiter, et D. Thom. 2. 2. q. 65. art. 4. Unde patet, quod committens rapinam, praeter furtum committit peccatum contumeliae, si vim inferendo, injuriam etiam personae inferat (1).

Q. An ille, qui plura committit furtula, peccat mortaliter a principio, vel deveniendo ad materiam notabilem?

R. Vel habet voluntatem a principio perveniendi ad materiam notabilem, et dico graviter peccare a principio. Quia toties, quoties furtum leve committit, peccabit graviter, quod procedit ex illa prava intentione, quia volitio furandi rem notabilem, seu inferendi damnum notabile, mortalis est. Ita communiter. Vel non habet hanc voluntatem a principio, et dico peccare mortaliter per ultimum furtum de se leve, dummodo advertat, vel possit advertere se per illud quantitatem notabilem complere, quia cum tunc scienter accipiat usque ad notabilem quantitatem, incipit retinere etiam alienum in notabili quantitate, ideoque, tum ratione detentionis, tum ratione acceptionis iniquae notabile damnum domino infert. Ita Sanchez, aliique communiter.

Not. Haec tradita doctrina procedit, etiamsi plura furtula facta sint diversis et pluribus, quia licet quantitas sit levis respectu singulorum, est tamen gravis respectu communitatis seu multitudinis eorum, praeterquam quod modus furandi per plura furtula usque ad materiam notabilem, cen-

(1) Quaeritur utrum emptor bonae fidei rei furtivae possit eam restituere furi, ad recuperandum suum pretium? Prima sententia (quae est communissima) id permittit cum nullus alius modus occurrit recuperandi pretium solutum. Ita S. *Antonin. Lugo, Navar. Less. Silv. Rebell. Soto*, *Holzm.*, *Salmant.* etc., qui dicunt quod emptor ex hoc non infert injuriam domino, quia rem in eodem statu in quo erat, reponit. Secunda sententia negat cum *Laym. Caiet. Mol. Croix Concina* etc. qui volunt rem restituendam esse domino, quia cum e furis manibus liberata sit, jam in statu meliori existit; unde restituendo eam furi, non jam in pristinum statum remittit, sed in deteriorem. Haec sententia est valde probabilis, sed non minus est probabilis prima, etenim respondet *Card. de Lugo* rationi appositae. 1. Quod emptor non tenetur servare rem domino cum proprio damno: si quis (dicit) sumeret vestem alterius quam reperit, et postea animadverteret retentionem illius fore sibi damno, bene in eumdem locum conjicere potest, licet praevideat alios fore eam sumpturos. 2. Emptor (et haec est ratio potior) cum habeat jus ad rescindendum contractum, non potest ei denegari actio reddendi rem furi; nam talis actio absolute necessaria est ut rescindat contractum et ut pretium suum recuperet, licet per accidens eveniat domini damnum. Et ut dicunt *Tolet. Prud. Silvest. Alens. Holzm.* et alii (et probabile dicunt *Less. Lugo et Busemb.*), hoc procedit etiamsi emptor mala fide emisset, quia tam emptor malae quam bonae fidei habet idem jus pretium suum contractus rescissione recuperandi. Et licet ille malae fidei peccaverit in recipiendo rem a fure, nihilominus neque pro illa rei acceptione, neque pro redditione furi est causa domini damni, cum jam habeat jus eam reddendi. Sola enim iujuria proximo illata non obligat ad restitutionem, cum illa non est damni causa ut dictum est n. 44. cum *S. Thoma Ex S. Ligorio homo apost. Tract. X. Punct. II. §. 33.*

setur graviter nocere Societati humanae, adeoque graviter prohibita jure naturae.

Q. Num teneatur sub gravi quis restituere, quod est ablatum per pauca furta, deveniendo ad materiam notabilem?

R. Maxime, quia res aliena per parva furta sublata, coalescit in unum moraliter. Hinc si habetur obligatio restituendi rem notabilem unico furto ablatam sub gravi, ita et restituendi rem ablatam per parva furta, deveniendo ad materiam notabilem (1).

Q. Num peccat mortaliter, qui post completam notabilem materiam, iterum furtulum committit?

R. Maxime, quia habetur voluntas augendi magis damnum grave, saltem implicita, ideoque habetur voluntas retinendi rem notabilem alterius, quod est grave peccatum. Ita Sanchez, Lugo, aliique.

Q. Num furtula faciunt unum moraliter, quando magnum temporis intervallum intercedat inter unum, et alterum furtulum?

R. Maxime, etiamsi intercesserit spatium notabile, nam licet physice non uniantur, moraliter uniuntur. Gotti, et Concina.

Q. Num requiratur major quantitas ad summam notabilem conflatam ex pluribus furtulis, quam ad furtum unica vice factum?

R. Maxime, quia dominus non est ita rationabiliter invitus de re sibi ablata pluribus furtulis, ac de re ablata unico furto. In quo est advertendum, quod requiratur major quantitas ad constituendam materiam gravem ex furtulis relate ad diversos dominos, ac relate ad eumdem dominum (licet alii hoc negent), quia damnum divisum in plures censetur minus, sicuti etiam requiritur major quantitas ad constituendum furtum contra Civitatem, uti furtum contra plures personas, ac contra unum. Ita Salmantic.

Q. Quaenam quantitas requiritur ad furtum mortale?

R. Rem istam esse prudentis judicio definiendam, non solum ex quantitate rei ablatae, sed etiam ex circumstantiis personae, loci, ac temporis. Ita Layman. Non desunt tamen DD., qui ita definiunt quantitatem sufficientem ad furtum mortale, scilicet, quod respectu pauperis sit unus carolenus: respectu operarii, qui proprio labore vivit, duo caroleni: respectu personae communiter divitis, quae vivit suis redditibus, quinque caroleni: respectu valde divitis decem: respectu ditissimi Principis viginti caroleni. Quae erit quantitas respectu omnium absolute gravis, nam istae quantitates respective sunt notabiles, et notabile damnum domino inferunt.

Alii autem sentiunt esse notabilem furti quantitatem, ac peccati mortalis materiam, quae sufficit in unum diem ad victum ejus, cui furatur.

Not. Ad constituendum furtum mortaliter culpabile pro filiis, uxore (2),

(1) Merito Innocent. XI. die 2 Mart. 1679. damnavit sequentem Propositionem n. 38.; *Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere, quod est ablatum per pauca furta, quantacumque sit magna summa totalis.* Quae doctrina vera est, etiamsi furtula facta sint pluribus personis, quarum singulae seorsim sumptae damnum dumtaxat leve patiantur.

(2) Potest uxor accipere aliquid pro expensis necessariis familiae, si vir parum curat de eis, ut dicunt *Bonac.*, *Trullen.*, *et Busemb.* Praeterea, si uxor habet parentes, aut filios alterius matrimonii pauperes, potest accipere aliquid ex bonis communibus, et etiam viri, quantum sufficit illis, ut juxta eorum statum vivant, licet viri

mancipiis, amicitia, vel sanguine conjunctis, famulis, ancillis, requiritur major quantitas, quam si furtum ab aliis committatur, praesertim circa exculenta, et poculenta, quia non statim censetur dominus invitus cum his sicuti cum extraneis (1).

Q. Num teneatur ille, qui plura commisit furtula, restituere totum sub gravi, vel sufficiat restituere partem?

R. Teneri sub gravi, neque a gravitate liberatur, restituendo partem, et hoc contra Sanchez, aliosque *qui recte, nostro quidem judicio, dicunt teneri sub levi, cum levis est materia, quae remanet.*

Q. Quibusnam facienda sit restitutio rei per parva furta a pluribus personis accepta?

repugnet, quia ejus repugnantia est irrationabilis; ita *Navar. Castrop. Less. Busemb.* etc. Imo, *Lugo, Mol. Sanch. Less. et Trull.* admittunt hoc etiam pro fratribus pauperibus. Advertendum tamen, quod si uxor dat bona viri aut communia filiis egenis primi matrimonii tenetur post suam mortem recompensare filiis secundarum nuptiarum. Insuper bene potest impendere in eleemosynas et dona, juxta sibi aequalium morem ut communiter dicunt DD. Dicit *Mol.* cum nonnullis aliis posse uxorem impendere in hoc vigesimam partem annuorum reddituum sui viri nempe quia in centena, sed haec summa merito judicatur excedens a *Lugo, Sporer* etc. Saltem universaliter loquendo. *Ex S. Ligorio homo apost. loc. cit. §. 33.*

(1) Ad judicium ferendum quando furti quantitas perveniat ad mortale, debet considerari quantitas non solum in seipsa; sed etiam respectu personarum, temporis, et loci; v. gr. auferre acum Sartori potest esse materia gravis, si ipse non posset ibi habere alium, quo possit sibi victum comparare. Et ita etiam potest esse grave (saltem contra charitatem) furari rem tenuis pretii, si dominus magnam poenam subiturus esset ob illius omissionem. Sed loquendo de furti quantitate in se ipsa, haec diversimode mensuratur juxta diversas dominorum qualitates. Et quia talis commensuratio pendet a sapientum existimatione, ideoque recte dicunt *Salmanticenses* opiniones in hoc communiores fieri etiam intrinsece probabiliores. I. Respectu pauperum qui mendicant, assignant communius DD. regulam (qui nuncupatur etiam *julius*, aut argenteus, qui importat carolenum de nostra moneta) et etiam dimidium in casu raro magnae paupertatis et indigentiae. II. Respectu pauperum qui laborant, duos regales; licet diverse loquuntur DD. de Fossoribus quam de Artificibus, unde dicimus pro Fossoribus esse materiam gravem duos regales, sed pro Artificibus saltem requiri duos regales cum dimidio, si lucrum diurnum eorum tantum sit, aut majus. III. Respectu eorum qui propriis redditibus vivunt *Concina* et *Bonac.* assignant pro materia gravi tres julios; communius vero alii assignant quatuor; et alii usque ad quinque. Nihilominus in hoc puto distinguendum, nam nonnulli licet vivant redditibus suis, attamen vitam ducunt angustam; et pro istis erunt materia gravis tres regales, et forsan minus si valde misere vivunt. Contra pro persona valde opulenta *Cardinalis de Lugo requirit* sex, aut septem regales IV. Respectu Mercatorum nimis divitum multi DD. requirunt tres florenos (florenus aequivalet tribus regalibus), sed haec summa videtur mihi nimis excedens; libentius adhaereo *Croix* qui quoad istos requirit octo regales; pro aliis Mercatoribus vero mediocris fortunae DD. requirunt quatuor regales; sed ego puto pro iis qui tenui sunt patrimonio sufficere pro materia gravi etiam duos regales cum dimidio V. Respectu Magnatum communius requirunt aureum (nempe ducatum sive scutum; licet alii quid majus velint. Et idem dicunt *Sanch.* et *Card.* respectu communitatis valde opulentae. VI. Respectu denique Regum dicunt non esse materiam gravem summam excedentem duos aureos; ita *Sotus* Sylvester *Wigandt, Laym. P. Navarr; Bonez.*

Notandum tamen, quod in furtis rerum expositarum, ut sunt fructus juxta vias, et ligna in Sylvis, ut furtum sit grave requiritur materia major. *Ex S. Ligorio homo Apost. loc. cit. §. 22*

R. Quando moraliter fieri non potest singulis, vel quia ignorantur, vel quia adest periculum infamiae, esse faciendam pauperibus communitatis damnificatorum, vel ea applicare aliis piis operibus, puta hoc videtur consentaneum justae voluntati dominorum. Dixi *quando non potest singulis,* quia si potest, saltem majori parti eorum, puta, vendendo eisdem in majori mensura, vel minuendo pretium, tenetur eis fur restituere, quia habent jus, ut damnum compensetur iis laesis, dum ipsis compensari potest. Concina, aliique.

Q. Num liceat occulte recipere rem suam, apud alium extantem?

R. Vel occulte accipit rem suam apud alium extantem justo titulo, v.g. pignoris, locationis, commodati etc., et dico non licere, ita ut accipiens sine justa causa, peccat contra justitiam, et si damna inde proveniant, ad restitutionem tenetur, quia possessori infert injuriam. Vel occulte rem suam accipit apud alium extantem sine justo titulo, et dico licere, si non possit alia via recuperare, quia licet uti compensatione, et dummodo non interveniat damnum alterius. Dixi *si non possit alia via*, quia si potest recuperare per Judicem, non potest illa tollere sine laesione justitiae legalis.

Q. An licet in gravi, vel in extrema necessitate alienum surripere?

R. In gravi non licere, quia in gravi necessitate omnia non sunt communia, sed proprii domini. Quia si hoc liceret, pateret via innumeris furtis, cum magno societatis humanae detrimento, patet etiam ex Cap. 3. de furtis, ubi statuitur poenitentia pro furantibus in gravi necessitate, ibi: *Si quis propter necessitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vestem vel pecus, poeniteat hebdomadas tres.* Patet etiam ex Prop. proscripta ab Innoc. XI. 36. *Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.* In extrema vero licere ad conservationem vitae propriae, vel suorum, quia in extrema necessitate omnia sunt communia, saltem quoad usum.

Not. In tali extrema necessitate non licet furari, si dominus rei sit, vel rejiciendus sit in eandem extremam necessitatem; nam in pari casu melior est conditio possidentis. Item nec licitum est surripere in extrema necessitate, quando petendo obtineri potest id, quod optatur.

Q. Quid dicendum, si nec ille, nec dominus in possessione rei est, cum uterque devenit in extremam necessitatem?

R. Licere illi, dominum praeveniendo, rem qua indiget, capere, atque absumere, quia in extrema necessitate omnia communia censentur, ideoque primo occupanti cedunt.

Q. Num possit quis surripere alienum ad succurrendum Proximo in extremo indigenti?

R. Posse, quando ex propriis non potest illi subvenire, quia iste talis habetur uti instrumentum indigentis, quod patet ex D. Thom. 2. 2. q. 66. art. 7. ad 3., ibi: *Etiam potest aliquid occulte rem alienam surripere, ut subveniat sic indigenti.* Hic nota, quod qui rem ablatam tempore necessitatis extremae consumpsit, nihil restituere tenetur, si postea ad meliorem statum pervenerit, quia suum consumpsit; nam non tenetur ex re accepta, quia non extat, non ex injusta acceptione, quia non peccavit in tali necessitate auferendo alienum.

Excipe tamen. I. Quod si res in necessitate extrema accepta habeatur

adhuc, uti si ejusmodi pecuniae summam in extrema necessitate surripiat, tenetur, ea transacta, illam partem, quae superfuit, restituere, quia cessante tali necessitate, cessat jus retinendi, quod sibi ad vitae usum necessarium erat ex re alterius. II. Si est pauper non simpliciter talis, sed respective, quatenus scilicet habet alibi bona, iste etiam tenetur ad restitutionem illius, quod in extrema necessitate hujusmodi surripuit, quia non licet alienum surripere, nisi eo modo, quo succurratur extremae necessitati, sed necessitas illius non fuit simplex; ergo non potuit accipere, nisi sub conditione restituendi. Nota enim quod surripiens rem usu non consumptibilem in extrema necessitate, puta equum ad fugiendum ne occidatur, ea cessante restituere tenetur.

Q. Si filiusfamilias surripit aliquid notabile, cujus dominium, vel administratio pertinet ad patrem, num peccet graviter, teneatur ad restitutionem?

R. Peccat graviter, quia infert ei gravem injuriam, uti patet ex Prov. 28: *Qui subtrahit aliquid a patre suo, vel matre, et dicit non esse peccatum, particeps homicidae est.* Nam pater est rationabiliter invitus, non tantum quoad modum, sed etiam quoad substantiam; quare, ut patet, accipit rem invito rationabiliter domino, unde tenetur ipsi, vel cohaeredibus restituere.

N. I. Ad determinandam quantitatem notabilem furti filiorum, est considerandum, an pater sit dives, vel pauper, an habeat paucos, vel multos filios, an sit bene, vel male affectus in filium furantem, an iste sit patri utilis, an surripiat simul, vel suecessive, ut prudenter se gerat Confessarius in ejusmodi restitutione facienda.

II. Si filius in malos expendet usus summam notabilem, quam a patre surripuit, peccat graviter, et ad restitutionem tenetur; quia illam expendit contra voluntatem domini. Si vero in usus necessarios, et honestos expendit neque peccavit, neque ad restitutionem tenebitur, ut mox latius dicetur.

Q. Danturne casus, in quibus filius surripit aliquid a patre, et non peccat?

R. Dantur: et I. quando surripit ad victum, et ad vestitum juxta suum statum secundum regulas optimae moralitatis. II. Quando accipit in compensationem, quia pater accepit ejus bona castrensia, vel quasi ipso rationabiliter invito. III. Quando accipit ad moderatas eleemosynas, vel ad succurrendum matri injuste a patre vexatae. Communiter.

In furto filiorum familias ad constituendum grave peccatum major quantitas requiritur. Hinc juxta Laym. filius, qui aliquando patri diviti duos tresve aureos furatus fuerit non admisit mortale peccatum, si ipse filius patri sit utilis.

Q. De quibus bonis filiusfamilias tenetur facere restitutionem?

R. Teneri de bonis castrensibus, vel quasi, vel si ea non habeat, tenetur in divisione haereditatis cum cohaeredibus computare in suam partem, quae surripuit, nisi certo constet, hos tantundem surripuisse, vel nisi pater expresse, aut tacite condonavit. Antoine, aliique.

Q. Daturne casus, in quo filius peccat, et non tenetur ad restitutionem, surripiendo a patre?

R. Datur, et est, quando est solus, et non sunt alii haeredes, et consumpsit, quod abstulit, nec habet, unde hic, et nunc restituat.

Q. Tenenturne famuli surripientes a dominis aliquid, ad restitutionem?

R. Vel moderate *ad proprium usum* surripiunt ex exculentis, et poculentis ordinariis, scientibus ipsis dominis, et non reclamantibus, et non tenentur. Si vero surripiunt nescientibus dominis, sive in parva, sive in magna quantitate, tenentur restituere.

CAPUT II.

De Injuriis contra famam, et honorem, per detractionem, calumniam, et contumeliam, et de necessaria restitutione.

Q. Quid est detractio?

R. Est injusta ademptio, seu laesio, vel imminutio bonae famae alterius in ejus absentia. Antoin.

Q. Quid est contumelia?

R. Est injusta inhonoratio personae praesentis, seu laesio honoris alterius sine justa causa, et auctoritate coram eo facta, sive dictis, sive factis.

Q. Quid est calumnia?

R. Est falsi criminis, aut defectus impositio. Unde est species detractionis omnium gravissima ex genere suo, cum superaddat detractioni generice sumptae mendacium perniciosum. Antoine, aliique.

Q. Num inter se differunt detractio, ac contumelia?

R. Maxime, et I. ratione objecti, quatenus prima laeditur fama, secunda honor. II. Ratione diversi modi, quatenus, prima, veluti furtum fit in occultum, et contra absentem, secunda, veluti rapina fieri solet in manifesto contra praesentem. In quo est advertendum, quod possit haberi detractio contra praesentem, uti si quis objiciat alicui vitium occultum coram pluribus audientibus: sicuti etiam potest haberi contra absentem contumelia, uti si imago alicujus conculcetur.

Q. Quid est fama, et quid est honor?

R. Fama, est excellentiae alterius existimatio. Honor est alienae excellentiae animo conceptae testificatio. Ita D. Thom. 2. 2. q. 103. art. 1. Ubi nota, quod differt a laude; nam laus fit solis verbis, vel scriptis, honor vero etiam aliis modis, v. g. positione statuae etc.

Q. Quaenam differentia intercedit inter detractionem, susurrationem, et irrisionem?

R. Haec est, nam prima tendit ad denigrandam famam, secunda ad tollendam amicitiam, cum sit verbum inter amicos seminans discordias. Tertia tendit ad imponendum pudorem, et verecundiam, cum sit verborum ludus de Proximi defectibus.

Q. Quomodo dividitur detractio?

R. I. Dividitur, in eam, ob quam delictum occultum, sed verum manifestatur, quae dicitur diffamatio; et in eam, per quam delictum falsum alicui imponitur, quae dicitur infamatio, quae graviorem injuriam continet; nam pernicioso mendacio famam alterius detrahit non solum possessione, sed etiam quasi dominio famae illum expoliat: ille vero, qui occultum de-

lictum, sed verum manifestat, tantum possessione famae illum expoliat.

Dividitur II. In directam, et indirectam. *Directa* committi potest quadruplici modo, qui in hoc continentur versiculo.

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens:

Imponens habetur, quando quis falsum crimen alteri imponit. Augens, quando quis verum crimen amplificat. Manifestans, quando quis occultum crimen detegit. In mala vertens, quando quis sinistre, seu in malam partem interpretatur factum alterius.

Indirecta, etiam quadruplici modo committi potest et continetur in hoc alio versiculo:

Qui negat, aut reticet, minuit, laudatque remisse.

Qui negat habetur, quando quis negat recta facta alterius. Reticet, quando quis malitiose silet, ubi silentium aequivalet confessioni defectus Proximi. Minuit, quando recta facta extenuat. Laudatque remisse, quando quis frigide laudat Proximum suum.

III. Dividitur in formalem, et materialem. *Formalis* est illa, quae fit ex intentione alienam famam denegandi. *Materialis* est illa quae fit ex animi levitate, et sine directo nocendi proposito. Sed utraque est peccatum grave ex genere suo contra justitiam commutativam; quandoquidem ad damnum injuste inferendum, et ad peccatum sufficit voluntarium indirectum. Verumtamen dicendum est quod potest adjungi cum detractione materiali imperfectio talis voluntarii, et advertentiae, ut videatur excusare a gravitate peccati. Sed in tali casu prudens Confessarius interrogabit, utrum odium, nocendive voluntatem gesserit adversus personam, cui detraxit.

Q. An detractio, et contumelia sint peccata gravia?

R. Ex genere suo esse peccata gravia, quia per detractionem, et contumeliam injuste laeditur Proximus in fama, et in honore, quae sunt bona divitiis praestantiora, uti patet ex Proverb. 22. *Melius est bonum nomen quam divitiae multae.* Hinc si furtum ex genere suo est grave peccatum multo magis detractio, et contumelia. Ita communiter. Quod est dicendum, etiam de susurratione, et irrisione; nam per ista etiam gravis injuria Proximo fit. De susurratione, patet ex illo Eccl. 28.: *Vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittit inimicitiam.* Dixi *ex genere suo*, quia ratione parvitatis materiae potest esse venialis, nisi fiat ex intentione graviter nocendi, vel praevideatur allatura Proximo gravem dolorem; nam tunc esset peccatum grave, quia procedit ex intentione graviter iniqua.

Q. Narratio defectus venialis estne semper peccatum veniale?

R. Minime, nam potest dari casus, in quo quis manifestat levem defectum de quadam persona, et peccat graviter, quia multum laeditur fama, vel honor, vel grave patitur damnum per hujusmodi narrationem, uti si dicatur de Religioso bonae famae quod habet consuetudinem mentiendi, et proinde contemnitur, et excluditur a beneficio. Et e contrario potest dari casus, in quo habetur defectus mortalis narratio, et tamen detractio est venialis, quia non laeditur notabiliter fama, neque damnum notabile oriatur, uti si dicatur de Milite *eum commisisse duellum* etc. solent enim milites de hoc gloriari. Antoine.

Ex quibus colligitur, quod gravitas, vel levitas materiae detractionis praecipue spectanda est relate ad personam laesam, et ejus famam, quae

laeditur. Idem dic pro contumelia, irrisione, et susurratione. Ex dictis inferes.

I. Mortaliter peccare, qui dicit de quibusdam personis in munere, vel statu majorem perfectionem exigente constitutis, v. g. Episcopo, Religioso etc., quod habeat consuetudinem alicujus peccati venialis sit vanus, iracundus etc., quia eorum fama graviter diminuitur.

II. Esse veniale narrare defectus naturales involuntarios Proximi; nempe, quod sit levis, exigui, et obtusi ingenii. At si fama, vel honor graviter laedetur ex tali narratione, vel graviter sit contemnendus ille, cui detrahitur, tunc mortale est, quia gravis inferetur injuria. Idem dicas si grave damnum inde proveniat personae, de qua detrahitur. Layman, aliique.

III. Graviter peccare, qui verbis generalibus alicui detrahit, v. g. si dicat: *se scire de illo*, *quod nemo suspicatur*, vel *illum non esse*, *ut alii illum existimant etc.*, quia tunc graviter laeditur ejus fama, quia talibus verbis obscuris gravia iuesse, auditores suspicantur. Ita communiter.

IV. Graviter peccare, qui detegit crimen alicujus occultum grave, non nominando personam, sed solum communitatem, ex qua est, vel statum, vel familiam, et grave damnum in fama, vel bonis provenit communitati, statui, vel familiae, quia tunc gravis infamia, et injuria illi inferetur. Idem dicendum, si quis dicat Civitatem aliquam esse plenam adulteris, usurariis etc., nisi haec iufamia publica sit. Ita Layman, Antoine, aliique.

Q. Detractio, et contumelia sunt ne peccata diversae speciei?

R. Maxime ob laesionem diversarum honestatum, nam per contumeliam honor, per detractionem vero fama laeditur, et qui alicui detrahendo plura delicta ejus occulta manifestat, scilicet adulterium, furtum, et homicidium, tria peccata committit, licet enim objectum peccati unum idemque videatur, nempe famae alienae diminutio, quia tamen diverso in genere laeditur, multiplex numero peccatum continetur, equidem tam multiplex, quam iu diverso genere laeditur fama aliena.

Q. Num semper sit illicita detractio; ita ut nullus casus detur, in quo sit licita?

R. Vel loquimur de illa, per quam imponitur delictum falsum, et dico semper esse illicitam, quia semper continet perniciosum mendacium prohibitum directe negativo illo praecepto Decalogi: *Non dices falsum testimonium.* Vel loquimur de illa, per quam manifestatur delictum alicujus occultum, sed verum, et dico ob aliquas causas, esse licitam.

Q. Quaenam sunt causae, per quas licitum est manifestare delictum alicujus verum, sed occultum?

R. Esse plures, et I. est quando hoc requiritur ad petendum consilium, vel auxilium a viro prudente. II. Ad avertendum grave damnum sive spirituale, sive temporale, tum proprium, tum Communitatis, tum privatae personae innocentis, quia bonum proprium vel communitatis, aut privatum innocentis, praeferri debet bono privato nocentis. III. Ob bonum spirituale delinquentis uti si fiat Superiori, Parentibus, servato, quantum potest, ordine fraternae caritatis, seu correctionis. Layman.

Not. Serio advertendum, ut quantum fieri possit, in his casibus curetur existimatio Proximi, cujus delictum detegitur, et accidat manifestatio cum minima, quae possibilis sit, jactura alienae famae.

Q. Quid si testator reliquit dotem alicui virgini dandam, et Berta illam petit, quae publico existimatur virgo, sed tu scis esse corruptam; num liceat tibi hoc revelare, ut dos detur alteri?

R. Minime, quia dum Berta dotem petit, nulla infertur injuria, quia cum publice habeatur virgo, omnibus gaudet privilegiis virginum, adeoque, et petere dotem potest, tamquam virgo. Neque alia fuit mens testatoris, quam ut dos daretur puellae, quae publice censeretur virgo, et casta.

Unde discrimen est inter pauperem simulatum, et virginem simulatam, quia simulatio pauperis est injusta, et perniciosa; at puella habet jus simulandi, seu potius suum dissimulandi defectum, quamdiu bonam famam publice retinet. Idem dicendum si relicta sit eleemosyna distribuenda pauperibus bonae, et honestae vitae: id intelligitur de iis, qui nulla laborant infamia; quare occultum crimen ejus, qui hanc eleemosynam petit, revelari non potest.

Q. An possit quis absque peccato manifestare delictum alterius occultum sine justa causa uni viro prudenti, quem probe scit non evulgaturum?

R. Minime, quia aegrius fertur apud virum unum prudentem diffamari, quam apud plures infimae sortis, quod patet ex D. Thom. 2. 2. q. 73. art. 1. ad 2. ibi: *Etiamsi uni soli aliquis de absente malum dicat, corrumpit non in toto, sed in parte.*

Q. Num peccet graviter, qui occultum alicujus crimen, quod infamiam fert, sed ab aliis audivisse, vel legisse in quadam epistola narrat absque propria confirmatione, et proposito nocendi?

R. Maxime, quia cooperatur ad laesionem famae alterius: verum si justa cum causa faciat non peccat, ut dictum est.

Q. Num sit licitum detegere delictum publicum, ubi non est publicum?

Ante resp. not.: Crimen dicitur publicum tripliciter, scilicet I. Publicitate juris, quae habetur per publicam judicis sententiam, vel confessionem rei ante Judicem factam; vel per legitimum testimonium testium. II. Publicitate facti, quae habetur, quando delictum fuit commissum coram pluribus, ita ut nulla tergiversatione celari possit, nec ullo juris suffragio excusari. III. Publicitate famae, quae habetur, quando fama criminis ex sufficientibus indiciis orta, pervenit ad majorem partem Communitatis, Civitatis, Pagi etc. His positis:

R. I. Delictum publicum publicitate juris detegere, non esse peccatum contra justitiam, quando publicitas haec habetur per Judicis sententiam, quia per hanc sententiam reus privatur jure ad famam in omni loco, quo jus Judex habet. Dixi *non esse peccatum grave contra justitiam*, quia potest dari casus, in quo iste talis peccat graviter contra caritatem, puta, si quis manifestat delictum alicujus publicum per Judicis sententiam absque justa causa in eo loco, quo fama non erat illud perlatura, quia sine justa causa infertur grave malum Proximo. Ita Lessius, asserens hanc opinionem esse communem.

R. II. Delictum publicum per propriam confessionem delinquentis factam coram Judice, detegere in loco, quo non facile perveniret ejus notitia, esse peccatum mortale contra justitiam, quia reus adhuc retinet jus ad famam apud populum illum, cum nondum sit privatus eo jure in criminis

poenam per auctoritatem publicam. Est communis sententia, teste Layman.

R. III. Delictum publicum publicitate facti, vel famae, detegere aliis ex eodem loco, vel ex eadem Communitate, non esse peccatum saltem grave, quia ibi censetur jure suo ad famam spoliatus criminosus; detegere vero in loco, ubi non est publicum, probabilius juxta multos esse peccatum grave contra justitiam, quia auctor criminis in eo alio loco illaesam habet famam. Ita Tolet., Sot., Molin., aliique, contra nonnullos alios contrarium sentientes.

Q. An in bonis famae licita sit compensatio; ita ut possit quis falsum crimen imponere suo infamatori?

R. Minime, et peccat contra justitiam, qui falsum crimen imponit calumniatori ad suam famam tuendam: quia est medium intrinsece malum, cum sit mendacium perniciosum, ac injustum in re gravi (1).

Q. Estne licitum detegere verum delictum, sed occultum illius, qui mihi falsum crimen imposuit, ad defendendam famam?

R. Vel adest alia via defendendi famam suam, vel honorem, et tunc non est licitum, quia non est licitum malum pro malo reddere, et esset unice vindicta detegere delictum illius. Vel non adest alia via, et licitum est, dummodo non fiat praecise ad compensandam famam suam, sed ad avertendum grave damnum, uti ad labefactandum in judicio testimonium infamatoris. Ratio est, quia quod fit, fit ad impediendum grave damnum suum, dummodo tamen non plus loquatur, quam necessitas exigit.

Q. An manifestare crimen falsum, de quo aliquis per injuriam est infamatus, sit peccatum mortale?

R. Esse peccatum mortale contra justitiam aliis illud manifestare, quia innocentem infamare, per se malum, et injustum est semper. Hinc non tantum peccat, qui primo infamiam infert, sed qui latius eam diffundit. Ita communiter.

Q. Num infamis de uno crimine possit absque peccato de aliis infamari?

R. Vel alia crimina sunt leviora, et conjuncta cum illo, de quo est infamatus, et cum justa causa, et non peccat neque graviter, neque leviter. Vel non sunt conjuncta, aut sunt atrociora crimina, quam illud, de quo est infamatus, et tunc peccat graviter contra justitiam, quia infert ei novam, et gravem infamiam. Hinc si quis dicat de ebrioso, quod sit in contractibus usurarius, sit uxori infidelis etc. graviter peccat.

Q. Quid est libellus famosus?

R. Est chartula quaedam in quocumque loco reperta, ad alterius infamiam scripta, vel picta, uti colligitur ex L. unic. C. de libell. famos. et Canon. *Si quis inventi* caus. 5. q. 1. Hinc libellus famosus potest fieri, vel scriptura, vel pictura.

Nomine *chartulae* veniunt nedum scripturae, sed etiam carmina, epi-

(1) Id etiam patet ex Prop. duabus ab Innoc. XI. proscriptis; quarum prima est 43.: *Quidni nonnisi veniale sit, detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?* Secunda est 44.: *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum alicui, ut suam justitiam, et honorem defendat et si hoc non est probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.*

grammata, et similes cantiones in detractionem famae alterius compositae. Ursaya Instit. Criminal. lib. 2. tit. 9. n. 73. Nomine, et appellatione *picturae* veniunt, nedum picturae obscoenae, et turpes in alterius injuriam, et infamiam factae, sed etiam stercorationes factae, seu appositae in portis, fenestris, et omnes turpitudines, et multo magis cornua ibidem in alterius injuriam, et infamiam affixa. Clarus in praxi criminali §. fin., q. 68. Vid. si lubet, Ursaya loc. cit.

Q. Quaedam conditiones requiruntur ad verum libellum famosum constituendum?

R. Hae requiruntur. I. Ut occultetur nomen Libellantis, id est, quod Auctor non exprimat nomen suum, dict. L. unic. C. de famos. libel. II. Ut exprimatur in illo nomen libellati, seu injuriati, nisi tamen aliunde constet, quod de eo Auctor loqui voluit, Farinac. q. 265. III. Ut publicetur libellus famosus, est enim de substantia libelli famosi, quod ex eo sequatur diffamatio, quae sine publicatione non datur IV. Ut interveniat dolus; quia si aliquis non animo injuriam inferendi, sed vel simplicitatem, vel per jocum libellum componat, et publicet, vel libidinis motivo cantiones canat, non erit reus libelli famosi, Ursaya loc. cit., sed alius peccati. V. Ut contineatur in libello, non solum contumelia, sed et simul delictum aliquod considerabile, quia si contineret solum contumeliam, quae etiam peccatum est, non libellus famosus, sed injuria in scriptis dicenda esset; Ursaya loc. cit. Vid. Mor. in prax. Crimin.

Not. Hae supradictae conditiones debent cumulative concurrere ad hoc, ut quis dicatur reus libelli famosi, quia si una ex his deficiat, deficit nomen, et crimen libelli famosi, et remanet solum crimen, et actio injuriarum. Carpzov. in praxi Crimin. q. 98. n. 50.

Q. Qui legit tales libellos, vel non lacerat, num peccet?

R. Maxime, graviter, vel leviter, prout est materia, quia idem est legere libellum illum, ac detractorem audire, quod est contra jus naturae.

Q. Num ille, qui condit libellum famosum, incidat in aliquam poenam?

R. De Jure Canonico incidit in excommunicationem ipso facto Pontifici reservatam, si condit libellum famosum contra Pontificem vel Cardinalem, vel contra aliquam Communitatem Religiosorum Mendicantium. Bulla Pii V. incipiens: *Romani Pontificis providentia*, et Constitut. Alexand. IV. *Ex alto.*

Not. In eamdem excommunicationem non incurrit conficiens libellum famosum contra privatum Religiosum, ejus personam tantum infamando, quia Constitutiones Apostolicae respiciunt favorem Religionis in communi, non autem alicujus Religiosi in particulari Ursaya loc. cit.

De Jure Civili, qui condit libellum famosum efficitur infamis, et intestabilis, L. *Ob carmen* D. de testibus, et L. *Lex Cornelia*, §. *si quis* D. de injur., et aliquando fustigantur, aliquando ad triremes transmittuntur: aliquando morte puniuntur L. unic. C. de libell. famos., et in eamdem poenam incidunt mandantes, cooperantes, et consulentes fieri libellum famosum, quia isti concurrunt in genere causae efficientis, et dicuntur illos componere, dict. L. *Lex Cornelia* D. de injur. Et eadem poena puniuntur invenientes libellum famosum, et illum non lacerantes, nec

comburentes, sed aliis manifestantes, dict. L. unic. C. de famos. libell. (1).

Q. Quot peccata committunt deponentes falsum in judicio, et num in aliquam poenam incurrant?

R. Peccant I. contra justitiam legalem. II. contra justitiam commutativam, si adest damnum tertii. III. contra Religionem, si adsit juramentum, et IV. contra veracitatem. Si vero falsum deponant in quavis Curia, seu Tribunali Civitatis Neapolitanae, vel ejus Dioecesis, et adest damnum grave tertii, quod damnum extenditur pro pauperibus ad decem aureos, et ad 50. pro divitibus, incurrunt in casum reservatum cum excommunicatione, ut patet ex 6. casu reservato cum excommunicatione. In quam poenam incurrunt etiam consulentes, mandantes, auxilium praestantes. Incurrunt etiam in eamdem poenam, etiamsi nullum damnum adsit, qui falsum impedimentum deponunt in Curia Neapolitana circa causam matrimonialem, et qui testimonium faciunt in patrimonio fictitio pro sacris ordinibus.

Q. Num testes falsum deponentes absque juramento incurrant hunc casum?

R. Minime, quia deficit forma, et substantia depositionis; nam testes non probant, nisi sint jurati, Cap. *Si nuper* de testib.

Q. An peccet, qui detractorem audit?

R. Peccare graviter, et contra caritatem, et contra justitiam, quando expresse, vel tacite excitat, inducit, vel movet detractorem ad detrahendum; peccat contra caritatem, ratione inductionis ad peccatum, peccat contra justitiam, quia est moralis causa injustae detractionis. Quod patet ex D. Thom. 2. 2. q. 73. art. 4., ibi: *Si quis detractiones audiat absque resistentia, videtur detractori consentire, unde fit particeps peccati ejus, et siquidem inducit eum ad detrahendum, vel placet saltem ei detractio propter odium ejus, cui detrahitur, non minus peccat, quam detrahens, et quandoque magis.*

Q. Num peccat, qui neque excitat, neque movet ad detrahendum, sed tantum cum possit impedire, non impedit sive expresse, sive tacite, ut discedendo, sermonem avertendo, vultum tristem exhibendo etc.

R. Supposita gravitate materiae, peccare graviter, quia ex lege caritatis unusquisque sub gravi tenetur impedire grave damnum Proximi, quanpo absque sui incommodo potest. Ita DD. communiter. In quo est advertendum juxta D. Thom. Less. Lugo, aliosque, quod superior peccat contra justitiam, quando non impedit, neque efficit, aut curat, ut subditi cessent a detractione: quia Superior tenetur ex officio impedire; ne subditi alios injuste laedant.

Q. Num dentur casus, in quibus non impedit quis detractorem a gravi detractione, et non peccat?

R. Maxime, et I. Est quando impedire idem est, ac excitare detractorem ad majorem detractionem. II. Quando non est moraliter certum, quod

(1) Jure novissimo Cod. LL. Poen. art. 366. sancitum libelli famosi reum tum carceri mancipandum a primo ad tertium gradum, tum pecuniaria poena mulctandum. Quod vero spectat ad alias poenas in hujusmodi reos pro diversa criminis ratione infligendas, videsis art. 360., 370, et 468.

loquens loquatur injuste, at de gravi crimine occulto. III. Quando judicat detrahentem habere justam causam, scilicet, ut consilium petat, ut utiliter aliquem moneat. IV. Quando prudenter putat monitionem non fore utilem ; quia caritas non obligat cum gravi incommodo sine necessitate , et utilitate. Antoine.

Q. Estne grave peccatum detrahere defunctum in re gravi ?

R. Maxime , quia etiam defunctus retinet post mortem jus ad famam , imo magis praevalet fama post mortem, cum amplius defunctus illam adquirere nequeat. Hinc si quis detraxerit de aliquo, qui est mortuus, etiam famam tenetur restituere ei.

Q. An peccat, qui seipsum infamat ?

R. Regulariter loquendo sine justa causa, puta ad adquirendam humilitatem, ad reprimendam superbiam etc. , peccare leviter peccato prodigalitatis , quia homo est veluti dominus suae famae. Ita D. Thom. loc. cit. , Antoine.

Dixi *regulariter loquendo* , quia dantur casus , in quibus peccat graviter , et I. Est , quando jactat se de crimine mortali in eo delectando. II. Quando se infamando , affert alteri scandalum , vel grave nocumentum. Hinc hoc non licet Episcopo, Praelato , Parocho , aliis, qui praesunt aliorum regimini. Ita D. Thom. Antoine, Layman, ceterique.

Q. Num adest obligatio restituendi famam , seu se retractandi apud eos, coram quibus alteri injuria detractum fuit, vel apud quos criminis infamia pervenerit ?

R. Maxime, ita ut peccet graviter, qui non restituit famam alteri ablatam , sive fama sit ablata per impositionem delicti falsi , sive per manifestationem delicti occulti , sed veri. Ita tamen, quod ille, qui abstulit famam primo modo, tenetur retractare quod dixit, dicendo se falsum dixisse, quando alia via non potest aliorum falsam opinionem avertere, quin juxta Bonacin., Salmantic., aliosque debet addere juramentum , si opus sit: ille vero, qui abstulit ob manifestationem delicti occulti, sed veri tenetur dicere , se male dixisse, vel quod injuste eum infamavit.

Not. fama integre restitui debet apud eos omnes, apud quos ablata fuit. nam justitia exigit , ut damnum integre resarciatur, atque ut fiat restitutio ad aequalitatem , ut injustitia tollatur. Hinc, qui publice infamavit, tenetur famam publice restituere, et hoc verum est etiamsi sit ipse infamandus. Praeterea , qui detraxit Proximo suo , tenetur ex justitia reparare famam non solum apud eos omnes, apud quos detraxit , et famam abstulit, sed etiam apud alios omnes, ad quos pervenit criminis infamia.

Q. Num detractor teneatur resarcire damna causata Proximo per suam detractionem, sive infamando , sive diffamando ?

R. Maxime , quia ipse fuit injusta causa damnorum, quae Proximo obveniunt , ideoque omnia ipsi detractori imputantur. Hinc si quis publicet sine justa causa puellae turpitudinem , ob quam illa competentes nuptias non invenit, tenetur ad damna juxta spem , quam illa habebat. Ita Bonac., Layman. , aliique , qui docent, hanc obligationem compensandi damna ex detractione orta , transire ad haeredes utpote realem , obligationem vero compensandi famam non transire ad heredes utpote obligationem personalem detractoris defuncti.

Q. An ille, qui infamiam Proximi injuste irrogatam nequit tollere, teneatur eam pecunia compensare?

R. Litigant DD., nam aliqui negant, quia bona superioris ordinis nequeunt restitui per bona inferioris ordinis, nam aliter non haberetur aequalitas quam justitia commutativa postulat. Excipiunt tamen, si Judex damnavit infamatorem ad poenam pecuniariam, quia tunc omnes fatentur teneri. Alii autem cum D. Thoma 2. 2. q. 62. art. 2. ad 1. adfirmant; quia justitiae commutativae est, non solum reddere justum, quatenus aequivalens est, sed etiam quantum possibile est, sive in eodem, sive in diverso genere. Ubi advertit Lessius, quod hoc sit aequitati maxime consentaneum, quando infamatus pauper est, licet prior sententia videatur probabilior, excepta tamen sententia Judicis, et conventione inter infamantem, et infamatum de pecunia praestanda.

Q. Qui injuste aliquem accusavit, et propter talem injustam accusationem damnatur ad mortem, teneturne falsam accusationem detegere cum periculo vitae suae?

R. Maxime, quia in pari causa melior est conditio innocentis, quam nocentis, modo tamen accusationis manifestatio sit profutura ad innocentem liberandum; nam nemo obligatur ad opus inutile cum suo gravissimo incommodo. Ita DD. communiter.

Q. Ex quibus causis potest quis excusari a restitutione famae?

R. Pluribus de causis, et I. Condonatione facta ab infamato, modo infamia non redundet in alios, puta Conventum, Religionem, Familiam etc., modo fama illius, cui fuerat detractus, non sit necessaria ad bonam, et rectam muneris sui administrationem, aut non cedat infamia in damnum tertii, in quibus casibus condonatio fieri non potest, quia licet infamatus sit veluti dominus suae famae, non potest tamen de illa disponere cum aliorum detrimento. II. Recuperatione famae adquisitae sive testimonio virorum proborum, sive Judicis sententia, quia tunc ablatum est damnum: calumniator tamen semper tenetur revocare calumniam, etiamsi intercesserit sententia Judicis. Vide Antoine. III. Impossibilitate sive physica, sive morali; quia ad impossibile nemo tenetur. IV. Oblivione quia tunc jam infamia deleta est, ideoque ipsa injuria ablata. V. Juxta multos quando delictum alia via factum est notorium; quia jam amisit jus ad famam. VI. Compensatione, scilicet, si duo mutuo se infamarunt, et infamia utriusque aequalis est, si unus nolit famam alteri restituere, alter non tenetur ad restitutionem, modo infamia prioris non redundet in alios, quia ex Cap. ult. de adult. habetur: *paria delicta, compensatione mutua tolluntur*. Layman, Antoine. At in hoc postremo casu probabilior est sententia Navarri, aliorumque edocentium per infamiam reciprocam non tolli obligationem restituendi famam alienam, licet contrarium accidat in aliis debitis.

Not. si restitutio famae nequit fieri sine periculo vitae infamatoris, quae judicio prudentum praestat fama infamati dicitur restitutio moraliter impossibilis; adeoque non obligat, cum laesus tunc sit irrationabiliter invitus. Si tamen ex sua calumnia impendeat infamato, aut aliis damnum grave in spiritualibus, vel periculum vitae, vel grande malum publicum, tenetur calumniator cum periculo vitae famam alteri restituere; nam ista damna aequivalent vitae infamatoris. Idem dicendum, si jactura famae, vel aliorum

bonorum amissio ex infamia secutura tanti valeat ex circumstantiis, quanti jactura vitae suae; nam quisque tenetur damnum injuste datum resarcire cum aequali, vel paulo majori suo detrimento. Et a fortiori in tali casu famam restituere tenetur cum jactura bonorum omnium. Less., Layman, Antoine, aliique.

CAPUT III.

De injuriis contra famam, et honorem per dubitationem temerariam, judicium, suspicionem, et secreti manifestationem, et de necessaria restitutione.

Q. Quid est judicium?

R. Est assensus mentis sine formidine de opposito, et dicitur judicium firmum: si vero fit cum formidine de opposito, dicitur opinio.

Q. Quotuplici modo accipi potest judicium?

R. Duplici modo, vel uti prudens, quando scilicet nititur sufficientibus indiciis, seu rationibus, vel uti temerarium, quando assensus mentis non nititur validis fundamentis ad judicandum, sed inanibus conjecturis, et levibus rationibus. In quo est advertendum, quod majora indicia requirantur ad judicandum, quam ad suspicandum, sicut et majora ad suspicandum, quam ad dubitandum, cum majus sit suspicari, quam dubitare, et plus judicare, quam suspicari. Ita Layman, aliique.

Q. Ut judicium temerarium sit peccatum grave de malo Proximi, quid requiritur?

R. Requiritur, ut fiat de materia graviter mala, ut fiat judicium certum; ut judicium certum, fiat ex levibus conjecturis, et ut fiat cum temeritatis advertentia.

Q. Cui virtuti opponitur judicium temerarium?

R. Virtuti justitiae, ita ut qui temere judicat Proximum improbum in materia gravi, graviter peccat contra justitiam, ut patet ex illo Matth. 7.: *Nolite judicare, ut non judicemini; in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini, et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Patet etiam ex ratione; nam unusquisque habet jus ad bonam sui existimationem, seu famam, donec suum crimen agnoscatur, juxta illud: *Quisque praesumendus est bonus, donec demonstretur malus.* Ita communiter cum D. Thoma.

Q. Quid est suspicio?

R. Est inclinatio mentis ad unam partem, ita tamen, ut non omnino assentiamur. Quae si fiat ex congruentibus rationibus, dicitur prudens, si fiat ex levibus, et frivolis rationibus, dicitur temeraria.

Q. Quid est dubitatio?

R. Est suspensio intellectus inter assensum, et dissensum. Quae si fiat ex sufficientibus rationibus, dicitur prudens: si ex levibus, et inanibus momentis, dicitur temeraria.

Q. Num temere dubitare vel suspicari de Proximo sit peccatum grave?

R. Ex genere suo esse leve quia per suspicionem, et dubitationem fama parum laeditur. D. Thom. 2. 2. q. 60. art. 3., Cajet., Layman, aliique. Dixi *ex genere suo*, nam potest dari casus; in quo est mortale; ut

si quis suspicatur grave malum, valde enorme, et extraordinarium ex levibus indiciis de persona honesta, puta si de probo viro ex levi fundamento suspicaretur esse haereticum etc., quia aegrius ferunt hujusmodi suspiciones homines, quam certum judicium de aliis criminibus ordinariis.

Not. Si suspicio, vel dubitatio temeraria non sit tantum animo retenta, sed externetur aliquo modo, aliis significando vitam Proximi, de quo suspicaris, inquirendo, suffragium denegando electionis, mortalis injuria infertur Proximo, si materia gravis sit, ideoque peccatum erit grave Less., Layman.

Q. Quomodo accipenda est ista Regula Juris 8. in VI. Qui semel malus, semper praesumitur malus esse?

R. Accipiendam esse in eodem genere delicti, et quamdiu ex indiciis emendatio colligi non potest, ut explicat Glossa ibid., praeterea quando agitur de cavendo incommodo, sive proprio sive alieno, unde marito semel saevienti in uxorem, non est reddenda uxor ob saevitiam digressa nisi constet de suae vitae emendatione. Semel perjurius non est admittendus ad novum juramentum: quin hoc est speciale de perjuro, quod semel perjurus, licet emendatus, non admittatur denuo, cap. *Testimonium* de testib.

Q. Quid est secretum, et quotuplex?

R. Est manifestatio alicujus rei alteri clam facta cum obligatione non revelandi, usque dum non perveniat ad aliorum notitiam. Triplex est, naturale, promissum, et commissum. *Naturale* habetur, quando res ex sua natura indiget occultatione, *Promissum*, quando res licet possit manifestari, promittitur tamen occultatio. *Commissum*, quando notitiam alicujus rei alteri communicatur cum obligatione occultandi.

Q. Num revelare secretum ex sua natura sit peccatum grave?

R. Esse peccatum grave contra justitiam, quando ex illius revelatione graviter laeditur is, cujus est secretum, aut aliquod damnum in fama vel in fortuna, vel in honore, vel in bonis ei eveniat, ita ut teneatur ad restitutionem frangens hoc secretum, quando ob revelationem secreti evenit alteri damnum, quia ipse per injustam revelationem secreti fuit causa damni, hinc si quis casu, vel industria noverit, ubi aliquis teneat thesaurum, et hoc incaute aliquibus revelat, unde sequitur, quod surripiatur, ad restitutionem tenetur. Ita Salmantic. hanc sententiam esse communem asserentes.

Q. Quid dicendum de eo, qui revelat secretum vi tormentorum, vel mortis, alterius gravis damni?

R. Non peccare, quia non tenetur cum tanto incommodo hoc secretum celare, modo non cedat in damnum pubblicum; nam tunc unusquisque mortem subire tenetur ad damnum communitatis evitandum. Hinc miles tenetur etiam cum periculo mortis servare secretum, quando manifestatio illius cedit in damnum communitatis. Ita Sanchez, Salmantic., aliique. Qui adjungunt, modo quis non promiserit etiam cum tanto incommodo servaturum secretum, et cum vitae discrimine, nam talis promissio objectum honestum habet; adeoque servanda est.

A fortiori si quis notitiam secreti per vim, aut fraudem consecuturus sit, ob metum tormentorum, vel mortis, secretum revelare non potest, si alteri ex revelatione aequale periculum immineat; quia qui secreti cognitionem injuste adquisivit, is tenetur secretum supprimere, et taliter se gerere, ac

si non scivisset, aliter manifestando continuabit, et augebit injuriam. Ita cit. DD.

Q. Num manifestare secretum sit peccatum per se grave, quando quis est legitime interrogatus a Judice?

R. Minime, quia per secretum ipse est obligatus ad non loquendum, quoties licite fieri possit: hinc si quis delictum secretum cognoverit, et legitime est interrogatus a Judice, tenetur illud manifestare, etiamsi fuerit secretum cum juramento promissum, quia non se obligavisse censetur ad rem illicitam, et juramentum non est vinculum iniquitatis. Ita Salmanticenses, Sanchez aliique.

Q. Ex quotuplici capite quis excusatur a peccato mortali, aperiendo secretum sibi commissum?

R. Ex multiplici. Et I. Ratione parvitatis materiae. II. Ratione imperfectae advertentiae. III. Ratione justae causae, ob quam quis etiam a veniale excusatur. Hinc advertendum, quod justa causa sit bonum spirituale, vel temporale, magni momenti, tum illius, qui commisit secretum, tum communitatis, tum etiam innocentis, bonum enim publicum, vel jus innocentis, ad cujus defensionem revelatur secretum, praevalet juri quod habet alter ad secretum, et obligatio ad servandum secretum censetur promissa, modo nulla ex praedictis conditionibus intercedat.

Ex his inferas I. Graviter peccare, supposita gravitate materiae (si scilicet arcanum sit gravis momenti, vel inde grave damnum Proximi, aut gravis discordia sequi potest) eum, qui Proximi secretum explorat, v. g. auscultandò ad januam, literas aperiendo etc. Item Superiores, Consiliarios, Medicos, Advocatos, imo Amicos, quibus commissum, vel notum est secretum, illud revelantes, et si damna oriantur, teneri ad restitutionem: quin et omnes alios ab altero alienum secretum accipientes, etenim isti etiam tenentur ad secretum ex tacita conventione.

II. Non solum quis non tenetur ad secretum, verum etiam tenetur patefacere eos qui falsa dogmata occulte spargunt, vel aliquod malum moliuntur contra bonum commune, vel contra etiam privatam personam, etiamsi juraverit non revelaturum, nam juramentum illud, utpote contra obligationem naturalem invalidum fuit, et illicitum.

III. Si quis occulto impedimento obstrictus a matrimonio revocari non possit, nisi, canonice denuntietur, licita erit denuntiatio secreti ob Sacramenti reverentiam, et peccatum evitandum.

CAPUT IV.

De Obligatione restitutionis ratione homicidii, mutilationis, etc.

Q. Num homicida, vel mutilator ad restitutionem teneatur?

R. Pro vita hominis liberi praecise, vel mutilatione, vel cicatricis deformitate non teneri restituere, cum ista sint bona altioris ordinis, quae pecunia aestimari non possunt, *liberum enim corpus nullam recipit aestimationem.* L. ult. D. de his, qui effuderint etc.

Dixi, *pro vita, vel mutilatione* etc., quia si laesus sit servus alienus, cum hic pretio aestimabilis sit, pro ejus vita, vel mutilatione restituendum

est domino, quantum vendi poterat. Dixi, *pracise pro vita, vel mutilatione*; quia ratione damni ex illis illati restituere tenetur totum illud damnum, quod ex vulnere, vel morte secutum est, ut patet ex Exod. 21. Idem habetur ex cit. L. ult. D. de his qui effuderint etc. ubi dicitur: *Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve erit, laesum fuerit, Judex computat mercedes Medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt, praeterea operas, quibus cavit, et cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem, aut deformitatis nulla fit aestimatio.* Ex quibus colligitur, quod laesor teneatur solvere integras impensas pro laesi curatione factas, compensare omne lucrum cessans, et omnia damna realia ex homicidio, mutilatione, vel laesione secuta; quia ipse fuit injusta causa tot damnorum. Alii tamen aliter sentiunt, asserentes ad restitutionem pro vita, ac mutilatione quemlibet laedentem teneri arbitrio prudentis, quia si restitutio fieri non potest, prout debet, facienda est, prout potest.

Q. An sit restituendum illud lucrum, quod probabiliter sperabatur, si propter homicidium, mutilationem etc. cessaverit?

R. Maxime, exceptis expensis, quas ipse consumpturus erat, si vixisset, aut sanus fuisset, quod lucrum quidem cum posset multipliciter impediri, non valet, sicut lucrum in re. Hinc non est restituendum, quantum laesus lucraturus erat, cum sit incertum, et variis modis impediri possit, sed quantum judicio prudentis valeat spes lucri, spectatis omnibus circumstantiis. Ita Lugo, Salmantic., aliique.

Q. Num restituendi sint sumptus funebres?

R. Minime, quia aliquando isti erogandi erant excipe tamen, si occasione necis illatae majores sumptus facti sunt; tunc enim occisor tenetur compensare illos, qui superadditi sunt ratione necis illatae, quia illorum ipse est injusta causa.

Q. Quibus haeredibus homicidae restituere tenentur?

R. Vel loquimur de debitis realibus ab homicida ante mortem occisi contractis, puta de expensis curationis, de lucro omisso post aliquot dies post vulnus, de pecunia solvenda propter remissionem cum laeso conventam, et dico ista teneri restituere haeredibus tam necessariis, quam voluntariis, scilicet non tantum filiis, ac parentibus, qui faciunt unam personam cum occiso, sed etiam aliis, quia ista non debentur ratione alimentorum, sed sunt debita realia contracta ante mortem, quae procul dubio debentur quibuscumque haeredibus, qui succedunt in omnibus juribus defuncti, quae dum viveret, habebat.

Vel loquimur de alimentis, de lucro cessante, vel damno emergente post mortem, et dico, quod homicida teneatur restituere, sive compensare illa haeredibus suis, sive necessariis, quia faciunt isti unam personam cum defuncto. Hinc occisor Titii compensare tenetur omnia damna facta uxori, filiis, ac parentibus Titii, quoad alimenta, cum ipse fuerit injusta causa eorum damnorum, et de cetero uxor, filii, ac parentes jus strictum habebant ad alimenta percipienda ab occiso, cum censerentur una persona cum occiso, ideoque jus habebant jus ad lucra, quando occisus eos alebat sua industria, et arte; nam si bonis alebat, cum haec bona remaneant etiam post occisionem, occisor ad nihil tenetur cum revera damnum non

intulerit. Praeter uxorem, filios, ac parentes occisi, aliis occisor nihil restituere debet, etiamsi occisus illos alebat ante mortem, nam alebat ex liberalitate, non vero ex justitia, adeoque nulla injuria eis illata est quoad alimenta. Less. Layman, Stampò.

Q. Quid si occisus antequam moreretur, fecerit remissionem occisori?

R. Talis remissio non importat remissionem damnorum realium, quae injuria sequuntur, sed remissionem odii, ac rancoris, actionis, et poenae. Quod si occisus omnia remiserit occisori valida est remissio, excepto jure, quod habent filii, uxor, parentes ad alimenta, quia hoc jus non pertinet ad occisum, sed ad filios, uxorem, parentes, unde quoad hoc jus nulla esset condonatio, nam haec fieri debet de re propria.

Q. Num occisor teneatur solvere, quae occisus debeat suis creditoribus?

R. Teneri, quantum occisus probabiliter judicio prudentum erat soluturus, si bona ejus extantia non sufficiant ad omnia debita solvenda, quia ipse fuit injusta damni causa. In quo est advertendum, quod hoc sit detrahendum ex iis, quae sunt haeredibus necessariis occisi restituenda, aut de quantitate compensanda lucri cessantis, si occisus suo artificio, et familiam aleret, ac praeterea debita suis creditoribus esset soluturus. Ita communiter.

Q. Num teneatur ad restitutionem, qui alium occidit causa suae defensionis?

R. Non teneri, quando fuit commissum homicidium cum moderamine inculpatae tutelae, quia hoc damnum imputatur occiso, et quia in damnificatione requiritur culpa Theologica, quae in casu non habetur. Ita communiter.

Q. Num teneatur ad restitutionem, qui alium in duello occiderit, si damna inde sequantur?

R. Si provocatus provocantem occiderit, dico eum ad nihil teneri; quia provocans illum invitavit ad sui occisionem, et proinde videtur consensisse in ipsa damna oborta, ac renuntiasse juri suo, et provocatus involuntarie videtur accessisse ad homicidium. Idem dic, quando duellum fuit utrique voluntarium. In utroque tamen casu, excipe damna illata, quoad alimenta uxori, filiis, ac parentibus, quae compensandae sunt, nam ad occisum non pertinebant, ac proinde non possunt censeri tacite remissa. Excipe porro damna creditoribus illata, si debita, sicut alimenta, solvebantur ex lucro, et industria occisi. Et e contrario tenetur ad omnia damna, quando provocans provocatum occidat, quia voluntarie ad duellum descendit, et non solum ad vim repellendam, sed potius ad inferendam; tunc enim provocans habetur tamquam injustus aggressor.

Q. Num ex homicidio casuali oriatur obligatio restitutionis?

R. Vel loquimur de homicidio inculpate commisso, et mere casuali, et dico, quod sicuti vacat culpa, quia voluntarium non est, sic et non inducit onus restitutionis. Vel loquimur de homicidio culpabiliter commisso, et mixte casuali, hoc est volito saltem in causa, et dico, quod sicuti peccatum hujusmodi homicidium est, ita et importat onus restitutionis, cum fuerit illud peccatum Proximo injuriosum, et damnosum, ideoque contra justitiam commutativam. Concina, aliique.

Q. An teneatur ad restitutionem qui putans occidere Cajum, occidit Sejum, quem invincibiliter putabat esse Sejum?

R. Maxime, et patet ex L. 18. D. de injur., nam revera voluit injuste occidere hunc hominem individuum, quem credebat Cajum, ac proinde huic homini injuriam, ac damnum intulit. Antoine.

Q. Num heredes occisoris teneantur restituere, quando occisor puniatur poena capitis?

R. Maxime, quando jam supersunt bona, ex quibus possunt restituere, quia heredes succedunt in omnes obligationes reales defuncti, sicut in omnia ejus bona, et jura, per mortem enim non tollitur obligatio compensandi damna, sed solum punitur delictum commissum. Ita communiter.

CAPUT V.

De obligatione restitutionis ratione stupri, et adulterii

Q. Ad quid tenetur corruptor virginis quando commisit stuprum, virgine consentiente?

R. Ad nihil teneri, quando hoc fecit absque ulla vi, vel fraude, quia scienti, et sponte consentienti nulla fit injuria, neque dolus, puella tamen voluntarie consentiens peccat contra pietatem Parentibus debitam ratione dedecoris, et moeroris, quae illis infert per stuprum sponte commissum. Tamen tenetur stuprator restituere damna causata Parentibus, quia ipse fuit injusta causa eorum damnorum. Ita Navarra., Antoine, et S. Anton. 2. part. tit. 5. cap. 6., aliique communiter.

Q. Quid dicendum de illo, qui precibus importunis, vel muneribus inducit mulierem ad consentiendum in sui deflorationem?

R. Probabilius est teneri ad restitutionem, praesertim si preces fuerint conjunctae cum minis, vel metu reverentiali, quia per munera, vel preces importunas, licet non adimitur libertas, multum tamen minuitur. Cuniliati.

Q. Ad quid tenetur stuprator, si vi, vel fraude virginem defloravit?

R. Teneri ad restitutionem omnium damnorum honoris, famae, fortunae, inde provenientium ipsis, et Parentibus, quia ipse fuit causa eorum injusta, Cap. *Si culpa* ult. de injur. Porro debet aliquid aliud dare arbitrio prudentum propter dolorem, et moerorem, quem mulier vi oppressa semper patitur, et propter timorem, ac periculum, ut si conjugata a viro taliter cognoscatur, dimittatur, ac male tractetur. Ita Lugo, Salmantic., aliique.

Q. Num teneatur in casu corruptor defloratam in uxorem ducere, quando promissio matrimonii non fuit?

R. Minime, quia solum debet damnum illae illatum compensare, ad matrimonium non est in casu adstringendum. Quamvis sit saluberrimum consilium illam ducere si possit, ut penitus deflorata ab injuria liberetur.

Nota. Quod possit iste talis in poenam criminis obligari ad eam dotandam, et ducendam sententia Judicis, et deflorator obedire tenetur, quia sententia poenalis justa obligat in foro conscientiae, ut desumitur ex Cap. 31. v. 13. Exod. *Si seduxerit quis virginem nedum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, et accipiat eam in uxorem?*

ex illo acceptum debet illis dare, atque consulere spurio de ingressu Religionis; quia omnibus modis, quibus sine dispendio vitae aut famae potest, procurare tenetur, ne heredes ratione illius illegitimi filii damnum patiantur. Ita communiter.

Q. Estne licitum filium adulterinum exponere?

R. Ad evitandum gravem infamiam licitum esse in Orphanotrophio, non aliis publicis lucis, dummodo ita non exponatur, ut possit proles mori. Hinc consultum est, ut prius baptizetur, apposita ei schedula de baptismo, ac nomine testante.

Not. Si Orphanotrophium, in quo proles illegitima suscipitur, pauper sit, et parentes sint divites, tenentur ad aliquam compensationem, si facere possint sine infamia. Praeterea tenentur, si possunt, etiam sine infamia, aliquam curam gerere filii expositi, et sustentationem ministrare, si indigeat, non secus, ac si non fuisset expositus.

Q. An adultera, quae non habet spem compensandi damna causata legitimis heredibus, teneatur spurio suum crimen manifestare ad avertendum damnum mariti, vel filiorum legitimorum?

R. Ordinarie loquendo non tenetur, quia nemo debet infamare seipsum. Dixi *ordinarie loquendo*, quia si majora damna sequantur ex eo, quia proles creditur legitima, quam sit infamia matris, tenetur mater revelare delictum suum, quia in pari, vel majori causa melior est conditio innocentis, quam delinquentis. Layman, Antoine.

Q. Teneturne filius credere matri dicenti se esse spurium?

R. Minime, nam filius juxta communiorem sententiam non tenetur credere matri etiam juranti se esse spurium nisi probetur certis argumentis, cum filius sua, et aliorum opinione sit legitimus, ideo nunquam tenetur credere matri, nisi validis argumentis convincatur. Ita Gloss. et DD., in cap *Officii* de poenit., et remiss. *Puta si mater in mortis articulo constituta, susceptis sacramentis, jurejurando id affirmet. Cuniliati.* Hactenus de restitutione, de qua satis superque dictum.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO (1)

QUID RESTITUENDUM OB STUPRUM.

Si vir virginem deflorasset vi, fraudibus, aut minis, tunc tenetur reficere tam ei quam patri damna quae eis intulit in honorem et in bona, dotando eam, aut dotem augendo. Et quamvis ducere eam non teneatur ut dicunt communiter *Lugo Less. Salmant.* etc. nihilominus bene potest judex ad nuptias in poenam sui delicti eum obligare juxta textum *cap. 1. de Adult. et Exod. cap. 22.* Imo quando deflorator non potest alio modo damnum restaurare, ex se tenetur ducere, ut communiter dicunt *Less. Lug.*

(1) *Homo apost Tract. X. Punct. VI. §. 91. et seq.*

Salmant. Bon. Dicast. etc. Contra ad nihil tenetur. 1. Si mulier jam corrupta erat prius, modo ob injuriam qua postea affecta est, infamia non remaneret notata. 2. Si illa aeque nuberet ac si esset virgo, quia tunc in effectu nullum damnum adest, verumtamen advertunt, quod si mulier a viro male haberetur ob cognitum defectum, debet deflorator aliquo modo reficere damnum quod patitur. Ad quid autem teneatur si precibus aut donis eam induxisset? Dicunt communiter *Sanch. Less. Lugo Sot. Vasq. Salmant.* etc. ad nihi teneri, modo non intercessissent minae aut timor gravis damni, et tunc dicunt ne teneri quidem ad totum damnum. Hoc procedit cum non adest promissio matrimonii, sed cum promissio inest, deflorator tenetur puellam ducere non solum cum promissio est vera, sed etiam cum est ficta, ut tenendum est cum *S. Thoma*, quem communiter sequuntur *S. Anton. Sanch. Lugo, Less. Tamb. Salmant. Croix, Viva* etc. (contra pauciores, qui obligant ad reparandum solum damnum). Ratio 1. est quia tale damnum nullo alio modo adaequato reparari potest,nisi matrimonio. Ratio 2. (et haec est potior, et in posterum valebit ad decidendos multos casus) quia in contractibus non nominatis *do ut des* et hujusmodi, cum alter praestat suam partem, alter, licet ficte promiserit, pariter tenetur ex justitia praestare suam, non secus ac si vero ex animo promisisset, dum hoc necesse est, ut a contractibus fraudes, quae cum damno communi impedirent commeroium humanum, removerentur. Et idem dicendum cum *Lugo et Salmant.* contra *Sanch.*, si quis ficta matrimonii promissione viduam bonae famae cognosceret.Hoc procedit quoad conscientiam;sed quoad forum externum, hic obiter notamus, quod advertit *Continuator Tourneiy*, valde utile esse ad impedienda haec tam frequentia facinora, si Episcopi et Magistratus irritos omnino declararent omnes istas matrimonii promissiones etiam juramento firmatas nisi plane testimoniis, et scripturis validis hae constarent.

Limitatur tamen sententia praefata circa obligationem defloratoris ficta promissione. I. Si mulier ex verbis, aut aliis circumstantiis de facili animadvertere poterat deceptionem, ut esset sicut dicunt communissime *Lugo, S. Antonin. Navar. Silvest. Salm. Busemb.* cum *S.Thoma* si vir esset longe nobilior, aut ditior, quia tunc (ut dicit Angelicus) merito praesumi potest quod mulier finxit aut voluit decipi, sed revera non decepta est. Quanta autem haec disparitas debet esse,*Lessius* exemplificat hoc modo: si vir esset filius Magnatis, et mulier filia fabri, sed *Sanch. Navar. et S. Antoninus* dicunt sufficere minorem inaequalitatem verb.gr. si nobilis (sed non Magnates) ducturus esset filiam agricolae aut artificis.Et idem dicunt praefati auctores cum aliis et cum eodem *Less.* si vir esset notabiliter opulentior. Item dicunt probabiliter *Sanch. Lugo, Less. Sal. Viv.* et alii hoc procedere, etiamsi puella disparitatem ignoraverit; quia si adesset praecisa obligatio matrimonii, tunc vir teneretur reddere aliquid excedens aequalitati debitae injuriae illatae: unde tunc sufficiet, ut curet reficiendum damnum eam dotando. Contra si mulier poterat percipere disparitatem, ut supra dictum est, probabilius cum *Less. S. Antonin. Lugo, Sanch. Sylvest.* (adversus alios) non teneri tunc ne damnum quidem reparare, sicut etiam expresse docet *S. Thomas loc. cit.* sic dicens: *Et etiam quoad hoc*

(nempe ad damni reparationem) *non tenetur quia praesumi probabiliter potest quod sponsa non fuerit decepta, sed decepi se finxerit.*

Limitatur. II. Si ex Matrimonio pessimus timeretur exitus, ut dicunt *Lugo*, *Sanch. Busemb. Henriq.* etc. Limitatur III. Si mulier remitteret defloratori obligationem se ducendi, cum talis remissio valida sit, licet dissentiret familia, ut probabiliter dicunt *Lugo*, *Less. et Laym.* dum jus ad matrimonium praecipue ad eam spectat, ideoque libere illa cedere potest. Limitatur IV. Si matrimonium non posset perfici a viro sine familiae dedecore; nam tunc non tenetur ad matrimonium, licet promissio esset vera, cum tunc sit invalida, sicut de re illicita, prout dicunt communiter *Laym. Navar. Sanch. Ronc. Sporer.* etc. Sed utique teneretur, si promissio fuisset vera, et disparitas tantum esset in divitiis, ut dicetur *Tom. II. Tract. XVII. n. 16.* loquendo de Sponsalibus. Limitatur V. Si vir adhibet tantum tactus cum virgine ut dicunt *Sanch. Navar. Lugo, et Croix*, quia soli tactus non sunt tantae injuriae, ut inducant obligationem ineundi matrimonium ficte promissum, nec tanti ponderis ut non ingerant mulieri suspicionem fictionis: modo (excipitur) mulier non esset nobilis, aut honesta, aut modo vir non requisisset, nisi solus tactus, cum nuptiarum promissione, et propter illos (jam patefactos, aut saltem familiaritate divulgata) puella remaneret infamia notata.

Limitatur VI. Si vir puellam censebat virginem, sed corruptam inveniret, ita communiter *Laym. Sanch. Salm. Ronc. Holzman*; *Sporer.* etc. Et eo casu dicitur juxta sententiam probabiliorem *Less.*, *Concin. et Roncagl.* quod vir non tenetur aliquod dare ratione copulae traditae, nisi adesset pactio expressa, aut nisi ex tali facto mulier remaneret infamia notata: sed dicit probabiliter *Elbel*, quod si ipsamet suam ignominiam divulgaret vir ne ad aliquid quidem teneretur. Limitatur VII. Si ipsamet puella exhibito consensu suae violationi propter fictam matrimonii promissionem repugnaret nuptias contrahere, quia vir non tenetur tunc ad aliud, nisi esset ut recte excipit *de Lugo*, quod ille simulasset se melioris conditionis, aut illi conditionis aequalis, et esset deterioris, quia tunc licet, mulier nuptias respueret, tamen ille tenetur compensare damnum majoris dotis, qua indigeret, ut nuberet. Eidem compensationi dicimus cum *Navarr. Vasq. Silvest. et Henriq.* (*contra Sanch. et Lugo*) teneri virum si puella matrimonium non recusaret, sed sui parentes: nam promissio ficta praecipue intelligitur facta ad compensandum damnum. Idem dicimus cum *Less. Azor. Bonac. Lugo*, *Croix* (adversus *Mol.* etc.) si mulier violationem invita passa fuisset, et nollet postea nubere ei a quo injuria affecta est. Deflorator contra, ut recte dicunt *Lugo*, *Less.* et alii non tenetur ad eam ducendam cum nulla intercessit promissio, nec vera, nec ficta; modo nulla alia via subesset qua damnum repararetur, et inaequalitas non esset nimia.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

QUID RESTITUI DEBET OB ADULTERIUM (1).

Distinguenda est obligatio adulterae ab illa adulteri. Adultera cum reparare nequit mariti, et filiorum legitimorum damnum ob prolem spuriam, quae nata est, tenetur saltem illud compensare, suis bonis propriis, aut se privando illis quae praetendere potest, suis industriis, aut inducendo filium, ut Religionem ingrediatur, si sit ad hoc idoneus. Dubium restat utrum teneatur prodere delictum suum? Respondemus non teneri, cum prudenter timeret mortem, aut infamiam, et tale suum damnum valde praeponderaret damno viri, et filiorum legitimorum; sed cum damnum respective esset aequale, aut parum excedens, illa non potest suum celare crimen; ita dicunt communiter *Lugo, Sot. Less. Tol. Croix, Ronc. Dian. Samb. Spor.* (contra aliquos). Hinc fit quod adultera debet suum crimen manifestare. 1. Si illa jam sit malae famae apud vulgum, aut ut dicunt *Less*, *et Lugo* si foemina esset adeo vilis conditionis, ut ejus fama non esset tanti, quanti alterius damnum. 2. Si secus timeretur damnum commune, v. gr. si spurius sit perditis moribus, et succedere deberet in Principatum. 3. Si illa posset sine multo damno, se prodere viro suo, sed recte hic dicunt *Lugo et Spor.* difficulter adulteram posse ad id teneri, quia difficulter poterit magnam vexationem evitare, ut infertur ex Cap. 9. de Poenit. ubi dicitur: *Mulieri quae de adulterio prolem suscipit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non est poenitentia deneganda.* Sed contra dicunt communiter *Lug. Less. Ronc. Spor. Croix, Tamb.* etc. quod mater tenetur se prodere filio spurio, si probabiliter sperare posset illum sibi crediturum, et bonis cessurum. Nec obstat dicere quod amissio famae praeponderat bonorum amissioni; quia ex una parte non est certum quod delicti propalatio apud unum vel alterum probum sit gravis infamiae, imo non videtur improbabile oppositum ut dicetur *Tract. XI.* num. 11. Ex alia parte mater certe tenetur ad damnum reficiendum, unde quoties certa non est, quod suum damnum sit multo majus damno aliorum filiorum, illa tenetur ad illius reparationem.

Sed punctum sistit, quod filius non tenetur matri in hoc praestare fidem, ut docent communiter *Azor. Filliuc Lugo, Less. Laym. Ronc. Salmant. Holzm.* etc., nam nemo tenetur credere testimonio unius, etiam probatissimi, ut habetur *ex Cap. Relatum, de Testam.* et ex *C. Licet de Test.* ubi dicitur: *Nulla est causa quae unius testimonio quamvis legitimo terminetur.* Cum hoc expediat bono communi, ut vitentur fraudes quae secus possent de facili committi. Ideoque dicunt *Elbel*, et alii quod raro potest accidere quod mater teneatur se prodere apud filium, quia raro contingere potest, quod filius teneatur credere matri. Sed si unquam ea indicia illegiti.

(1) *Homo apostol. loc. cit. Punct. VII. §. 99. et seq.*

mitatis filii adessent, ut nota fuissent, filius jure in foro externo damnaretur (v. g. si mater perspicue demonstraret viri absentiam, aut impotentiam tempore conceptionis, tunc filius teneretur credere matri, et mater se prodere apud filium.

Hactenus de adultera. Quoad adulterum, ille tenetur restituere filiis legitimis tam haereditatem suae proli relictam, quam alimenta illi exhibita a tertio anno quia usque ad tertium annum tenetur eam lactare mater, si potest, si autem non posset, etiam tenetur ad hoc adulter. Dicunt nonnulli AA. quod si adulter non induxisset matrem ad prolem supponendam inter legitimos, sed in hoc se negative habuisset, tunc non tenetur ad alimenta, aut saltem non ad haereditatem. Sed nos dicimus cum *Less. Mol. Cajetan. Conc. Salm. Croix* etc. communiter ad utrumque obligari; quia ille semper est causa moralis proxima damnorum praefatorum conjiciendo adulteram in moralem necessitatem prolem supponendi. Quaeritur 1. Ad quid teneatur adulter in dubio, an proles sit propria, an viri? Dicit *Laym.* teneri ad damnum pro rata dubii. Sed communiter docent *Sot. Navar. Lugo, Less. Sanch. Castrop. Tourn. Conc.* etc. ad nihil teneri, quoties nescit certe prolem esse suam; nam secus possidet matrimonium, et possidet etiam adulter exemptionem a satisfaciendo damno. Et idem procedit (ut recte dicunt *Sot. Sanch. Salm. Trull.* etc.) si dubitatur inter duos adulteros, cujus sit proles; eadem ratione, quia non potest imponi onus certum pro dubia obligatione. Debet dumtaxat excipi cum *Elbel.* et aliis, casus, quando secundus adulter advertisset, quod suo peccato sit causa ipse incertitudinis, ne dignoscatur cujus sit proles: qua incertitudine posita, non potest postea exigi damnum a primo adultero, ideoque hic secundus remanet obligatus ad totum damnum juxta id quod dictum fuit *n. 50.*

Quaeritur 2. an si adulteri essent opulenti, et mitterent prolem ad hospitale, teneantur ad refectionem expensarum? Affirmant *Spor. Elbel. Salmant.* etc. quia (ut dicunt) hujusmodi opera instituta sunt tantum pro pauperibus. Sed probabiliter negant *Henriq. Dicast. Rodriq. et Renzi* et probabile dicunt etiam Auctores primae sententiae quia hospitalia non sunt erecta solum ob parentum pauperum levamen, sed etiam, et forte potius, ad cautionem filiorum ex illegitimo consortio natorum, ob periculum, quod eis subest mortis temporalis, et aeternae, si parentes deberent suis impensis eos alere.

LIBER III.

DE JUSTITIA ET JURE, UBI DE CONTRACTIBUS DISPUTATUR.

PARS I.

De Contractibus in genere

Favente jam Deo pervenimus tandem ad eas justitiae, et Juris praeceptiones, quae promissa pacta, et contractus in hominum commerciis valde frequentes dirigunt, et moderantur.

CAPUT I.

De natura, definitione, et divisione contractus

Contractus duplici modo accipi potest, stricte, et late (1) Contractus stricte acceptus, qui absolutus, perfectus, etc. dicitur, definitur ab Ulpiano in L. *Labeo* D. de verb. signif. *Ultro citroque obligatio*, seu est duorum vel plurium consensus, ultro citroque obligationem pariens: uti est emptio, venditio etc. Contractus vero late acceptus, qui cum pacto coincidit, et comprehendit omnes contractus gratuitos, et alios, in quibus solum ex parte unius datur obligatio, uti est promissio, donatio etc., sic definitur: *Conventio duorum obligationem saltem in alterutro pariens.*

Ad essentiam igitur cujuscumque contractus requiritur consensus mutuus, internus, et obligatio. Obligatio definitur: *vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendae vel faciendae, cui jus petendi, et persequendi quod sibi debetur altera ex parte respondet*, princip. Instit. tit. de obligat. Quae triplex est, Naturalis, Civilis, et Mixta. *Naturalis* et illa, quae solo aequitatis vinculo sustinetur, non adjuta aliquo modo a jure Civili, ideoque solum obligat in conscientia (1), et ex ea adversus aliquem non datur actio: cuiusmodi est pactum nudum, seu promissio nuda de dando aliquid. *Civilis* est illa, quae a jure civili habet vim, et vinculum aliquod, sed per *exceptionem* eliditur, ut nihil exigi possit, ideoque non obligat in conscientia: ejusmodi est stipulatio ejus, qui metu inductus, vel dolo deceptus stipulanti promisit, §. 1. Instit. tit. de excep. *Mixta* est illa, quae aequitatis, et juris vinculo nititur, actionemque producit efficacem, seu cum effectu agendi, adeoque in utroque foro obligat.

Q. Quaenam requirantur ad contractum, ut valeat?

R. Quatuor. I. Habilitas personarum ad contrahendum. II. Capacitas

(1) Quod olim consilium saluberrimum doctissimis Galliarum Jurisconsultis fuit, ut in Codicis redactione cl. Pothier, et Domat vestigiis inhaerendo doctrinas omnes, quae contractus respiciunt ex Digesti Libris (qui sane Jurisprudentiam non jejunam exhibent: immo ad gravissima controversiarum momenta rite examinanda adjumenta abunde suppetunt) colligerent, et in methodum redigerent, idem quoque Regem Nostrum Ferdinandum I. impulit, ut in suis Legibus pro Utriusque Siciliae Regno an. 1819. ferendis ab ipso fonte sanctiones hauriret, et ad publicam suorum civium utilitatem confirmaret. Quamobrem Jure Romani constitutiones *de pactis*, *de obligationibus*, *de actionibus*, *de verborum significationibus* etc., quae prae ceteris jure meritoque optimo Jus commune constituunt, tum quia in pluribus Europae Principatibus observantur, tum quia teste cl. Bigot — Préameneu (in sua allocutione) Nationes omnes in hisce sapientissimis Legibus *Rationem ipsam veluti insculptam invenire gestiunt*, in suo Codice penitus sancivit. Unde colligas hasce doctrinas vel apud Nos vigere, cum obtinentia Jura proprie, aptisque verbis illis respondeant.

Jamvero cum Legislator Noster nonnullas mutationes in illis induxerit, hinc eas e re nostra passim attexendas duximus.

(2) In Utriusque Siciliae Regno inter obligationes mere naturales illa adnumerari potest, quae ex ludo alcatorio oritur, cui Jus Civile non omnino adsistit: pro illius enim solutione victori actio denegatur: art. 1837. Cod. LL. Civ. Excipiuntur vero ludi omnes, qui ad corporis exercitium influant, quique minime prohibentur: art. 1838.

rei, ut sit materia idonea contractus. III. Consensus mutuus, signo externo expressus, ac plane deliberatus, nempe talis ut sit sufficiens ad peccatum mortale, nam per contractum homo homini obligatur more humano. Hinc Jctus ait in L. 219. D. de verb. signif. *In conventionibus, contrahentium voluntatem potius, quam verba spectari placuit.* IV. Forma substantialis a jure praescripta, si aliqua sit constituta.

Q. Quaenam differentia intercedit inter pactum, et contractum?

R. Haec est: quod omnis contractus est pactum, non vero e contrario. Contractus utramque partem obligat, pactum vero unicam partem (1).

Q. Quomodo dividuntur contractus?

R. Dividuntur I. In *formalem, seu expressum, et virtualem, seu implicitum.* Primus est ille, quo duo, vel plures expresse conveniunt de eadem re cum obligatione mutua, vel saltem unius erga alterum. Secundum (*qui etiam* quasi contractus *dicitur*) est ille, quo tacite suscipitur obligatio justitiae ex facto aliquo licito, puta aditione haereditatis, officii etc., acceptatione tutelae, curae, negotiorum gestorum, officii Medici, Advocati, Artificis, Administratoris, Praelaturae, Magistratus, Beneficii etc.

II. In *Nominatum*, et *Innominatum.* Primus est ille, qui proprium nomen habet, uti venditio, emptio, locatio etc. Secundus est ille, qui non habet proprium nomen, cuius quatuor sunt species. Prima: *Do ut des*, puta do tibi vinum, ut tu mihi des pannum. Secunda: *Facio ut facias*, puta, colo tibi agrum, ut tu vehas mihi frumentum. Tertia: *Do, ut facias*, puta, do tibi vinum, ut colas mihi agrum. Quarta: *Facio ut des*, puta, facio tibi domum, ut tu des mihi agrum, L. *Naturalis* 5. D. de praescriptis verb. (2).

III. In *Gratuitum*, et *Onerosum.* Primus est ille, in quo habetur obligatio ex unica parte, ut est promissio, donatio etc. Secundus est ille, in quo habetur obligatio ex utraque parte paciscentium, uti est locatio, conductio. Vel gratuitus est ille, in quo nullum intercedit pretium, aut merces. Onerosus est ille, in quo dans accipit pretium, seu mercedem. (3).

IV. In *Nudum, et Vestitum.* Primus est ille, qui caret omni firmamento exteriori, et meris finibus conventionis consistit, seu est nuda conventio, quae obligationem in foro conscientiae parit, uti est contractus innominatus antequam ex altera parte impleatur. Secundus est ille, qui civili jure est confirmatus, et civilem actionem parit, uti sunt scriptura, testes, juramentum.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. nulla intercedit distinctio inter pactum, et contractum, ac proinde pactum, conventio, contractus idem designant. Contractus enim nomine conventio venit, qua unus, vel plures ad quid solvendum, faciendum vel non, erga unum, aut plures adstringuntur: art. 1055.

(2) Jure novissimo contractus sive nominati, sive innominati generalibus conditionibus a Lege praescriptis subjacent. Extant quoque praecipuae sanctiones, quae conventiones in specie respiciunt, quas suis in locis indicabimus: art. 1061.

(3) Jure novissimo quodvis factum licitum sponte admissum, ex quo obligatio saepe unilateralis, et aliquando bilateralis nascitur, *quasi-contractus* dicitur: art. 1325. Unde colligas in quasi-contractibus non requiri utrinsque contrahentis consensum, sed dumtaxat eum, qui ex facto suo obligatur, ad contrahendum habilem esse.

V. In contractum *stricti juris*, et *bonae fidei*. Primus est ille, in quo Judex alligatur ad verba contrahentium, quia in ipso stricta interpretatio fieri debet secundum id, quod verbis expressis conventum fuit, ut sunt mutuum, census, emphytheusis, stipulatio, donatio gratuita etc., L. 99: D. de verb. oblig. Secundus est ille, in quo Judex multa potest arbitrari, quae secundum bonam contrahentium fidem censentur inesse, etiamsi verbis non fuerit expressa, uti sunt emptio, venditio, locatio, depositum, celerisque omnes contractus, qui enumerantur in §. *Actionem autem*. Instit. tit. de actionib. (1).

VI. In *Absolutum*, et *Conditionatum*. Primus est ille, qui obligat a principio, quia a principio habetur consensus. Secundus est ille, qui obligat post conditionem verificatam, quia ea verificata, habetur consensus.

Tandem dividuntur in contractum *purum*, *et non purum*. Purus est ille, quia nulla additur circumstantia, seu qualitas, quae limitet contractum.

Non purus est ille, cui additur circumstantia, seu qualitas quae limitet contractum. Circumstantiae autem, seu qualitates, quae limitant contractum, quinque sunt, scilicet Adjectio diei, Conditio, Modus, Causa, et Demonstratio; sed de his infra disseremus.

Q. Quid est contractus alternativus; et ad quid obligat?

R. Contractus alternativus est ille, qui disjunctionem admittit vel rei, vel personae, v. g. vendo tibi, vel Titio bovem, vel equum. Si hic contractus alternativus cadat supra res diversae speciei, v. g. promitto tibi bovem vel equum, ambae manent sub obligatiene, sed disjunctive pro arbitrio promissoris, L. 10: D. de jur. dot., et Reg. Jur. 70. in VI. Una tamen pereunte, tenetur promissor dare illam, quae superest, nec sufficit dare pretium rei destructae, modo creditoris culpa non periit, Si vero alternativus contractus cadat supra res ejusdem speciei, sed solum differentes secundum plus, et minus, v. g. decem, vel viginti, vel secundum tempus, v. g. vel post mensem, vel post bimestre, debetur solum id, quod minus est, L. 209. D. de verb. oblig., quia in stipulationibus, seu promissionibus id servatur, ut quod minus esset, quodque longius esse videtur, scilicet tempus in obligationem deductum. Quare si per errorem majus datum fuit, restitui debet, tanquam indebite acceptum. Si denique alternativa cadat supra personas, v. g. dono centum Petro, vel Paulo, debentur quinquaginta utrique, quia disjunctiva, quae constituit contractum alternativum, accipi debet pro conjunctiva, et ex praescripto legum, L. 4. C. de verb., et rer. signif.

Q. Quotuplici modo perficiantur contractus?

R. Quadruplici, scilicet aut *re*, aut *verbis*, aut *litteris*, aut *consensu*. *Re* ideo contrahuntur, et perficiuntur, quia ante traditionem non reputantur perfecti contractus, sed nuda pacta, quae non pariunt obligationem in foro civili, uti sunt commodatum, depositum, mutuum, et omnes alii innomina-

(1) Jure novissimo confirmatur quod Jure Romano cautum, contractum nempe esse *bilateralem*, quando utrique contrahentes se ad dandum quid, vel faciendum obligent: *unilateralem* vero, quando alteruter solummodo sit obligatus: art. 1056. et 1057. Cod. LL. Civ. At nulla distinctio intercedit inter contractus *bonae fidei*, *et stricti juris*, quippe quod sancitum conventiones omnes a contrahentibus bona fide observandas: art. 1088.

ti contractus. *Verbis*, quia sunt contractus, qui ex solemni verborum formula vim accipiunt, uti est stipulatio, et acceptilatio, per quam obligatio orta ex stipulatione tollitur contraria verborum interrogatione,et responsione. Sed haec, ut advertit Layman, pertinet ad Jus civile, nam naturali Jure, et Canonico non attenditur ad hujusmodi verborum solemnitatem. *Litteris*, quia in scripturae substantia consistit, uti est donatio ultra quingentos etc. *Consensu*, quia sunt contractus, qui nihil praeter consensum ad sui perfectionem desiderant, uti sunt emptio, locatio, societas etc. Ex his patet, quod contractus alii sint reales alii verbales alii literales, alii consensuales (1).

Q. In quibus contractibus datur locus poenitentiae?

R. Dari in omnibus contractibus innominatis, in quibus pars contrahens per poenitentiam potest recedere, etiamsi ex sua parte nondum est impletus, et res integra est, L. *Si pecuniam* 5. D. de condit. caus. dat. etc. Dixi, *in omnibus contractibus innominatis*, quia in nominatis regulariter loquendo non datur, sed tantum, qui ex sua parte implevit contractum, agere debet, ut etiam altera pars impleat; nisi placuerit contractum mutuo consensu dissolvere, L. *Incivile* 12. C. de rei vindic.

Dixi *regulariter* etc., quia dantur contractus nominati, in quibus datur locus poenitentiae, uti sunt contractus, qui traditione perficiuntur; nam ante traditionem Jure Civili in istis datur poenitentiae locus, licet jure naturali, secundum Layman, poenitentiae locus non detur.

CAPUT II.

De consensu ad valorem contractus requisito

Q. Quinam consensus ad valorem contractus requiritur?

R. Requiritur consensus verus, seu internus, mutuus, omnino liber, et plene deliberatus, et signo aliquo externo declaratus. Hinc descendit, quod si contrahat tantum verbis externis absque interiori animo, contractus est nullus, quia deficit consensus internus. Unde vi contractus ad nihil tenetur, cum nullus fuit, sed tenetur ratione illatae injuriae per deceptionem alteri contrahenti adhibitam, tollere deceptionem vere contrahendo, et contractum vere implendo.

Q. Quomodo potest explicari consensus internus?

R. I. Vel per verba, vel per litteras, et dicitur consensus expressus. II. Per facta, vel gestus, et dicitur consensus tacitus.

Q. Quomodo impediri potest consensus?

R. Potest impediri ex parte intellectus contrahentium per errorem, vel dolum, et ex parte voluntatis per vim, vel metum. Potest etiam impediri per aetatem, ut si usus rationis nondum advenerit, vel per furorem, uti si quis usus rationis amiserit.

(1) Jure novissimo conventiones omnes, quas contrahentes secundum Leges ineunt, eos obstringunt, et tantummodo vel mutuo eorum consensu, vel caussis a Jure expressis revocari possunt, ac proinde nihil interesse inter contractus reales, consensuales etc., exploratissima res est. Videsis art. cit. 1088. Cod. LL. Civ.

Q. Quid est error, et quotuplex?

R. Est judicium falsum, quo accipitur una res pro alia. Duplex est, circa substantiam, et circa qualitatem. Primus habetur, quando quis credit inire contractum de una re, et de alia contrahit. Secundus habetur, quando quis credit inire contractum de re aliqua quibusdam accidentibus affecta, et invenit postea illis eam destitutam, uti si quis credit emere equum strenuum, et fortem, et postea invenit illum ignavum, et pigrum (1).

Porro error dividi etiam potest in antecedentem, seu dantem causam contractui, et in concomitantem, seu incidentem in contractum. Primus est ille, quo ablato, contractus non fuisset celebratus. Secundus est, quo ablato, contractus fuisset celebratus, sed non tam de facili, nec tanto pretio.

Q. Quid est dolus?

R. Dolus generaliter acceptus est machinatio ad alterum decipiendum adhibita, nempe cum aliud agitur, aliud simulatur. Ex definitione patet differentia, quae intercedit inter dolum, et culpam juridicam scilicet quod in dolo habetur animus decipiendi; in culpa vero juridica, non habetur hoc sed tantum negligentia L. *Latae culpae* 233. D. de verb. et rer. signif. (2).

Q. Quotuplex est dolus?

R. Duplex est, scilicet bonus, et malus. Primus est habitus ad interveniendum de repente id, quod congruit, de quo loquitur Paul. 2. ad Corinth.: *Cum essem astutus, dolo vos cepi*, hoc est, dolo bono usus sum adversum profectum spiritualem. Secundus est, *calliditas*, *fallacia*, *machinatio ad circumveniendum*, *fallendum*, *decipiendum alterum adhibita*, L. 1. §. 2. D. de dol. mal. *Calliditas* habetur, quando quis taciturnitate alium decepit, L. *Si res vendita* 1. D. de act. empt., et vendit., *Fallacia* habetur, quando quis mendaciis alium decipit, L. *Falsus* 43. D. de furt. *Machinatio* habetur, quando quis decipit alium verborum artificio. L. *Julianus* 14. D. de act. empt., et vendit., Porro dolus malus potest esse; et circa substantiam, et circa qualitatem, antecedens, et concomitans; sicut error.

Q. Quaenam differentia intercedit inter fraudem, et dolum?

R. Quoad substantiam idem important, quia uterque est ad alterum decipiendum, differunt tamen quoad modum, nam dolus proprie fit verbis, vel factis, fraus tamen magis proprie fit factis juxta D. Thom. q. 55. art. 5. ad 5. Hinc patet fraudem non posse esse sine dolo, et dolum posse esse sine fraude; quapropter fraus omnis est dolus, non vero e contrario.

Q. Num adest differentia inter errorem, et dolum?

R. Maxime: nam error provenit ex propria opinione, atque accidit sine animo decipiendi, dolus vero ab altero proveniens, in animo decipiendi consistit. Error potest esse proinde sine dolo, sed dolus non potest esse sine errore; nam ideo altera pars decipitur, quia versatur in errore. Ex errore absque culpa non oritur obligatio restitutionis, si ex errore sequitur da-

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1063. cautum contrahentium consensum nullum prorsus esse quando errore, vi, aut dolo in captionem illi inciderint.

(2) Definitiones damni, doli, casus, quae extant in Corpore Juris adhuc vigent in Codice novissimo Utriusque Siciliae Regni.

mnum, at ex dolo, ex quo sequitur damnum semper oritur restitutionis obligatio, cum semper habeatur culpa.

Nota. Dolus potest procedere, vel ab altero contrahente, vel ab aliquo tertio. Error vero ab ipsomet decepto, qui sua ignorantia absque alterius malitia erravit.

Q. An contractus per errorem, vel dolum celebratus valeat?

R. Vel error, aut dolus versatur circa substantiam, et dico jure naturae esse irritum, quia tunc deest consensus substantialis, cum nullus sit errantis consensus L. *Non idcirco* C. de jur., et facti ignor., L. 15. D. de jurisd., et L. 11., et 41. D. de contrah. empt. Hinc si quis liberaliter donet centum Petro, quem putat esse Joannem, Petrus tenetur ea restituere, cum error versetur circa substantiam; etenim persona in hisce contractibus gratuitis constituit objectum substantiale. Vel versatur circa qualitatem, et dico esse validum, L. *Aliter* 50. et L. *Alioquin* 11. de contrahend. empt., modo ea qualitas *uti conditio*, *sine qua non*, *non apponatur*, quia tunc non habetur consensus substantialis, quo contractus perficitur. Hinc si quis donet centum Petro, quia illum existimat virum doctum, non tenetur ea restituere, licet sit ignarus, cum error versetur circa qualitatem.

Dixi *modo non apponatur uti conditio etc.*, quia si apponatur uti conditio sine qua non, contractus est nullus Jure Naturae, quando qualitas apposita non invenitur; quia non habetur consensus, cum consensus sit dependens a conditione, deficiente conditione deficit consensus. Hinc si quis donet centum Francisco sub conditione, quod sit vir doctus, Franciscus tenetur ea restituere, si ignarus inveniatur. Idem, dicendum, si qualitas redundet in substantiam (1).

Q. An persona, cum qua contrahitur, sit objectum substantiale; vel accidentale?

R. In aliquibus contractibus esse substantiale, uti in donatione, in matrimonio etc., quia in istis voluntas contrahentis erga certam personam exercetur, et ad certam personam terminatur, in aliquibus vero accidentale esse, uti in locatione, conductione, emptione, venditione etc. quia in istis nihil interest contrahentis, num cum hac, vel cum alia persona contrahatur.

Q. An contractus errore, vel dolo circa qualitatem celebratus, infirmari possit?

R. Vel error, aut dolus est concomitans, et dico non posse, quia non habetur ratio, cum remoto errore, sive adquisita scientia veritatis, contractus infirmari debeat; nam si error esset cognitus, etiam contractus fuisset celebratus. Licet venditor tenetur restituere excessum pretii, non solum supra summum, sed etiam supra illud justum, quo, sublato dolo, res vendita fuisset, L. 13. §. 4. D. de act. empt. Vel dolus, aut error est antecedens, et dico posse infirmari concurrentibus his conditionibus, scilicet I. Ut error, vel dolus procedat ab altero contrahente, non sine injuria. II. Ut deceptus velit illum infirmare III. Ut contractus sit dissolubilis.

(1) Dolus est caussa nullitatis cujuslibet contractus quando est essentialis, ut in Jure Romano, scilicet quando ipsemet conventioni caussam dedit: art. 1070. Cod. LL. Civ. Actio vero hujusmodi stipulationem rescindendi intra decennium (dummodo brevius temporis spatium lex specialis in quibusdam contractibus non definierit) a momento, a quo dolus contrahenti innotuerit, instituenda: art. 1258 Cod. LL. civ.

Dixi 1. *ut procedat ab altero contrahente*, quia si proveniat a tertia persona, vel ab ipsomet decepto, non potest infirmari, cum nulla injuria habetur. In quo est advertendum, quod cum procedat a tertia persona, deceptus actionem habet adversus illam de dolo. Excipe tamen contractus gratuitos, in quibus si error habetur, etiamsi a tertio provenerit ad arbitrium decepti revocari possunt. Dixi 2. *Si deceptus velit*, quia jura favent deceptis, non decipientibus, L. 2. D. ad Senatum Vellejan., ibi: *Nam deceptis, non decipientibus opitulatur lex.*

Dixi 3. *Ut contractus sit dissolubilis*, aliter enim res se habet ut in matrimonio sive carnali, sive spirituali, qui sunt contractus indissolubiles.

Num contractus celebratus per metum valeat, vide, quae dicta sunt in Tractatu de actibus humanis in cap. 6. de Vi, et Metu, ne hic actum agam.

Q. Quid est casus fortuitus?

R. *Est vis major, quae et praevideri nequit, et praevisa non potest praecaveri:* puta ruinae, naufragia, incendia etc. Casus fortuitus in nullo contractu praestatur, quia impossibilium nulla est obligatio. Excipe si recepit debitor in se casum, L. 23. D. de Reg. Jur., vel fuit in mora. L. *Ratio* 3. D. de action. empti, vel praecesserit culpa. Quia pacto, culpa, vel mora praecedentibus casus etiam fortuitus imputatur, cap. 2. de deposito (1).

CAPUT III.

De contractuum qualitatibus

Qualitates contractuum sunt plures, scilicet *adjectio diei*, *conditio*, *modus*, *demonstratio*, *et caussa* (2).

§. I. *De contractu adjectione diei inito*

Quod pure, et nullo adjecto tempore promissum est, confestim peti potest, §. 2. Instit. tit. de verb. oblig. quod autem dicitur *confestim*, non excluditur aliquorum brevis dierum mora, quae arbitrio boni viri concedi

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1102. cautum debitorem ad nullum damnum resarciendum adigi posse quando aut vi, aut quovis casu fortuito rem tradere non potuerit, aut id peragere, quod ex contractu debuisset.

Quod vero spectat ad culpam, profecto art. 1336. sancitum, quodvis factum, quod alteri damnum inferat, eum adstringere, cujus culpa illud evenit ad resarciendam: immo art. 1339. constitutum quemvis teneri de damno, quod sua negligentia, vel imprudentia alteri inferatur.

Tum art. 1091. statuitur quemvis adigi in re custodienda ad illam diligentiam adhibendam, qua in suis expediendis negotiis frugales patresfamilias utuntur, tum in contractibus, in quibus par fuerit utriusque contrahentis commodum, tum in aliis, in quibus utilitas in unum redundet.

Illud vero heic animadvertas, quod in quibusdam conventionibus (ut indicabimus) major diligentia adhibeatur oportet.

(2) Leges Civiles, quas Noster recenset de obligationibus sub conditione, sub modo, sub caussa, sub demonstratione etc., quae tum contractuum, tum legatorum observantiam respiciunt, adhuc vigent Cod. Noviss. in Utriusque Siciliae Regno. Videsis Cap. IV. Sect. 1. art. 1121., et seq.

debet debitori, ut commode solvere possit. Quod autem adjecto tempore promissum est, tali tempore solvendum est. Hinc quaeritur:

Q. Quonam tempore obligat contractus adjectione diei celebratus?

R. Vel fuit celebratus adjectione diei certae, uti dono tibi centum die Paschatis, et dico statim obligare; quia dies censetur appositus non causa suspendendae obligationis, sed differendae obligationis Hinc actio hujus contractus transit ad haeredes, si contractus transit ad heredes: si creditor tamen ante eum diem petat, exceptione temporis nondum advenientis repelli potest (1). Vel fuit celebratus adjectione diei incerti, uti dabo tibi centum, cum Navis ex India venerit, et dico non obligare, nisi navis veniat, quia habetur, uti factus sub conditione, L. *stipulatio ista* D. de verb. oblig.

Not. Si promissio, donatio etc. facta sit ad certum diem, mensem, annum, non cogitur promissor solvere ante finem diei, mensis, anni; quia adjectio diei in favorem debitoris facta est, L. *Eum, qui Kalendis* D. de verb. oblig. Excipe tamen, si quid promissum esset nomine eleemosynae, vel alimentorum, quod in principio tradendum est diei, mensis etc., et ita etiam de legatis annuis decretum est in L. 1. C. quamdiu dies legat. etc.

Q. Num dantur casus, in quibus contractus fuit celebratus adjectione diei incerti, et a principio obligat, ita ut actio etiam ad heredes transmittat?

R. Maxime, et I. Est, quando dies est certo futurus, quia illa dies non censetur apposita causa suspendendae obligationis, sed differendae solutionis, uti si dicatur, promitto dare tibi centum, cum pater tuus moriatur. II. Est, quando dies incertus fuit adjectus promissioni in gratiam solius promissarii, legatarii etc., uti si quis promittat centum famulo pro servitio sibi praestito, cum matrimonium contraxerit, ne fortasse antea absumat male, quia fuit absolute illi facta promissio, licet in gratiam ipsiusmet promissarii fuit adjectus dies incertus, unde si famulus moriatur antequam matrimonium, vel Religionem ingrediatur, transmittitur actio ad heredes famuli, cum sit donatio remuneratoria. Ita Layman.

§. II. *De contractu sub conditione celebrato.*

Q. Quid est conditio, et quotuplex?

R. *Est adjectio casus in futurum collocati, a cujus eventu actus suspenditur.* Duplex est, propria, et impropria. *Propria* est illa, quae suspendit consensum, et est vera conditio. *Impropria*, non suspendit consensum, uti est conditio de praesenti, de praeterito, et de futuro necessario, sed abusive dicitur conditio, veluti: *Si pater tuus sit mortuus, si Titius Consul fuit.*

Conditio de futuro necessario triplicis generis est, una, quae dicitur necessaria ex natura rei, uti: *contraho tecum, si sol cras oriatur,* alia dicitur necessaria ex suppositione Divini Decreti contrahentibus noti, uti: *contra-*

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1141. cautum quod debitor adjectione diei in contractu adposita minime fruatur, quoties bona distraxerit, vel jura creditoris in securitatem crediti in eodem constituta imminuat.

ho tecum, *si Antichristus venerit*, tertio generalis dicitur, quae omnibus inest, uti *contraho tecum*, *si vixerimus*.

Porro conditio impossibilis etiam triplicis generis est; una dicitur impossibilis ex natura rei, uti *contraho tecum*, *si digito coelum attigeris*, alia dicitur impossibilis jure positivo, uti *contraho tecum*, *si pupillo absque licentia Tutoris contrahere liceat*, tertia dicitur impossibilis ex ipso facto, uti si quis cum paupere loquens dicat: *contraho tecum*, *si mille mihi dederis*.

Ad haec conditiones de futuro contingenti aliae sunt honestae, quae possunt adimpleri sine peccato; aliae vero sunt turpes, quae non possunt, nisi cum peccato adimpleri. Quaecumque autem sit conditio, his verbis exprimitur: *si*, *nisi*, *dummodo*, *casu*, *alioquin etc.*

Q. Num contractus celebratus sub conditione valeat a principio?

R. Vel contractus fuit celebratus sub conditione impropria, puta de praesenti, vel de praeterito, et dico a principio valere, quando talis conditio est vera quia hujusmodi conditio non suspendit consensum. Vel contractus fuit celebratus sub conditione propria, puta, de futuro contingenti, honesto, et possibili, et dico esse suspensum, et non validum a principio, quia verificata conditione, consensus habetur. Hinc dicitur suspensa promissio facta sub hac conditione, v. g. *do tibi vineam*, *si Navis ex Asia venerit*.

Q. Num oriatur aliqua obligatio ex contractu conditionato, ante conditionis eventum?

R. Oriri obligationem imperfectam, scilicet expectandi eventum conditionis, contractum non revocandi, et non se reddendi impotentem ad contractum, si ea verificatur. Hinc si contrahens impediat conditionem, etiam obligatur, quia habetur tanquam verificata, et alter cum quo contractus hujusmodi initus fuit habet jus petendi promissum, et conveniendi in judicio, quia juxta Regul. Jur. 66. in VI.: *Cum non stet per eum ad quem pertinet*, *quominus conditio adimpleatur*, *haberi debet perinde ac impleta fuisset*.

Q. Num requiratur novus consensus, conditione adimpleta?

R. Minime, ita communiter ex L. *Haec venditio* 7. D. de contrah. empt., ibi: *Conditionales venditiones tunc perficiuntur*, *cum impleta fuerit conditio*. Excipe tamen, si consensus fuerit revocatus ante conditionis eventum; quia tunc requiritur novus consensus, ut valeat contractus, quando contractus consensu perficitur,

Not. Conditio de futuro honesta, et possibili parit obligationem suspensam, quae etiam ad promissoris heredes transmittitur. Discrimen tamen adest inter legatum, et contractum initum sub conditione; quia si factum sit legatum sub conditione, et ea pendente Legatarius moriatur, legatum non transmittitur ad heredes, sed penitus exspirat, L. 4. et 5. D. Quando dies legat. etc. Si vero factus sit contractus sub conditione, transit ad heredes sub eadem conditione, et ratio est, quia in contractu intervenit factum contrahentis volentis sibi et suis heredibus prospicere, L. *Si pactum* 9. D. prob: et conditio existens retrotrahitur ad tempus contractus, L. 78. D. de verb. oblig. In legato autem nullum factum Legatarii intervenit: Si autem conditio sit potestativa, ad heredes non transit; quia debet

adimpleri per ipsum contrahentem, laud. L. 5. D. quando dies legati ced.

Q. An contractus sub conditione impossibili celebratus valeat?

R. Regulariter loquendo non valet, quia impossibilis conditio contractui apposita indicio est non adesse consensum serium, et verum, sed potius dissensum, quia impossibilium nulla obligatio. L. *impossibilis* 7. D. de verb. oblig., *et quia contrahere velle non creduntur, sed potius jocari, vel insanire*, L. 31, D. de oblig. et act. Dixi *regulariter*, quia si conditio ista sit apposita matrimonio vel in ultimis voluntatibus, puta testamento, fideicommisso, legato etc. habetur tanquam non apposita. De Matrimonio patet ex Cap. *Si conditiones* ult. de condit. appos., in quo Pontifex statuit, ut conditiones appositae in matrimonio, si turpes, aut impossibiles fuerint, debeant propter ejus favorem pro non adiectis haberi. De ultimis voluntatibus, patet ex L. *Sub impossibili* 1., L. *conditiones quae* 9. D. de condit. instit.

Q. Num contractus sub conditione turpi celebratus valeat?

R. Regulariter loquendo non valet, quia ad illicita nulla obligatio, L. *Non solum* D. de oblig. et act. Cap. *in malis* de Reg.Jur. in VI. Dixi *regulariter*, quia si sit apposita in ultimis voluntatibus, aut in matrimonio, est a Jure etiam rejecta, uti fuse videbimus in Tractatu de matrimonio, quando nempe rejiciuntur a Jure.

Q. Num contractus sub conditione necessaria celebratus a principio valeat?

R. Vel loquimur de conditione necessaria ex natura rei, aut ex suppositione Divini Decreti, et dico valere a principio, qui habetur uti absolutus, modo tamen conditio non accipiatur, uti designatio temporis, et modo sit cognita a contrahentibus, uti necessaria, secus contractus non esset validus a principio. Vel loquimur de conditione generali, et dico etiam esse validum a principio, quando illa sumitur eodem modo, quo contractibus inest; nam aliter esset contractus conditionatus, uti si quis dicat: contraho tecum, si probetur te praebuisse consensum, L. *Si ita legatum sit* 65. D. de legat., et fideicom. 1.

§. III. *De contractu sub modo celebrato.*

Q. Quid est modus?

R. Modus est clausula, qua adjicitur onus contrahenti, sed non suspenditur dispositio, uti si quis legat centum Petro, ut sibi post mortem construat sepulcrum, Modus explicatur hisce particulis, scilicet *ut, ad, ne, pro etc.*

Q. Differtne modus a conditione?

R. Maxime, quia modus non suspendit contractum, nam non suspendit consensum, sed solum aliquam aliam obligationem apponit, et solum potest suspendere, cum modus transit in conditionem. Conditio antem vera, et propria semper suspendit consensum. Layman.

Q. Num contractus sub modo celebratus valeat a principio?

R. Maxime, quia a principio habetur consensus. Hinc si quis promittit, vel donat alteri centum, ut sepulcrum aedificet, a principio promissio, vel donatio valet, quia donatio, vel promissio sub modo habet suum esse substantiale absolutum, quomodo independenter ab accessorio modo, seu

gravamine, ita ut habetur a principio consensus. Est tamen gravis obligatio ex justitia talem modum praestandi. Layman, aliique.

Q. An promissio, vel legatum sub modo possit peti ante modi adimpletionem?

R. Maxime, quamvis promissarius, vel legatarius satisdare debeat de eo adimplendo. L. *Quibus diebus* D. de condit., et demonstr., et L. 7. D. eod. tit.

Q. Quid dicendum si promissarius, vel legatarius moriatur ante modi adimpletionem?

R. Transmitti omne jus ad haeredes, qui etiam modum adimplere possunt, ac debeant, atque onus impositum praestare, licet haeredes teneantur cautionem praestare de modi adimpletione; quia adquisitum fuerat jus a promissario, vel legatario.

Q. An contractus sub modo turpi, vel impossibili celebratus valeat?

R. Valet, uti si talis modus adjectus non esset. Hinc donatio facta sub hoc modo, ut a Fide Catholica quis deficiat, ut coelum tangat, est a principio valida, quia modus est veluti accessoria pactio, seu obligatio, qua corruente propter sui impotentiam, non etiam corruit pactio principalis, cum principale non pendeat a suo accessorio. At si modus repugnet substantiae contractus, tunc contractus est nullus. Hinc si quis dicat dono tibi centum, ut eosdem post annum mihi restituas, donatio est nulla. Lessius, aliique.

Q. An possit revocari donatio, vel legatum, quando modus possibilis, et honestus a Legatario, vel Donatario non servatur?

R. Posse revocari, quando colligitur modum fuisse adiectum, uti causam finalem, quae in eventu resolvi debet in conditionem sine qua non: uti si quis dicat: *Lego tibi centum ea lege, ut sepulcrum mihi aedifices, secus legatum retinere non possis.* In hoc casu legatum resolvitur in conditionatum, ac proinde conditione non impleta corruit. Si vero non constet modum fuisse adjectum, uti causam finalem, tunc etiam modo non servato legatum revocari non poterit, sed debet compelli legatarius, vel donatarius auctoritate judicis ad servandum modum vel praestandam modi aestimationem. Tamen excipe donationem factam ad causas pias, quia tunc nullo modo revocari potest, nisi in donatione hoc fuerit expressum, quia hujusmodi donatio praesumitur principaliter facta propter Deum, et pro remedio peccatorum, Cap. *Verum* 4. de condit. apposita.

Q. Quid si in donatione Ecclesiae facta expressum fuerit, ut modo non servato revocetur donatio, et modus non servetur defectu solius Praelati?

R. Non posse revocari, quia Praelatus non potest nocere Ecclesiae in jure adquisito. Hinc sciendum discrimen, quod intercedit inter donationem factam Ecclesiae sub conditione, et modo, scilicet, quod si Praelati defectu, conditio non adimpleatur, corruit donatio, quia Praelatus potest nocere Ecclesiae in jure adquirendo. Hinc si Titius promittat Ecclesiae se donaturum centum, si pro suis Majoribus anniversarius dies celebretur, promissor liberatur ab obligatione, si Praelatus postea recuset conditionem adimplere. Si vero defectu Praelati modus non adimpleatur, donatio non corruit, quia in jure adquisito Praelatus non potest nocere Ecclesiae. Hinc si quis dicat, do centum Ecclesiae, ut anniversarium diem celebret pro

meo patre donatio revocari non potest ob non impletum postea modum. Layman.

§. IV. *De contractu celebrato sub demonstratione*

Q. Quid est demonstratio, et quotuplex?

R. Est appositio signi ad ostendendam rem, de qua quis contrahere vult. Et ista explicatur per verba *qui, quae, quod, uti dono tibi Semproniae centum, quae est mea consanguinea.*

Demonstratio duplex est *Ostensiva*, et *Taxativa*. Prima est, quando designat, et ostendit rem, et proinde incipit a re, et desinit in mensuram: e. g. *vendo tibi hanc vineam, quae est centum modiis.* Secunda, quando designat quantitatem, et proinde incipit a mensura, et desinit in rem, e. g. *vendo tibi triginta modios ex hac vinea mea.* Porro demonstratio potest esse vera, vel falsa, sed explicatione non indiget.

Q. An contractus sub demonstratione falsa valeat?

R. Vel contractus est onerosus, et dico non valere, si demonstratio falsa est circa substantiam rei, quia quando res demonstrata in oneroso contractu non est, non habetur consensus. Hinc si quis demonstrat velle emere aurum, et emit aurichalcum, emptio est nulla, vel contractus est gratuitus, et dico valere, si error est accidentalis ex parte tradentis, si vero est substantialis, nullus est. Hinc non valet donatio, si dicat quis: *dono tibi hanc thecam, quae est argentea*, et tamen est aurea: *vel dono tibi, quia es meus frater*, et frater non est. At si error sit ex parte accipientis, et dico valere, quia qui tradit, intendit dare rem, sicut est, nec ad aliud se obligare.

Not. Quando constat de re, vel persona, cui fit depositio, falsitas non obest, L. 17., et 33. D. condit. et demonstr., quia demonstratio fit ad peculiariter demonstrandam rem, de qua fit dispositio, et personam, cui fit; quare si aliunde de utraque constet, non nocet falsitas demonstrationis. Praeterea si res, quae demonstratur non existit, nulla est dispositio defectu materiae. Hinc si dicas: *dono*, *vel lego Bertae margaritam*, *quam in tali loco habeo*, et nulla in tali loco reperitur, nulla est dispositio.

Q. Si demonstratio est falsa in quantitate, vel pondere, vel numero cuinam cedit incrementum, vel diminutio?

R. Si demonstratio falsa, est ostensiva, incrementum, vel diminutio cedit recipienti, si vero est taxativa, cedit tradenti. Hinc si testator dixerit, *Lego Titio vineam meam decem modiorum*, vinea tota debetur Titio, etiamsi amplior esse deprehendatur, quam decem modiorum. Et e contrario, si dixisset: *Lego Francisco decem modios vineae meae*, et vinea est duodecim modiorum, decem modii debentur Francisco et reliquum cedit haeredibus. Ita communiter.

§. V. *De contractu celebrato sub caussa*

Q. Quid est caussa, et quotuplex?

R. Est ratio expressa in contractu, propter quam dicitur fieri contractus. Duplex est, motiva, seu finalis, et impulsiva. *Finalis* est illa, quae movet disponentem ad disponendum, et sine qua non disposuisset. *Impulsiva* est

illa, quae movet disponentem ad disponendum ita ut sine illa etiam disposuisset, sed non tam de facili, Causa explicatur per particulas *quia*, *quoniam*, *propter quod etc.*

Q. An contractus sub caussa valeat, caussa non subsistente?

R. Vel fuit celebratus sub causa motiva, seu finali, et dico esse nullum, modo aliter non constet, vel rationabiliter aliud non praesumatur de voluntate disponentis, quia cum disponens non intendat disponere, causa finali non subsistente, dicendum, quod contractus sit invalidus sine ea. Vel fuit celebratus sub caussa impulsiva, et dico esse validum, quia habetur consensus; nam disposuisset etiam caussa non subsistente. Hinc si quis donet centum Petro, quia est pauper, et devotus, Petrus potest ea retinere si est pauper, et non vero si est devotus, et dives, cum devotio in casu sit causa impulsiva, et paupertas sit causa finalis.

Q. An legatum Petro relictum, si nubat feminae determinatae debeatur, si cum ea non nubat?

R. Regulariter loquendo non deberi, tum quia illa conditio est valida, tum quia, cum illa non impeditur matrimonium, sed tantum determinatur persona, cum qua est contrahendum; hinc ea conditio est servanda, ne Testatori voluntas impediatur, L. *Titio centum* 71. §. 1. D. de condit, et demonstr.

Dixi *regulariter*, quia dantur casus, in quibus Petrus, matrimonium non contrahit cum determinata persona, et tamen debetur ei legatum. Et I. est, quando ipsa cum Petro nubere non vult, vel parentes nolunt, quia in istis per legatarium non stat, quominus conditio a testatore posita adimpleatur; etenim quoties per eum, cujus interest conditionem impleri, fit, quominus impleatur, ut perinde habetur, ac si impleta fuisset, L. *Jure Civili* 24. D. eod. tit. . III. Quando illud est illicitum, vel impossibile, uti si mulier designata sit indigna, quia tunc conditio habetur pro non adjecta, L. *Cum ita* 62. D. de eod. tit.

Q. An legatum mulieri relictum, ne nubat, debeatur si nubat?

R. Vel testator reliquit illud mulieri virgini, et dico deberi, quia conditio ista a jure est rejecta in favorem nuptiarum, ut societas augeatur, L. *Titiae* 99. D. de condit., et demonstr. Vel reliquit mulieri viduae, et dico non deberi, Authent. *Cui relictum* C. de Indict. viduit. nam ex ea habetur, quod conditio non nubendi viduae apposita vim habeat. Idem est dicendum de viro, cui sub conditione est relictum legatum.

Q. Quid dicendum de muliere vidua, cui est relictum legatum, ne nubat si fornicetur?

R. Juxta Sanchez, Salmantic., aliosque deberi legatum, quia conditio est explicanda juxta verborum significationem, hinc quia conditio solum dicit quod ad secundas nuptias non perveniat, si ista talis committat fornicationem, ei legatum debetur.

Q. An legatum relictum mulieri, ut honeste, et caste vivat, debetur ei, dato quod non nubat?

R. Debetur, nisi aliud constat de voluntate Testatoris, nam in matrimonio vitam ducere est caste, et honeste vivere. Est tamen advertendum, quod hujusmodi legatum amittatur per illicitam copulam, inhonestos tactus etc. Quod tamen non est negandum mulieri, quae semel tantum in istis

deliquit, quia ex communi modo loquendi non dicitur vitam inhoneste agere. Ita Sanchez, aliique saniores DD...

Q. Num legatum relictum alicui, ut non nubat nisi cum tali persona vel in tali loco, debeatur, si matrimonium non contrahatur cum illa persona, neque in eo loco designato?

R. Non deberi, quia simpliciter non inhibetur matrimonium, sed tantum allicitur spe praemii ad contrahendum cum tali persona, vel in alio loco. Ita Layman, Bonac., aliique.

Q. An legatum relictum alicui sub conditione, si Religionem ingressus non fuerit, debeatur, si Religionem ingrediatur?

R. Maxime, quia ea conditio tanquam non adjecta habetur, cum conditio, quae a majore Religionis bono directe avocet, quatenus bonis moribus repugnat, a jure rejicitur. Layman, aliique saniores DD.

An contractus nullus confirmatur per juramentum, et quid efficit juramentum in contractibus, vide, quae dicta sunt in Tractatu de Religione, in Cap. *De juramento promissorio.*

CAPUT IV.

De iis, qui possunt celebrare contractus

Ad valide contrahendum tria requiruntur, scilicet usus rationis, libera, et absoluta bonorum administratio, et ut persona contrahens non sit a Judice impedita. Defectu primae conditionis contrahere non possunt amentes furiosi, dum non habent lucidum intervallum, infantes, qui nondum habent usum rationis, dormientes, ebrii etc. Defectu secundae non possunt maritus, et uxor de bonis dotalibus; quia maritus de illis bonis habet administrationem, uxor vero habet proprietatem, sicuti etiam filiusfam. non potest contrahere de bonis adventitiis, et profectitiis; quia de primis habet tantum proprietatem, neque administrationem. Vide quae dicta sunt in lib. I. Justit., et Jur. Defectu ultimae conditionis, non possunt Tutor, ac Curator cum suis pupillis, ac minoribus contrahere durante tutela, ac cura. Item executores testamentorum de rebus suorum defunctorum; nisi Judicis interveniat auctoritas (1).

Q. An filiusfam. possit contractus valide celebrare?

R. Filiusfamil. valide contrahit de bonis castrensibus, vel quasi, quia de istis bonis liberam habet administrationem, L. *Cum antiquis* 37. Cod. de inoffic. testam., dummodo tamen sit pubes; nam si sit impubes, etiamsi sit proximus pubertati, non potest valide, etiam cum consensu patris, de istis contrahere, cum in ea aetate sit ei a Jure prohibitum de istis testari, aut disponere, §. *Pupillus* Instit. tit. de inut. stipul. Advertendum tamen, quod si filiusfam. proximus pubertati de istis bonis contractum celebraverit, naturaliter obligatus remaneat; quia apposuit sufficientem consensum, quem jus positivum clare non irritat. Layman, aliique.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1077. cautum quemvis inire posse contractus, dummodo Lex eum diserte inhabilem non declaraverit. Prohibentur autem minores, interdicti, mulieres nuptae in iis casibus a Jure statutis: demum alii in quibusdam conventionibus.

At si loquamur de bonis adventitiis, vel profectitiis filiusfamil. non potest de iis contrahere, nisi de patris consensu, quia de istis non habet liberam administrationem, L. *Cum non solum* C. de bonis quae lib. In quo advertunt Salmanticenses sufficere patris consensum tacitum, ut possint valide de istis contrahere. Qui consensus, tacitus habetur, si filius a patre accepit bona expendenda pro suo arbitratu, si pater longe abest, si a patre sit negotiationi expositus. Quae tamen sunt intelligenda modo sit pubes; nam, qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur Instit. loc. cit. (1).

Q. An pupillus possit celebrare contractum?

Ante resp. pauca praemittenda sunt. Pupillus est impubes, qui desiit esse sub potestate patris, propter illius mortem, vel emancipationem. Pubertas in viris XIV anno habetur, in feminis vero XII. completo, L. *Indecorem* ult. C. quando tut. desin. A nativitate autem usque ad septennium dicitur infantia, postea dicitur impubertas. Impubes vero, si est mas a septennio usque ad decimum cum dimidio, si est foemina a septennio usque ad nonum cum dimidio, dicitur infantiae proximus, et proxima. At vero masculus dicitur pubertati proximus a decimo anno cum dimidio, usque ad decimum quartum, foemina vero a nono cum dimidio usque ad duodecimum annum. Si filiusfam. a patria potestate discessit, pupillus dicitur, si nondum pervenit ad decimumquartum aetatis annum ad duodecimum si femina; nam ab hac aetate usque ad vigesimum quintum de jure com-

(1) In Codice novissimo peculiorum distinctio, quae olim apud Romanos vigebant, minime occurrit: immo cautum art. 301. quod filiofamilias cedat quidquid ipse adquirit: item donationes, et legata ei relicta sub conditione, ut pater his non fruatur, absolute vindicat, ut supra innuimus (in additionibus ad cap. III. de subjecto dominii pag. 49. h. tom.).

Quod vero spectat ad alia bona, quae titulo lucrativo filio pervenerint: horum sane proprietas ipsi cedit, patri vero usufructus a lege constituitur usque ad annum XVIII, vel emancipationis actum: art. 298; patre mortuo usufructus pro dimidio matri addicitur asque ad annum XXI: quod si ad secunda vota transierit illum amittit art. 298. et 300.

Praeterea durante usufructu in filiorum bonis pater debet his oneribus satisfacere: 1. congrua alimenta filio praestare 2. usuras, quae creditoribus annuatim debentur, solvere 3. impensas in funere factas, necnon in extrema infirmitate defuncti, cujus filius est heres, reddere: quibus tamen oneribus Mater dumtaxat pro dimidio tenetur: art. 299.

Tum art. 311. cautum quod filiusfamilias priusquam XXI. suae aetatis annum exegerit nulla stipulatione obligari possit. Illi autem potestatem facit Lex cum ad annum XVI. pervenerit, de semisse suae hereditatis in factione testamentaria disponendi; art. 820. Hoc autem Legis beneficio ipsum frui posse opinantur Richard (de donat. part. 1), et Delvincourt (v. 5. n. 16. p. 5.) cum jam annum XVI. exegerit, cui ne dies quidem desit.

His adde quod art. 1049., et seq. cautum, minores nempe in contractu nuptiali donationes in sponsas valide stipulari, dummodo eorum confirmatio accedat, quorum consensus ad conjugii foedus ineundum requiritur.

Postremo art. 295. constitutum quod filiusfamilias non possit absque parentis consensu ante annum XXV. expletum bona, quae proprio marte non adquisiverit, donare, distrahere, vel hypothecae vinculo subjicere: item mutuam pecuniam accipere, nomina exigere, aut remittere.

mani, vel ad decimum octavum annum expletum de jure Neapolitano dicuntur minores, Constitut. *Minorum jura* Tit. de restit. minor. Completo autem anno decimo octavo in nostro Regno dicuntur *Majores*, *et sui juris*.

Tutor est ille, qui immediate datur pupillo in sui curam, mediate vero in suorum custodiam bonorum, §. 4. Instit. tit. qui testam. tut. etc. Pupillo etiam invito tutor dandus est, L. 2. D. de tut. Inter tutorem, et pupillum intercedit quasi contractus, quo obligatur tutor operam dare, ut percipiantur fructus ex rebus pupilli, et convertantur in bonum pupilli, secus tenetur ad restitutionem illius, quod ab eo non sine culpa neglectum est. Porro curare debet omnia ejus bona, ac personam, L. *Tutoris* 30., L. *Tutor* 27. D. de administr. tut. Ratione tamen hujus curae, et administrationis salarium accipere interdictum est, praeterquam, si ei a Judice constitutum sit, L. *A Tutoribus* 34. §. 3. de administr. tut. Quin si pupillus sit pauper. Judex nec etiam salarium tutori constituere debet ex lege caritatis. Porro tutores vel sunt testamentarii, vel legitimi, vel dativi, de quibus vide si lubet, Vinn. ad tit. de tutel. His praemissis ad responsionem accedo.

R. Pupillus pubertati proximus, si cum consensu, et auctoritate tutoris contrahit de rebus mobilibus, non pretiosis, et quae servando servari non possunt, remanet tum civiliter, tum naturaliter obligatus, L. 13. D. de consens., et auctor. tutor. Dixi *pubertati proximus*, nam ante illam aetatem, solus tutor contractus celebrare debet, ipse vero pupillus ex proprio consensu non obligatur neque civiliter, neque naturaliter; quia pupillus infantiae proximus vix sufficientem intellectum habet. Vid. Tit. Instit. de inutil. stipul. Si vero contrahit de rebus immobilibus, vel mobilibus pretiosis, et quae servando servari possunt, et apponit auctoritatem tutoris, nec non Judicis, remanet naturaliter, et civiliter obligatus, secus non, L. *Non solum* 4. C. de praed. min. etc., L. 22. C. de administr. tut. Quod dicitur de contractu, intelligendum est etiam de hypothecae, et servitutis constitutione in re immobili, vel mobili pretiosa; item de transactione, si cum alienationis periculo fiat dict. L. 4. C. eod. (1)

(1) Jure novissimo nulla distinctio occurrit inter pupillos, et minores, puberes, et impuberes. Statuitur enim art. 311. Cod. LL. Civ. cives omnes utriusque sexus vel minores, vel majores natu esse: minores scilicet usque ad an. XXI. expletum: exacta hac aetate eos majores existimari.

Quod vero tutelam respicit, cautum art. 313.: mortuo patre ipso jure matrem tutricem suae prolis esse, cui etiam a viro contutor eligi potest: art. cit. 313.: hoc munere autem illa liberari potest excusationes apud Judicem allegando: a tempore tamen, quo tutela incoeperit, si contutor deficiat, omne periculum ad eam pertinet, donec alius tutor eligatur: art. 316.

Praeterea parentibus vita functis absque tutoris electione, hoc munus publicum defertur avo paterno, quo defuncto, avo lineae maternae, vel alii adscendenti ulterioris gradus in utraque linea art. 323., et seq.

Tum deficientibus testamentariis, et legitimis tutoribus, cum Reipublicae intersit rem pupilli salvam fore, a Lege sancitum tutorem a Consilio-familias eligendum: art. 326.: immo cautum subrogatum quoque tutorem designandum, ut is minorum jura sarta tecta tueatur: art. 342.

Quod autem attinet ad tutoris officia; debet ipse, ut frugalis paterfamilias minorum bona administrare art. 373., cujus administrationis cessante tutela rationes

Q. Quaenam sunt bona, quae servando servari possunt, et quaenam dicuntur illa, quae servando servari non possunt?

R. Bona immobilia, vel mobilia pretiosa, quae servari possunt ultra triennium, dici bona ea, quae servando servari possunt: bona vero mobilia, quae per triennium conservari non possunt, dici bona, quae servando non possunt servari. Ita DD.

Q. Quid si pupillus celebret contractum sine tutoris auctoritate in iis, in quibus ea requiritur, num remaneat naturaliter obligatus?

R. Dissidium est inter Doctores, nam aliqui negant, quia in jure pupillus furioso comparatur, quando celebrat contractum absque auctoritate sui tutoris, L. *Interdum* 29. De de condit. indeb. Alii vero affirmant, quia naturalis obligatio oritur ex consensu; quare cum apponat verum, sufficientemque consensum, dicendum, quod contrahat sufficientem obligationem, L. *Stichum* §. *Naturalis* D. de solut. et liberat., et L. *Si pupillus* D. ad leg. Falcidiam. Ita Sanchez, Collet, aliique. Praeterea si ad contractum pupilli sine tutore celebratum, fidejussor accedat, hic etiam civiliter obligatur. §. 1. Instit. tit. de fidejuss., et L. 26. D. de fidejuss. Ergo apparet obligationem principalem pupilli saltem naturaliter subsistere, quia si obligatio pupilli tota corrueret, deberet corruere etiam obligatio fidejussoris; nam ruente principali, ruit etiam accessorium, modo pupillus sit proximus pubertati, vel pubes. §. *Pupillus* Instit. tit. de inutil. stip.

Q. Quid si pupillus celebret contractum absque auctoritate Judicis in iis, in quibus ea requiritur?

R. Pupillum non remanere obligatum, neque civiliter, neque naturaliter, quia jura his contractibus resistunt, L. *Si ad resolvendum* 1., L. *Siquidem* 11., et L. *Si minor* 15. C. de praed., vel aliis reb. minor. etc., Quod etiam dicendum, quando pupillus cum ipsomet tutore contrahat; quia etiam leges hujusmodi contractibus resistunt, L. *Pupillus* 5. D. de auctorit., et consens. tutor. Quod intelligitur, quando pupillus non habet plures tutores; quia si plures habet, potest uni tutori obligari auctoritate alterius tutoris, dict. L. 5. D. eod. tit. Layman, aliique.

Q. Num dentur casus, in quibus pupillus celebrat contractum absque tutoris auctoritate, ac Judicis, et remanet obligatus naturaliter et civiliter?

R. Dantur. et I. Est quando pupillus sine auctoritate Judicis obligatur ex contractu, quatenus inde locupletior est factus, dict. L. *Pupillus* 5. D. de auct. tutor., *nam locupletari non debet aliquis cum jactura alterius*; Reg. 48. Jur. in VI. Quare si venditor pupillo mercem tradidit non accepto

etiam reddere debet. Qua de re post decendium a sua electione onus illi inest inventarium coram subrogato tutore conficiendi, in quo nomina, quae in hereditatem ad eum spectant, sub poena amissionis, aperiat necesse est art. 374. Atvero sancitum tutorem non posse minorum bona etiam publica auctione emere: praedia conducere: art. cit. 374.: immobilia distrahere, donationes, aut hereditatem, quae pupillis deferuntur, repudiare, vel adire art. 384. mutuam pecuniam accipere: hypothecae vinculo illorum bona subjicere: art. 380.: actionem realem pro immobilium vindicatione instituere: art. 387.: divisionem de rebus hereditariis peragere: art. 388. In hisce enim expediendis negotiis deliberatio requiritur Consilii-familias a Tribunali Civili, annuente Regio Procuratore, confirmanda: art. 381.

pretio, repetet mercem suam, vel pretium: quod si merx amissa, vel absque dolo absumpta sit, non plus solvere compellitur pupillus, quam ex ea ditior factus est. Eadem ratio est, si non pupillo sed minori curatorem habenti datum sit. II. Quando res tradita pupillo, dolo ejus perit, in hoc casu datur contra eum actio civilis, qua solvere compellitur. L. 1. D. deposit. Advertendum tamen, quod non est praesumendus dolus in pupillo infantiae proximo, argum. L. *Quod infans* 60. D. de rei vind.

Q. Minor potestne valide contractus celebrare?

Ante resp. pauca subnecto. Curator dicitur ille, qui directe assignatur minori ad curam bonorum, indirecte vero ad ejus personam, §. 2. Instit. de Curator. Et curator non datur minori invito, tantum invito minori datur curator in litem. L. 1. C. qui pet. tut. At si minor curatorem suscipiat, hoc est in eum consentiat, tunc cogitur esse sub illo usque ad aetatem legitimam, sicuti etiam si a patre ei in testamento curator assignetur. Porro tutores, curatoresve ad tutelam, curationemque non admittuntur, nisi satisdent, *rem pupilli adolescentis salvam fore*, princip. Instit., tit. de satisdat. Tut. vel Curat. His praemissis.

R. Si minor viginti quinque annis de jure communi, vel decem octo jure Neapolitano contrahant, curatorem non habens de bonis mobilibus non praetiosis obligatur ex contractu tum civiliter, tum naturaliter. Idem potiori jure dicendum est, si et ipsius curatoris, cui subest minor accesserit auctoritas ad firmitatem contractus, tum firmus erit contractus, concesso tamen eidem minori beneficium restitutionis in integrum, L. *Si curatorem* C. de restit. in integr.

Si vero minor contractum celebraverit de bonis immobilibus aut pretiosis, scilicet iis, quae servando servari possunt ultra triennium, et tunc etiam valide contrahit, modo accesserit et consensus curatoris cui subest, et decretum Judicis. Secus vero invalidus erit contractus in utroque foro etc., L. *Non solum* 4. C. de praediis, et aliis reb. minor sine decr. non alienand. (1).

(1) Nonnulla heic quoad mulierum stipulationes observatu digna.

Et principio mulieres ante XXI. ann. minores sunt, ac proinde, parentibus vita functis, in expediendis suis negotiis Tutoris auctoritate indigent, ut supra innuimus (in addit. h. cap. pag. 166.): valide vero illae contrahunt, si aetate majores sint, et innuptae: art. 411. Cod. LL. Civ. Quod si conjugii foedus ineant, tunc bona, quae dote constituuntur ad onera matrimonii substinenda, nequeunt alienari, vel hypothecae vinculo subjici, cum expediat Reipublicae ea sarta tecta servari: nisi alienatio necessaria, vel utilis, caussa cognita a Civili Tribunali, annuente etiam Regio Procuratore, decernatur: art. 1367. et 1371. Atvero quoad bona paraphernalia (illa nempe, quae in dotis constitutione non recensentur), eorumdem administrationem gerunt: actionem autem super his instituere nequeunt, nec ea distrahere, nisi accendente viri auctoritate, vel Judicis decreto interposito: art. 1389.

Tum nequeunt illae donare, alienare, hypothecae vinculo bona subjicere, necnon titulo lucrativo, vel oneroso adquirere, nisi interveniente viro in stipulationibus, aut accedente ejus consensu in scripturam redacto: licet ipsi conjuges rerum communionem non inierint, vel inter se bonorum separatio facta fuerit. art. 206. Item in contractibus valide ineundis viri consensu indigent, iis exceptis ad publicam negotiationem spectantibus, quam sane consentiente viro, et Judicis auctoritate interposita, exercere valent art. 1078.

Jamvero absque viri consensu possunt nuptae donationes, quae filiis deferuntur,

Q. Quid sancitum jure nostro circa contractus filiorumfamil , et minorum ?

R. I. Contractus initi a filiisfam. non valent, nec ex iisdem illi obligantur tam civiliter, quam naturaliter, nisi contractus initi fuerint in praesentia, et expresso consensu ipsorum Patrum. Ita decernitur jure nostri Regni, ut videre est in Pragm. 1. de Scto Macedon.

R. II. Filiusfamil., qui contraxerit cum alio sine consensu, et auctoritate Patris ementiendo se esse sui juris, atque ita alium decipiendo, etiam invalide contrahit; qui enim a filiofamil. deceptus est, emendiendo se esse Patremfam. sibi imputare debet ignorantiam suam, cit. Pragm. 1. Licet alter se res haberet jure Romano. L. 1. C. de Scto Macedon. (1).

R. III. Si filiifam. fuerint a Patre emancipati, vel habitent, et vivant seorsim a patre una cum eorum uxoribus, et familia, aut publice mercaturam exerceant, obligantur ex contracttbus, quos celebraverint tum civiliter, tum naturaliter, Pragm. 1. et 3. de Scto Macedon.

Q. Num filiusfamil. habens etiam peculium castrense vel quasi etc. ex hisce contractibus obligatur ?

R. Minime, si quidquam mercium ipsi venditum fuerit habita fide de pretio (vulgo a credenza). Imo nulla erit hujusmodi obligatio, quamvis literis collybisticis (vulgo lettere di cambio) munita fuissent. Secus vero dicendum, si praesens pecunia numerata in hujusmodi contractibus intervenisset, Pragm. 3. et 4. eod. tit.

Item quoque dicendum erit Pupillis, minoribus, mulieribus, aliisque sub aliena potestate degentibus. Utrum tandem hi omnes remaneant naturaliter obligati, jam est dictum supra.

Q. Num remaneat naturaliter obligatus, quando minor absque auctoritate Judicis contrahit de bonis, quae servando servari possunt ?

R. Minime, quia jura istis contractibus resistunt, uti colligitur ex L. 7., 11., et 15. C. de prediis etc. supra citat. Ita Layman, Sanchez, aliique.

Q. Quinam sunt effectus naturalis obligationis ?

R. Esse plures, et I. Est, quod creditor habeat jus accipiendi, et retinendi, si, quod naturaliter debitum est, sibi, nulla opposita exceptione, solvatur. II. Quod possit creditor fidejussionem, ac pignus exigere. III. Quod

acceptare: art. 859: immo ipsis donare art. 206.: tum bona, quae ad eas pertinent administrare., mobilia quoque distrahere, dummodo auctoritate Judicis bonorum separatio fuerit decreta: art. 1413.: item donationes, quas durante conjugio viro fecerint, revocare: art. 1050; inscriptionem legalem in bonis viri in nuptiali contractu ad dotis securitatem promissam petere, art. 2026: donationem viri auctoritate acceptatam in publicis hypotecharum tabulis transcribere: art. 864: denique testamentum condere: art. 815. Si vero nuptae communionem bonorum inierint, Judicis auctoritate indigent in obligationibus super hujusmodi bonis contrahendis, etiamsi in viri, aut filiorum utilitatem redundent: art. 1398. Conventiones autem, quas eae contrahunt, licet Judicis potestate interposita, bona, quae in communione sunt, minime afficiunt, nisi mulier publicam negotiationem exerceat, et conventiones initae eam respiciant. art. 1397.

Postremo si vir suam auctoritatem interponere nolit, aut sit minor, absens, interdictus, vel poena, cui infamiae nota inhaeret, mulctatus, tunc mulier, in suis rebus expediendis Judicis auctoritate omnino indiget. Videsis art. 207., et seq.

(1) Videsis nostras additiones pag. 166.

debitor non possit repetere jam solutum. IV. Creditor habet jus compensandi, servatis conditionibus. Layman.

Q. Num contrahant valide minores in suum commodum absque auctoritate Curatoris, Judicisve?

R. Maxime (quod etiam dicendum de pupillis pubertati proximis) quia jura statuerunt in favorem illius aetatis, ut aetas illis subveniret in damnis, et in prospere gestis non obesset, L. 9. D. de auctor. tut. et §. 1. Instit. de auctor. tut.

Q. Num dentur casus, in quibus minor contrahit absque auctoritate curatoris, dum illum habet, et remanet naturaliter, et civiliter obligatus?

R. Maxime, et I. Est, quando minor Religionem sit professurus, tunc omnia bona sua absque auctoritate curatoris potest alienare, cuicumque donare, etiam sine restitutionis in integrum beneficio, quia censetur mori. II. Quando minor contractum juramento firmavit, Authent. *Sacramenta puberum* C. si advers. vendit. etc. Quae constitutio juxta DD. sententiam locum habet etiam in alienatione rerum immobilium.

CAPUT V.

De Restitutione in integrum.

Minoribus tutorum, curatorumve negligentia, vel aliorum fraude laesis succurritur per in integrum restitutionem.

Q. Quid est restitutio in integrum?

R. Est extraordinarium juris remedium, quo graviter laesus ex naturali aequitate per officium Judicis reducitur, seu restituitur, in pristinum statum, ac jus, in quo erat ante laesionem, L. *Utilitas* 1. D. de in integr. restitut. Cap. *Requisivit* Cap. *Auditis* de in integr. restit.

Q. Quaenam conditiones requirantur, ut possit aliquis petere beneficium restitutionis in integrum?

R. Plures, scilicet, ut patiatur damnum, aut amittat lucrum ex contractu, non satis prudenter celebrato, sive oneroso, sive gratuito, ut laesio sit notabilis, L. 4. D. de in integr. restit., et ut laesio veniat ex vi contractus, vel quasi contractus validi; nam si contractus fuit nullus, non est locus beneficio restitutionis in integrum, quia tunc laesus communi auxilio, ac mero jure munitus est, ideoque non debet ei tribui remedium restitutionis in integrum, quod nonnisi in subsidium, seu defectum remedii ordinarii conceditur, L. *Causae cognitionem* D. de minorib. Demum, ut ad restitutionis beneficium Judicis accedat auctoritas.

Q. Quinam gaudent privilegio restitutionis in integrum?

R. Hujusmodi beneficio gaudere Minores, L. 1., L. 3., et L. *Minoribus* 6. D. de minorib. Ecclesiam, Cap. *Requisivit* 1, et Cap. 2. de in integr. restit. Rempublicam, L. *Respublica*. 4. C. quibus ex caus. major. in integrum etc. Nomine autem Reipublicae veniunt etiam Civitates, Castra, Villae, Pagi, si bonorum, seu jurium communium Administratores habent, Bartol. in cit. L. *Respublica* 4. C. quibus etc., Abbas in cit. Cap. *Requisivit* 1. de restitut. in integrum. Porro restitutionis in integrum beneficium conceditur quandoque etiam Majorennibus, hoc est majoribus 25.,

vel 18. completis annis, si graviter laesi sunt, at vero in istis praeter gravem laesionem necesse est aliam justam causam intervenire, v. g. causa absentiae, utilitatis publicae, detentionis in vinculis etc. Vid. tot. tit. Digest. ex quibus caussis major.etc., et tot. tit. C. quibus ex caus. major etc. (1).

Q. Quid si contractus, v. g. venditionis, celebratus ab Ecclesia, Civitate, minori per in integrum restitutionem rescindatur, fructus ad quem pertinet: num ad emptorem, num ad venditorem, puta Ecclesiam, minorem? etc.

R. Certum est ante omnia pretium emptori esse restituendum, simul cum melioramentis, si quae sunt, aliter emptor utitur jure retentionis, donec ipsi satisfactum sit. Quoad fructus vero dico, illos bona fide perceptos pertinere ad emptorem, tanquam dominum, neque rescisso venditionis contractu, restituendos esse, si res justo pretio vendita fuit, tunc enim Ecclesia, vel minor laesus non fuit ratione perceptorum fructuum, cum acceptum pretium ad lucrum capiendum etiam adhiberi potuerit, sed tantum ratione rei venditae. Layman, aliique.

Q. Quanti temporis spatium conceditur minori, ut possit restitutionem in integrum petere?

R. Concedi continuum quadriennium, L. *Supervacuam* 7. C. de tempor. in integr. restit., et concordat Cap. *Ecclesia* in VI. Quadriennium istud restitutionis minorum incipit currere juxta commune jus a primo die vigesimi sexti anni inchoati, dict. L. 7. C. de in temp. integr. etc. At in illis minoribus, qui veniam aetatis impetrarunt, quadriennium incipit currere a die, quo venia aetatis obtenta, et intimata fuit, L. *Eos qui* 1. C. de his, qui ven. aetat., et L. *Ea quae* 5. C. de temp. in integr. restit.

Nota. In restitutione Ecclesiae, vel Reipublicae, quadriennium incipit currere a tempore factae lesionis, hoc est a tempore celebrati contractus, ex quo Ecclesia laesa est, Clement. de in integr. restit. Molin. tract. 2. de Justit. disputat. 574: aut saltem incipit decurrere ab eo tempore, cum re intellecta integrum fuit ipsi Ecclesiae jus suum in judicio prosequi. Et hoc tempus quadriennii concessum pro petenda restitutione non currit juste impedito, puta ob absentiam publicam, aut si per vim, aut dolum adversarii non potuit peti restitutio in integrum, debet postea suppleri totum illud tempus, quo duravit illud justum impedimentum, addito ad quadriennium quantum temporis ablatum fuerat, colligitur ex cit. L. *Supervacuum* 7. C. de tempor. etc. (2).

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1259. cautum Minores non emancipatos, si laedantur in quibusvis conventionibus restitutione in integrum frui: emancipatos vero in iis stipulationibus, quae eorum capacitatem excedant: hoc beneficio quoque ii gaudent, licet se majores declaraverint: art. 1261.

Quod vero ad majores attinet, art. 1267. sancitum illis hujusmodi beneficium dumtaxat, concessum in casibus a Jure statutis, et sub conditionibus diserte praescriptis: ut ex. gr. si coheres in quota hereditaria laesionem ultra quartum in rerum divisione passus fuerit: art. 807: item in contractu emptionis, si venditor damnum ultra dimidium expertus fuerit, peracta rei traditae aestimatione ad tempus initi contractus, licet suo juri cesserit, aut reliquum pretium emptori donarit: art. 1550; et seq.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum actionem restitutionis in integrum intra decennium esse instituendam: art. 1258: intra biennium vero, quando in contractu emptionis laesio locum habuerit: art. 1522.

Q. Num dentur casus, in quibus minor non potest uti privilegio restitutionis in integrum?

R. Dari plures casus, et I. Est, quando minor veniam aetatis impetravit, quia tunc tanquam major aetate reputatur, cit. L. *Eos qui* 1. C. de his, qui ven. aetat. etc. II. Quando ratificavit contractum factus major, L. *Si inter minores.* L. *Qui post vigesimum* C. si major fact. rat. hab. III. Quando in minore aetate contractum juramento firmavit, cit. *Autent. Sacramenta puberum* etc. (1).

Q. Quomodo fit restitutio in integrum in contractibus?

R. Duobus modis, scilicet aut contractum rescindendo, aut pretium, in quo contrahens fuit laesus, augendo.

Pro coronide contractuum in genere duo quaeruntur, et I.

Q. An contractus absque solemnitatibus celebratus valeat?

R. Vel loquimur de solemnitatibus a jure constitutis, uti substantialibus, et dico non valere in utroque foro, quia leges, quae statuunt istas solemnitates, non fundantur in praesumptione doli, sed in periculo doli, et fraudis, quod semper habetur. Hinc si quis contrahat matrimonium absque praesentia Parochi, et testium, nulliter contrahit, cum haec sit solemnitas substantialis. Vel loquimur de solemnitatibus accidentalibus, et dico valere, quia res absque perfectione accidentali semper subsistere potest. Hinc si contrahat matrimonium absque proclamationibus, valide contrahit, cum haec sit accidentalis substantiae.

Q. II. *An omnis contractus obliget in conscientia?*

R. Omnem contractum validum, etiam nudum, parere obligationem in conscientia, licet non tribuat actionem in foro externo, Cap. *Antigonus* 1. de pactis, ubi generaliter dicitur, pacta esse custodienda, et paciscentes censura etiam Ecclesiastica posse compelli ad servanda pacta conventa. Secus periret bona fides, sine qua existere societas humana non potest. Ratio autem est, quia ad talem obligationem, supposita materiae capacitate, et contrahentium habilitate, sufficit mutuus consensus signo externo manifestatus; per illum enim datur jus alterutri, vel utrique, quod amplius violare non licet.

Nec obstat Ulpianus in L. *Juris gentium* 7. §. 3. D. de pact. ubi dicit: *Nuda pactio obligationem non parit*, nam ibi loquitur de obligatione civili, hoc est in foro externo. Ast si contractus Jure positivo est nullus, nullam parit obligationem in utroque foro, quia cum nullus sit, habetur tanquam non factus. Si vero contractus non sit absolute irritus, sed irritandus, obligat in conscientia, quousque a Judice irritetur pro foro externo. Layman, Lessius, aliique.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1260. et seq. sancitum quod minores beneficio restitutionis in integrum minime gaudeant: 1. cum damnum ex casu fortuito, vel eorum delicto, et quasi delicto experti fuerint: 2. si negotiationem publicam ii exercentes, in stipulationibus ad eamdem pertinentibus laesionem passi fuerint: 3. in pactis nuptialibus in matrimonii contractu adpositis, si eorum ratihabitio accesserit, quorum consensus ad conjugii foedus ineundum requiritur. 4. denique si nactu majores stipulationes in minori aetate contractas confirmarint, licet eae ratione formae prorsus irritae fuerint: art. 1260.

CAPUT VI.

De contractus materia

Q. Quaenam est materia contractus?

R. Quaelibet res, vel actio, modo sit possibilis, existens, honesta, certa, propria, et a Jure non impedita, seu prohibita.

Q. Num contractus de re turpi sit validus, sive ante, sive post patratum scelus?

Not. Contractus de opere turpi ille dicitur, qui est de aliquo opere illicito, uti si pretio aliquo convenias cum sicario, ut inimicum tuum occidat; cum Judice, ut iniquam ferat sententiam. Hoc notato:

R. Minime, non est validus contractus ante sceleris executionem, quia talis conventio, si esset valida, imponeret necessitatem peccandi: non est validus post executionem sceleris, quia obligatio adimplendi promissionem non habet, unde vim accipiat, non a pacto praecedenti; quia fuit nullum, non a nova conventione, quia non habetur, uti supponitur. *In malis enim promissis fidem non expedit observari*. Cap. in malis de Reg.Jur. in VI. Quare adimpleto opere illicito, promissor non tenetur ex justitia ad solvendum pretium, de quo conventum fuit. Antoine, Collet.

Excipe pactum pretium cum meretrice,quod nulla Judicis expectata sententia solvendum est, lege sic decernente in poenam scortatorum. Excipe porro matrimonium puellae promissum ad stuprum extorquendum, quod jura exequi etiam cogunt. At acceptum pretium pro opere illicito, sive patrato postea, sive non, semper est restituendum, quia nullus fuit contractus, ideoque non tribuit jus retinendi. Quare restitutio facienda est donatori, quia hic non videtur renuntiasse juri suo, cum donavit per actum omnino nullum. Vel ut placet Divo Thomae,pauperibus,vel in usus pios erogandum est, quando agitur post factum. *Vide tamen Cuniliatum.*

Q. Num valeat contractus de opere debito ex aliqua virtute, puta ex justitia, caritate etc.?

R. Si opus debitum est ex justitia, contractus non valet, quia venditor venderet id, quod suum non est, sed emptoris, unde tenetur restituere id, quod accepit pro pretio. Hinc si promisit quis aliquid Judici, ut ferat justam sententiam, non valet promissio, et si accepit Judex tenetur restituere. Si opus debitum est alia virtute, v. g. caritatis, religionis etc., et dico probabilius contractum esse nullum;quia opus debitum ex caritate ex communi hominum judicio non est pretio aestimabile. Quare, qui noluit facere opus, ad quod ex caritate tenebatur, nisi pretio constituto, tenetur restituere quod accepit, quia vendidit, quod non erat pretio aestimabile. Concina, aliique.

Q. Si res post contractum pereat, vel deterior fiat cuinam perit, vel deterioratur, num creditori, num debitori?

R. I. Si res certa, sive in individuo ex aliquo contractu debita, puta, hic equus, haec ovis, casu pereat, aut deterior fiat, creditoris damnum est, §. *Cum autem* Instit. tit. de empt., et vend., et L. 7. D. de peric., et comm. rei vend. Excipe tamen I. Nisi aliter conventum fuerit. II. Nisi

debitor fuerit in mora culpabili solvendi; nam mora sua cuilibet nocet, Reg. 25. Jur. Dixi *culpabili*, nam si culpabilis non fuit non tenetur de damno.

R. II. Si res incerta, et indeterminata in aliquo genere debeatur, debitoris damnum est, quia genus perire non potest, argum. L. *Incendium* C. si cert. petat. Unde si equum aliquem dare debeas, licet plures tibi equi pereant, non tamen liberaris. quia potes alium dare. Si vero res post contractum pereat, vel deterior fiat, non ex casu fortuito, sed ex culpa juridica; tunc si contractus institutus fuit in gratiam solius accipientis, accipiens tenetur de omni culpa, si in gratiam solius dantis, accipiens tenetur de dolo, et culpa lata, si in gratiam utriusque, tunc obligabit culpa lata, et levis. Vid. quae dicta sunt in Tract. de restit. (1)

PARS SECUNDA.

De contractibus in specie

Exposui hactenus contractus universe acceptos, sed levioris momenti illa fuere, si cum iis comparentur, quae de contractibus in particulari dicturi sumus. Quare breviter de illis, fuse, et distincte de istis disputabimus. Et primum contractus onerosos, seu non gratuitos enucleabimus, postea contractus gratuitos. Quare sit.

CAPUT I.

De Emptione, et venditione

Q Quid est contractus emptionis, et venditionis ?

R. Est contractus mutuo consensu initus ultro, citroque obligatorius de determinata merce pro determinato pretio, et e contrario determinato pretio pro determinata merce tradenda. Ita communiter, et argum. L. 1. De de contrah. empt. Hinc ad hunc contractum tria requiruntur, consensus, res, et pretium.

Nomine *mercis* veniunt omnes res mobiles, et immobiles, actiones, et jura, quae pecunia aestimari, et compensari solent, L. *Si emptione* 24. §. 1. D. de contrah. empt., Nomine *Pretii* venit ipsum numisma, seu numerata pecunia, §. *Item* 2. Instit. tit. de empt., et vend. (2).

(1) Quaeritur inter DD. an liget in conscientia contractus sine debitis solemnitatibus celebratus? Multi affirmant, ut *Sot.*, *S. Antoninus*, *Sa*, *Mol. etc.* dicentes legem humanam auferre quidem actionem in hujusmodi contractibus, non autem naturalem obligationem, pro qua sufficit solus consensus. Multi alii vero id negant, ut *Less.*, *Lugo*, *Bonac.*, *Salm. etc.*, et dicunt legem humanam, ut fraudum periculo occurrat, bene posse etiam naturale debitum auferre. Sed cum utraque sententia sit probabilis, puto in praxi omnino amplexendam esse tertiam sententiam *Sanch. Cabass. Bon. Beja etc.* (cui adhaeret etiam *Sot.*) nempe cum ei tale sit dubium, praeferendum esse possessorem, donec a Judice non sit damnatus ad restituendum. Ex *S. Ligorio Tract. X. Cap. IV. de contract. in gen. Punct. 1. §. 126.*

(2) Jure Novissimo Cod. LL. Civ. emptio venditio est conventio, qua unus ad quid tradendum, alter ad ejusdem rei pretium solvendum adstringitur: art. 1427.

Q. Quomodo perficitur contractus emptionis, et venditionis?

R. Mutuo perficitur consensu supra pretium determinatum, et mercem determinatam praestito a contrahentibus, nam emptio, et venditio contrahitur, simul ac de pretio convenerit, ait Justinianus lib. 3. Institut. tit. 24. Verum traditione rei venditae consumatur, hoc est, habet suum ultimum complementum, scilicet dominium transfertur. Dominia enim rerum ex juris dispositione, traditionibus, et non nudis pactis adquiruntur, L. 9. De public. in rem act. (1)

Q. Quotuplici modo res potest esse determinata?

R. Duplici, vel in specie, sive actu, vel in spe. Primo modo, cum res actu existens determinatur, secundo modo, quando non existit, sed habetur spes, quod existat aliquando. Sive primo, sive secundo modo determinetur res, sufficit ad contractum emptionis, et venditionis. Quare si vendantur pisces capiendi in hoc jactu retis, vel aves capiendae in hoc aucupio; valida est venditio, L. *Si jactum* 11. De act. empt., et pretium est solvendum, etiamsi nihil capiatur; dummodo non accesserit aliqua fraus.

Q. Quaenam res vendi, vel vendi non possunt?

R. Possunt vendi omnes res, quae sunt in commercio, seu pretio aestimabiles, imo jura, et actiones, nisi aliqua lege non prohibeantur. Quare non possunt vendi res sacrae, prout sacrae sunt, Ecclesiae, via publica, theatra, balnea, eaque omnia, quae publicis usibus sunt destinata, L. 22. D. de contrah. empt. Item homo liber, venena prout deserviunt ad nocendum homini, vel animalibus etc. (2).

Q. Num valida dicatur venditio, quando pretii determinatio emptori remittitur?

R. Minime, quia non adest pretium determinatum, et emptor in causa propria potest hallucinari, *L. Quod saepe* 35. D. eod. tit. At si remittitur tertiae personae pretii determinatio, valida est venditio, si ille pretium definiverit, secus nulla erit venditio. §. 1. Instit. tit. de empt. et vend. (3).

(1) Codice novissimo art. 1428. cautum quod solo contrahentium consensu emptio venditio perficitur, et licet res non sit tradita, nec pretium solutum, illius tamen dominium ipso jure emptori addicitur, simul ac de certa re, et pretio conventum.

(2) Ecclesiarum Administratores, Praelati, Rectores, quocumque nomine vocitentur, bona Ecclesiae immobilia, vel mobilia pretiosa, quae servari possunt, vendere nequeunt, latae excommunicationis poena, inconsulto R. Pontifice: immo nec permutare, donare, aut hypothecae subjicere, ultra triennium locare. *Extravag. Ambitiosae de reb. Eccl. non alien.* Excipiuntur vero res exiguae, et parum utiles. *arg. Can. Terrulas caus. 12 quaest. 2.*

Praeterea Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1445. cautum 1. quod nullo pacto viventis hereditas alienari possit. 2. praediorum fructus adhuc immaturi vendere nequeant, quoties contrahentes constituunt eorum traditionem faciendam certo pretio ad pondus, numerum, et mensuram sine respectu ad aestimationem, quam tempore messis, aut vindemiae fructus ipsi habuerint. At vero si tota messis, vel ejusdem pars per aversionem certo pretio alienetur, valida sane erit isthaec stipulatio: art. 1446.

(3) Jure novissimo Cod. LL. Civ. sancitum pretium rei in contractu emptionis vel a contrahentibus definiendum, vel in arbitrium tertiae certae personae relinquendum: haec vero si illud minima definierit, emptio venditio sane irrita erit: art. 1436, et 1437.

Q. Quid si res fuerit vendita pretio justo, uti si quis dicat: vendo tibi hanc vestem justo pretio?

R. Vel res habet pretium taxatum, et dico esse validum contractum, quia habetur pretium determinatum. Vel non habet pretium taxatum, et dico esse invalidum ob pretii incertitudinem. Layman, Antoine.

Q. An ante traditionem in hoc contractu rei dominium adquiritur?

R. Minime, uti patet ex L. 14. D. de peric., et commod. rei vend., et L. *Traditionibus* 20. C. de pact., nam per traditionem, et usucapionem dominia rerum adquiruntur, et post traditionem emptor evadit dominus rei em tae, etiamsi pretium nondum sit solutum, modo cautio fidejussoria, aut p gnoratitia ab emptore praestita fuerit, aut venditor fidem habeat emptori d e pretio, L. *Quod vendidi* 19. D. de contrah. empt. (1).

Q. Cuinam cedit rei emptae periculum post traditionem?

R. Statim pertinet ad emptorem. Ita communiter, et L. *Lectos* 12. D. de peric., et commod. rei vendit. Quin periculum rei venditae pertinet ad emptorem etiam ante traditionem, si vendatur res certa, et determinata in individuo; tunc enim non obstante interitu, vel deterioratione rei, debet emptor solvere totum pretium, si nondum solvit, et si jam solvit, nihil potest repetere, dict. §. *Cum autem* Instit. tit. de empt., et vendit.

Q. Cuinam debetur res quando est duobus vendita diverso tempore in solidum?

R. Vel neutri est tradita, et dico deberi priori emptori juxta Reg. Jur. 54. in VI. *Qui prior est tempore, potior est jure.* Vel vendita est uni tantum, et alteri est vendita et tradita, et dico deberi illi, cui fuit tradita, licet sit posterior; quia per traditionem, et pretii solutionem adquiritur dominium, et jus in re, ideoque praeferendus est priori emptori, qui habebat tantum jus ad rem, L. *Quoties* 12. C. de rei vind. Advertendum tamen quod venditor in casu, priori emptori teneatur, vel rescisso secundo contractu rem venditam tradere, vel solvere omnia damna, quae illi obvenere L. *Qui tibi* C. de haeredit., et action. vendit. Imo haec doctrina locum etiam habet in permutatione, donatione, aliisque hujusmodi contractibus uti tenent DD. (2).

Q. An primus emptor possit evincere rem a secundo emptore?

R. Posse, quando secundus emptor mala fide processit, hoc est, conscius prioris contractus emit; quia tunc primus emptor habet jus exigendi rem, quatenus in fraudem sui alienatam, et nullo suffragante privilegio ei est tradenda res a secundo emptore.

Q. Num detur casus, in quo primus emptor possit evincere rem a possessore, cui res antea vendita, et tradita fuit per alium contractum, licet

(1) Quum emptio venditio sit contractus mere consensualis: art. 1427. Cod. LL. Civ. hinc cautum periculum, et commodum rei venditae in emptorem statim transire cum contrahentes de certa re, et pretio consenserint, licet res non sit tradita, nec pretium solutum art. 1428.: dummodo venditor non fuerit in mora, quo casu periculum in ipsum cadit: art. 1092.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 2081. sancitum quod res immobilis duobus vendita, priori emptori addicatur, dummodo contractum is rite probet, licet alter in publicis hypothecarum tabulis conventionem jam transcripserit. Si vero res sit mobilis, et jam posteriori emptori tradita, ad hunc pertinet, modo bona fide illam possideat: art. 1095.

non conscius primi contractus bona fide iste secundus contrahens processerit ?

R. Maxime, et est, quando primus emptor habebat rem titulo oneroso, et secundus contrahens, cui res est jam tradita, habuit titulo gratuito, puta donationis, dummodo tamen res extet, vel ditor factus sit, L. *Ignoti* 5. C. de revoc. iis, quae etc.: similiter et quando res primo emptori vendita fuit, et in contractus securitatem ejusdem rei data illi fuit hypotheca, quia tunc jus in re adquisivit, L. *Si creditor* 7. D. de distract: pignor.

Q. Si quis emat rem alienam, adquiritne dominium ?

R. Minime, quia venditor non poterat transferre dominium illud, quod non habebat. Et hoc verum est, sive processerit bona fide, sive mala fide emptor, qui proinde rem tenetur domino restituere, nisi bona fide procedens eam praescripserit, nec potest repetere pretium a domino, quia iste non tenetur emere rem suam. Concina.

Q. Quid dicendum si emptor rem alienam bona fide emptam, bona fide revendidit, et dominus compareat, et rem repetat suam?

R. Qui bona fide revendidit, et potest rem recuperare ab eo, cui revendidit, tenetur recuperare, ut possit domino restituere. Si vero non potest recuperare, ad nihil tenetur, dummodo ex venditione in nihilo factus sit ditior: et ratio est, quia teneretur ex re accepta, et res accepta non extat. Ergo etc. At si dominus rei evincat rem suam a secundo emptore, tunc tenetur revenditor restituere acceptum pretium secundo emptori, et damna resarcire; quia ex contractu emptionis tenetur de evictione. Layman., Collet, aliique.

Q. Quotuplici modo potest quis vendere ?

R. Duplici modo, scilicet in genere, et in specie. In genere, uti vendo tibi decem oves de grege, centum cados olei etc. In specie uti vendo tibi hunc equum, hanc domum etc., quae venditio dicitur a Jctis. *in specie determinata*, a Theologis vero, *in individuo determinata.*

Q. Quotuplici modo res dicitur determinata in specie ?

R. Duplici modo, scilicet quoad corpus, quando venditur aliquid totum unico pretio, et a corpore incipit, licet quantitatis etiam mentio facta fuerit: uti vendo tibi totum hunc cumulum tritici; haec omnia dolia vini sine ordine ad mensurationem. Quoad mensuram, quando pro unaquaque mensura (idem dic de numero, pondere etc.) assignatur pretium, uti vendo tibi horreum frumenti decem argenteis pro singulis mensuris; aut vendo tibi totum hoc dolium vini, et pro quavis urna dabis mihi unum argenteum.

Q. Si res vendita, casu fortuito perit, cuinam perit ?

R. Vel res fuit tradita, et pretium solutum, aut habitum pro soluto, et dico perire emptori. L. *Quod si neque* 14. D. de peric., et commod. rei vendit; nam emptor traditione plane dominus rei efficitur, et res domino perit. Vel res non fuit tradita, et videndum: si res fuit vendita in genere et dico venditori perire; nam genus nunquam perit. L. *Incendium* 2. C.. Si cert. pet. Si vero res fuit vendita in specie, et denuo videndum, vel fuit vendita res, quoad corpus, aut certum individuum, v. g. integer grex ovium, vini dolium, hic equus etc., et dico perire emptori, textu expresso in L. *Cum convenit* C. de peric. et commod. rei vend. ibi: *Cum univer-*

sum, quod in horreis erat positum venisse sine mensura, et claves emptoribus traditas alleges, post perfectam venditionem, quod vino mutato damnum accidit, ad emptorem pertinet. Vel fuit vendita res quoad mensuram, numerum, pondus etc., et dico venditori perire, L. *Quod saepe* 35. §. 5. D. de contrah. empt.; ratio est, quia venditio haec non censetur omnino perfecta et absoluta, sed quasi sub conditione facta, si mensuratio, ponderatio, accesserit.

Porro si vinum, mel, vel quid simile vendatur ad corpus quidem, non ad mensuram, cum pacto tamen, ut degustetur antequam omnino rata, vel perfecta venditio sit, tunc ante degustationem factam periculum spectat ad venditorem. L. 1. princ. et L. *Si quis vina* 4. §. 1. D. de peric., et commod. rei vend. Ita etiam communit. At si certus terminus mensurationi, ponderationi, numerationi, vel degustationi praefixus fuit, aut venditor coram testibus emptorem moneat, ut intra certum tempus ad mensurandam, ponderandam etc. rem emptam accedat, post culpabilem ejus moram, periculum ad ipsum emptorem pertinebit, dict. L. *Si quis vina* §. ult. D. de peric. et commod. etc.

Q. Quid dicendum si res vendatur sub disjunctione. v. g. hic equus niger, vel ille albus, et ambo simul casu pereunt?

R. Quod unus perit emptori, et alter venditori: si successive, prior perit venditori, posterior perit emptori, L. 34. D. de contrah. empt., quia quando disjunctim venditur, unus de duobus absolute venditur. Ita etiam si res vendita est sub conditione, ante conditionis adimpletionem perit venditori, L. 7. D. eod. tit., ibi: *Conditionales venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio.*

Q. Ad quem pertinent fructus rei venditae?

R. Peracto contractu mutuo consensu, commoda, et fructus rei venditae pertinent ad emptorem etiam si res non sit tradita, et pretium non sit solutum, nisi aliter expresse conventum sit; quia cujus est periculum rei, illius debet esse commodum, L. 12., et L. 24. de peric. et commod. rei vend. Ita enim communiter. Quare cum rei periculum totum ante rei traditionem, et pretii solutionem sit apud emptorem, apud eundem etiam debet esse commodum; fructusque rei, ideoque ad emptorem pertinent omnes fructus, et emolumenta rei venditae, sive sint maturi, sive immaturi, L. *Julianus* 13. §. 10., *et* 18. D. de act. empt., et L. *Fructus* 13. C. de act. empt., quia licet dispositio Juris civilis impediat translationem dominii ante traditionem, noluit tamen impedire quominus effectus dominii, h. e. commoda, et incommoda rei emptae pertineant ad emptorem, modo venditor fidem habebat de pretio, nam tunc utile dominium, hoc est jus ad fructus etiam sine solutione pretii statim transit in emptorem, L. *Quod vendidi* 19. D. de contrah. empt. Nisi aliter sit in contractu conventum, quia in tali casu standum esset conventioni ex Regul. Jur. 85. in VI., ibi: ***Contractus ex conventione, legem accipere dignoscuntur*** (1).

(1) Quaeritur an emptor possit cum aliis conventionem facere, ne plus offerant? Hic casus apud DD. parum a DD. invenitur discussus. *Diana* cum *P. Navar.*, et aliis videtur id permittere, quoties obtulit justum pretium saltem infimum quanti res valet. Sed ego cum *de Lugo*, et aliis doctis, quos consului, puto oppositum, casu quo res exponitur sub hasta ex Judicis sententia; ratio est, quia cum vendens

Q. Quotuplici modo contractus emptionis, et venditionis dissolvi potest ?

R. Multiplici modo. I. Per pactum addictionis in diem. II. Per pactum legis commissoriae. III. Per pactum retrovenditionis. IV. Mutuo consensu V. Per conditionem non adimpletam.

Q. Quando venditio dicitur facta per pactum addictionis in diem, vel legis commissoriae ?

R. Dici factam per pactum addictionis in diem, quando quis hoc modo vendit, scilicet: *vendo tibi hanc domum hac lege, ut si intra annum meliorem conditionem alius obtulerit, domus sit inempta.* Dici vero factam per pactum legis commissoriae, quando quis hoc modo vendit, scilicet : *vendo tibi hanc domum, ut intra annum pretium solvas, aliter domus inempta erit.* Ita communiter, et L. 2. et 5. D. de lege commiss. et cap. *Significante* 7. de pignoribus et L. 1. D. de in diem addictione (1).

Q. Quotuplici modo fieri potest venditio per pactum addictionis in diem, vel legis commissoriae ?

R. Duplici modo, vel verbis directis, vel obliquis. Tunc dicitur facta verbis directis, quando verbis contrahentium diserte significatur contractum non impleta conditione ipso facto esse nullum, aeque ac si venditio nulla intercessisset, seu patet in allatis exemplis. Tunc dicitur facta verbis obliquis, quando a principio est valida, licet rescindenda, uti si quis dicat : *vendo tibi domum hac lege, ut si meliorem conditionem alius obtulerit, vel si pretium non solveris intra annum, contractus dissolvatur, seu ex tunc sit dissolutus.*

Q. Ad quem spectant fructus medii temporis, puta fructus percepti a die celebrationis contractus usque ad diem dissolutionis, quando contractus fuit celebratus per pactum addictionis in diem, vel legis commissoriae ?

R. Vel fuit celebratus verbis directis, et dico spectare ad venditorem, cum a principio contractus non fuerit perfectus, sed suspensus per conditionem appositam, qua non servata penitus corruit. Vel fuit celebratus verbis obliquis, et dico spectare ad emptorem, cum a principio sit validus contractus, licet rescindendus tempore quo melior conditio offeratur, vel pretium non solvatur, L. *Idem quod dictum* 9. D. in diem addict., et L. *Si fundus* 4. D. lege commiss. Hinc tamen advertit Lessius in Tract. de just. et jur., quod in foro conscientiae inspicienda est mens contrahentium potius, quam forma verborum.

tunc teneatur, rem dare plus offerenti, injustitiam ei irrogat emptor, si offerendo pretium tantum infimum, aut etiam medium, impedit vendentem quominus speret medium, aut supremum ad quod habet jus, nimirum ne impediatur illud consequi; nam sicut vendens, si alius offerens desit, est in periculo rem tradendi minori pretio, et etiam infimo minore, ita contra aequitas exposcit, ne defraudetur spe consequendi pretium majus si forte occurrent plures offerentes, qui aemulatione augent pretium. Hoc exposcit aequitas, et hoc videtur exposcere jus licitationis. *Ex S. Ligorio Tract. X. Punct. V. §. 177.*

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1502. sancitum in immobilibus locum non habere pactum legis commissoriae in emptionis stipulatione adpositum, nisi actu judiciali emptor in mora constituatur: secus vero in mobilibus: art. 1503.

Q. Contractus venditionis cum pacto retrovenditionis, estne licitus?

R. Maxime, et patet ex L.*Si fundum* 2.C. de pact. init. empt., vendit., et ex Levit. 25., ubi Dominus praecepit, ut omnes terrae populi Israel sub conditione redemptionis venderentur, modo tamen contractus hujusmodi habet necessarias suas conditiones, quarum I. est, ut non fiat ad palliandam usuram. II. Ut pretium sit justum habita ratione ad gravamen, quod imponitur emptori, ut ad arbitrium venditoris ipsi rem revendere debeat. III. Ut res redimatur eodem pretio, quo vendita fuit, nisi opera emptoris meliorata sit. IV. Ut emptor vere fiat dominus rei emptae, ejusque periculum subeat, et fructus, et commoda percipiat (1).

Q. Ad quem spectant fructus rei venditae cum pacto retrovenditionis, antequam res redimatur?

R. Spectant ad emptorem, quia emptor a die celebrationis, usque ad contractus dissolutionem, est dominus. Quod idem dicendum de contractu, qui mutuo consensu dissolvitur. Layman, aliique.

Q. Quid est Retractus gentilitius?

R. Est jus concessum proximo venditori consanguineo intra certum tempus rescindendi, et ad se revocandi venditionem rei immobilis eodem pretio oblato, quo empta fuit ab extraneo, vel a consanguineo remotiore. Hujusce retractus mentio occurrit in L. *Dudum* 14.C. de contrah. empt., attamen, licet in praedicta Lege hoc privilegium fuerit cassatum, multorum tamen Regnorum Constitutionibus, et Consuetudine postea firmatum fuit. Confer Caput *Constitutus* 8. de in integrum restit. Ratio hujusce Constitutionis fuit, ut possessiones paternae, atque avitae ad alienas manus non devenirent, sed conservarentur in familia.

Nota I. Peccat contra justitiam qui dolis, fraudibus, aliave via injusta impedit, ne proximus consanguineus tali jure utatur. II. Peccat contra justitiam consanguineus qui fundum retrahit, seu recuperat in favorem alterius, et in fraudem emptoris. III. Retractum extendi solum ad venditionem, non autem ad alias alienationes, puta donationes, legatum, locationem, emphyteusim etc. IV. Haec actio, seu jus retrahendi competit proximo consanguineo intra certum tempus, scilicet intra annum, et diem a peracta venditione, etiamsi ignoret, quamvis si fuerit ignorantia probabilis, et justa, poteat petere restitutionem in integrum. Quod si proximus consanguineus fuit requisitus, et justo pretio emere noluit, tunc potest post duos menses fundus alteri vendi, et proximo consanguineo nulla datur actio. V. Sub retractu cadere bona immobilia, non autem mobilia, quamvis pretiosa. VI. Retrahens tenetur solvere illud idem pretium, quod solverit emptor, sicut non potest emptor majus pretium exigere. Ad haec tenetur solvere expensas quas prior emptor ratione contractus fecerat, et hoc privilegium est personale, non autem reale, ita ut si decedat consanguineus vel civiliter, vel naturaliter, privilegium hoc non transit ad heredes (2).

(1) Jure novissimo pactum retrovendendi quinquennio dumtaxat constitui potest: art. 1506. Cod. LL. Civ.: qui autem eo frui velit, tum ad pretium solvendum, tum ad impensas initi contractus, tum denique ad meliorationes in praedio peractas reddendas adigitur. Quibus solutis, hypothecae, aliaque onera ab emptore praedio imposita evanescunt: art. 1519. LL. Civ.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 760. cautum quod cohaeredes in actione

Q. Quid est contractus mohatra? (vulgo dictus Baratto).

R. Est contractus, quo venditor alicui dat rem pecunia credita, pretio supremo, cum pacto retrovendendi sibi venditori, eamdem rem pecunia numerata, sed pretio infimo, v. g. Petrus indigens pecunia, pergit ad mercatorem causa eam petendi, et mercator pro pecunia offert merces, ut eas emat pecunia credita pretio supremo, cum pacto sibimetipsi retrovendendi pecunia numerata pretio infimo.

Hic contractus est illicitus, quia non adest animus revera vendendi, sed tantum mutandi ad finem percipiendi lucrum sub pallio contractus emptionis venditionisque, ideoque damnata fuit ab Innoc. XI. haec Proposit.: *Contractus mohatra, licitus est etiam respecu retrovenditionis praeviae inito, cum intentione lucri.*

Q. Ad quem pertinet fructus rei venditae sub conditione, usque dum conditio adimpletur?

R. Vel fuit facta venditio sub conditione casuali, et dico, conditione verificata, spectare ad emptorem, quia contractus sub hac conditione factus, retrotrahitur ad diem, quo fuit celebratus, ac si tunc purus, et absolutus fuisset, L. 78. D. de verb. oblig. Vel fuit facta sub conditione potestativa, et dico fructus spectare ad venditorem, quia hujusmodi conditio apponitur ad sollicitandam adimpletionem. Hinc, ut sollicitetur adimpletio, privatur emptor fructibus, usque dum ea impletur. Ita communiter.

§. I. *De Evictione*

Q. Quid est evictio?

R. Evictio, quae est recuperatio rei propriae apud Judicem, quam alius justo titulo adquisitam habet, proprie definitur: *Est actio emptoris contra venditorem, vel e contrario ad servandum se indemnem.* L. *Evicta* D. de evict.

Q. In quibus contractibus locum habet evictio?

R. In omnibus contractibus onerosis, L. 8. C. de sentent. et interlocut., nam par non est, ut quis damnum patiatur ex re, quam debito pretio accepit.

Q. An evictio locum habeat in contractibus gratuitis?

R. Regulariter loquendo non habere locum, quia par non est, ut damnum quis patiatur ob traditionem rei alteri ex pura liberalitate factae. L. *Aristo* 18. D. de donation. Et ita communiter.

Dixi *regulariter*, quia si habetur in gratuito contractu pactum de evictione, locum habet in illo evictio, L. 2. C. de evict., quia liberum est contrahentibus opponere pactum, quo se subjiciant periculo damni, licet ratione contractus non sint ad illud obligati: sicuti etiam quando habetur culpa, uti si donatarius damnum patiatur ex eo, quod donator sibi tradidit rem furtivam, sciens esse talem, tenetur in hoc casu donator damna, quae passus est donatarius, resarcire, quia injusta censetur caussa damni.

familiae erciscundae extraneum emptorem quotae hereditariae excludere possint, pretium ipsi solvendo cessionis, quam a coherede obtinuit.

Q. Num teneatur venditor praestare evictionem, quamvis non promiserit?

R. Maxime, tenetur ad ipsam, postquam res vendita fuerit evicta, *L. Non dubitetur* 6. C. de evict., ibi. *Non dubitetur, etsi specialiter venditor evictionem non promiserit, re evicta, ex empto competere actionem.* Et quidem venditor tenetur re evicta restituere emptori totum pretium, si tota res fuerit evicta, et partem solum, si pars tantum evicta sit. L. 1. L. 13, et L. 64. D. de evict. Quinimo venditor re evicta, non solum pretium, sed etiam tenetur emptori restituere, et praestare totum id quod ipsius emptoris interest, rem fuisse evictam, L. *Titius* 43.D.de act. empt.,et L.70., D. de evict., ibi:*Evicta re ex empto, actio non ad pretium dumtaxat recipiendum, sed ad id, quod interest emptoris, competit.*Nomine autem illius, quod interest, venit luorum cessans, et damnum emergens, L. *Si sterilis* 21. §. 3. D. de act. empt. (1).

Q. Num dantur casus, in quibus venditor non teneter de evictione?

R. Dari, et I. est quando emptor non denuntiavit venditori litem motam esse, ut eam defenderet,L.*Emptor*, et L. *Empti actio* 21. C. de evict., et Cap.*Si venditor* 7. de emption.,et vendit. II. Quando emptor scienter emit rem alienam a fure, tunc fur non tenetur de evictione,nisi specialiter conventum sit de ea,L.*Si fundum* 27. D. de evict. III. Quando venditore absente, emptor non appellavit a sententia, L.*Herennius* 63. D. eod. tit. IV. Quando emptor potest usucapere, et non usucapit.L.*Si dictum* 56.D.eod.

Q. An peccet, qui cogit alterum, rem suam justo pretio vendere?

R. Maxime,et quidem graviter, vel leviter pro quantitate materiae, quia facit injuriam domino, L. *Invitum* 2. C. de contrah. empt. Et ita communiter.

Q. Num dantur casus, in quibus potest quis cogi ad vendendam rem propriam?

R. Dari, et I. Est si adsit publica necessitas, vel inopia, v. g. frumenti etc.,nam tunc potest cogi civis a Magistratu ad vendendum justo pretio taxato, argum. L. 1. D. de offic. Praefect. urb., et L. 14., et 18. C. de operib. public. II. Quando requiritur res aliena ad publicum favorem, uti si fundus personae privatae sit necessarius ad constructionem, vel ampliationem Civitatis, Principis Palatii, Templi etc., argum. L. *Si locus* D. quemadmod. servit. amitt., et L. *Si quis pulchrum* 22. D. de relig. et sumpt. funer. III. Quando dominus nimis severe, ac inhumanae tractat servum

(1) Si qua praedii pars fuerit evicta, eaque tanti sit, ut emptor integrum praedium sine ipsa non adquisivisset, optio ei datur vel contractum rescindendi, vel aestimationem partis evictae,inspecto tempore evictionis, a venditore petendi: art. 1482., et seq.

Praeterea licet emptionis contractui pactum non accesserit, quod venditor emptorem de rei evictione indemnem redderet, ad indemnitatem tamen adigitur: art. 1472., ac proinde tum pretium reddere tenetur, tum impensas, et damna, quae passus fuerit emptor: art. 1476. Alvero si emptor in jus venditorem non vocaverit, seque defendere neglexerit, et sententia in rem judicatam transierit; venditor de evictione minime tenetur, si probet actionem rite elidi potuisse: art.1486:aeque ac si in emptionis stipulatione rei periculum emptor agnoverit, et in se susceperit: art. 1473.

suum; tunc enim cogi potest eum vendere, §. 2. Instit. tit. de his, qui sunt sui vel alien. jur. (1).

§. II. *De mercium pretio*

Justitia contractus emptionis, et venditionis sita est in aequalitate, quae servari debet inter rem et pretium, secus nullus erit contractus L. 35. §. 1. D. contrah. empt.

Q. Quid est pretium, et quotuplex?

R. Est pecunia valori rei commensurata, atque illum exaequans. Duplex est *legitimum*, seu legale, et *naturale*, seu vulgare. Primum est illud, quod a Lege publica, seu a Principe, vel ab alio superiore legitimo est taxatum. Secundum est illud, quod est taxatum a communi hominum existimatione, et dicitur etiam pretium fori.

Q. Quotuplex est pretium vulgare?

R. Triplex est, scilicet supremum medium, et infimum. *Supremum* est illud, supra quod venditor juste non potest vendere. *Infimum* est illud infra quod emptor juste non potest emere. *Medium* vero est illud, quod est medium inter supremum, et infimum; ita ut si medium sit centum, infimum est nonaginta quinque, supremum centum, et quinque. Supremum alii vocant *rigorosum*, Infimum *pium*, Medium *moderatum*.

Quoad latitudinem justi pretii definiendam judicio prudentum standum esse, ita ut si res sit pretiosior, latitudo sit major, si res sit minus pretiosa, latitudo sit minor, v. g. Si pretium rei sit centum, supremum erit centum, et quinque, infimum nonaginta quinque. Item si pretium medium sit viginti, infimum erit decem, et novem, supremum erit unum, et viginti. Unde quamdiu emptio, et venditio fit intra limites pretii summi, et infimi, est justa, et licita in utroque foro, quamvis eadem res specifica ab aliis infimo, et ab aliis medio, et ab aliis summo pretio vendatur, et respective ematur. Concin., Antoin., Laymau lib. 3. Tract. 4. cap. 17. §. 1. n. 4., aliique communiter.

(1) Emptio venditio praeter alias caussas communes, ex quibus contractus omnes solvuntur, ob laesionem quoque enormem, nempe ultra dimidium justi pretii rei immobilis rescindi potest: quae actio competit venditori, licet in contractu huic juri cesserit, at intra biennium, ut supra innuimus, instituenda: art. 1520. et 1522.

Hac actione in judicio admissa emptori potestatem facit lex vel rem restituendi, vel retinendi. Primo casu rem cum fructibus a die petitionis restituere tenetur, pretium vero, quod solvit cum usuris a die ejusdem petitionis, vel tempore solutionis, si nullum perceperit fructum, recipiet. Altero casu, justam rei aestimationem cum usuris a die inchoatae rescissionis solvere tenetur: art. 1527., et 1528. Atvero in casu rescissionis, onera singula, quae ab emptore praedio fuerint imposita, evanescunt, iisque venditor minime tenetur: arg. ex art. 1136. et 2011. Tum quoad impensas: venditor necessarias solvere tenetur, utiles, quatenus res pretiosiores factae fuerint: ad voluptuosas vero non tenetur; eaeque auferri possunt, si res deteriores non reddantur: *Delvincourt, v. 8. n. 124., et 147. pag. 26. et v. 29.*

Praeterea actio isthaec rescissionis admitti nequit: 1. post biennium a die initi contractus, ac proinde spatium istud perentorie decurrit contra absentes, interdictos, nuptas: immo si pactum retrovendendi adpositum fuerit, biennium quoque non suspenditur; 2. in rerum venditionibus, quae nonnisi ritu judiciario, caussa cognita distrahi possunt: art. 1522., 1523., et 1530.

Q. Ex quotuplici capite pretium vulgare augeri potest?

R. Ex quadruplici, scilicet ex multitudine emptorum, ex abundantia pecuniae; ex caritate mercium, et ex paucitate venditorum (1).

Q. Ex quotuplici capite potest diminui pretium?

R. Etiam ex quadruplici, scilicet ex multitudine venditorum, ex abundantia mercium, ex caritate pecuniae, et ex penuria, sive paucitate emptorum. Less., Layman, aliique communiter,

Q. Quo pretio potest quis vendere, et quo potest quis emere, quando pretium est vulgare?

R. Seclusa fraude, venditorem posse vendere usque ad supremum pretium, et emptorem posse emere usque ad infimum pretium, secus ambo peccant contra justitiam, et ad restitutionem tenentur ex justitiae commutativae laesione. Et sic intelligendum illud Pomponii in L. 16. D. de minorib. *In pretio emptionis, et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire*, quatenus scilicet venditores, et emptores possunt se circumvenire infra latitudinem justi pretii, hoc est vel infimi, vel medii, vel supremi. Less., Layman, et vid. Covarruv. lib. 2. variar. cap. 3. n. 2.

Q. Num possit mercator, qui rem vendit pretio infimo, pretium reducere ad medium, vel supremum, occulta rei diminutione, minuendo scilicet mensuram?

R. Minime, quia hoc esset contra conventionem, et proinde Proximum deciperet contra justitiam commutativam. Ita communiter, et D. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1.

Q. Num res, quae sub hasta venditur, et per auctionem (vulgo all' incanto) *potest enim minoris, vel vendi pluris, quam valet?*

R. Maxime, modo absit fraus, et dolus, quia ibi merces incerto, et fortuito pretio subjiciuntur. Dixi *modo absit fraus, et dolus*, sive ex parte venditoris, si celet occultum vitium rei, aut si fictos licitatores immittat, qui se emptores fingant, ut pretium augeatur, sive ex parte emptoris, si vi, metu, fraude, minis impediat, ne alii plus offerant; sive ex parte aliorum, v. g. *Proxenetarum*, si exponunt res vendendas eo tempore, quo pauci emptores adsunt, ut merces amicis suis adjudicentur. Qui omnes tenentur ad illius pretii restitutionem, ad quod de se res licitata perveniret, sive teneatur illud restituere, donec perveniatur ad justum pretium, quia injuriam Proximo afferunt.

(1) Notandum quod praecise ob dilationem, aut solutionis anticipationem, non potest pretium augeri, nec minui interveniret alius titulus periculi aut damni, aut lucri cessantis, de quibus titulis semper monendus est emptor, ut dictum est n. 149. Et hic advertendum quod mercatores vendendo carius pecunia expectata, difficulter excusantur ob solum titulum lucri cessantis; quia vendendo dilata solutione, majorem mercium copiam distrahunt, et ita restauratur lucrum quod eis cessat ob dilationem. Potius excusare potest titulus communis existimationis, quae probabiliter reddit justum pretium hujusmodi venditionem dilatae solutionis, ut dicunt *Lugo, Less. Cano, Mol. Tolel. Sanch. Castrop. Bonac. et Salm.* quia in hujusmodi venditionibus adest major copia emptorum et minor numerus vendentium, et quia semper inest periculum commune amittendi sortem. Et idem dicunt de Emptoribus, qui anticipate solvendo pretium minus exhibent, quia in hujusmodi emptionibus adest copia vendentium, et inopia emptorum, et etiam aliquod periculum rem non habendi, aut saltem non habendi juxta optata. *Ex S. Ligorio loc. cit.* §. 176.

Q. Num res quae neque vulgare, neque legitimum pretium habent, possit venditor vendere, quanti vult, v. g. gemmam, avem raram etc.

R. Minime, quia res non ideo tanti valet, quia tanti vult dominus vendere, adeoque vendere debet tanti, quanti valet arbitrio prudentum; spectata raritate, vetustate, Artificis notabilitate etc. Ita de Lug., Less.; Cajet. aliique.

Q. Num ille, qui res minutim vendit, possit carius aliquando vendere?

R. Maxime (moderate tamen), quia majores expensas, labores etc. subire debet ad earum conservationem, et venditionem. Ita communiter.

Q. An possit diminui pretium, quia quis emit multa simul ab eodem?

R. Maxime, quia tunc venditor liberatur multis curis, ut expeditus sit ad alia nova comparanda. Layman, aliique.

Q. Estne licitum pluris vendere rem unice ob dilatam solutionem, aut minoris emere ob anticipatam solutionem?

R. Minime, si excedatur ultra latitudinem justi pretii, quia in utroque casu haberetur mutuum implicitum, unde illud, quod acciperetur ultra debitum pretium, esset ratione mutui, et proinde usura, Cap. *Consuluit* de usur. Excipe tamen si concurrat lucrum cessans, et damnum emergens, et serventur debitae conditiones dicendae in cap. de usuris. Ita communiter.

Not. Quando anticipata solutione emitur, pretium statuendum est, non prout currit tempore, quo fit contractus, sed tempore, quo traderetur res, quia pretium debet esse simile, aut ejusdem justa mensura, prout valet tempore traditionis. Excipe si dubium sit, quod tempore traditionis pluris; vel minoris res fortasse valitura sit; tunc enim potest peti justum pretium ab emptore, quo celebratur contractus, cum emptor, et venditor aequali periculo subjiciantur, cap. 10. de usuris.

Q. An licitum sit emere minori pretio chirographa, et credita, quae post annum solvenda sunt?

R. Vel sunt litigiosa, dubia etc., et dico esse licitum, quia res cum tali periculo exigenda, semper minus valet; nam requiruntur expensae ad illam adquirendam, et multa subeunda erunt incommoda. Vel sunt certa, et facilia, et non habetur lucrum cessans, et damnum emergens ementis, et dico non esse licitum: quia non valet pluris pecunia praesens, quam absens, seu futura. Ita communiter.

Q. Num idem debitor possit minori pretio suum redimere debitum in posterum solvendum, secluso damno, aliove justo titulo?

R. Non posse sine labe usurae, quia ut patet diminueretur de justo pretio ratione anticipatae solutionis, quasi plus valeret pecunia praesens, quam futura; quod fuit damnatum ab Innocentio XI.

Q. Est licitum emere rem viliori pretio, quia res non est sibi utilis, sed incommoda ad emendum, vel emitur, quia sibi ultro offertur?

R. Maxime (moderate tamen), quia res ultroneae vilescunt pro tertia parte, quia signum est, quod habeatur paucitas emptorum, vel quod non sit sibi tam necessaria. Concina, aliique.

Q. Num adsit obligatio servandi pretium taxatum a Principe, quando res notabiliter est variata, quoad valorem?

R. Minime, hinc si Princeps constituerit pretium tritici tempore abundantiae, nec illud mutaverit, adveniente inopia, venditor non tenetur hoc pretium servare; quia non est credibile, Principem, posita notabili mutatione velle in eodem robore legem suam perseverare. Layman, aliique. Hoc verum est quando constat, Principem taxasse pretium ob abundantiam: aliter non licet usquedum Princeps non mutet pretium. Hinc in dubio standum taxato pretio.

Q. An Clerici teneantur servare pretia legitima mercium?

R. Maxime, quia etiam Clerici servare tenentur verum, et justum pretium, quod est pretium a Principe taxatum. Hinc peccant mortaliter Clerici, qui non servant pretia a Principe taxata in vendendis suis mercibus. Ita Salmantic., aliique.

Q. An emptor, qui fuit deceptus quoad pretium ab emptore actionem habeat contra emptorem decipientem, ut vel contractum rescindat, vel illud ad aequalitatem reddat?

R. Vel fuit deceptus ultra dimidium justi pretii, et dico habere actionem non solum in foro interno, sed etiam in exteriori foro, ut vel laesio sarciatur, vel rescindatur venditio, L. *Rem* 2. C. de rescind. vend., et cap. 3., et 6. de empt. et vendit. Hinc, si quis emat rem sex cum dimidio, quae ad minimum valet quatuor et decem cum dimidio, venditor habet actionem contra emptorem, ut, vel rescisso contractu, mercem restituat, vel justi pretii defectum suppleat. Vel fuit deceptus intra dimidium justi pretii, et dico habere actionem tantum in foro interno, argum. reg. 206. D. de Reg. ubi dicitur: *quod jure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, et jactura fieri locupletiorem*, et concinit Reg. 48. Jur. VI, et ita communit., cum D. Thoma 2. 2. q. 77. art. 1. Hinc, si quis emat rem valentem decem, quinque, sex etc. iste tenetur in conscientia reducere contractum ad aequalitatem. Hinc tamen advertendum quod haec doctrina, quae data est pro deceptione in contractu emptionis, venditionis etc., locum etiam habeat in aliis onerosis contractibus, ut notant DD.

At si venditor rem malitiose vendidit, vel occultavit rei vitium, vel non manifestavit defectum, uti e. g. morbos animalium etc., ita ut in toto, vel notabiliter est inutilis ad finem ementis, adeo ut si emptor scivisset, non emisset, tunc emptor habet actionem *Redhibitoriam* contra venditorem ad redhibendam, idest iterum habendam, vel resumendam rem venditam, e contrario ad pretium, omniaque in pristinum restituenda, L. 23. §. *Julianus* et L. 6. et seq. D. de Ædilitio edict. Vel habet actionem aestimatoriam, *seu quanti minoris*, ut tantum restituatur emptori, quanto minoris emisset, si vitium, vel morbum scivisset, L. 18., et L. 31. D. eod. tit.

§. III. *De mercium vitio*

Q. Quid est vitium mercis, et quotuplex?

R. Est quicumque defectus, qui minuit, aut tollit consensum contrahentium. Multiplex est, scilicet quoad substantiam, et quoad qualitatem, occultum, et manifestum, damnosum, et non damnosum. *Quoad substantiam*, si scilicet vitium tale sit, ut mercis substantia videatur mutata, ut acetum ex vino. *Quoad qualitatem*, si vitium, qualitatem mercis deteriorem efficiat. *Occultum*, quando vitium non apparet. *Manifestum*, quando

apparet. *Damnosum*, quando contrahenti aliquod damnum affert. *Non damnosum*, quando contrahenti nullum damnum infert.

Q. An licitum sit vendere res defectuosas, vel mixtas, e. g. calceos ex debiliori corio factos, vel vinum aqua mixtum?

R. Licitum est, dummodo defectus, vel mixtura non sit emptori noxia, vel inutilis inde non fiat res empta, et pretium sit justum, habita proportione defectus, vel mixturae, hoc est diminuatur pro ratione mixtionis, vel defectus, quia tali modo nulla habetur violatio justitiae. Si aliter se res habeat, illicitum est contra justitiam commutativam. Antoine, Stampò.

Q. Num venditor teneatur manifestare emptori vitium rei?

R. Si vitium est manifestum non tenetur, semper ac vendat rem justo pretio, habita ratione defectus, nam sibi imputet emptor, si ad vitium non advertat. Excipe, si non advertat ex imperitia, vel ex inadvertentia; nam tunc relate ad istum emptorem vitium dicitur occultum. Ita communiter. Quod si vitium per se est occultum, et interrogatur venditor de vitio rei ab emptore, et tunc venditor tenetur manifestare illud sive damnosum sit, sive non; nam aliter committitur dolus dans causam contractui, et ad omnia damna restituenda tenetur emptori. Antoine, Less., et communit. DD.

Si vero non est interrogatus, et vitium est damnosum emptori, tenetur etiam manifestare, quia aliter habetur deceptio, et proinde tenetur ad omnia damna, quae inde sequuntur. Ita communiter, et argum. L. *Labeo* 1. §. *Proinde* D. ad. aedilit. edict. . Tandem si non est interrogatus, et vitium non est damnosum, non tenetur vitium manifestare, modo res vendatur justo pretio, habito respectu ad vitium, quia tunc nulla fit emptori injuria. Antoine. , Salmantic. aliique.

Q. Quam actionem habet, qui rem vitiosam ignoranter emit?

R. Si ignorantia dederit causam contractui, petere potest rescissionem contractus, vel restitutionem pretii superflui: item omnium damnorum compensationem, et lucri cessantis, L. *Julianus* D. de act. empti. Si vero ignorantia incidat in contractum, quatenus, si emptor scivisset vitium etiam emisset, et tunc emptor solum petere potest restitutionem pretii superflui. Quod si venditor quoque ignoraverit vitium rei invincibiliter, non tenetur ad damna, quae proveniunt ex venditione rei vitiosae, nam quae culpa carent, in damnum revocari non convenit ex Regul. Jur. *Concinunt*. art. 1488. et seq. Noviss. Cod.

CAPUT II.

De Monopolio

Q. Quid est Monopolium?

R. Est quando unus, vel plures mercatores inter se propria auctoritate conveniunt, ut coemendo merces certi generis, eas carius divendant, efficiendo in praejudicium Reipublicae, ut vix alibi inveniri possint.

Q. Quotuplici modo potest fieri monopolium?

R. Multiplici modo. I. Quando mercatores conspirant inter se de non emenda, vel vendenda re, nisi tali pretio. II. Quando duo, vel plures mercatores emunt omnes merces alicujus speciei, et proinde inopiam ejus indu-

cunt, ut ipsi soli vendant eo pretio, quo volunt. III Quando duo, vel plures mercatores impediunt ne merces advehantur alicujus speciei,ut ipsi vendant suas pretio majori. IV. Quando quis obtinet privilegium a legitimo Superiore, ut ipse solus aliquod genus mercium vendat.

Q. Monopolium estne licitum?

R. Primum, et secundum esse illicitum, quia adest detrimentum Reipublicae, etiamsi conspirent mercatores de vendenda re pretio supremo, vel medio, aut de emenda re pretio infimo,vel medio; quia per hujusmodi monopolia laeditur libertas ceterorum venditorum, et emptorum, nam emptores emere possunt pretio infimo, et venditores vendere possunt pretio supremo, quod eis interdicitur per monopolium. Antoine, Layman.

Quod attinet ad tertium monopolium, dico, quod si impediant vi, vel fraude, ne aliae merces ejusdem generis afferantur, illicitum est,quia sunt injusta causa damni. Si vero sine fraude, vel dolo, sed solum honestis rationibus, et tunc tale monopolium non est contra justitiam, quia non faciunt aliis injuriam; nam preces, et verba honesta non tollunt voluntarium: attamen videtur esse contra caritatem Proximi, quia ut ipsi lucrum faciant, parum curant ceterorum detrimentum, et proinde etiam illicitum. Concina, Cunil.

Q. An ultimum monopolium sit licitum?

R. Maxime,modo justum pretium a Principe taxetur in rebus necessariis, vel a viris prudentibus, et modo fuit impetratum justa de causa privilegium, quia potest fieri, ut hoc expediat Reipublicae, et nulli fiat injuria.

Q. Quid si venditores fecerunt monopolium de vendenda re pretio supremo, licet ne emptoribus etiam inter se conspirare de non emenda eadem re, nisi pretio infimo?

R. Illicitum est,quia monopolium monopolio non depellitur,ut contractus ad aequalitatem reducatur; nam adest publica potestas, quae interpellari potest, ut reducat ad aequalitatem.

Q. Facto monopolio de pretio injusto a mercatoribus, potestne alius mercator, qui monopolii particeps non fuit, merces eodem pretio vendere, aeque ac si in eodem monopolio et ipse communicaret?

R. Minime,quia semper venderet, vel emeret injusto pretio, et in idem monopolium facto ipso communicaret. Concina aliique.

Q. Quid dicendum est, si conveniant de vendenda re pretio rigoroso, puta supremo?

R. Est litigium inter Doctores, nam aliqui tenent eos peccare contra caritatem, quia sunt causa penuriam inducendi in Civitatem. Alii vero tenent eos peccare contra justitiam, quia laeditur jus civium emendi infimo, vel medio pretio.Haec sane posterior opinio est probabilior, et in praxi sectanda. Quinimo illicitum hujusmodi monopolium, patet ex L. unic. C. de monopol., ubi prohibetur monopolium sub poena privationis omnium bonorum, et exilii perpetui (1).

(1) Prohibitum est *Monopolium* cum his duobus sequentibus modis fit. 1. Quando quis impedit quominus aliae merces in regionem introducantur, ut ipse solus vendat suas cum civium damno. 2. Quando unus, aut plures emunt omnes merces, ut eas vendant pluris pretio supremo, quam in foro venderentur, nisi Monopolium

CAPUT III.

De Negotiatione

Q. Quid est negotiatio, et quotuplex?

R. Est emptio rei cum intentione illam vendendi, aliove modo distrahendi causa lucrandi. Duplex est, *propria, et impropria*. Prima est illa, qua quis rem aliquam emit eo animo, ut integram, et immutatam vendendo lucretur. Secunda est illa, qua quis rem aliquam emit eo animo, ut meliorem effectam vendendo lucretur; uti si ex lana empta panni conficiantur. et majori pretio vendantur.

Q. An licita sit negotiatio propria?

R. Per se non esse malam, tum quia eadem merx potest emi infimo pretio, et vendi supremo, tum quia mercium pretium pro temporum, ac locorum varietate mutatur, et lucrum quaerere, ac captare ob honestum finem, puta ad sui, suaeque familiae substentationem est per se licitum. Layman, aliique, et D. Thomas 2. 2. q. 77. art. 4. in corp.

Dixi *per se non esse malam*, quia per accidens potest esse mala, tum quia ob hominum cupiditatem, et malitiam saepe salutis periculum affert, tum quia animum temporalibus curis implicatum a rebus coelestibus avocat, tum quia mendaciis, et fraudibus occasionem ministrat. Hinc illicita negotiatio dici potest, vel ratione effectus, aut finis, quia nempe distrahit a coelestibus rebus, aut quia finis ultimus constituitur in lucro quaesito; vel ratione personae, si ipsis negotiatio prohibeatur, sicut est negotiatio Clericis, et Religiosis severe interdicta, Cap. *Secundum* 6. Ne Clerici, vel Monachi, sive per se negotiatio exerceatur, sive per alium, tradendo scilicet alteri pecuniam, ut negotietur, et lucrum dividatur.

Q. Quinam veniunt sub nomine Clericorum, et Religiosorum?

R. Venire illos sub nomine Clericorum, qui sunt in sacris constituti, et etiam in minoribus si sint beneficiati. Nomine Religiosorum venire omnes Religiosos, etiam nullo ordine insignitos, exceptis novitiis, uti monet De Lugo, et alii.

Q. Quaenam poenae statutae sunt a Jure contra Clericos exercentes negotiationem propriam?

R. Excommunicationem, et suspensionem ferendae sententiae, quas, et alias poenas innovavit Tridentinum Sess. 22. cap. 1. de reformat. Similiter perseverantes in negotiationis exercitio post tertiam monitionem, inci-

factum fuisset. Caeterum si quis aut plures emunt merces, postquam cives jam sufficienter sibi comparaverunt, ut eas vendant lucro aliquo moderato, hoc utique licitum est, ut communiter docent DD. Et probabiliter dicunt *Lugo*, *Med. Less. et Holzm.*, quod hujusmodi mercatores non peccarent contra justitiam si venderent pretio supremo, et ne contra caritatem quidem, modo non inducerent alios ad vendendum carius. Unde fit quod si inter se conspirarent de non vendendo, nisi supremo pretio, licet probabile sit cum *Less. Viva*, *Lugo*, *Holzm. Molin. Bonac. Salmant. etc.* (contra *Tournel, Spor, etc.*) non peccare contra justitiam nihilominus non possunt excusari a peccato gravi contra caritatem, ut certum est apud omnes. *Ex S. Ligorio loc. cit. §. 183.*

dere in amissionem privilegii clericalis immunitatis, Cap. *Ex litteris* ult. de vit., et honest. Cleric. Imo privilegio etiam Canonis expoliantur; qui abiectis vestibus Clericalibus turpia lucra sectantur, et negotiis saecularibus se immiscent, si tertio muniti ab Episcopo non desistant, Cap. *Contingit* 45. de sentent. excomm. Lucrum tamen perceptum ex negotiatione non tenetur restituere, quia licet peccant graviter contra praedictas prohibitiones, cum justae sint de re gravissima; non peccant tamen contra justitiam, nec in illa fiunt inhabiles ad dominium lucri capiendum.

Q. An dentur casus, in quibus Clerici non peccant ob exercitium negotiationis propriae?

R. Maxime, et I. est, quando bis, vel ter exercent, secluso scandalo, et modo negotiatio non sit nimis turpis, vel in magna quantitate, quia jura loquuntur de Clerico exercente negotiationem, vel ei insistente, et negotiatione victum comparante. II. Quando exercent ob urgentem necessitatem familiae,, pupilli, viduae, aut personae miserabilis; nam Ecclesiae leges non obligant occurrente ista necessitate. Requiritur tamen Apostolicae sedis dispensatio, aut saltem Ordinarii in locis extra Italiam, ut eximatur tum a culpa, tum a Canonicis poenis. Vide epist. Encycl. Clem. XIII. editam ann. 1759.

Q. Num licitum sit eis emere jumenta causa ea locandi, et lucrandi?

R. Minime, quia videtur esse quaedam negotiatio, ita etiam non possunt conducere aliena praedia, vel similes res fructiferas clerici aut Religiosi, ut fructus vendant, et ita quaestum faciant. Layman, aliique. Hinc advertendum, quod sit licitum illis. I. Expressum vinum ex propriis vineis, sicuti et empta pecora in propriis praediis enutrita vendere. II. Praedia, ac jumenta propria locare III. Aliquam materiam ab ipsis emptam, et proprio manuum labore elaboratam divendere, exemplo Apostolorum, Actorum 18., et Monachorum veterum.

Not: Plura sunt advertenda; quae continentur in Bulla Benedicti XIV. contra Clericos negotiantes, edita Romae die 25, Februarii anni 1741, quae incipit *Apostolicae servitutis*. I. Haec bulla confirmat constitutiones omnes Apostolicas, omnesque poenas in iis contentas contra clericos illicite negotiantes. II. Dictas constitutiones, et poenas expresse extendit etiam ad Clericos illos, qui non suo, sed alieno laici nomine illicitam negotiationem quomodocumque exercent, aut per alios, licet non per se ipsos, sed per interpositas personas illicitis vacent negotiationibus. III. Item bona illicite adquisita per negotiationem alieno laici nomine exercitam inevitabili spolii poena subjecta declarat ad formam constitutionis Pii V., quae incipit *Decens esse*. IV. Negotia Clericis illicita, si a laicis fuerint incheata, atque prius exercita, et ad Clericos deinde quocumque titulo delata, statim ab ipsis sunt dimittenda, quod si statim dimitti nequeant sine temporali Clerici detrimento, permittitur continuatio, sed ad tempus dumtaxat et per interpositam laici personam, ac de licentia S. Congregationis. V. In hoc casu si Clericus, vel sine dicta licentia, vel cum hac quidem, sed ultra tempus praescriptum, vel intra hoc tempus quidem per seipsum, non per laici personam haec negotia ministravit, subjicitur omnibus praefatis poenis, etiam spolii. His adde laudatam epistolam Clement. XIII., in qua declaratum fuit, ac definitum Cambium activum natura sua esse actum verae, ac

propriae negotiationis, ac proinde illum exercentes obnoxios esse omnibus ecclesiasticis poenis adversus Clericos negotiatores latis.

CAPUT IV.

De Societate

Q. Quid est Societas?

R. Est contractus de re, vel opera communicanda ad commune lucrum, et quaestum. Quae dupliciter considerari potest, vel inter duos, quorum unus ponit industriam, et alter sortem, puta pecuniam, frumentum, animalia, navim, vel aliud hujusmodi, vel ambo ponunt sortem, et industriam.

Q. Num in finem societatis ante omnia restituendum sit capitale domino pecuniae, si in ipsa societate unus contulerit pecuniam, et alter industriam?

R. Maxime, quia pecunia collocata in societate, minime fit communis quoad dominium et proprietatem, sed quoad usum, et commoditatem. Unde sicut si perit, domino apponenti perit, sic et si supersit, eidem restituenda sit.

Q. An Contractus societatis sit licitus?

R. Maxime, habitis conditionibus, uti patet, tum ex Jure Canonico, Cap. *Per vestras litteras* 7. de donat. inter vir. et uxor: tum ex Jure Civili tit. pro socio D., et tum ex communi Doctorum sententia.

Q. Quaenam conditiones requiruntur in societate?

R. Plures I. Quod sit de re licita, et honesta: nam aliter non obligaret, et esset societas nulla, L. *Nec praemittendum* 58. D. Pro socio. II. Ut singuli socii conferant aliquid in commune, scilicet, vel pecuniam, vel industriam ad revera negotiandum, L. 5. et 6. D. eod tit. III. Ut servetur aequalitas in lucro, ut in damno, juxta proportionem rei, vel industriae in societatem appositae, ita ut quo quis plus posuit pecuniae, vel industriae, plus habeat de lucro, L. *Si non fuerint* 29. D. eod. tit. IV. Ut periculum sortis sit apud apponentem sortem dict. L. *Si non fuerint* 29. et L. *Depositum*. 1. §. 6. D. deposit., et §. 2. Instit. tit. de societat. V. Ut serventur pacta juste apposita, quia fides data servanda est. Concina, Antoine. (1).

Q. Quomodo perficitur iste contractus?

R. Mutuo consensu, et ideo dicitur conventio, hinc potest fieri etiam inter absentes, et absque scriptura. Molina (2).

Q. An possit apponi pactum in societate de casu fortuito, hoc est pacisci, ut si pereat pecunia, pereat apponenti industriam; et lucrum, si sit, pro medietate dividatur?

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. Societas est contractus, quo inter duo, vel plures res communicantur, lucri in commune faciendi caussa: art. 1704. Hinc merito *consortium voluntarium* eum dixere Veteres (*L.* 2. §. 2. *ff. pr. soc.*): in scripturam vero stipulatio isthaec redigi debet, si duc. 50. excedat: art. 1706.

(2) Societas, in qua unus sibi omne lucrum stipulatur, alteri omne damnum relinquitur, ut ratio ipsa suadet, est irrita: art. 1727: item in hujusmodi contractu conveniri nequit, ut si pereant nomina, et praedia ab uno, pluribusve sociis tradita, nihil alii tribuant: art. cit. 1727.

R. Minime, quia non servaretur aequalitas, et esset contractus *ad caput salvum*, ideoque usurarius. Contractus ad caput salvum est ille, quo quis dat sortem alicui, cum pacto dividendi lucrum, sorte *seu capite* semper salvo, quamvis amissa sit.

Not. Contractus ad caput salvum existimatur. I. Si oves aestimatae tradantur alteri, earumque pretium, vel ex fructibus, vel ex venditione ovium extrahat primo dans, reliqua vero emolumenta ipsi cum recipiente sint communia. Qui contractus tanquam injustus reprobatur a D. Antonin., Sylv., aliisque. II. Si pastori tradantur animalia cum pacto reddendi ea salva in eodem numero in fine societatis, et dividendi lucrum, qui contractus reprobatur, quia animalia, quae pastori socio dantur, si pereant sine pastoris culpa, domino apponenti perire debent, et quia etiam non servaretur aequalitas, nam periculum esset unius, et lucrum est commune, et aequale. Vid. Synod. Mediolan. a S. Carolo celebratam an. 1565; ubi hic contractus reprobatur, tanquam illicitus. III. Si Titius tradat pastori decem vaccas aestimatas cum tali pacto, quod liceat pastori eas distrahere, et absumere arbitratu suo, post triennium vero quandocumque Titius petat similes vaccas, earumque aestimationem, reddere cogatur pastor, et interea quotannis pensionem ipsis solvere. Qui contractus usurarius est, quia perinde est, ac si Titius pastori vaccas venderet; et pretium numerandum crederet, et mutuo daret ad triennium; interim pensionem ex credito recipiens.

Q. Num contractui societatis animalium apponi possit pactum assecurationis, minorem exigendo portionem pro tali pacto, v. g. do tibi centum vaccas pascendas ea lege, ut pro pereuntibus substituere tenearis alias vaccas, et pro tali pacto, et onere modicam pensionem solvas, v. g. tres vitulos?

R. S. Antonin. cum aliis tanquam usurarium illud damnat, quia hic contractus perinde est, ac si quis mutuas daret pecunias cum pacto, ut sorte semper salva, aliquid sibi detur, in quo societatis contractu sic inito palliaretur usura, licet alii defendant eumdem contractum tanquam licitum: verum minus solide, ac recte (1).

Q. An detur casus, in quo sors perit socio apponenti industriam?

R. Maxime, et est, quando perit culpa apponentis industriam, si vero sine ulla culpa sociorum sors pereat, damnum censetur commune, posito, quod sors fuerit communis. Ita communiter. Praeterea si nulla interveniente culpa unius Sociorum causa negotiorum societatis damnum aliquod ob-

(1) Injusta est societas pecudum cum pacto quod dicitur ad caput salvum, nempe, ut absoluta societate prius restituantur pecora in eodem numero, et valore, licet illa sint mortua, aut deteriora facta, deinde reliqua dividantur; hic contractus est injustus, quia damnum sortis (ut dictum est) totum domini est, nihil Custodis. Et ita etiam dicimus cum *Tamb. Silv. Angelo* etc. (contra *Azor. Ronc.* etc.) non licere (ex se loquendo) pactum durante societate, sufficiendi partus in locum armentorum quae moriuntur, quia partus uti fructus societatis non debent substitui, sed dividi; unde tale pactum redundaret in Custodis damnum. Advertendum tamen hic deficientibus pecoribus, custodis intererit probare quod illa sine sua culpa perierint, ut notat *Pontas., Tourn.* etc. *ex L. Cum duabus, 52. §. Damna ff. Pro socio, Ex S. Ligorio Homo apostol. Tract. X. Punct. X. §. 226.*

venerit illud censebitur commune inter socios, et uterque pro sua rata sentire illud debet, uti patet ex L. *Cum duobus* 52. §. 4. D. pro socio, uti mox fusius explicabimus. Hic sciendum, quod hic contractus, cum sit in favorem utriusque, obligat de culpa lata, et levi, seu obligat adhibere illam diligentiam, quam adhiberet persona diligentior §. *Socius* 9. Instit. tit. de societat. L. 28. et 27. D. pro socio, L. 5. q. 2. D. commodati, et L. 23. de Reg. Jur.

Q. Ad quem spectat damnum uni ex sociis, causa societatis secutum?

R. Vel hoc damnum evenit ex societate, tanquam ex causa proxima, ut si socius causa defendendi merces vulneretur, vel si aliquid de suo expendit ad merces vehendas, custodiendas etc., vel causa itineris, vel si in latrones incidit, a quibus rebus suis, ac pecuniis fuit expoliatus, et dico esse commune hujusmodi damnum, quia sicuti lucrum proveniens ex ca est commune, ita et damnum, laud. L. *Cum duobus* 52. §. 24. Vel evenit ex societate tanquam ex causa remota, uti exercens negotiationem in via vulneretur ab inimico, et dico non esse commune, sed tantum ipsius vulnerati, quia non est damnum ex societate, neque censentur socii in illud consensisse. Lessius, Layman, aliique (1).

Q. Num socius teneatur ex pecunia propria facere impensas ad mercium conservationem etc. dato, quod non suppetat pecunia societatis?

R. Maxime, quia alioquin merces non sine culpa socii periisse censebuntur, si eas, vel mutuo petitis, vel ex propria substantia suppeditatis sumptibus conservare potuisset, quae tamen pecunia detrahi debet in fine societatis cum interessurio, si passus est socius.

Q. Potest ne socius inita societate cum uno, aliam inire societatem cum alio diversam?

R. Sine damno prioris societatis potest, alias non potest, et si facit aliam societatem, peccat, et ad restitutionem tenetur quia esset causa damni alterius socii. Cuniliati, Concina.

Q. Qui non possunt inire societatem?

R. Illi, qui impediuntur a Jure, vel bona non habent. Hinc 1. filius, nisi sit pubes, et bonis castrensibus, vel quasi, non potest inire societatem. 2. Medicus cum infirmo durante infirmitate. 3 Advocatus cum cliente durante lite. 4. Tutor cum pupillo, et minor cum curatore. Vid. Voet ad tit. pro socio Pandectarum. Vide etiam Jus neapolitanum de filiisfamilias, ut supra.

Q. Quomodo facienda est divisio lucri in societate?

R. Facienda est pro aequalitate, habita tamen ratione ad illud, quod quisque attulit in societate, quia sic postulat hujus justitia contractus, qui in aequalitate fundatur; hinc si quis majorem partem posuit, vel sortis, vel industriae, pro aequalitate debet accipere majus lucrum. Concina, aliique communiter (2).

(1) In societate ineunda si dumtaxat rerum usufructus communicetur, quae usu non consumuntur, harum periculum illi sentiunt, in quorum dominio res extant: atvero sancitum quod si res fungibiles tradantur vel caussa venditionis, vel in societatem communicentur, jam aestimatae in Inventario, tunc earum periculum ad socios transit: art. 1723. Cod. LL. Civ.

(2) Si partes lucri, et damni in contractu sociali expressae non fuerint, cautum illas aequales fieri pro rata ejus, quod quisque contulit; qui autem suam operam

Q. Qui ponit pecuniam tantum in societate, quomodo potest accipere lucrum, si pecunia ex se est sterilis?

R. Lucrum accipit, quia exponit periculo sortem, seu pecuniam suam, quae fit instrumentum societatis, a qua proveuit lucrum.

Q. Licetne contractui societati adnectere contractum emptionis lucri incerti majoris, pro lucro certo minori?

R. Maxime, quia est novus contractus, habitis tamen hisce conditionibus. I. Ut periculum lucrandi, et perdendi sit ex utraque parte. II. Ut ematur minori pretio. III. Et, ut periculum sortis remaneat penes apponentem sortem.

Q. Quotuplici modo finitur societatis contractus?

R. Multiplici modo, scilicet ex personis, ex rebus, ex voluntate, et ex actione, L. *Verum est* 63. §. 10. D. pro socio, ibi: *Societas solvitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione, ideoque sive homines, sive res, sive voluntas, sive actio interierit, distrahi videtur societas.*

Ex *personis* dissolvitur societas per mortem naturalem unius socii, quamvis societas cum pluribus contracta fuerit, et plures supersint, L. 4., et L. 63. §. 10. D. pro socio, nam haeredes defuncti socii non succedunt in locum ejus, nisi novo consensu ineatur societas, L. 35. et L. 37. D. eod. tit. Et istud Doctores extendunt etiam ad mortem civilem alicujus socii, argum. cit. text., et §. *Minor* 2. Instit. tit. de capit. diminut.

Ex *rebus* dissolvitur societas, quando sors capitalis periit in totum, vel conditionem mutavit, ita ut non amplius sit in hominum commercio, L. *Verum* 64. §. 10. D. pro socio.

Ex *voluntate* dissolvitur per renuntiationem, dict. L. *Verum* §. 10. Advertendum tamen, quod hoc intelligitur per renuntiationem, seu mutuum consensum sociorum omnium; nam si unus dumtaxat renuntiet, ipse quidem a se liberavit socios suos, se vero non liberabit ab ipsis, quando ipsius societatis interfuit non dirimi tunc societatem, L. *Actione* 65. §. 3. D. pro socio, et §. *Manet* 4. Instit. tit. de societ.

Ex *actione* dissolvitur societas, Judicis judicio, et auctoritate, hoc est, quando excitata inter socios controversia per judicem dirimitur per contractus dissolutionem, dict. L. 65. pr. D. eod. tit. Porro societas dissolvitur publicatione bonorum, §. *Publicatione* 7. Instit. tit. de societ., cessione bonorum, cum quis aere alieno, et egestate oppressus bonis suis cedet §. *Idem si quis* 8. Instit. eod. tit.

Q. An contractus Trinus, seu trium contractuum sit licitus?

Ante resp. not., quod contractus iste est ille, in quo habetur contractus societatis, assecurationis sortis, et venditionis lucri sperati v. g. Petrus init contractum societatis cum Paulo negotiatore, apud quem centum aureos depouit, ut ipso ponente pecuniam, et Paulo industriam, uterque lucretur;

praestitit, lucrum recipiet illi socio aequale, qui minorem partem in societatem communicavit: art. 1725. Si vero in arbitrium boni viri lucri partes definiendas reliquerint socii, tunc hujus sententiae ipsi parere debent, dummodo ea evidenter aequitati non repugnet: quo casu sociis intra trimestre appellandi jus est: art 1726.

Postremo sancitum quod leges omnes, quae hereditatis divisionem judicialem ritum, obligationesque inter coheredes inde exortas respiciunt, bonorum distributionem quoque inter socios regant: art. 1744.

ex quo quia sperat lucrum triginta se reportaturum init alium contractum assecurationis, et pro assecuratione dat Paulo decem, et, ut lucrum sit certum sibi, init alium contractum, quo vendit illi viginti incerta, quae sperat pro duodecim certis, sic salvo capitali, et nulli periculo exposito, ob triplicem contractum fit, quod certo recipiat duodecim supra sortem, hoc notato:

R. Est dissidium inter Doctores, nam aliqui tenent esse licitum, habitis conditionibus, quarum I. Est, quod accipiens pecuniam obligetur cum ea ad negotium. II. Quod lucrum certum sit adeo moderatum, ut attento capitali, quod confertur, et spe lucri majoris omnia contractus onera compensentur. III. Ut talis contractus assecurationis capitalis fiat ad instantiam alterius socii ponentis industriam. Ita Layman, de Lugo, Lessius, Molina, aliique cum Salmant.

Alii vero tenent esse licitum cum diversis personis, quia revera in casu apponens sortem subest periculo perdendi, et lucrandi, non esse vero licitum cum eadem persona, quia per assecurationem finitur societas, ac destruitur, quae postulat inter socios, ut omnino habeatur communio damni, ac lucri. Quare destructo per triplicem pactionem societatis contractu, si apponens sortem aliquid accipiat, ex mutuo accipit. D. Antonin., D. Bernardin. His etiam adde Bullam Xysti V., quae incipit *Detestabilis*, per quam hujusmodi contractus reprobatur, damnatur, ac severissime prohibetur. Hic nostra sententia cum cordatioribus Theologis non est licitus, utpote usurarius (1).

CAPUT V.

De Census contractu

Q. Quid est census, et quotuplex?

R. Est jus percipiendi annuam, vel menstruam pensionem ex aliena re immobili, et fructifera, cum pacto redimendi quandocumque favore ven-

(1) Hic agitatur illa celebris quaestio, an liceat exigere lucrum certum, salvo capitali, medius *tribus contractibus*, nempe societatis, assecurationis sortis, et assecurationis lucri; contra qui confert pecuniam cedere debebit, majori lucri parti, quod sibi probabiliter contingeret praecisis praefatis assecurationibus. Multi DD. ut *Merbes, Concina, Habert. Tourn.* etc. negant, quia (uti dicunt) talis conventio, posita sortis atque lucri assecurationis non èsset amplius societas, quae de natura sua cum ea sit ut dans pecuniam periculo subjaceret, transiret in mutuum, unde non potest exigi lucrum. Sed alii communius admittunt, ut *Navar. Tolet. Less. Lugo, Castrop. Bon. Ronc. Salm.* etc. dicentes quod illi tres contractus si separarim ioirentur, jam essent justi, et ita volunt etiam, cum fiunt cum eodem. Nec est verum, subiunguntur, quod talis contractus transeat in mutuum, quia qui accipit mutuum potest suo libitu pecuniam impendere; sed hic socius omnino debet in negotiationem eam impendere, quapropter essentialiter mutatur natura mutui. Et sciendum quod hic trinus contractus approbatus fuit a facultatibus Theologicis Coloniensi, Trevirensi, Salmaticensi, Moguntinensi, et aliis ut refert quidam liber typis editus Parisiis 1746 cum titulo: *Exam. Theol. sur la societé pre a rente.* Dicerem tamen ut hic contractus nunquam fieret Theologorum consilio non praecedente. *Ex S. Ligorio homo Apostol. Tract. X. Punct. X. §. 227.*

ditoris, quod restituta pecunia extinguitur. Census dividitur in reservativum, et consignativum. *Reservativus* est, quo quis transfert rem suam in alterum quoad dominium directum, et utile, servata sibi pensione annua super eadem re. *Consignativus* est illud quod in census definitione explicatum est.

Q. Quomodo dividitur census consignativus?

R. Dividitur I. in *realem*, et *personalem*. Primus est ille, qui fundatur, seu constituitur super re aliqua fructifera, cui adhaeret, et qua pereunte, census perit. Secundus est ille, qui fundatur super certa persona obligante, se ad annuam pensionem ex industria, arte, opificio, vel labore suo solvendam.

Dividitur II. in *perpetuum*, *temporalem*, et *vitalitium*. Primus est ille, quo pensio stante contractu, ceterisque salvis, semper solvenda est, ideoque etiam ad heredes censuarii, et censualistae transit. Secundus est, quo pensio solvenda est solummodo ad tempus aliquod in contractu conventum. Tertius est ille, qui fit ad vitam, ita ut tamdiu perduret, quamdiu censualista vivit.

Census perpetuus dividitur in *redimibilem*, et *irredimibilem*. Primus est, qui restituto per venditorem pretio potest redimi. Secundus est ille, qui amplius redimi nequit.

Q. Quinam dicitur censualista, et quinam censuarius?

R. Censualista dicitur ille, qui pecunia emit jus percipiendi annuam pensionem ex re alterius. Censuarius vero dicitur ille, qui accepta certa pecuniae quantitate, se obligat ad solvendam certam pensionem ex re propria.

Q. Contractus census estne licitus?

R. Census reservativus est licitus, quia quisque potest in alium transferre rem suam sive gratis, sive cum aliquo onere, ac proinde sub onere solvendi annuam pensionem. Census vero consignativus, si sit fructuarius, etiam est licitus, quia potest quis licite emere, vel omnes fructus alicujus fundi, vel partem, si vero sit pecuniarius, licitus est habitis conditionibus.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ex natura contractus, ut census pecuniarius sit licitus?

R. Haec requiruntur I. Ut adsit vera intentio emendi, et vendendi. II. Ut apponens censum liberam rei censitae administrationem habeat III. Ut fundetur census in re fructifera. IV. Ut ematur justo pretio. V. Ut si res censita pereat in parte, vel in toto, aequaliter pereat census.

Ut autem census sit licitus, et justus Jure Canonico plures aliae conditiones requiruntur, ut videre est in Constitutione Martini V. in cap. *regimini*, edita 1414, relata in Extravag. 1. de empt., et vendit. inter commun., et in Constitutione Callixti III. incip. *Regimini*, edita 1455., et etiam relata in Extravag. 2. eod tit., et in Constitutione S. Pii V. incip. *Cum onus Apostolicae servitutis*, edita 1569., et in Constitutione Nicolai V. incip. *Sollicitudo pastoralis*, quae instante Alphonso I. Aragonio emanata fuit in Regno Neapolitano. In Regno nostro Bulla Nicolai V., petente Alphonso Rege edita, recepta est, et inserta corpori Pragmaticorum, sub. Pragm. 1. *de censib.*, et secundum eam in Regno nostro regitur census consignativus, unde dictus *Bullaris*. Aliae constitutiones non sunt receptae

apud nos, saltem in iis, quae non conveniunt cum Nicolai Bulla, collect. Reg. Diplomat. part. II. tit. 126. Diplom. 2. tom. IV. Vid. Fimian. in elem. jur. Reg. Neapolit.

Q. Quaenam igitur conditiones requiruntur in censu juxta Bullam Nicolai V.?

R. Hae requiruntur. I. ut census constituatur in re immobili, vel quae pró immobili habetur, uti sunt pistrina, jurisdictiones etc. II. Ut res immobilis vel quasi immobilis sit fructifera, nam aliter esset mutuum cum usura, quia deficeret res empta, idest fructus, ex quo redditus percipi debet III. Ut apponatur pactum *de redimenda quandocumque* favore venditoris, seu *de retrovendendo*, ideoque non licet pacisci, ut census arbitrio emptoris, vel intra certum tempus redimatur. IV. Ut res censui obnoxia sit certa, et secerni ab aliis possit, sive id definitis praedii finibus, sive alio modo fiat. V. Ut pecunia pro pretio solvatur coram Notario, aut publica solutae pecuniae fides exhibeatur, aut saltem cum liquido credito compensetur. VI Ut nonnisi decem aurei in singulos centenos quotannis a venditore solvantur. Si census Bullaris his instructus sit conditionibus, nullam usurae labem continet.

Q. Num census personalis, sive irredimibilis sive redimibilis ex parte solius venditoris sit licitus?

R. Spectato Jure Naturae, juxta Layman, pluresque alios Doctores esse licitum, nam nemo negat, quod supra industriam personae constitui possit obligatio solvendi partem aliquam lucrorum annnorum, uti constituuntur decimae personales, Cap. *Pastoralis* 28 *de decim.*

Dixi *spectato Jure Naturae*, quia si respiciamus jus positivum, hoc videtur prohibitum ex Constitutione Pii V., imo et Nicolai V. qui exigit, ut census fundetur super re certa, unde excludit personam, quae non venit sub nomine rei. Ergo etc.

Q. An possit apponi pactum de casu fortuito in contractu census?

R. Minime, ita ut pactum, quo venditor obligatur ad solvendum censum, si res subjecta censui pereat, sit nullum; nam Censuarius ex natura contractus non tenetur de casu fortuito, sed pereunte re censita, in totum, vel in partem, perit etiam census ad ratam.

Q. Potestne apponi pactum in censu, ut si res censita pereat in parte, vel in toto, semper eadem pensio solvatur?

R. Regulariter loquendo non potest, quia non adest justitia contractus. Dixi *regulariter*, quia si minuatur pretium, potest emptor tale pactum apponere, quia habetur, uti contractus assecurationis.

Q. An vitalitius sit licitus, et validus?

R. Juxta communem Doctorum sententiam esse licitum, et validum; ita ut possit quis emere jus certae pensionis sibi solvendae, donec vixerit, concurrente tamen justo pretio. Ratio est, quia tam Censuarius, quam Censualista subit periculum aeque lucrandi, et perdendi. In Regno nostro probatur census vitalitius, modo pecunia detur ea lege, ut mortuo eo, ad cujus vitam constitutus est, a venditore non sit restituenda, et quatuordecim ducati in singulos centenos quotannis exigantur. Pragm. 2. de censib., licet hodie census vitalitius non ultra novem, aut decem in singulos centenos con-

stituatur, uti cavit Carolus Borbonius, collect. Regal. Diplom. part. II. Tit. 226. Diplom. I. Tom. 4.

Q. Num in censu possit apponi pactum anticipatae solutionis?

R. Minime, nam venditor solveret quod adhuc non debet, quia ipse in fine anni tenetur solvere pensionem, non autem tempore constituti census. Ita communiter.

CAPUT VI.

De Cambio

Q. Quid est cambium?

R. Est commutatio pecuniae pro pecunia, aliquo pacto diversa, cum lucro Campsoris.

Q. Cambium differtne a contractu permutationis vel mutui?

R. Maxime, quia in cambio traditur pecunia pro pecunia, in permutatione vero traditur una res pro alia. Differt etiam a mutuo, quia mutuum fit de quacumque re consumptibili, cambium vero fit de sola pecunia. Mutuum non redditur, nisi post aliquod tempus, in cambio vero pecunia praesens, pro praesenti statim datur. Demum mutuum est gratuitum, cambium vero lucrosum.

Q. Quotuplex est cambium?

R. Multiplex est, scilicet siccum, et reale. *Siccum*, seu fictum est mutuum palliatum sub nomine cambii, quia fingitur cambium, quando revera non fit nisi ad recipiendum lucrum propter solam dilationem solutionis. *Reale* est, quod revera fit, atque est legitima permutatio pecuniarum. Quod si permutatur pecunia aurea cum argentea, vel argentea cum alia, dicitur cambium *minutum*. Si vero pecunia a nostra Civitate alio mittitur per literas (vulgo *cambiale*) ad solvendum dicitur *locale*, uti si Compsarius Campsori numeret pecuniam hic Neapoli, ut a Campsore recipiat literas cambii, quarum ope eamdem summam Romae recipiat.

Q. Quinam dicitur Campsor, et quinam Campsarius?

R. Campsorem dici illum, qui in gratiam alterius cambit. Campsarium vero dici illum, in cujus gratiam fit cambium.

Q. An cambium sit illicitum?

R. Cambium siccum esse illicitum, et usurarium, nisi lucri cessantis ratione, periculi extrinseci, aut damni emergentis quaestus fiat justus. Pius V. damnavit omnia cambia ficta, et simulata in Bulla, quae incipit *In eam* ann. 1571. Cambium vero reale sive minutum, sive locale esse licitum declaravit, quando absque dolo, ac fraude fit, quia adsunt justi tituli lucrandi. Ita communiter cum D. Thom. 2. 2. q. 74. art. 4.

Q. Quinam sunt tituli quibus in cambio minuto lucrari quis possit?

R. Esse plures. I. Est conductio officinae. II. Officium cambiendi. III. Lucrum cessans. IV. Labor numerandi, quem constat esse pretio aestimabilem, quamvis modico stipendio dignus sit, cum labor sit exiguus. His adde, quod expensae, atque incommoda in conquirendis, coacervandis, custodiendis diversis monetarum speciebus sunt pretio aestimabilia, quae omnia sunt necessaria in cambio minuto.

Q. Quinam sunt tituli, quibus lucrari quis possit in cambio locali?

R. Sunt plures, et I. est translatio pecuniae. II. Ejusdem assecuratio. III. Major aestimatio pecuniae in uno loco, ubi datur, quam in alio, ubi redditur. Ultimus est, quia pecunia praesens pluris aestimatur, quam pecunia absens, et loco distans, quia multis est subjecta ex natura rei periculis.

Neque dicas, quod Campsor non subeat aliquando haec pericula, cum solvat, vel recipiat pecuniam per correspondentem, nam respondetur, quod hoc est per accidens, attamen subit revera Campsor onus transferendi pecunias, quod est pretio aestimabile. Stampò.

Q. An licitum sit in foro conscientiae Campsori exigere pignus, aut aliam securitatem a Campsario?

R. Maxime, quia sicut in aliis contractibus est licitum, ita et in hoc; nam non est aequum, ut Campsarius, qui in sui gratiam pecuniam exigit, sit in tuto, et Campsor, qui beneficium confert, in periculo permaneat. Salmantic.

Q. An illi, qui officium cambiendi non habent, liceat lucrari cambio minuto?

R. Juxta aliquos Doctores esse licitum, quia hoc nec Jure Naturae, nec jure positivo est illicitum, et prohibitum; non Jure Naturae, quia cambium illud est pretio aestimabile, non Jure positivo, quia nullum datur jus hoc prohibens. Layman, aliique.

Q. Si servus, vel procurator permutat domini pecuniam, et aliquid lucretur, potestne illud retinere?

R. Vel in tali permutatione adest damnum domini, et tenetur ad damna; aliter potest retinere lucrum, quia esset fructus industriae. Concina.

Q. Si litterae mittantur pro cambio locali, et non habent executionem, teneturne Campsor ad damna causata Campsario?

R. Maxime, quia in hoc contractu habetur implicitus contractus de servando eo indemni. Porro Campsor non potest protrahere solutionem ultra tempus praefixum, quia laederet Campsarium, et si damnum evenit, tenetur compensare.

Q. Quodnam pretium potest exigi in cambio?

R. Tantum, quantum a prudentibus, vel Consuetudine, spectato cambiendi officio, vel a legitima potestate fuerit determinatum, *ex Cod. Com. novis. art. 67. pretium hoc determinatur a mercatorum, navium rectorum etc. conventu* (Borsa di commercio) (1).

(1) Jure novissimo Cod. Par. V. (quae Leges ad Commercium spectantes exhibet) art. 111. cautum litteras collibysticas ritu judiciario executionem non obtinere, ac veluti simplices promissiones eas judicari, quando nomen, vel qualitas, vel loca supposititia praeseferant.

Si vero conditionibus a Jure praescriptis eae scribantur, ad publicam sane negotiationis utilitatem executionem paratam recipiunt, proindeque nulla exceptione acito ex illis orta elidi potest, dummodo litterae non amittantur, earumque possessor bonis non cesserit: art. 148. Unde constitutum quod is, ad quem illae diriguntur, statim ac exhibentur, vel intra 24. hor. intervallum eas recognoscere, et excipere debet: art. 124. LL. Comm.

Tum peracto recognitionis actu eodem die, quo praescribitur, quidquid in litteris designatur, praestari debet: art. 129.: si vero solutio non fiat, Campsarius actionem

CAPUT VII.

De Emphyteusi, et Feudo

Q. Quid est emphyteusis?

R. Est contractus nominatus, quo sub onere annuae pensionis transfertur in alterum rei immobilis dominium utile, retento directo. Itaque in hoc contractu res immobilis cum translatione dominii utilis, retento directo, seu proprietate sub onere certae annuae pensionis proprietario solvendae, alteri fruenda, et colenda conceditur, vel in perpetuum, vel ad determinatum tempus, non minus decennio, v. g. ad vitam ejus, cui conceditur, vel ad unam, pluresve generationes.

Q. Quaenam differentia intercedit inter censum, et emphyteusim?

R. In emphyteusi dominium directum penes dominum manet, utile vero transit in emphyteutam. In censu nullum dominium habet censuista, seu consualista, sed solum jus percipiendi ex fructifera re certam pensionem in contractu conventam.

Q. Quaenam differentia intercedit inter emphyteusim, et locationem?

R. Haec est, quod per emphyteusim transfertur in emphyteutam dominium utile rei, L. 1. et 2. D. si ager vectigal etc.: per locationem vero non transfertur in conductorem, ne quidem dominium utile rei, sed usus tantum, seu commoditas fructuum, L. 39. D. locat.: emphyteusis potest constitui solum in rebus immobilibus, quae cultura meliores effici possunt; locatio autem non solum in rebus immobilibus, sed etiam mobilibus.

Q. Quotuplex est emphyteusis?

R. Duplex est, una dicitur *ecclesiastica*, et est illa, per quam bona, quorum proprietas ad Ecclesiam, monasterium etc. pertinet, fruenda, et colenda conceduntur, L. 14. C. de Sacros. Eccles., et cap. *Potuit* de locat., et conduct. Alia dicitur *laica*, seu communis, et est illa, per quam bona, quorum proprietas ad laicum pertinet, fruenda, et colenda traduntur, L. 1. C. de jur. emphyt.

Q. Quaenam conditiones requiruntur in emphyteusi?

R. Plures. I. Ut hujusmodi contractus fiat per scripturam, L. 1. de jur. emphit., Molina disp. 447. n. 4., Card. de Luca discurs. 37. de emphyt. n. 4. aliique II. Ut fundetur in re immobili. III. Ut dominium di-

instituere potest vel contra Campsorem, vel etiam in illos, qui in solidum eas scripserunt: art. 163. Isthaec actio vero intra bimestre institui debet, si de litteris agatur, quae in Italia, ejusque Insulis sint solvendae: intra quatrimestre pro aliis in Europae Principatibus: semestre in Africae Septemptrionalibus Regionibus: intra annum in Occidentalibus ejusdem Africae Regionibus: demum biennio in Indiis Orientalibus: art. 165. Tempore autem elapso ad hujusmodi actus explendos, si hi sequantur, Campsarius jus suum amittit contra illos, qui vulgo *giranti* dicuntur, et etiam contra Campsorem, si demonstret tempore solutionis, eum, cui litterae dirigebantur, solvendo imparem non fuisse: art. 167. et seq.

Denique Campsarius edita protestatione pro solutionis defectu Judicem adire potest, ut illorum mobilia pignori tradantur, nec non ipsi carceri mancipentur: art. 709, et 711.

rectum remaneat apud dominum. IV. Ut singulis annis solvatur debita pensio. V. Ut fiant in re emphyteutica meliorationes. VI. Ut si culpa emphyteutae deterioratur res, privari possit re emphyteutica. VII. Ut possit eam oppignorare, quoad dominium, quod ipse habet.

Q. Quinam tenentur facere expensas ad rem emphyteuticam necessarias ?

R. Vel istae expensae requiruntur ad rei meliorationem, aut collectionem fructuum, et dico teneri eas facere emphyteutam. Vel requiruntur ad restaurandam rem, posito, quod res sit omnino collapsa absque culpa emphyteutae, et dico teneri dominum directum. Ratio est, quia substantia rei pertinet ad ipsum dominum, jus autem fructuum ad emphyteutam. Layman, aliique.

Q. An emphyteuta teneatur ad pensionem re pereunte ?

R. Vel periit in totum, et dico non teneri, quia res domino perit, et destructo subjecto, destruitur etiam quod in ipso erat, L. 1. C. de jur. emphyt., et §. *Adeo* Instit. tit. de locat. et conduct. Vel perit in parte, et dico ad totam teneri pensionem, quia haec solvitur ad recognitionem dominii directi. Ita communiter cum Julio Claro lib. 4. recept. quaest. 8., ubi adducit duos sequentes versus.

Si periit tota, non debuit emphyteuta,
Si periit ex parte, nulla se liberat arte (1).

Q. Num emphyteuta possit repetere expensas in dimissione rei emphyteuticae ?

R. Magnum adest dissidium inter Doctores, nam alii negant, quia ratione contractus emphyteuta rem emphyteuticam meliorare tenetur. Alii vero affirmant, quia emphyteuta illam meliorare non tenetur, nisi id expresse fuerit deductum in pactum, ideoque potest eas repetere, quando non sunt modicae, sed extraordinariae. Ita Lessius, Palaus, aliique. Verum in hoc attendendae sunt locorum leges, consuetudines, et praxis judicandi, et tandem quantitas pensionis, nempe si est magna, si parva respectu rei in emphyteusim traditae (2).

Q. Quid dicendum, quando emphyteuta non solvit statuto tempore pensionem ?

R. Rem emphyteuticam ipso jure cadere in commissi poenam, ita ut dominus possit expellere emphyteutam, licet de solutione interpellatus non

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1688. cautum quod si praedium emphyteuticum ex parte pereat, frustra postulet emphyteuta, ut pro rata canon imminuatur: dummodo reliquae praedii partes sufficiant ad illum solvendum. Si vero pars tanti sit, ut dominus utilis ad canonem praestandum impar evadat, tunc domino directo praedium restituere potest.

(2) Jure novissimo Cod.LL.Civ. cautum quod in casu devolutionis meliorationes omnes, quas emphyteuta in praedio egerit, ipsi cedant: art. 1703. Illud autem heic animadvertendum quod si devolutio culpa emphyteutae eveniat, tunc meliorationes is recipiet inter impensum et melioratum: Si vero jus emphyteuseos tempore elapso in contractu definito expiret, tunc dominus directus meliorationes juxta praedii augmentum tempore restitutionis existimandas restituere adigitur: potestatem vero illi facit lex annuos praedii reddilus pro meliorationibus emphyteutae cum speciali hypotheca constituere: art. cit. 1703.

fuerit: praxis tamen exigit, ut admoneatur. Advertendum tamen, quod ut cadat in commissi poenam emphyteuta Ecclesiasticus, requiritur, ut duobus annis continuis emphyteuta non solvat pensionem, Cap. *Potuit* de locat., et conduct.: in emphyteusi vero laica requiritur, ut tribus annis continuis pensionem non solvat, L. 2. C. de jur. emphyt. (et art. 1639. Cod. Civ. noviss.). Licet hodie aequitate Juris Canonici potest celeri satisfactione purgare moram emphyteuta, dict. cap. *Potuit*. de locat.

Excipiuntur tamen nonnulli casus, in quibus emphyteuta non cadit in poenam commissi, et I. Est quando per dominum stat, quominus pensio recipiatur, vel quando ratione compensationis pensio non solvitur. Ita communiter, et arg. L. *Si constat* 4. C. de compensat. II. Quando per ignorantiam, vel aliam justam causam, pensio non solvitur; nam ubi culpa non est, nec poena commissi locum habet. Ita communiter. III. Quando emphyteuta in emphyteusi ecclesiastica post elapsum biennium intra decem dies ablatis pensionibus purgat moram; in hoc casu liberatur a poena commissi, uti tenent communiter DD. Hic nota, emphyteutam non cadere in poenam commissi, nisi dominus directus declaret circa hoc suam voluntatem, L. 2. C. de jur. emphyt.; quare si dominus omiserit voluntatem suam declarare, cum facile potuisset, non potest deinde ejus successor caducitatis poenam exequi.

Q. An emphyteuta possit vendere jus suum utile?

R. Minime, nisi prius moneat dominum directum qui tamen post duorum mensium spatium tenetur consentire, modo ipse dominus uti noluerit jure praelationis, neque sibi emere voluerit ad consolidandum dominium utile cum proprietate. Nam si vendat inconsulto domino, cadit in commissi poenam. Excipitur tamen casus, in quo titulo gratuito in dotem dat, vel donat, vel legat, Gloss. in L. final. C. de jure emphyt. vel locat infra decennium, ut alteri nomine hypothecae obligat, vel censum, aut servitutem constituit, durante emphyteusi; in quo casu res emphyteutica non cadit in commissum, si inconsulto domino directo, emphyteuta hoc faciat. Layman, Molina, aliique.

Q. An post monitionem statim emphyteuta possit fundum emphyteuticum alienare?

R. Minime, quia post monitionem conceduntur domino duo menses ad deliberandum, num velit ipse emere, quibus elapsis, ipsoque recusante emere, potest emphyteuta vendere, cui voluerit, L. *Dubitabatur* 3. C. de jur. emphyt.

Nota. In venditione rei emphyteuticae praelatio semper competit domino directo, in aliis vero alienationibus ista non datur, sed solum debet fieri domino denuntiatio, ne immittat in emphyteusim personas a Jure interdictas, dict. L. C. 3. eod tit. quia difficilius posset pensionem annuam repetere, atque exigere, et fortasse privaretur ipse laudemii.

Q. Quid debetur domino directo, quando res emphyteutica transit ad alium per venditionem, permutationem, donationem, locationem etc.?

R. Deberi a secundo emphyteuta laudemium propter investituram, vel laborem, quem dominus directus subit, mittendo novum emphyteutam in possessionem, et propter recognitionem dominii directi. Hoc laudemium de

Jure potest esse quinquagesima pars pretii rei venditae, nisi alia sit loci consuetudo, Lessius.

Nota. Circa laudemii solutionem aliter fert Jus Neapolitanum. Consulantur hac in re regia diplomata penes Gatta.

Q. An dentur casus, in quibus non debetur laudemium?

R. Maxime, et I. Est quando heres necessarius succedit in rem emphyteuticam, quia non est par, ut heres necessarius, quia propria auctoritate, sive jure suo adit hereditatem, aliquid solvat. II. Quando pater tradit rem emphyteuticam filiae in dotem ratione necessitatis; quia laudemium debetur pro alienatione voluntaria, non necessaria. Ita DD. (1).

Q. Quinam sunt successores in emphyteusi?

R. Si constituta sit emphyteusis intra certum tempus, et dico, quod intra hoc tempus succedunt heredes omnes. Si vero constituta sit in perpetuum nulla expressione temporis, et personarum, et tunc etiam succedunt heredes omnes. Ita communiter.

At si tempus fuerit definitum per generationes, et tunc tantum descendentes admittuntur in emphyteusim. Praeterea si emphyteusis ecclesiastica constituta sit sine expressione temporis, et personarum, non censetur perpetua, nec transit, ut laicalis ad omnes heredes, etiam extraneos, sed ad solos descendentes, usque ad tertiam generationem. Vid. Covarruv. variar. resolut. lib. 2. cap. 17. n. 16., et cap. 18., n. 1. At hodie praedia ecclesiastica laicis in emphyteusim data tanquam allodiala ipsorum bonorum haberi, ideoque omnes succedunt, quin extinctis lineis, quibus fuerant concessa, possunt pro lubitu de iis disponere, modo statutum annuum canonem solvant, uti cavit Ferd. IV. Rex noster die 17. Augusti 1771. Qua de re vid. Collect. Reg. diplom. part. 1. tom. 1. diplom. 19. (2).

Q. Quid est feudum?

R. Est contractus, quo fit cessio rei immobilis cum translatione dominii utilis, retento sibi dominio directo, sub onere fidelitatis, et obsequii personalis exhibendi.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad contractum feudi?

R. Plures I. Ut dominium directum perseveret apud priorem dominum, et translatio fiat dominii utilis in vassallum. II. Ut feudum constituatur in re immobili. III. Ut vassallus non alienet feudum sine consensu domini directi. IV. Ut vassallus in investitura praestet juramentum fidelitatis. V. Ut praestet obsequium, et servitium personale.

Q. Quaenam sunt causae, ob quas vassallus possit expoliari feudo?

R. Plures I. Si requisitus non praestet obsequia personalia, et fiat contumax. II. Si committat delictum felloniae, vel arma capiat adversus Prin-

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1697. sancitum laudemium domino directo non deberi, nisi in contractu emphyteuseos expresse fuerit conventum: hoc vero quinquagesimam pretii partem non excedit.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1685. sancitum quod emphyteusis solvatur 1. si perpetua non fuerit, elapso tempore in stipulatione designato: art. 1685. 2. Rei totius interitu. 3. Re ignorante domino vendita art. 1692. 4. Canone per triennium domino saeculari non soluto art. 1689. 5. Re insigniter reddita deteriore. 6. Demum si successor in dominio utili intra bimestre ab instantia judiciaria obligationem canonis domino directo praestandi non contrahat: art. 1700.

cipem. III. Quando alienat fundum sine licentia domini, et IV. Quando abutitur juribus feudi. Qui oberiorem hujusce argumenti, scilicet feudorum, cognitionem desideret, adeat Francisc. Holoman, in comment. de feud., Conrad. Rittershusium in partit. jur. feud., Hubert. Giphan. in disput. jur feud. Henric. Zoes in praelect. de jur. feud.

CAPUT VIII.

De Locatione, et Conductione

Q. Quid est locatio?

R. Est contractus, quo quis rem aliquam alteri utendam, vel fruendam concedit, certo pretio, sive mercede constituta. Ita communiter.

Dicitur *contractus*, *quo quis rem aliquam*, *utendam*, *fruendam etc.*; ad denotandum, quod locantur, et conducuntur non solum res, quae ad solum usum deserviunt, puta domus ad inhabitandum, bos ad arandum etc., sed etiam res, quae deserviunt ad fructus percipiendos, ut ager, vinea, pascua, jura etc., L. 29. §. 1. D. de locat., et conduct. Quin etiam locantur etiam personae, seu potius operae, et labores personarum, ut patet in famulis, operariis, artificibus etc. L. *Item* 51. D. de locat. et conduct. Dicitur *certo pretio* etc. quia pretium, seu merces necessario debet intervenire in locatione, L. 23. D. comm. divid., et in hoc differt locatio a commodato, et praecario, vi quorum res gratis ad usum conceduntur.

Q. Quid est conductio?

R. Est contractus, quo rei usus, aut fructus, imo et personae opera certa constituta mercede comparatur pro aliquo determinato tempore. Ita communiter (1).

Q. Quinam dicitur locator, quinam conductor, et quinam inquilinus?

R. Locator dicitur ille, qui pro usu, et fructu rei aut pro opera sua pretium, seu mercedem recipit. Conductor dicitur ille, qui pro usu, vel fructu rei, aut opera personae, pretium aut mercedem dat, tot. tit. D., et C. de locat. et conduct. Inquilinus dicitur ille, qui conducit praedium urbanum, vel domum. L. 21. §. 4. et §. D. eod., tit. Colonus dicitur ille, qui conducit praedium rusticum, vel agrum, L. *Res pignoris* 37. D. de adquir. possess., qui vero conducit operam personae, dicitur *Redemptor*, L. *Cum in plures* 63. §. D. eod. Tit.

Q. Quaenam res possunt locari?

R. Omnes res quae possunt vendi, nisi aliqua prohibitio adsit a legitima potestate.

Q. Quaenam sunt obligationes locatoris?

R. Plures sunt, et I. Tenetur aperire vitium rei locatae, alias tenetur ad damna (*etiamsi vitium ignoraverit tempore locationis*). II. Tenetur ad expensas necessarias rei locatae, ut integra, et incolumis consistat, et etiam

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1557. cautum locationis non unum esse genus: habentur enim locationes praedii tum rustici, tum urbani: item operarum, vel operis: pro ejus autem diverso genere obligationes diversas contrahentes inire constitutum.

ad illas quae sunt necessariae ad convenientem usum praestandum, et etiam vectigalia, et onera publica solvere, nisi aliud conventum sit. III. Si locator revendat alteri, debet servare conductorem indemnem, usque ad praefinitum tempus. IV. Non debet locator privare conductorem re locata usque ad praefinitum tempus (1).

Q. Num locator possit exigere pensionem a conductore, si ex re locata nullos fructus percepit?

R. Regulariter loquendo non potest, quando conductor propter sterilitatem, seu alios casus fortuitos, atque inopinatos fructus non percepit ex re fructifera locata, nam tunc locator tenetur remittere mercedem, vel totam, si nullos conductor perceperit fructus, vel pro rata, ac proportionaliter illam diminuere, si paucos, et exiguos collegerit. Ita communiter ex Cap. *Propter sterilitatem* 3. de locat., et conduct., L. 16. §. 2. D., L. 28. §. *Vis major* D. eod. tit., et L. *Licet.* 8. C. de locat. et conduct. Quia pensio, sive merces locationis constituitur in compensationem fructuum ex re, vel fundo conducto percipiendorum, ideoque ratio, et aequitas postulat, ut si conductor nullos omnino percipit fructus, aut paucos, et exiguos, pensio, seu merces ex toto, vel ex parte juxta damni proportionem, remittatur ei a locatore.

Dixi *regulariter*, nam si sterilitas unius anni compensetur ex abundantiori fertilitate alterius anni sive praecedentis, sive subsequentis, non tenetur locator pensionem minuere, text. expres. in laud. Cap. *Propter sterilitatem*, ibi: *Nisi cum ubertate praecedentis, vel subsequentis anni valeat sterilitas compensari*, et concinit L. *Ex conducto D. Locat et L. Licet.* C. eod., Praeterea, si inter locatorem, et conductorem conventum sit quod quocumque eveniente casu, fructuum perceptionem impediente non teneatur locator remittere pensionem seu mercedem, tunc conductor pensionem solvere debet, L. *Si quis* 9. §. D. de locat., et conduct., et cit. L. *Licet* C. eod., Licet in hac hypothesi pensio erit minuenda propter hujusmodi periculum, cui subest conductor. Ad haec, quando sterilitas provenit ex propria culpa conductoris, non tenetur etiam locator remittere pensionem, seu mercedem, argum. L. *Ex conducto* D. locat., et Cap. *Damnum* 86. de Reg. Jur. in VI. ibi: *Damnum, quod quis sua culpa sentit, sibi debet, non aliis imputare.*

Q. Danturne casus, in quibus possit locator expellere conductorem?

R. Dantur, et I. Est si res locata, locatori ex aliquo inopinato casu est

(1) Si in locationis contractu in scripturam redacto tempus conductionis definiatur, hoc elapso, absque denunciatione locatio cessat: art. 1583. Si vero dumtaxat verbis stipulatio isthaec inter contrahentes inita fuerit, tunc locator juxta loci consuetudinem conductori denunciationem facere adigitur. art. 1582.

Praeterea in praedii rustici locatione, quae scriptura non initur, elapso tempore a Lege definito, ipso jure conductio cessat: art. 1620. Qui vero elapso tempore in contractu constituto praedio urbano utitur absque locatoris oppositione, in eamdem conditionem, mercedem, et tempus juxta loci consuetudinem tacite reconduxisse videtur: art. 1605. Fidejussio autem, quae veteri stipulationi accessit in tacita reconductione minime presumitur, ac proinde exprese fieri debet: arg. ex art. 1235, et 1906.

necessaria (1), L. *Æde*, C. de locat., et dict. Cap. *Propter* 3. de locat. II. Si res locata egeat refectione, dict.L. *Æde*, C. III. Si conductor per biennium non solverit pensionem, cit. Cap. *Propter*, et L. *Quaero* 57., et L. *Cum domini* 59. D. locat. IV. Si male utatur re locata, vel contra bonos mores, vel eam deteriorando, cit. L. *Æde* C.

Q. Quaenam sunt obligationes conductoris?

R. Plures I. Debet uti re ad usus concessos. II. Tenetur ad curam rei locatae tali modo, ac si sua esset. III. Tenetur pensionem statuto tempore solvere. IV. Tenetur rem conductam non dimittere ante tempus, et si dimittit, tenetur ad totam pensionem. V. Tenetur rem conductam completò tempore locationis restituere, secus tenetur ad damna causata locatori. VI. Non potest rem conductam alteri sublocare, sine domini consensu; uti constitutum apud nos est Jure nostro consuetudinario Neapolitano, Consuet. *Conductor* tit. 24. de locat., et cond., licèt aliter se res habeat ex Jure communi. Vid. L. *Nemo* C. de locat. etc. (2).

Q. Qui locat domum meretrici peccatne?

R. Si domus sit in loco pro istis foeminis deputato a publica potestate, non peccat, quia nulli injuriam facit. Si vero sit in loco honesto, peccat quia praebet aliis molestiam, tum quia aliis est occasio scandali, tum tandem, quia praebet locum peccandi. Collet, Concina.

Q. Conductor de qua culpa tenetur?

R. De culpa lata, et levi, quia est contractus in gratiam utriusque, et periculum rei locatae penes dominum remanet, nisi aliter conventum sit, quia tunc contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur, cap. *Contractus* 85. de Regul. Jur. in VI.

Q. Quid debet dare dominus servis, vel ancillis, vel famulis?

R. Si sunt mancipia, victum, et vestitum, nempe alimenta, si sunt famuli, vel ancillae, qui locant mediante pretio operas suas, debet eis dare justum pretium, vel taxatum in contractu, vel juxta hominum existimationem. Concina.

Q. Si quis locavit operas suas alicui, sed ob conductoris impedimentum operas non praestitit, neque aliis interim locare potuit, teneturne conductor pretium locatori?

R. Si impedimentum evenit ex casu fortuito sine culpa locatoris, tunc tenetur pactum stipendium solvere. Nam, qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quominus operas praestaret, L. *Opus* 38. D. cod. tit. Si vero locator operam conductam non praestet ob impedimentum ex sua parte proveniens, licet sine culpa, non debetur illi merces.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1607. cautum locationem minime resolvendam cum locator rei usum sibi omnino necessarium fore dixerit, nisi hoc pactum stipulationi accesserit.

(2) Conductori potestatem facit lex rem sibi locatam alteri cedere, dummodo diserte id minime illi in stipulatione interdicatur: art. 1563. Cod. LL. Civ. Colonus vero *partiarius*, qui scilicet pro mercede fructuum partem locatori solvit, et socio quodammodo similis, praedium sublocare nequit, nisi expresse pactum istud stipulationi accesserit; art. 1609.

Q. Quid si iste poterat ire in alium locum, et ibi locare operas suas?

R. Et tunc conductor non tenetur. Verum si eundo non exigit totam mercedem, tenetur conductor ad illud, quod ei defuit ad justam, ac pactam mercedem.

Q. Quid si res locata non utatur conductor, num teneatur solvere pensionem?

R. Vel impedimentum accidit ex parte rei locatae, vel locatoris, et dico non teneri conductorem ad pensionem juxta proportionem temporis, quo non utitur re locata. Vel impedimentum accidit ex parte conductoris, et dico teneri ad pensionem. Hinc si conductor non utatur re quia mutavit consilium, vel quia non bona valetudine ibi moratur, ad pensionem tenetur. Concina, aliique communiter.

CAPUT IX.

De Fidejussione

Q. Quid est Fidejussio?

R. Est contractus, quo quis alienam obligationem suscipit implendam si debitor principalis non solverit §. 1. Institut. tit. de fidejuss., et L. *Sicut* D. eod. tit.

Q. Unde dictus fidejussor?

R. Dictus a *fide*, et *jubeo*, hoc est fide sua jubens, ut alteri credatur. L. *Creditor* §. 1. D. mandat., quod revera praestat alienam obligationem in se suscipiendo, seu fidem suam interponendo de solvendo debito, dato, quod debitor non solverit.

Q. In quibus debitis potest constitui fidejussio?

R. In omnibus debitis, et obligationibus quomodocumque contractis. L. 1. D. de fidejuss. ibi: *Omni obligationi fidejussor accedere potest.*

Q. Quinam possunt fidejubere?

R. Omnes, qui possunt sine damno, vel praejudicio alterius debitum pro illis solvere, pro quibus dant fidejussionem, seu illi possunt fidejubere, qui liberam suorum bonorum administrationem habent. Hinc filiusfam., pupilli, Religiosi, fidejubere non possunt.

Q. Obligatio fidejussoris transitne ad heredes?

R. Maxime, quia est actio realis L. *Fidejussoris* 24. C. de fidejuss. ibi: *Fidejussoris quidem heres exemplo fidejussoris tenetur*, et §. 1. Instit. tit. de fidejuss., ibi: *Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed heredem reliquit obligatum.*

Q. Creditor potestne agere contra fidejussorem immediate?

R. Minime, sed primo debet agere contra debitorem principalem, et in ejus defectu potest contra fidejussorem, Authent. *Praesente* C. de fidejuss., quia fidejussor venit in defectum illius. Excipe. I. Si debitor principalis sit absens, et ipse praesens, dict. Anthent. *Praesent.* C.: II. Si clare patet, quod debitor principalis non est solvendo, uti communiter tenent DD.

Q. An fidejussor teneatur solvere debita pro quibus fidem suam interposuit ante Judicis sententiam?

R. Maxime, quia cum principalis solvere teneatur ante Judicis senten-

tiam, sequitur etiam fidejussorem, qui gerit vices principalis, ante illam teneri. Layman, aliique.

Q. Principalis debitor teneturne ad damna causata fidejussori, si iste solverit pro defectu ipsius, et damna passus est?

R. Maxime, quia ipse causa damni fuit, et si accipit fidejussor pecuniam pro fidejussione, tenetur etiam debitor ad damna, quia illam pecuniam, quam accipit, pro periculo recipit, cui se exposuit debitum solvendi alienum. Layman.

Q. Quid si plures fidejussores pro eodem debito intercesserint?

R. Singulos in solidum obligari §. *Si plures* 4. Instit. tit. de fidejuss., si tamen omnes ad solvendum idonei sunt, convenit eis exceptio ex epistola D. Hadriani (nisi tamen huic privilegio renuntiaverint) ut obligatio in portiones dividatur, dict. §. *Plures*. Institut., L. 3., et L. 10. C. de fidejuss. Si tamen unus non apposita exceptione Hadriani integrum solverit, repetendi jus non habet a creditore,sed creditor hinc tenetur illi solum cedere actiones suas contra reliquos fidejussores, et debitorem, ut adstringantur ad id, quod interest. Ceterum si alii fidejussores solvendo non sint, cogitur etiam unus, qui ad solvendum potens est totum praestare. Vid., si lubet, Perez. ad tit. de fidejuss. in Codice.

Q. Ad dentur casus, in quibus fidejussor possit exigere a debitore,ut liberetur a fidejussione?

R. Maxime, ut expresse habetur in Cap. *Eum pro quo* 5. de fidejuss., et in L. *Lucius* 38. D. mandat., et I. Est, si ita conventum fuerit, ut elapso certo tempore, vel cum id poterit, a fidejussione liberaretur. II. Si debitor principalis in longinquas regiones discessurus sit. III. Si fidejussor ad solvendum damnatus sit statim, antequam solvat, agere potest contra principalem debitorem, ut ipsum liberet, et indemnem servet. IV. Si inter fidejussorem,et debitorem exortae sint graves,vel capitales inimicitiae, dummodo non sint exortae culpa fidejussoris, quia alias posset quisque hac actione pro suo libito se liberare a fidejussione, argum. L. *Filiusfam.* 8. §. final. de Procurat.

Q. Feminae si dant fidejussionem tenenturne solvere debitum?

R. Tenentur, nisi privilegio Scti Vellejani utantur, quo rescinditur fidejussio a muliere facta. Ita communiter, quamvis obligatae sunt pro viris suis ut expresse cavit Justinianus. Nov. 134. cap. 8., et Authent. *Si qua mulier* C. de Scto Vellej. (1).

Q. Danturne casus, in quibus mulier uti non potest Scto Vellejano?

R. Maxime, et I. Si pretio conducta fidejubeat, L. 23. C. eod. tit. II. Si fidejubeat renuntiando cum juramento tali privilegio, licet hodie, etiam nulla est fidejussio cum juramento firmata, uti cavit Petrus de Toledo Regni Prorex in Pragm. unic. de Scto Vellejano ann. 1543. III. Quando fidejussit pro dote, vel pro suo creditore, vel servi libertate, L. penul., et ult. C. de Scto Vellejan. IV. Quando fidejussit in fraudem creditoris, testis est Ulpianus in L. 2. D. ad Sctum Vellejan. §. 3. *Nam deceptis* (inquit.),*non decipientibus opitulatur lex.* V. Quando post biennium denuo confirmavit fidejussionem. L. 22. C. tit. eod.

(1) Videsis nostras additiones ad Cap. IV. hujusce Tractatus pag. 169.

CAPUT X.

De Assecuratione

Q. Quid est assecuratio?

R. Est contractus, quo quis ob pretium, vel gratis suscipit in se periculum rei alienae, obligando se ad illius compensationem si perierit.

Q. An sit licitus hic contractus?

R. Maxime, habitis conditionibus; quia est contractus sortis. Conditiones sunt plures. I. Ut adsit aequalitas inter pretium datum assecuratori, et obligationem, quam in se ille suscipit. II. Ut qui petit assecurationem, non cogat alterum ad contractum assecurationis secum ineundum. III. Ut assecurator admoneatur de veris periculis, quibus res assecuranda subjacet. IV. Ut res non solum subsistat, sed etiam ut si periculo exposita. Ultima, ut periculum subsit saltem probabiliter, vel ab utroque judicetur subesse, ut rei eventus sit utrique incertus.

Q. Quid solet accipi pro assecuratione?

R. Juxta Azorium in aliquibus locis solet accipi quinque vel sex pro centum. Sed melius est, ut consulantur de hac re homines periti, ut attentis periculis, circumstantiis etc. pretium taxent.

Q. Quinam possunt assecurare?

R. Omnes, qui habent res suas in tanta quantitate; ut possint supplere, aut idonee compensare rem assecuratam si perierit. Ita communiter (1).

CAPUT XI.

De Ludo, et Sponsione

Q. Quid est ludus?

R. Est contractus, quo ludentes bona propria aequaliter deponunt cum pacto, ut victori cedat id, quod depositum est.

Q. Ludus estne licitus?

R. Ex natura sua est licitus, si moderate, et cum debitis conditionibus fiat, imo ait Molina, uti colligitur ex D. Thom. 2. 2. q. 108. art. 2. quod ludus, si debito modo instituatur, duarum virtutum, Justitiae, et *Eutrapeliae*, hoc est, temperantiae, est actus, per quem homo dirigitur, atque ordinatur ad modum servandum in ludo, sicut etiam potest esse utilis ad vitandum otium.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Com. cautum quosvis contractus maritimos in scripturam redigi: art. 323: in ipsa vero a mercatoribus, quorum societas vulgo audit (*Borsa di Cambio*), assecurationis pretium definiatur: art. 67.

Praeterea si assecurationis tempus non exprimatur: tunc quoad navim, resque ad illam spectantes, constitutum, quod tempus ab eo die incipiat, quod vela panduntur, duraturum, donec ea portum petat. Quod vero merces spectat, statutum assecurationem fieri a die, quo illae navi imponuntur, usquedum earum exoneratio fiat: art. 333., et 319.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad ludi justitiam?

R. Plures I. Ut ludentes liberam habeant administrationem illius quod in ludo deponunt. II. Ut absint fraudes. III. Ut libere se inducant, aut accedant ad ludum. IV. Ut sit aequalis conditio colludentium. V. Ut ludo vacent non principaliter ob lucrum, sed ad animi recreationem. VI. Ut ludus non sit causa alicujus peccati, vel mali. Antoin. Concin. aliique.

Q. An ludere principaliter propter lucrum est peccatum?

R. Si intentio lucrandi est immoderata, ita ut intendatur malum Proximi, utique est peccatum, et tale, prout est materia. Si vero est moderata talis intentio, ut nollet deperdere in ludendo, et tunc non est peccatum, saltem mortale, quia lucrum non est finis honestus, propter quem homo agere tenetur in pluribus.

Q. Estne licitus omnis ludus?

R. Minime, nam plures sunt ludi, qui prohibentur secularibus auctoritate Regia, adeoque illiciti, ut videre est in pluribus Pragmaticis, quae diversis temporibus in Regno hoc Neapolitano editae fuere, quae obligant etiam in foro conscientiae, utpote justae, et ad bonum commune emanatae.

Q. Clericis est ne prohibitus ludus?

R. Ludus taxillorum, et alearum, quae a mera sórte dependent, atque unice a fortuna reguntur sunt prohibiti Clericis, et Religiosis, Trid. sess. 22. de Reformat. cap. 1., imo etiam Laicis, L. 1., et 2. C. de Aleatorib.

Q. Qui aliquid lucratur ludo prohibito, potestne illud retinere tuta conscientia?

R. Litigium est inter DD. Alii enim dicunt non posse retinere. Verum aliqui dicunt, quod ante sententiam Judicis potest retinere, post sententiam non potest etiam in foro conscientiae, ratio est, quia semper ac adsint debitae conditiones, prohibitio propter quam fit ludus illicitus, se habet extrinsece ad contractum. Antoine, Stampò, aliique, quae sane posterior opinio probabilior videtur.

Q. Num qui ludit aliena pecunia faciat suum, quod ludendo adquirit?

R. Adest dissidium inter DD. Dicimus, tamen, non facere suum, sed esse restituendam collusorio perdenti, quando ipse non habebat aliud, quod tradere poterat perdendo, nam videtur contractus invalidus, cum non servetur aequalitas; ipse enim nihil exponit in ludo, quod alter potuisset adquirere.

Q. Si aliquis lucretur aliquid a Religioso, potest ne illud retinere?

R. Vel ludus est licitus, et Religiosus habet aliquid a Superiore deputatum pro honesta recreatione, et potest retinere, dummodo sit in parva quantitate. Si vero nihil habet, aut ludus illicitus est, tunc nullo modo potest retinere. Verum si Religiosus primo lucratus est ludo illicito aliquid, quo postea in eodem ludo perdidit, potest victor retinere, quia accepit denuo suum. Ita communit.

Q. Quid est sponsio?

R. Est contractus, quo duo, vel plures de veritate, vel eventu rei alicujus contendentes, sibi invicem aliquid spondent, ut ejus sit, qui veritatem sit assecutus.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad sponsionem, ut valida sit, ac licita?

R. Plures I. Æqualitas rei sponsae. II. Incertitudo ex utraque parte. III. Ut verba eodem modo intelligantur a spondentibus. IV. Ut non fiat super electionem vel mortem Pontificis, aut Cardinalium, nam in istis casibus non solum illicita esset sponsio, sed etiam excommunicatio Papae reservata adest, Bulla *Cogit nos*, Gregorii XIV., et adquisitum per sponsionem non potest retineri, quia lex inhabilitat adquirentem ad retinendum (1).

CAPUT XII.

De Transactione

Q. Quid est transactio?

R. Est de re dubia, et controversa sive de lite incerta, et nec dum finita, non gratuita, sed onerosa inter partes conventio, seu pactio, vel compositio. L. *Qui transigit* D. de transact.

Q. Transactio estne licita?

R. In beneficiis est illicita, et simoniaca, Cap. *Super eo* 4. de transact., si tamen fiat sine auctoritate legitimi Superioris: in omni alio contractu est licita, habitis conditionibus.

Q. Quaenam sunt conditiones requisitae, ut sit licita transactio?

R. Sunt plures I. Ut res de qua fit transactio sit dubia ex utraque parte. Gloss. in Cap. *Sicut grave* 1. de transact. II. Ut fiat super lite incerta, et nec dum finita, L. 32. C. de transact. III. Ut onus sit ex utraque parte, et aequale juxta rationum proportionem. IV. Ut lis finiatur per transactionem. V. Ut non fiat gratis, sed onerose aliquo hinc inde dato, et retento, promisso, vel remisso, L. *Transactio* 38. C. de transact. (2).

Q. Advocatus, qui vidit suum clientem deperdere litem de certo; quia ex parte illius injusta, potest ne suadere transactionem?

R. Minime, quia res, seu lis non est dubia, et si hoc faciat tenetur ad damna, quia esset causa damni parti contrariae, quae non componeretur transigendo, sed vexationem redimere censeretur. Layman, aliique. Unde si quis graviter laedat alterum in transactione, tenetur in foro conscientiae ad restitutionem rei injustae acceptae, seu retentae, uti tenent Doctores omnes. At in foro externo datur de dolo malo actio, ut rescindatur transactio, si dolus vere intervenisse probetur, L. *De dolo*, et L. *Non possunt* C. de dol. mal.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1837. et seq.: cautum, ut supra innuimus, quod ex ludo aleatorio nulla victori datur actio lucrum prorsus illicitum petendi: at condictio indebiti ei, qui jam solverit minime conceditur.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum transactiones rescindi posse, si contrahentes in personas erraverint, vel in materiam, quae ejusdem transactionis fuit objectum, necnon ob vim, et dolum: art. 1925.: at vero ob juris ignorantiam, vel laesionem rescindendae transactionis facultas illis interdicitur: art. 1924.

DE CONTRACTIBUS GRATUITIS

CAPUT I.

De Promissione

Q. Quid est promissio ?
R. Est liberata fidei obligatio, facta alteri de re aliqua licita, et possibili. Duplex est *onerosa,* quae onus alteri vicissim imponit, et ad alios contractus pertinet, et *gratuita*, quae nullum onus alteri imponit.

Q. Quaenam requiruntur, ut promissio valeat, et obliget ?
R. Requiri I. Ut adsit voluntas se obligandi, unde non est satis dicere: *Promitto me hoc facturum* si solum quis intendat significare propositum, non autem se obligandi voluntatem. II. Perfecta deliberatio, et advertentia ad id, quod agitur saltem talis, quae sufficiens sit ad peccatum; promissio enim est actus humanus. III. Ut non adsit error vel dolus circa substantiam vel causam finalem, quia aliter deesset consensus substantialis, IV. Ut sit spontanea, nam si per vim, metum etc. extorta sit, certum est non obligare, cum sit nulla, aequitas enim non patitur, ut quae ex merá liberalitate procedere debent, fiant coacta. V. Ut sit de re licita et possibili. VI. Ut acceptetur a promissario signis externis, sicut signis externis a promittente fieri debet.

Q. Num peccet graviter, vel leviter, qui promissionem acceptam non solvit ?
R. Vel loquimur de promissione improprie dicta, puta si promittens intendat se obligare ex virtute fidelitatis, aut veracitatis, et dico peccare leviter illam non adimplendo, nisi grave damnum intulerit promissario. Vel loquimur de promissione proprie dicta, puta si promittens intendat se obligare ex virtute justitiae, et transferre jus, et actionem in promissarium, et dico peccare mortaliter, nisi rei promissae parvitas excusat, ut patet ex illo vulgato dicto: *omne promissum cadit in debitum,* sicuti etiam, quia promittere, proprie loquendo non est utcumque verum dicere sed simul adstringere alteri fidem suam.

Quare est verus contractus, quo transfertur alteri jus exigendi id, quod promissum est, nam dum celebratus fuit, promittens habuit animum se obligandi ad illud. Hinc sequitur I. Ex promissione oriri jus ad rem promissam, quod transit ad heredes promissarii. II. Si ex promissione non servata promissarius damnum patiatur, promissor tenetur compensare. Antoine, Layman.

Q. Qui ficte promittit, teneturne ad promissionem ?
R. Si promittat ficte, scilicet sine animo promittendi, et non tenetur, peccat tamen illudendo Proximum, graviter, vel leviter, prout materia dictat. Si promittat animo non se obligandi, et licet peccet, ut dictum est, nec tamen tenetur, quia deficit essentia promissionis, quae est obligatio. Si promittat animo non exequendi, et tunc tenetur, quia executio est quid accessorium. Verum adverte in casibus, in quibus quis non teneatur ratione fictae promissionis, cum promissio ficta sit nulla, tenetur ratione injuriae

illatae, quam tenetur reparare vere, et sincere promittendo, aut promissum implendo.

Q. Quando obligat promissio?

R. Post acceptationem obligat. L. *Si pollicitus* D. de pollicitation.; nam obligatio ex contractu intelligi non potest, nisi mutuo duorum consensu, per quem alteri datur jus ad aliquid, quod non potest esse sine acceptatione L. *Hujus* 1. D. de pactis.

Q. Danturne casus, in quibus quis promittit, et remaneat obligatus, quamvis non sit acceptata?

R. Maxime, et est I. quando fit infantibus, vel aliis qui sunt rationis incapaces; quia a lege videntur acceptari promissiones illis factae. II. Si promissio facta sit Civitati, vel Reipublicae causa reparationis aedificii ruina, igne etc. destructi. L. *Propter incendium* 4. D. de pollicitation., et L. 7. D. eod., aut ob honorem sibi decretum, aut decernendum, L. 11. eod.

Q. Quinam possunt acceptare promissionem factam alteri absenti?

R. Ille qui ex tali promissione reportat commodum, vel ille, cui ex officio negotium committitur, aut quibus permissum est pro alio stipulari, eique promissorem obligare, uti sunt, qui alterius juri sunt subjecti, aut ab alterius potestate pendent §. *Si quis alii* Instit. tit. de inutilib. stipul. Hinc Pater potest pro filio, maritus pro uxore, et e contrario; servus stricte sumptus pro domino, procurator pro suo principali, tutor pro pupillo; monachus pro Monasterio.

Q. An mortuo promissario possint heredes promissionem acceptare?

R. Minime, quia est potestas personalis, quae extinguitur morte promissarii. Insuper, quia heredes succedunt in omnibus juribus defuncti quaesitis, et realibus. Ita Less., Salmantic., aliique.

Q. An mortuo promittente ante acceptationem promissarii possit promissio ab heredibus promittentis revocari?

R. Dissidium est inter Doctores; nam aliqui tenent non posse revocari, tum quia facultas revocandi cum sit personalis, non transit ad heredes, tum quia talis promissio ex una parte fuit perfecta, et valida, et ex alia parte ante mortem non fuit revocata. Alii communiter tenent posse revocari, quia non potest acceptari a promissario, tum ex vi pacti, nam omne pactum requirit duorum consensum in idem: hinc cum consensus promittentis. jam sit extinctus per mortem, dicendum est quod non possit acceptari a promissario, tum ex vi mandati, quia hoc extinguitur morte mandantis, L. 15. C. mandat, ibi: *Mandatum, re integra, domini morte finitur.*

Neque dicas, quod si gratia sit expedita ex parte concedentis, licet is moriatur ante gratiae executionem, valet tamen gratia. Respondetur enim, quod id specialiter decretum est in promissionibus beneficiorum, dispensationibus, et hujusmodi gratiis quae ex debito officio Ecclesiasticae potestatis procedunt, ut ea ex parte conferentis valida et irrevocabilia censeantur.

Nota. Ex hac postrema sententia inferes, quod si nuntius destinatus a donatore, vel promissore injuste rem detinens, vel absumens suo tempore non tradat donatario, atque interea moriatur donator, ad duplicem restitutionem nuntium obligari, unam heredibus faciendam, quia mandatum morte mandantis expiravit; alteram donatario, vel promissario, quia nuntius injusta causa fuit, cur ille donatam rem, vel promissam non adquisic-

rit. Verumtamen ad priorem restitutionem heredibus faciendam non teneri arbitratur Layman, nisi post Judicis condemnationem.

Q. Quid si promittens mittit nuntium, et postea mandatum revocat, num valida sit promissio ?

R. Si revocatio sui mandati innotescit mandatario, est nulla promissio, alioquin erit valida, quia mandans tenetur ratum habere, quod bona fide mandatarius fecit ex sui commissione, L. *Si mandatum* 15. D. mandat.

Q. Promissio desinitne aliquando obligare ?

R. Maxime, et I. Desinit per ingratitudinem promissarii. II. Quando res promissa evadit illicita, vel impossibilis. III. Quando a potestate Superioris promittens est impeditus. IV. Per condonationem promissarii. V. Per impotentiam. VI. Quando conditionata fuit facta, et conditio non est verificata. VII. Si facta fuit per metum, vim, aut errorem. Tandem quando est onerosa,et ex parte promissarii non fuit adimpletum,quod erat ponendum.

CAPUT II.

De Donatione

Q. Quid est donatio ?

R. Donatio generatim accepta *est liberalitas nullo jure cogente facta*, L. *Donare* 29. de donat., nam si aliquod urgeat jus, non donatio, sed compensatio dicitur.

Q. Quotuplex est donatio ?

R. Multiplex est, et I. Dividitur in *mere gratuitam, seu mere liberam, et remuneratoriam.* Prima est illa, quae nullius beneficii accepti intuitu fit: secunda, quae fit intuitu alicujus beneficii accepti.

II. Dividitur in *realem*, et *verbalem*. Prima est illa, quae fit cum traditione rei, quae donatur, ut statim fiat accipientis. Secunda est illa, quae fit solis verbis absque traditione doni, hinc prima dat *jus in re*, et dominium transfert ad donatarium, secunda jus tantum *ad rem*, jus scilicet personale, et dominium non transfert, nisi post traditionem. III. Dividitur in *donationem inter vivos*, et *donationem causa mortis*. Prima est cum is, qui donat, vult, ut statim res, quam donat fiat accipientis. Secunda est illa, quae fit propter mortis suspicionem, §. 1. Instit. tit. de donat. Advertendum tamen, quod suspicio mortis tripliciter considerari potest, et I. De praesenti, uti si quis donet ob propinquum mortis periculum. II. De futuro, uti si quis donet ob periculum navigationis, etc. III. Ut mera suspicio, uti si quis donet ob considerationem mortis (1).

Q. Quaenam differentia intercedit inter donationem causa mortis, et illam factam inter vivos ?

R. Haec est, nam donatio inter vivos est irrevocabilis natura sua, exceptis quibusdam casibus, illa vero facta causa mortis est revocabilis, quia ambulatoria est voluntas defuncti usque ad extremum vitae exitum.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. donationes caussa mortis nullas prorsus esse cautum; quippe quod nemini facultas titulo gratuito de rebus suis disponendi datur, nisi vel testamentaria factione, vel donatione inter vivos: art. 813.

Q. Quinam possunt donare?

R. Omnes qui habent dominium, et administrationem illius rei, quam donant. Hinc amentes, filiifamilias, nisi de bonis castrensibus, vel quasi, modo sint puberes, pupilli, minores; Ecclesiasticae personae de bonis Ecclesiae, Cap. *Fraternitatem* 2. de donat., committentes delictum laesae Majestatis, L. 32. §. ult. D. de donat.: Tutores, et Curatores de bonis, quae administrant, L. 47. §. ult. D. de administr. Tutor, prodigi; aliique a jure prohibiti, donare non possunt (1).

Q. Donatio facta alicui praesenti, et tacenti estne valida?

R. Si est mere gratuita, est valida, quia qui tacet, consentire videtur, si vero est conditionata in gravamen donatarii, non valet, quia qui in tali casu tacet, nec consentire, nec dissentire videtur Layman. (2).

Q. Donationes, quae faciunt milites suis focariis, seu Concubinis, suntne validae?

R. Sunt nullae, utpote factae ob opus illicitum, quod nullum jus dat, et ita etiam cavit Justinianus in L. 2. C. de donat. inter vir. et uxor, ibi: *Milites tamen meos a focariis suis hac ratione, fictisque adulationibus spoliari nolo.*

Q. Quaenam differentia intercedit inter donationem causa mortis, et legatum?

R. Licet Justinianus donationem causa mortis *per omnia fere legatis* exaequavit. L. ult. C. de mort. caus. donat, et §. 1. Institut. de donat., attamen aliqua adest differentia: nam legatum pendet a testamento, ideoque testamento infirmato, corruit legatum, sed donatio independens est a testamento vel ab hereditatis aditione, sed ab ipsa donantis morte perficitur,

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1818. constitutum, quod donatio inter vivos ab iis dumtaxat fieri possit, quibus rerum suarum libera inest administratio, et a jure inhabiles expresse non declarentur, proindeque civilibus juribus experles, nuptae, et minores donare prohibentur. Illud vero observatu dignum, quod nuptae donationem peragere possint, interveniente tamen earum conjuge, vel Judicis auctoritate interposita: art. 821. Item minorum donationes in contractu nuptiali factas in sponsas validas esse cautum, dummodo illorum ratihabitio accedat, quorum consensus ad nuptias contrahendas a Lege requiritur: art. 1049.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum donationes prorsus irritas esse, nisi acceptatio donatarii accedat: art. 856. Quamobrem facultas donationes minoribus factas acceptandi patri, vel matri a Jure datur: hisque deficientibus, Tutori, deliberatione Consilii-familias interposita: art. 859. Tum Ecclesiae, aliaque Venerabilia Loca, quippe quae juribus civilibus plenissime gaudent, art. 10. Cod. Civ.: ideo titulo lucrativo adquirere possunt, accedente tamen pientissimi Regis nostri Decreto: art. 826.; hinc cautum donationes iisdem factas ab illarum Administratoribus acceptari: art. 861. Postremo art. 860. sancitum, quod mutus, et surdus donationem per seipsum, si scribere possit, si vero nesciat, per curatorem designatum acceptare valeat.

Jam vero peracta acceptatione, rerum dominium in donatarium transfertur, licet ipsi non tradantur: in publicis vero hypothecarum tabulis donationis actus transcribi debet: art. 863.

Tandem donatio, quae ratione formae est irrita nullo pacto confirmari potest, nisi alia stipulatione a donante inita: art. 1293. Atvero donantis heredes quovis actu illam ratam habere possunt: quo sequuto, jus donationem revocandi prorsus amittunt: art. 1294.

ac confirmatur, ita ut, si res mortis causa donata esset ante mortem, donatarius adquisivit dominium quidem, sed revocabile, quod post mortem donantis fit irrevocabile, et nulla alia indiget actione. Vid. Interpretes Jur. Civ. ad tit. de donat. caus. mort.

Q. Quantum quis donare possit inter vivos?

R. Donationem ultra quingentos solidos, quae summa hodie ad septingentos, vel secundum quosdam ad octingentos Italicos aureos excurrit, esse invalidam Jure Civili, §. *Alia autem*, 2. Instit. tit. de donat. quoad excessum tantum, *nam utile non debet per inutile vitiari* Reg. 37. Jur. in VI. Ratio institutionis est, quia non expedit Reipublicae, ut Cives ob donandi facultatem seu potius immodicam cupiditatem ad paupertatem redigantur, ideoque ad ejus validitatem requiritur insinuatio ex praecepto Judicis facienda, hoc est debet donator declarare, et manifestare se id donare ultra praescriptam summam, et ab ipso petere, ut instrumentum conficiatur, et in acta redigatur, dict. §. *Aliae autem* Instit. de donat. Vid. Layman lib. 3. de restit. Tract. 4. cap. 12. n. 15. (1).

Excipiuntur tamen nonnulli casus, in quibus licet donatio sit ultra quingentos solidos, omni jure tamen valida est, et I. Quando est facta, et Judicis jussu sit insinuata, uti jam dictum est. II. Quando est firmata juramento. III. Quando est facta ad pias causas, vel Ecclesiae, uti communiter tenent Canonistae, et Theologi, et arg. Cap. *Ecclesiae S. Mariae* 10. Constit. IV. Quando est remuneratoria, quia ista non est vera donatio, L. *Attilius* 27. injuncta Gloss., et L. penult. §. *Si quis* D. de donat. V. Donatio facta alicui pro reparatione aedium suarum, quae ruina, vel incendio consumptae sunt, L. penult. §. *Eamdemque* D. de donat., vel pro redemptione captivorum, cit. L. penult. princ.

Q. An lex insinuationis obliget in conscientia?

R. Minime, hinc donatarius non tenetur restituere in foro conscientiae, quando donatio ultra quingentos absque insinuatione est sibi facta, licet concedatur in foro externo donatori, ejusque heredibus actio adversus donatarium, ut agere possint de nullitate donationis, quoad excessum. Lessius, Salmantic., Molina, Layman, dummodo non accesserit juramentum, nam tunc etiam in foro externo denegatur actio repetenti, ut advertit Sylvius q. 6. Quare nisi in judicio, aut extrajudicialiter repetatur excessus non tenebitur in conscientia donatarius restituere, quia cum donator non repetit juri suo videtur cedere.

Q. An donatio omnium bonorum sit valida?

R. Minime, nam Jus civile irritat hanc donationem, L. *Stipulatio* 61.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum quod donantes, si heredes legitimarios non habeant, omnia bona praesentia tum immobilia, cum mobilia cuivis donare possunt: art. 832. et 867. Quod vero bona futura spectat, ea dumtaxat in contrahendis nuptiis donari jus, fasque est: art. 1040. Tum si filii, vel ascendentes extent, quibus quota legitima debetur, donantes de semisse bonorum stipulationem dumtaxat peragere possunt: art. 829. Unde colligas donationem, quae partem disponibilem excedat, ad ipsum semissem reducendam: art. 837.: immo donatarius a die mortis donantis, si actio rescissionis intra annum instituatur, fructus perceptos legitimariis restituere adigitur: anno vero elapso, a tempore actionis promotae: art. 845.

D. verb. oblig.,cum per hujusmodi donationes auferatur potestas testandi, quod Jure civili indecens, et Reipublicae noxium existimatur.

Excipiuntur nonnulli casus,et I Est quando donatio facta Ecclesiae, vel ad pias causas est.Dummodo vel inofficiositas hujusmodi donationi non obstet, vel legitimae potestatis pietas sanctorum Patrum vestigiis inhaerens quidquam decerpere ab hac donatione ad sublevandam conjunctorum inopiam non existimaverit. II.Quando est firmata juramento, quia quisque potest bono suo renuntiare., et jus civile in bonum donatoris hoc prohibuit. III. Quando aliquid aliud sibi reservavit, praeter alimenta sibi necessaria. IV.Quando causa mortis donavit.V.Quando est facta ratione alterius contractus onerosi, puta, ratione contrahendi matrimonium cum filia etc.

Q. An mortale sit facere donationem omnium bonorum?

R. Minime, modo fiat absque praejudicio alterius', quia secluso damno, vel praejudicio tertii, illae leges solum sunt circa politicam hominum decentiam; vel prodigalitatem arcendam quae secundum se non est materia gravis, obligans ad mortale. Advertendum tamen, quod donator, sicut et ejus heredes habent jus ad eam repetendam. Ita communiter, cum Bonac.

Q. Num fieri possit donatio Ecclesiae, vel Monasterio extruendo?

R. Minime, uti patet ex Cap.3.de sentent.,et re judic.in VI., sed solum relinqui aliquid aliud potest per modum legati, Cap. 3. de testam., ratio est, quia cum donatio sit species pacti, requirit, ut pars altera sive per se, sive per alium acceptet: Ecclesia autem, aut Monasterium, quae nondum sunt constructa, acceptare non possunt, quia ut ajunt non entis nullae sunt qualitates. Dispositio autem legati pii non requirit acceptationem legatarii, quia heres executurus legatum est. Potest tamen Ecclesiam extruendam heredem instituere testator; nam tunc heredem instituit Animam suam, et executionem testamenti Ordinario loci,aliisve a se deputatis censetur committere.

Not. Hodie ob generalem *amortizationis* legem, quam condidit piissimus Rex noster Ferdinandus IV. die 9 Septembris 1769, Ecclesiae, loca pia, et laicorum sodalitia novas adquisitiones facere non possunt quocumque titulo, sive contractu, sive actu ultimae voluntatis. Excipe tantum loca pia laicalia, quae usibus publicis, piisque operibus in egentium levamen destinata sunt, uti sunt Nosocomia (1).

Q. An donatio inter conjuges sit valida?

R. Non statim est firma, nam potest ad nutum donantis revocari, si ex illa donans fiat pauperior, et donatarius ditior, Cap. *Donatio* 8. de donat. inter vir. et uxor., et L. *Haec ratio* 3. D. eod. tit. ibi: *Majores nostri inter virum,et uxorem donationes prohibuerunt amorem honestum solis animis aestimantes, fama etiam conjunctos consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur.*

Nonnulli tamen casus excipiuntur, in quibus hujusmodi donatio valet. I. Si facta sit donatio inter Principes Conjuges, quia Imperiales contractus legis vim obtinent, L. penult., C. de donat. inter vir., et uxor. II. Si juramento firmetur. III. Si sequatur mors donatoris, et neque expresse, neque tacite revocata sit, dict. Cap. *Donatio* de donat. inter vir., et uxor.

(1) Videsis nostras additiones pag. 216. h. cap.

IV. Si sit remuneratoria. V. Si donatio sit facta ad consequendam aliquam dignitatem, vel ad proficiscendum in bellum, vel ad addiscendas literas, L. 41. et seq. D. de donat. inter vir., et uxor. VI. Si fiat ad tollendam inaequalitatem, v.g. Senex vir donet uxori juveni, ignobilis nobili etc., uti tenent communiter DD. VII. Si ex ea non sit factus locupletior conjux donatarius, etiamsi conjux donans pauperior fiat donando, L. *Si sponsus*. §. 16. D. eod. tit. VIII. Valet donatio, si per eam vir uxori dotem promissam remittat. L. *Si constante* C. de donat. ante nupt. Hic nota, quod donatio inter virum, et uxorem, quae morte confirmatur, requirit ante mortem rei donatae traditionem L. *Papinianus* 24. D. de donat. inter vir. et uxor., secus nulla est (1).

Q. An donatio facta filio a patre sit valida?

R. Non est omnino firma, si filius nondum sit emancipatus; nam potest arbitrio Patris revocari. L. *Cum de bonis* II. C. de donat., et L. 2. C. de inoffic. donat., quia filius non emancipatus, censetur eadem persona cum patre, ideoque pater, quod donaret filio, sibi donaret: non sic autem de matre, cum filius non sit sub potestate matris, ac proinde non censentur una persona, §. *Feminae* Instit. tit. de adoptionib. Excipiuntur tamen aliqui casus, in quibus est valida donatio, et I. Est si firmetur juramento. II. Si pater moriatur. III. Si filius sit emancipatus, L. *Donationes* 32. §. 2. D. de donat., et L. 17. C. eod. IV. Si filius sit naturalis. V. Si sit facta causa dotis, vel matrimonii, remunerationis, L. *Cum pater* §. 25. D. de legatis, aut causa prosequendi studii, L. 15. C. de negotior. gestor. proficiscendi ad militiam, L. *Castrense* 11. D. de pecul. castr., aut demum causa ordinis sacri suscipiendi. VI. Si donat usumfructum adventitiorum bonorum.

Q. Si pater ab intestato moritur; donationes factae, suntne conferendae in divisionem, et portionem hereditatis?

R. Si factae sunt ob dotem, vel propter nuptias, sunt conferendae in he-

(1) Ex Pragmatica a Duce Oxunae Regni Neapolitani Prorege lata ann. 1617. cautum, quod si vir uxori donare vellet ea stipulatione, quae effectum sortiretur, si ante mulieris fatum ipse decederet, ideoque *antefatum* dicta, hisce conditionibus ea fieret. I. Antefatum deberi non in proprietate, sed in usufructu. II. Variam esse antefati quantitatem pro diversa dote, puta pro dote ducatorum 4000, aut infra, antefatum esse usufructum tertiae partis dotis: pro dote 4000. usque ad 10000, antefatum esse usumfructum quartae partis, et sic deinceps: Vid. cit. Prag. III. Ut ab haeredibus mariti proantefato detur viduae secundo nubenti medietas ejus, quae virgini primum nubenti daretur. IV. Mortua muliere, sive extantibus, sive deficientibus filiis, antefatum redire ad heredes mariti. Advertendum tamen, quod haec Pragmatica lata fuit precibus hujusce Civitatis Baronum, et Regni, ideoque locum habebat non solum in hac Urbe principe, sed in Regno Universo.

Praeterea Jure Novissimo Cod. LL. Civ. sancitum conjuges posse inter se donationes inire: at vero licet stipulatio isthaec inter vivos fuerit, est tamen revocabilis: nec mulier auctoritate viri indiget ad illam revocandam: art. 1050. Donationes vero, quae in contractu nuptiali inter sponsos fiunt, irrevocabiles prorsus sunt: art. 1046.

Tum conjux, qui filios habeat ex primo conjugio ad secunda vota transiens nequit plus donare sponso, quam quivis ex filiis legitimis accipiet: art. 1052. Illud quoque observatu dignum quod conjuges uno eodemque instrumento vicissim donare sibi nequeant art. 1051.

reditatem, L. *Ut liberis* C. de collationib., vel sunt factae causa Patrimonii sacri, quia per haec filius stabilem sibi statum comparat, non minus quam per donationem propter nuptias, vel in dotem, vel sunt factae post emancipationem, nisi pater aliud non exprimat, nam si pater velit, quod non conferantur, istae donationes in hereditatis divisione conferendae non sunt. Aliae vero donationes factae, puta causa militiae, studii, remunerationis etc. non sunt conferendae in hereditate. Vid. Perez. ad tit. C. de collat.

Q. Donatio facta per procuratorem estne valida?

R. Maxime, dummodo procurator habeat speciale mandatum ad donandum, et in eo exprimatur quid, et quantum donandum sit, et cui. Less., Layman.

Q. Quid si dum procurator defert dona missa a donatore, et antequam perveniat ad donatarium, moriatur donator?

R. Res restituenda est heredibus donatoris, quia nullum jus translatum erat in donatarium. Quod sane patet ex L. 2. D. de donat. §. 6, ubi haec habentur: *Si quis donaturus mihi pecuniam*, dederit alicui, *ut ad me perferret, et ante mortuus erit quam ad me perferatur, non fieri pecuniam domini mei constat.* Verum si antea fuit acceptata per litteras donatio, tunc res debetur donatario. Porro si culpa procuratoris res non pervenit ante mortem donatoris in manum donatarii licet res debeatur heredibus, tenetur tamen ad aequivalentem praestandam donatario: quia procurator fuit injusta causa damni.

Q. An donatio inter vivos revocari possit?

R. Ex L. ult. C. de revocand, donat., non posse revocari, ut aperte habetur in eadem lege: *Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas, illibatasque manere.* Ab hac tamen generali regula excipiuntur nonnulli casus, in quibus donatio inter vivos possit revocari, quamvis traditione sit perfecta, et sunt ob donatarii ingratitudinem, ob prolem postea susceptam, et ob inofficiosam donationem (1).

Q. Quando habetur ingratitudo, quae sufficit ad revocandam donationem?

R. In quinque delictis. I. Si donatarius manus impias, ac violentas injecerit in donatorem, Cap. *Propter* 10. de donat. II. Quando donatarius atro-

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum donationes ob insignem ingratitudinem non revocari ipso jure, art. 881 : sed donantes actionem intra annum ex tempore patrati facinoris adversus donatarium instituere debent: atvero in ejus heredem actio isthaec promoveri nequit. Si autem donantes intra annum actionem instituant, vel hoc temporis intervallo decedant, ejus heredibus potestatem facit lex eam persequendi, vel instituendi: art. 882. Illud quoque animadvertendum est alienationes, et hypothecas a donatario constitutas irritas non esse, sed rerum pretium, quas distraxit donanti restituere tenetur cum fructibus a die, qua donationis revocatio in judicio promota fuerit art. 883. Quod si donationis revocandae actio judicialis in publicis hypothecarum tabulis transcripta fuerit, tunc alienationes, et hypothecae posteriores omnino sunt nullae : art. cit. 883. Atvero donationes propter nuptias ob ingratitudinem revocari nequeunt: art. 884.

Praeterea si donatarius pacta, et conditiones, quae donationi accesserunt minime servarit, rescinditur quoque isthaec stipulatio, bonaque ad donantem transmitti cautum a quibusvis oneribus prorsus libera: immo a tertio possessore ea vindicare donanti jus est: art. 879.

cem injuriam in eum effundat. III. Quando notabile damnum ejus bonis intulerit, cit. Cap. *Propter* de donat. IV. Si donantis vitae insidias per se, vel per alium struxerit, etiamsi mors secuta non fuerit, Abb. in cit. cap. *Propter* de donat. V. Quando gravamina donationi apposita non implevit, cit. L. ult. C. de revocand. donat.

Not. Donatio ob hasce quinque causas revocari potest, etiamsi juramento confirmata sit, quia juramentum sequitur naturam sui principalis, cui adjungitur: donatio enim ex juris dispositione hanc tacitam conditionem habet: *Nisi donatarius ingratus fuerit*. Quod si huic licentiae revocandi renuntiaverit cum juramento, valet renuntiatio, et tenetur juramento, quia poterat juri suo renuntiare. Ita communiter.

Q. An actio ingratitudinis adversus ingratum transit ad heredes?

R. Non transit ad heredes actio ingratitudinis, ideoque defuncto donatore extingnitur ista actio, L. 1. C. de revocand. donat. Hoc habet tamen locum, quando donator scivit causam ingratitudinis esse commissam, et tacuit, vel fuit impeditus, secus si donator ignorat. Bartol. ad L. 15. D. solut. matrim., Layman. Less., aliique communiter.

Q. Quando dicitur donatio inofficiosa filiis?

R. Quando quis donando non reliquit legitimam filiis debitam, quae rescindi omnino debet, quoad eam partem, qua diminuitur filiorum legitima, non autem quoad totum, etiamsi fuit juramento firmata, L. *Si totas* 5, L. *Si mater* 7, et L. 8. C. de inoffic. donat.

Q. An donatio inter vivos revocari possit ob prolem postea susceptam?

R. Si a donatore, et donatario fuit expressum, seu cogitatum, quod ideo fiat donatio quia donator liberos non habet, liberis natis statim fit totius donationis revocatio, quia causa, seu conditio donationis tunc deficit: et porro nemo censetur alienos seu extraneos posteris suis praeferre velle. Clarus §. *Donatio* quaest. 22. n. 1. Molin. tract. 2. disput. 282. n. 1. Quinimo revocari etiam posse donationem, etiamsi cum donaretur nihil esset de liberis cogitatum, quia ex Juris dispositione censetur facta cum hac virtuali conditione: *Si liberos non suscipiam*. L. *Si unquam* C. de revocand. donat. Et licet in dicta lege ageretur de Patrono respectu liberis, propter paritatem rationis extensum est etiam ad alios.

Aut expresse fuit actum, ut valeat donatio, etiamsi liberi nascantur, et tunc revocatur donatio usque ad debitum bonorum subsidium, hoc est legitimam, argum. L. 5. C. de inoffic. donat: nisi donatio fuit remuneratoria, nam tunc revocari non potest, quamvis postea donatori nascuntur filii, quia non est mera donatio ex liberalitate, sed potius compensatio meritorum, uti tenent communiter DD. (1).

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 885., et 886. cautum donationem quavis caussa initam, vel remunerationis titulo ipso jure irritam fore, si donanti filius legitimus, licet ante donationis stipulationem conceptus, vel posthumus nascatur, vel illegitimus per subsequens conjugium legitimus evadat: immo cautum donantem, huic juri, quod sane proli nasciturae favet, minime renuntiare posse: art.890. Quamobrem licet donatarius res sibi donatas post filii nativitatem possidere incoeperit, eas tamen omnibus oneribus solutas cum fructibus a die, qua ei rite nativitas innotuerit, restituere adigitur art. 887., et 888. Tum sancitum nullo pacto res do-

Q. Quinam possunt donare causa mortis ?

R. Omnes, et solos, qui possunt testari, quia cui permittitur testamenti factio, permittitur etiam donatio causa mortis, L. *Cum hic status* 31. D. de donat. inter vir. et uxor.

Q. Num requirantur testes ad donationem causa mortis ?

R. Requiri testes, et ad donationem causa mortis, et inter vivos, ita tamen, quod ad primam per se requirantur quinque testes; ad secundam vero duo. Advertendum tamen, quod in conscientiae foro, donatarius possit retinere tuta conscientia rem sibi donatam, licet non habeat aliquam probationem exteriorem, modo tamen sciat, defunctum verum animum donandi habuisse.

Q. Ex quotuplici capite donatio causa mortis potest revocari; etiamsi res tradita sit donatario ?

R. Ex triplici. I. Ex revocatione expressa, sive tacita donatoris. II. Ex morte donatarii ante donatoris mortem. III. Si donator donaverit intuitu instantis periculi mortis, tacite censetur revocata, sublato periculo, quia censetur facta sub hac conditione. *Si non evasero periculum.* In quibus casibus si res tradita fuit, non solum ipsa res peti potest a donatore, sed etiam fructus percepti, L. *Cum quis* D. de condict. caus, dat. et Porro causa mortis possunt donari omnia bona, etiam ultra quingentos absque insinuatione, et potest donari omnibus, puta, filio, patri, uxori etc. Ita DD.

Q. An donator de evictione teneatur ?

R. Aut evictio est promissa, et donator de ea tenetur. L. 2. C. de evict., aliter vero si evictio a donatore promissa non fuisset, tunc enim donator de evictione non tenetur, L. 62. D. de Edilit. edict., ne eo casu donator suae liberalitatis poenam patiatur, nisi dolus donantis intervenit. Tunc enim actionem de dolo contra donantem ei competere constat, L. 1. C. de juram. dot.

CAPUT III.

De Deposito, et Sequestro

Q. Quid est depositum ?

R. Est contractus, quo aliquid alicui custodiendum traditur, sine mercede, ut integrum restituatur. Ita communit. ex L. 1. §. 1. D. deposit. Quare nota, quod depositum differt a commodato, quia depositum traditur ad custodiendam rem, commodatum ad concedendum commodatario usum rei, non suae. Differt a pignore, quia pignus fit ad creditoris securitatem; differt a mutuo, quia per mutuum transfertur dominium: secus vero per depositum (1).

natas, earumque fructus eum posse praescribere, nisi spatium 30. ann. a die, quo postremus filius donanti natus fuerit, decurrat: art. 891., et seq.

Atvero si donatarius accepta donatione matrimonium contrahat, et hypothecae vinculo de uxoris dote super re donata caveat: tunc bona isthaec in subsidium hypothecario jure affecta ad dotem solvendam remanent art. cit. 888.

Denique constitutum quod donationes ob prolem susceptam rescissae, licet filius decesserit, non reviviscant art. 889.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1795. sancitum quod depositi voluntarii

Q. In cujus favorem hic contractus celebratur?

R. Celebrari in favorem deponentis, nulla mercede data, vel promissa, nam aliter esset contractus locationis, et conductionis, cum depositarius accipiens mercedem, censeatur suas operas ad rem custodiendam alteri locare.

Q. De qua culpa tenetur depositarius, si res pereat, vel deterioretur?

R. Tenetur de dolo, et culpa lata, L. 1. C. deposit., ibi: *Qui depositum accipit, dolum solum, et latam culpam praestare debuit;* quia est contractus in gratiam dantis. Si vero depositarius mercedem accipiat, tenetur de culpa lata, et levi, quia contractus evadit in gratiam utriusque, Cap. *Bona fides* 2. de deposit, tenetur etiam de culpa levi, si seipsum ad recipiendum depositum obtulit, cit. Cap. *Bona fides* de deposit. ubi expresse statuitur. *De culpa quoque teneris, si teipsum deposito obtulisti,* quia depositarius seipsum offerens ad recipiendum depositum, statim ad diligentiorem custodiam sese obligare censetur. Ast si depositarius fuit mora culpabili restituendi depositum, vel ita se obligavit, tenetur de casu fortuito. Item quoque dicendum, si culpa praecesserit, atque attulerit casum fortuitum, ubi expresse habetur in cit. Cap. *Bona fides*, ibi: *Pacto vero, vel mora praecedentibus, casus etiam fortuitus imputatur?*

Q. An dentur casus, in quibus depositarius ex juris dispositione de omni culpa teneatur?

R. Maxime, et est quando depositarius est caupo, stabularius, vel nauta, uti patet ex tit. Digest. Nautae, Caupones etc., quod idcirco a jure fuit statutum, ne aperietur via fraudibus. Io quo est advertendum, quod aliqui Doctores, cum Sylvio teneant, istos in foro conscientiae non teneri, nisi de culpa levi, et lata, accepto stipendio; quia forum externum in hac parte nititur praesumptione fraudis, ac proinde statuit obligari istiusmodi homines, ac teneri de omni culpa.

Q. An depositarius possit uti deposito?

R. Minime sine expressa, aut tacita, vel praesumpta domini licentia, nam aliter censeretur furtum committere, §. 6. Institut. tit. de obligat., quae ex delicto, nascunt, quia utitur re aliena invito rationabiliter domino, et peccat graviter vel leviter, prout est ejus usus.

Q. In quibus casibus habetur tacitus, aut praesumptus deponentis consensus?

R. In his casibus, scilicet I. quando usus rei depositae cedat in commodum, atque utilitatem ipsius deponentis. Quando deponens dat in depositum numeratam pecuniam, non clausam, neque obsignatam, qui censetur depositario mutuo dare, et in hoc casu omne periculum ad depositarium pertinet, quia utendo fit dominus rei depositae. L. 1. §. 33. D. deposit. Idem quoque dicendum, si depositum fuerit alterius rei usu consumptibilis concesso rei usu ipsi depositario, quia tunc quoque depositum transit in mutuum, cum eadem obligatione, ut periculum omne ad ipsum pertineat.

contractus in scripturam redigi debeat, si res, quae deponuntur duc. 5o. excedant. Testes vero in probatione necessarii depositi, quod utique fit ob tumultum, incendium, ruinam, naufragium adhiberi possunt: art. 1822.

Q. Quid si quis deponat pecuniam apud alterum data ipsi facultate utendi, dummodo aliquid sibi deponenti praestet ?

R. Committit usuram, quia aliquid exigit non ex deposito, sed ex contractu mutui, nam cum dat jus utendi pecunia, nihil aliud facit, nisi pecuniae dominium tradere, quod pertinet ad mutuum, L. *Certi* D. de reb. cred. Idem dic de deposito aliarum rerum consumptibilium.

Q. An depositarius, qui exponit negotiationi pecuniam depositam, et obsignatam, possit retinere lucrum inde perceptum?

R. Potest, quando exposuit illam proprio nomine, et periculo, quia illud lucrum est fructus industriae, Layman, Less., aliique. Dixi *quando exposuit nomine proprio*, quia si exposuerit titulo domini, tunc eidem debetur lucrum, quia aequum est, ut ejusdem lucrum sit, cujus et damnum foret. Ita communiter.

Q. Quid dicendum si depositarius inveniat rem depositatam sibi esse furtivam, cuinam tenetur illam restituere ?

R. Stricto jure tenetur deponenti repetenti rem depositam restituere ad servandam fidem depositi, L. *Si quis* 11. C. deposit. Excipitur tamen: I. Quando dominus una cum fure repetit, uti tenet Glossa in cit. Cap. 2. de deposit. II. Quando non potest restitui furi sine domini detrimento, quia tunc aequitas postulat, ut domino potius restituatur, quippe qui majus jus habeat, L. *Bona fides* 31. D. tit. eod.

Q. Quaenam sunt obligationes depositarii ?

R. Plures, scilicet I. Est ut rem custodiat, ita ut, si dolo, sive ipsius culpa lata res pereat, tenetur illam restituere, ut supra dictum est. II. Non potest uti re deposita sine consensu expresso, vel tacito domini, vel nisi usus convertatur in commodum, et favorem domini. III. Tenetur deponenti reddere depositum, statim ac repetit, nisi dominus in damnum suum, vel aliorum repetat.

Q. Quid est sequestrum, et quotuplex ?

R. Est species depositi, et proinde est contractus, quo res alicui tertio custodienda traditur, dum aliqui de ea litigant, ut finita lite rem victori restituat, L, *Licet* 17. D. deposit. Sequestratio duplex est *necessaria*, et *voluntaria*. Prima est illa, quae fit auctoritate Judicis. Secunda est, quae fit ex partium conventione.

CAPUT IV.

De Commodato, et Precario

Q. Quid est commodatum ?

R. Est contractus, quo res gratis utenda datur ad certum tempus, ac certum usum ea lege, ut eadem in specie restituatur, L. *Sed mihi* §. ult.

Quare deducitur ex his, quod materia commodati est res, quae usu non consumitur, quia si consumatur, est materia mutui, nisi forte ad ostentationem concedatur. Praeterea usus rei commodatae est definitus, unde furti reus censetur commodatarius, si utatur re commodata ad alium usum, praeter eum a domino praescriptum, nisi expresse, vel tacite dominus consen-

tiat. Tandem contractus iste traditione perficitur, nam ante traditionem est nudum pactum.

Q. De qua culpa tenetur commodatarius, si res pereat, vel deterior fiat?

R. De omni culpa, etiam levissima, cum sit contractus in gratiam accipientis, Cap. *Cum gratia* unic. de commod., et L. *In rebus* de commod., ibi: *In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet.*

Q. An dentur casus, in quibus commodatarius tenetur dumtaxat de culpa lata, et levi, non vero de levissima?

R. Maxime, nam tenetur de culpa lata, et dolo commodatarius, dum aliquis sua causa dumtaxat commodat aliquid ipsi, ut torquem sponsae de futuro ad hoc ut honestius culta sibi appareat, quo in casu est in gratiam dantis commodatum, sicut etiam tenetur de culpa levi, cum quis commodatum dat in gratiam utriusque, scilicet, tum sui commodantis, tum commodatarii, uti si commodat equum alteri ad inveniendum communem amicum, quo in casu etiam est in gratiam utriusque commodatum.

Q. An teneatur commodatarius de casu fortuito?

R. Regulariter loquendo non teneri, quia nemo tenetur ad id, quod absque culpa evenit, et de cetero res, quae perit casu fortuito, domino perit.

Dixi *regulariter loquendo*, quia dantur casus, in quibus commodatarius tenetur de casu fortuito, et I. Est ratione contractus, uti si se obligavit de casu fortuito. II. Ratione morae, uti si non restituat tempore praefixo commodatum culpabiliter. III. Ratione culpae, uti si habeat equum ad pergendum Capuam, et pergit Romam, cit. Cap. *Cum gratia* de commod. (1).

Q. Quid si res aliqua individua, v. g. plaustrum, jumentum etc. duobus commodavit, et unius dolo, vel culpa periit, vel deteriorata fuit?

R. Si ex culpa unius accidit id, tenetur ille, qui commisit culpam, quam ille tenetur ad damnum, qui illius causa injusta fuit. Si vero uterque culpam contulit, uterque in solidum tenetur, cum uterque fuit tota causa injusta damni. Et hoc locum etiam habet in locatione, et deposito. Sin autem duo obligationem contrahant non ex culpa, sed ex pacto, quia se obligaverunt etiam pro casu fortuito rei commodatae, locatae, vel depositae, singuli pro parte tenentur, nisi expresse obligaverunt in solidum, L. 1. §. *Apud duos* D. deposit. junct. Gloss.

Q. Quid si ex re commodata damnum passus est commodatarius, num teneatur illud resarcire commodator?

R. Teneri, quando commodator processit cum dolo, vel culpa crassa, seu lata, puta sciens, vas vitiosum commodavit, et vinum effusum, vel corruptum est, L. *rebus* D. commod.

Q. An commodator possit repetere rem commodatam ante praefixum tempus?

R. Regul. loquendo non posse, quia aliter infert commodatario inju-

(1) Jure Novissimo Cod. LL. Civ. art. 1754. cautum quod Commodatarius rei commodatae casum sentiat, si hanc sartam, tectamque servare potuisset, propriam subrogando: vel cum illi res aestimata tradatur, nisi aliud pactum stipulationi accesserit: art. 1755.

riam. L. *Commodato*. §. 3. D. eod., nam etsi commodare sit liberae voluntatis, et officii, non necessitatis, postquam tamen est commodatum, convertitur in obligationem, civilemque actionem, juxta Reg. 33. Jur. in VI. *Mutare consilium quis non potest in alterius detrimentum.*

Dixi *regulariter loquendo*, quia datur casus, in quo commodator potest repetere rem commodatam ante tempus praefixum, et finitum usum, et est quando majus, vel aequale damnum est passurus, nisi rem commodatam ante tempus, vel finitum usum revocet, quia ad hunc inopinatum eventum non censetur se voluisse obligare, qui gratis commodavit, nam unusquisque praesumitur ex re sua magis sibi ipsi, quam alteri prospicere velle. Lessius, Molina, aliique (2).

Q. Quaenam sunt obligationes, seu officia commodantis, et commodatarii?

R. Sunt plures, scilicet I. Debet monere commodatarium de vitio rei, si inest, secus tenebitur de damno inde secuto, L. 12., et 18. D. commod. II. Non debet repetere commodatum sine necessitate ante praefixum usum, tempusve. III. Debet commodare gratis, alias contractus erit locationis, vel contractus innominatus.

Obligationes commodatarii sunt. I. Debet restituere rem commodatam adveniente statuto tempore, licet a domino non petatur, *nam dies statuta pro domino interpellat*, Cap. ult. de locat., secus tenetur de casu fortuito. II. Debet uti re ad usum concessum. III. Debet facere expensas necessarias ordinarias in re commodata, non autem expensas extraordinarias. Antoine, Concina, aliique.

Q. Ad quem spectant expensae factae a commodatario, tempore commodati?

R. Vel loquimur de expensis ordinariis, et dico spectare ad commodatarium, quia cujus est commodum, ejus etiam incommodum esse debet. Vel loquimur de extraordinariis, et dico spectare ad commodatorem, quia istae cedunt in sui utilitatem. cit. L. *In rebus* §. *Possunt* De commod.

Q. Quid est precarium?

R. Est illud quod precibus petenti utendum conceditur, quamdiu is, qui concessit, patitur, L. 1. D. de precario.

Q. De qua culpa obligat precarium?

R. De dolo, et culpa lata L. *Quaesitum* 8. § *Eum quoque* et. L. *Ait praetor* 2. de precario.

Q. Quaenam differentia intercedit inter precarium, et commodatum?

R. Haec est, quod in commodato datur usus vel tempus determinatum, in precario vero non; in commodato tenetur quis de culpa levissima, in precario de culpa lata, et dolo tantum ob obligationem, quae suscipitur restituendi ad nutum domini petentis.

Q. Expensae circa rem acceptam in precario, a quonam debent fieri?

R. Ordinariae fiunt ab eo, qui accipit precarium, extraordinariae vero a domino: cetera conveniunt cum iis, quae de commodato dicta sunt.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 1761. sancitum quod interposita Judicis auctoritate, Commodans ante tempus in contractu definitum rem vindicare possit, si grave damnum sentiat, nisi illam repetat.

Q. An statim dominus possit repetere precarium?

R. Non potest statim, sine cogente necessitate, nam frustra, et illusorie fuisset concessum, quia etiam a precario fraus, et dolus abesse debet, ne beneficium alicui praestitum ipsi damnosum efficiatur. Ita Abbas in Cap. de precario num. 13.

Q. In quibus rebus potest constitui precarium?

R. Non solum in rebus corporalibus tam mobilibus, quam immobilibus, sed etiam in juribus, uti ait Cajus in L. 3. D. de precar. ibi.: *Si me precario rogaverit, ut per fundum meum aquam ducas, vel stillicidium immittas?*

Q. Ex quotuplici capite revocatur precarium?

R. Ex multiplici, et I. Expressa concedentis voluntate II. Tacita etiam voluntate concedentis, uti si rem precario concessam vendas, vel alteri dones. III. Morte illius, cui fuit concessum precarium; nam non transit ad heredes, cum sit gratia personalis, L. 11. D. eod. IV. etiam morte concedentis, si precarium fuit concessum ad beneplacitum tradentis, quia voluntas, et beneplacitum cessat per mortem, cap. *Si gratiose* 5. de rescript. in VI.

Dixi *si fuerit concessum ad beneplacitum tradentis*, quia si fuerit concessum absolute, non cessat morte concedentis, sed revocatione heredis; quia in hoc casu durat, quamdiu a concedente, vel successore non revocatur, uti tenent DD. communiter.

CAPUT V.

De Pignore, et Hypotheca

Q. Quid est pignus?

R. Est contractus, quo debitor dat creditori rem aliquam, ut sit pro debito obligata, et ex ea satisfieri possit, si aliter satisfactum non fuerit. Ita communiter.

Q. Quid est hypotheca?

R. Est contractus, quo a debitore res aliqua obligationi subjicitur pro cautione debiti erga creditorem. Hinc clare patet discrimen, quod intercedit inter pignus, et hypothecam, nam pignus est de re mobili, hypotheca de re immobili. Pignus transit in manus creditoris, hypotheca vero remanet penes debitorem (1).

(1) Quamvis inter pignus, et hypothecam alioquin maximum sit discrimen, cum pignus praecipue contractu, hypotheca pacto praetorio constituatur: illud tradendum sit, haec sine traditione subsistat (§. 7. *Instit. de act. L. 278. D. de verb. signif.*); attamen quod ad jus ex utroque natum attinet, nullum in eo discrimen est (*L. 5. §. 1. D. h. t.*). Ex utroque enim jus in re nascitur creditori in securitatem crediti constitutum (*L. 30. D. act. nox.*): quae omnia in Codice novissimo penitus confirmantur. Videsis art. 1641., 1943., et 2000.

Jamvero hypotheca prout constituitur vel a Lege, vel caussa cognita per sententiam Judicis, vel contrahentium voluntate, eatenus vel *legalis*, vel *judicialis*, vel *conventionalis* dicitur: art. 2002. Legali autem hypotheca ratione dotis potiuntur nuptae in viri bonis ob ejus repetitionem: tum minores, et interdicti ob rerum suarum administrationem in bonis Tutorum: denique Fiscus, Universitates, necnon pu-

Q. Oppignoratarius de qua culpa tenetur?

R. De culpa levi, quia est contractus in gratiam utriusque. Concina, Collet.

Q. Quotuplex est hypotheca?

R. Triplex est, *Praetoria*, quae Judicis praecepto, vel sententia constituitur, *Conventionalis*, quae partium contrahentium consensu ponitur, et *Legitima*, quae non Judicis praecepto, neque contrahentium consensu, sed tantum dispositione juris constituitur, quae et tacita hypotheca vocatur.

Q. Quotuplex est hypotheca conventionalis?

R. Duplex, generalis, et particularis. *Generalis*, quae se extendit ad omnia bona non solum praesentia, sed etiam futura debitoris; exceptis tamen iis, quae nemo prudens in specie facile obligaret, uti sunt vestis quotidiana, et suppellex, doctoris libri, artificis instrumenta etc. *Particularis* est illa, quae unius rei, vel plurium rerum determinatarum obligationem continet. Quibus personis competit tacita hypotheca Vid. Perez. ad tit. C. de pignor., et hypothec.

Q. Quaenam res oppignorari, vel hypothecari possunt?

R. Quaecumque res, quae vendi, et emi possunt, unde credita, fundi, jura, actiones etc. pignori, et hypothecae subjici possunt; quia vendi possunt. Hinc res sacrae, Religiosae, publicae etc. oppignorari non possunt; nisi adsit gravis necessitas, et consensus Superioris.

Q. Quaenam sunt obligationes accipientis pignus, vel hypothecam?

R. Tenetur I. Diligenter servare rem oppignoratam, et curare, ne pereat, vel deterior fiat, secus tenetur de damno secuto ex culpa lata, et levi. II. Non potest uti re oppignorata, quia pignus non ad usum sed ad securitatem datur, et si creditor utatur, debet valorem usus, deductis expensis, in sortem computare, potest tamen creditor pignus alteri oppignorare, sed non pro majori quantitate, quam sit suum creditum, nec pro majori tempore, quam usque dum sibi satisfactum fuerit a suo debitore, L. 1. C. si pignus pignor. dat., nam non durat secunda oppignoratio, nisi donec extinguatur prima. III. Non potest vendere pignus, nisi debitore tempore debito non solvente, et eo prius monito. IV. Soluto integre debito, tenetur statim restituere pignus, quia cessat titulus retinendi. V. Non potest apponere poenam *commissi*, scilicet, ut si debitor non solvat statuto tempore, pignus sit creditoris, nam talis conventio, ut exorbitans, utroque jure prohibetur, Cap. *Significante* de pignor., Concina, Stampò, aliique communiter.

Not. Pactum in pignore appositum, quod si ad certum diem solutio facta non fuerit, pignus creditori vendatur pretio aestimato a viro prudente, justum, et licitum est, L. *Si fundus* 16. D. de pignorib., et ita communiter

blicae Administrationes in Administratorum bonis ob res ab ipsis gestas: art. 2007.

Praeterea art. 2004. sancitum quod tum res immobiles, tum earum accessiones, ac usufructus oppignorari possint: ob negotiationis maritimae vero utilitatem cautum quod naves, licet mobiles sint, a tertio tamen possessore vindicari possent: art. 202. Cod. LL. Comm. et 2006 Cod. LL. Civ.

Tandem illud observatu dignum, quod conventionalis hypotheca per scripturam authenticam contrahentium consensu constitui debet: art. 2013., necnon in publicis hypothecarum tabulis illa inscribatur oportet: art. 2040., et singulis decenniis renovari debet: art. 2048.

DD., quia hujusmodi obligatio debitori imponitur, partim in poenam dilatae solutionis, et partim ob interesse creditoris. Sicut enim justum est pactum, ut si pensio, vel census biennio non solvatur, pignus, vel hypotheca distrahatur, atque inde accepto debito, quod reliquum est, debitori restituatur, L. *Si convenit* D. de pign. act. et L. final. § 1. C. de jur. domin. impet., et communiter. DD.

Q. Quaenam sunt obligationes dantis pignus, vel hypothecam?

R. Sunt plures, nam I. Tenetur rem non dare pluribus in pignus, vel hypothecam, nisi sit sufficiens pro omnibus debitis, alias deciperet creditores. Et hic nota, quod res uni oppignorata, si alteri postea oppignoretur, etiam sciente priore creditore, et ignorante posteriore, prior videtur cedere jura sua posteriori, si autem fiat secunda oppignoratio ignorante priore creditore, salva remanent jura istius, sed secundus creditor habet actionem hypothecariam, hoc est, potest cogere debitorem, ut aliam rem sufficientem det loco pignoris prioris.

II. Tenetur creditori impensas factas in pignoris conservatione restituere licet creditor teneatur restituere fructus, vel pretium usus, quos percepit ex pignore, demptis expensis, imo et fructus, quos ex dolo, culpave sua levi non percepit, sed percipere potuisset. L. 1 et 2. C. de pignor. act.

III. Tenetur non vendere rem hypothecatam, nisi monito emptore de hypotheca, aliter illum graviter deciperet, qui emeret rem oneratam pro libera. Ast si alienatur res hypothecata, vel oppignorata sciente creditore, cui obligata erat, et non se protestante, quod jus suum salvum velit remanere, censebitur remittere jus suum. L. *Si probaveris* 2. Cod. de remiss. pignor. si vero alienatur creditore ignorante, res transit cum onere suo, ad quemcumque possessorem, a quo vindicari poterit, si aliunde non poterit solvere debita, Authent. *Hoc si* C. de pignorib.

Q. Potestne mutuator uti pignore sibi tradito pro mutuo?

R. Minime, quia pignus datur pro securitate, non pro usu. Quare si mutuator possit uti pignore, acciperet aliquid ultra sortem ex mutuo, quia usus pignoris est pretio aestimabilis. Ita communiter.

Q. Quid dicendum, si initum est pactum a mutuatore de usu pignoris accepti?

Ante resp. nota. Hoc pactum habetur, quando inter creditorem, et debitorem convenitur, ut donec debitum solvatur, creditor pignore uti, et fructus ex eo percipere valeat. Et pactum hoc vocatur *antichriseos*, vulgo *contratto a godere*?

R. Est omnino pactum usurarium, et illicitum, arg. Cap. *Plures clericorum* 1., et Cap. *Quoniam* 2. de usuris, et ita communiter DD., nam usus, et fructus pignoris, spectant ad debitorem, qui est dominus pignoris, et quaevis res domino suo fructificat, dominus autem pignoris est debitor, et non creditor, L. *Pignus* C. de pignoratit. act.: praeterea mutuans, dominus pignoris non fit, adeoque usurarius, et illicitus est, si ex eo capiat fructus, cum revera sint ultra sortem tales fructus ex pignore percepti, ultra quam aliquid recipere ratione mutui, est proprie usura.

Q. An dantur casus in quibus pignoratarius potest uti fructibus, vel usu pignoris?

R. Maxime, et I. Est, si creditor emat pignus cum pacto retrovenditio-

nis, quia eo medio tempore creditor est dominus. II. Si pignus datum sit pro dote promissa, et ad onera sustinenda matrimonii, Cap. *Salubriter* de usuris. III. Si feudum, vel emphyteusis oppignorata sit domino directo, dummodo tamen feudum, vel emphyteusis sint gratis accepta, non sint meliorata, et oppignorans eximatur ab onere pensionis, Cap. *Insinuationis* 1. de feudis, et Cap. *Conquaestus* 8. de usur. IV. Si fructus pignoris accipiatur pro lucro cessante vel damno emergente, et tanti valeant fructus, quanti lucrum cessans, vel damnum emergens. Ita communiter.

Not. Creditor potest percipere fructus ex pignore, debet tamen ipsos in sortem computare, ita ut quantum percipit de fructibus ex pignore, tantum minuatur de debito. Quin si fructus percepti exaequant totum debitum, totum debitum extinguatur, et debeat restitui pignus: quod si porro fructus pignoris percepti superent debitum, debet restitui cum pignore, etiam excessus fructuum perceptorum, uti aperte statuitur in L. 1. C. de pignorat. act. ibi: *Ex pignore percepti fructus computantur in debitum, qui si sufficiant ad totum debitum, solvitur actio, et redditur pignus: si debitum excedunt, qui supersunt, redduntur.* Idem statuitur in cap. *Cum contra* de pignorib. Tenetur etiam computare in sortem fructus, quos ex re tradita, ac sibi oppignorata, ex culpa sua non percepit, L. *Creditor* 3. C. eod. tit.

Q. Danturne casus, in quibus non potest maritus uti fructibus pignoris accepti pro dote?

R. Maxime, et I. Quando pignus datum est expresse pro securitate dotis, nec adhuc matrimonium secutum fuerit, nam ante matrimonium contractum, licet etiam dos tradita fuisset, fructibus dotis Gener non lucratur. Item si contracto matrimonio maritus debitis alimentis defraudet. Vid. Gonzalez ad laud. Cap. *Salubriter* de usur. II. Quando promissor dotis se obligavit ad onera sustinenda matrimonii III. Quando facta est separatio tori et domus inter virum, et uxorem, uti tenent DD. communiter.

Q. Num pactum legis commissoriae sit licitum in pignoribus?

R. Pactum legis commissoriae habetur quando creditor convenit cum debitore, ut nisi tali tempore solvat debitum, pignus remaneat pleno jure suum. Hoc pactum est illicitum, et usurarium, textu expresso in L. *Quoniam* ult. C. de pact. pignor. et lege commiss. etc., et in Cap. *Significante* 7 de pignor.; quia pignus ordinarie est majoris valoris, quam debitum, ideoqui mutuator aliquid acciperet ultra sortem. At si pactum sit, ut vendatur tale tempore, et superfluum domino restituatur, vel pignus aequivaleat debito, tunc valet tale pactum, quia nullum adest lucrum. Ita communiter.

CAPUT VI.

De Mutuo

Mutuum dicitur ex meo tuum, L. *Mutuum* D. de reb. credit., nam statim ac quid meum tibi traditur, tuum fit.

Q. Quid est mutuum?

R. Est contractus, quo res numero, pondere, mensura constans, ita alicui traditur, ut ejus fiat, et is quandocumque non easdem res, sed alias ejusdem naturae, et qualitatis reddat. princ. Instit. tit. quib. mod. re con-

trahit. obligat. Ex definitione patet, quod materia mutui sunt res *fungibiles*, hoc est res usu consumptibiles, puta vinum, oleum, frumentum, pecunia numerata etc., quarum una fungitur vice alterius in restitutione.

Q. Quotuplex est mutuum?

R. Duplex est, *expressum*, *et tacitum*. Primum habetur, quando quis actualiter dat alteri pecuniam, frumentum etc. in mutuum. Secundum est illud, quod virtute includitur in aliis contractibus, uti si quis vendit alteri domum, concessa dilatione ad pretium solvendum.

Q. Quaenam differentia intercedit inter mutuum, et donationem?

R. Haec est, quod in primo transfertur dominium cum obligatione restituendi similem in specie, et bonitate, in donatione vero transfertur dominium absque obligatione restitutionis. Primum perficitur traditione, secunda vero consensu.

Q. Quaenam sunt obligationes mutuantis?

R. Sunt plures, scilicet I. Ut det gratis mutuum, L. 6. n. 35.: *Mutuum date, nihil inde sperantes*. II. Ut moneat mutuatarium de vitio rei mutuatae, si habetur. III. Ut non repetat mutuum ante praefixum tempus. IV. Ut acceptet anticipatam solutionem mutui, si ante tempus praefixum restituatur. Stampò, Antoine, aliique.

Q. Quaenam sunt mutuatarii obligationes?

R. Sunt plures, scilicet I. Ut mutuum restituat tempore praefixo. II. Ut restituat mutuum in eadem specie, qualitate, et bonitate, qua ipse accepit. III. Et si sit in mora, vel in culpa, tenetur ad damna.

Q. Dominium rei mutuatae penes quem reperitur?

R. Penes mutuatarium, quia est contractus transferens dominium. Hinc si casu fortuito perit, mutuatario perit. Concina, Collet, aliique communiter.

Q. Daturne mutuandi obligatio?

R. Maxime ex praecepto caritatis, dummodo concurrat ex parte mutuantis commoditas, et ex parte mutuatarii necessitas gravis, vel extrema, quia si habetur obligatio eleemosynae in hoc casu, a fortiori obligatio mutuandi, si ille, cui mutuetur sit in spe proxima habendi bona, etenim si ille, qui petit mutuum nulla habeat bona, neque spem proximam habendi, danda est eleemosyna, non vero mutuum.

Q. Ad quid tenetur mutuatarius?

R. Teneri restituere mutuum tempore determinato: si vero tempus non sit determinatum, determinatio est facienda ex circumstantiis. Hinc frumentum mutuatum agricolae in hieme, est restituendum tempore messis, pecunia mutuata mercatori eunti ad nundinas, et restituenda, facta mercium venditione.

Q. Num dentur casus, in quibus non habetur obligatio restituendi mutuum?

R. Dantur, et I. Est quando fuit mutuata pecunia filiofamilias sine patris consensu, L. 1. et seq. D. ad Sctum Macedon., et hic notandum, quod ex tali constitutione filiusfam, pro mutuo accepto efficaciter conveniri non potest, etiam post mortem patris, in cujus potestate erat tempore mutui accepti. Et non solum filiofam., et patri ejus succurritur, verum etiam fidejussori, et mandatori ejus; quia et ipsi mandati habent regressum, nisi forte

animo donandi intercesserint, tunc enim, cum nullum regressum habeant, Sctum locum non habebit, L. *Sed si* 11. §. *Non solum* D. ad Sctum Maced. Extenditur porro haec constitutio ad filiasfamilias, quae sunt etiam, ut filii, sub potestate patris, et nec interest an consumpti sint nummi, an extent in peculio, citat. L. *Sed si* §. *Hoc Sctum* D. eod. Hoc tamen quoad forum externum, non vero in foro conscientiae,quoad pecuniam extantem, vel in se, vel aequivalenti, nam tunc in foro tenetur restituere.

II. Non potest repeti mutuum, quando datum fuit pupillo, vel minori sine consensu Tutoris, et Curatoris: nam isti de jure civili non tenentur restituere mutuum, si illud amiserunt, vel consumpserunt. Tenetur tamen ad restitutionem, si ex ipso facti sint locupletiores, quia secundum aequitatis regulas, nemo cum aliena debet locupletari jactura Cap. *Locupletari* 48. de Regul. Jur. Excipe si pupillus erat pubes, vel pubertati proximus: nam tunc obligatur naturaliter, sive in foro conscientiae. Ita Molina, Sanchez, Lessius, de Lugo, aliique communiter. Et ratio est, quia obligatio naturaliter oritur ex consensu, sed pupillus, pubes, vel pubertati proximus, et a fortiori minorennis sufficientem consensum habent, uti patet ex §. *Pupillis* Institut. de inutil. stipulat. Ergo dicendum, quod naturaliter, sive in foro conscientiae obligantur ex contractu.

III. Quando fuit datum Ecclesiae, Authent. *Hoc jus porrectum* C. de Sacros. Eccl.

IV. Quando fuit datum Civitati, Oppido, L. *Civitas* 27. C. de reb. credit. si cert. petat., modo probetur illud, quod datum fuerat in utilitatem eorumdem locorum non cessisse.

Q. Si ergo aliquis det mutuum alicui Administratori, vel procuratori alicujus Universitatis, vel Loci pii, quinam remanet obligatus, ipse, an Universitas, locusve pius?

R. Si accipit nomine loci pii, vel Universitatis, et probaverit mandatum habere ad hoc peragendum, tunc remanet obligata Universitas, vel locus pius. Verum mutuator probare debet pecuniam suam versam esse in beneficium istorum, si aliter fiat, remanent obligati ad restituendum mutuum Administratores, Procuratoresve etc., dict. Authent. *Hoc jus* C. de SS. Eccles. Vid. Panormit. in Cap. 1. de depos. n. 9., et in Cap. *Quod quibusdam* de fidejuss.

Q. In quibus casibus filius familias non gaudet privilegio Scti Macedon., et proinde tenetur ipse et pater restituere mutuum?

R. In istis, quorum I. Est, si filiusfamil. habeat bona castrensia, L. 1. §. ultim., ubi haec habentur: *In filio famil. nihil dignitas facit, quominus Sctum Macedonianum locum habeat, nam etiamsi Consul sit, vel cujusvis dignitatis Scto locus est, nisi forte castrense peculium habeat*, et L. 2. D. ad Sctum Macedon. Quin imo, et quasi castrense, Nov. 81 Cap. 1. II. Si filius tempore mutui accepti erat militiae addictus, L. *Si filius familias* §. *Si autem* C. de Scto Macedon. III. Si filius communiter credebatur sui juris, L. *Si quis patrem* D. eod. tit. IV. Si mutuum conversum est in patris utilitatem, L. *Macedoniani* C, de Scto Macedon. V. Si filiusfamilias fidejussit pro alio mutuatario, dummodo in fraudem legis fidejussione non palliet mutuum, L. *Si Iulianus* §. *Item si duos* D. eod tit. VI. Si accepit mutuum consentiente patre, sive expresso, sive tacite, L. ult. C.

eod. tit. VII. Si pater, alinsve filium negotiationi exposuit. VIII. Si filius studiorum, vel legationis causa pecuniam mutuam, sed moderatam accepit. IX. Si mutuum non fuit constitutum in pecunia, sed in alia re usu consumptibili, v. g. oleo, vino etc. dummodo oleum, vinum etc. non fuerit datum in fraudem Scti Macedon. Pragmat. 1., et Pragmat. 4. de Scto Macedon. edita a nostro piissimo Rege Ferdin. IV. idibus August. 1766. Vid., quae dicta sunt in cap. 3. de Contractibus in genere (1).

Q. Quid si filiusfamilias cum juramento renuntiavit huic privilegio, tenenturne solvere mutuum parentes ejus vel ipse filius?

R. Parentes ultra casus supra expositos, minime teneutur, quia hoc privilegium datum est in favorem parentum, ne scilicet ipsorum mors ob restitutionem talis mutui a filiis intentetur, ideoque non potest renuntiari, nisi ab eis, in favorem quorum est latum. Filius autem vivente patre nunquam tenetur, si solvendo, habetur patris praejudicium, et peccatum. Verum si non solverit vivente patre, tenetur saltem post mortem ejus, ex vi juramenti: quia saltem post illam mortem juramentum servari potest absque peccato, et tertii praejudicio. Lessius lib. 2. cap. 10. dub. 2. n. 9.

Q. An possit filiusfam. privilegio Scti Macedoniani renuntiare?

R. Minime, quia cum hoc privilegium sit in favorem parentum concessum, filius non potest illi renuntiare, etiam cum juramento, et si jurat, hoc juramentum est non solum contra leges civiles, sed etiam contra bonos mores, contra bonum commune, et contra jus, quod habent parentes per talem legem adquisitum. Vid. Panormitan. in Cap. *Cum contingat* de jurej. numero 22.

CAPUT VII.

De Usura

Q. Quid est usura?

R. Est lucrum immediate proveniens ex mutuo ratione mutui. Unde collige, sedem usurae unice esse mutuum, sive expressum, sive tacitum.

Per *ly lucrum* intelligitur omnis adquisitio rei pretio aestimabilis, et indebitae, sive quodcumque aliud onus, ad quod mutuatarius non tenetur. Per *ly immediate* intelligitur illud lucrum, quod supra sortem perveniat ex mutuo sive explicito, sive implicito, nam si proveniat ex amicitia, vel benevolentia, non est usura: sicuti non est usura, si detur mutuum praecise ad captandum benevolentiam; quia cum ista non sint pretio aestimabilia, non possunt intelligi sub nomine lucri. Similiter non est usura, si aliquid accipiatur ratione pecuniae traditae ad *ostentationem*, quia accipitur ratione locati, et non ratione mutui, cum non sit translatum dominium.

Q. Quotuplex est usura?

R. Multiplex est, scilicet mentalis, virtualis, realis, et palliata. *Mentalis* habetur, quando quis dat mutuum cum intentione percipiendi aliquid supra sortem, signis tamen, vel verbis non manifestat, arg. Cap. *Consulit* 10. de usur. *Virtualis* habetur, quando quis dat mutuum, et non pacto expresso, sed verbis, vel signis demonstrat, se velle aliquid supra sortem.

(1) Videsis nostras additiones ad Cap. IV. hujusce Tractatus pag. 166.

Realis habetur, quando pactum initur inter mutuantem, et mutuatarium de dando aliquid supra sortem. *Palliata* habetur, quando lucrum, quod mutuans reportat ex mutuo palliatur sub velamine alicujus contractus liciti, uti si quis vendat rem pretio majori, quo valet, ob dilatam solutionem, vel emat minoris ob anticipatam solutionem, arg. Cap. *In civitate sua* 6. de usur.

Q. Num usura sit prohibita omni jure?

R. Maxime, est prohibita a Jure Naturae, quia injustitia est, quod mutuator exigat lucrum ex re aliena, cum mutuum sit mutuatarii, non vero mutuatoris: Jure Divino patet ex pluribus Scripturae locis, Levitic. 23., Deuteron. 23., ibi: *Non foeneraberis fratri tuo ad usuram*, Ezechiel. 18., *Si genuerit vir filium.... abominationem facientem, ad usuram dantem, numquid vivet? non vivet.* Psalm. XIII. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo.... Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*, et Luc. 6., ipsemet Christus Dominus ait: *Mutuum date nihil inde sperantes*, hoc est ultra sortem: unde in Cap. *Super eo* 4. de usur. expresse dicitur, *quod usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestetur.* Jure Canonico, patet ex toto titulo de usuris: Sic praesertim Concil. Viennense oecumenicum aperte definivit: *Si quis in istum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare praesumat exercere usuras non esse peccatum, decernimus, eum velut haereticum esse puniendum.* Jure nostro Neapolitano omnino improbantur usurae, uti patet ex Constitutionibus Guglielmi II., et Friderici II., et ex multis Pragmaticis sub titulo de usuris.

Neque dicas, quod Deus permisit Judaeis usuram, cit. cap. Deuter. 23: nam respondetur cum variis Ss. Patribus, et Doctoribus, quod Deus permisit eis usuras exigere ab alienigenis ad suarum rerum faciendam compensationem, quas alienigenae retinebant, uti revera erant quaedam regiones Judaeis a Deo concessae in terra promissionis, quas injuste occupabant alienigenae. Vel Deum non permisisse Judaeis usuram, sed tantum tolerasse majoris mali vitandi gratia, ne scilicet a fratribus majori cum injuria extorquerent. Sic inter alios respondet D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 3. ad 2: *Quod autem ab extraneis usuram acciperent, non fuit eis concessum quasi licitum, sed permissum ad majus malum vitandum, ne scilicet a Judaeis Deum colentibus usuras perciperent propter avaritiam, cui dediti erant, ut habetur* Isaiae 56.

Q. Num sit peccatum petere mutuum cum usura?

R. Minime, semper ac licita, et justa habetur causa petendi, quia licite potest peti, quod alius licite praestare potest, si vero nulla adest causa petendi, mortale peccatum erit, quia datur mutuatori occasio peccandi.

Q. An licitum sit intendere, vel sperare lucrum ex mutuo?

R. Esset licitum, quando solum intenderetur vel spereretur ex amicitia, liberalitate etc., quia sperare, quod in se est bonum, non est peccatum, verum cum difficillimum sit in praxi, fere semper spereretur ex mutuo, ideo est illicitum, ut patet ex illo Lucae cit. *Mutuum date, nihil inde sperantes.*

Q. An liceat aliquid exigere ultra sortem, non ex justitia sed tamquam ex gratitudine debitum?

R. Minime, quia videtur adesse pactum implicitum usurarium, et hoc ipso, quod exigitur tanquam debitum, determinate exigitur tanquam ex ju-

stitia: et ratione mutui, cum grati animi virtus, quae pluribus modis impleri possit, non obligat ad aliquid determinatum (1).

Q. Num liceat mutuare, cum pacto remutuandi?

R. Minime, modo exigatur hoc ex justitia, quia imponitur onus, ad quod mutuatarius non tenetur, Layman, aliique. Nec mutuator potest exigere aliquid ex mutuo ob obligationem sibi impositam non repetendi illud usque ad certum tempus: quia dilatio temporis est extrinseca mutuo, et patet ex proposit. 42. ab Alex. VII. damnata (2). Praeterea, qui ad definitum tempus dat mutuum, non inducit ullam super se obligationem, pro qua aliquid exigere possit in compensationem, cum sit gratis a mutuante suscepta; immo nihil aliud faciet, nisi beneficium mutui ad certum tempus extendit pro quo nihil recipi potest.

Q. An possit quis exigere aliquid ultra sortem, eo quod pecunia praesens est pretiosior futura?

R. Minime, quia cum pecunia sit sterilis, non est pecunia praesens pretiosior futura, quando non habetur damnum emergens, lucrum cessans, etc. (3).

Q. Num sit usura mutuare cum pacto remittendi injuriam inimico?

R. Vel loquimur, quoad forum internum, et dico non esse usuram, quia ad hoc mutuatarius tenetur. Vel loquimur, quoad forum externum, puta non exigere compensationem damni sibi illati, vel satisfactionem sibi debitam ratione injuriae acceptae, et dico esse usuram, quia ad hoc mutuatarius non tenetur. Concina, Antoine.

Q. Qui dat mutuum, et exigit remutuum, committitne usuram?

R. Vel exigit in eodem instanti, quo dat ipse et tunc non committit usuram, qui habetur veluti permutatio. Si vero onus imponit, ut in posterum, et ipse idem faciat, tunc committit usuram. Ita D. Thom., Concina, aliique.

Q. Num usurarius fiat dominus usurarum?

R. Minime, quia cum contractus usurarius sit nullus, nullum potest transferre dominium. Quare foenerator non potest transferre in alium dominium illius rei, quam per usuram assecutus est. Et qui talem rem accipit, restituere tenetur eodem modo, ac si accepisset a fure. Item si res per usuram accepta fructifera sit, mutuatario fructificat, non foeneratori dummodo non sit fructus industriae. Praeterea usurarius non solum usuras tenetur restituere, sed etiam omnia damna, quae mutuatario obvenerunt ratione ejus usurae, uti essent lucrum cessans, et damnum emergens. Tandem si non restituit mutuator usurarius ante suam mortem, tenentur dein sui heredes, cum onus restitutionis sit onus reale, quod transit ad heredes, Cap. *Tua nos* 9. de usuris. Ita omnes DD.

(1) Id patet ex Proposit. 24. ab Innoc. XI. proscripta: *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur, tanquam ex benevolentia, et gratitudine debitum, sed solum si exigatur, tanquam ex justitia debitum.*

(2) *Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligavit ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.*

(3) Id etiam ex Prop. 12. ab Innoc. XI. damnata patet: *Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem, quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari.*

Not. Ad restitutionem tenetur non solum usurarius, sed etiam omnes cooperantes, et agentes partes usurarii, qui efficaciter, et influxive ad usuram, ubi sunt consulens usuras, Judex, qui compellit ad usuras solvendas mutuatarium, vel prohibet solutarum usurarum repetitionem. Notarius ad instantiam mutuatoris instrumentum usurarium conficiens, vi cujus cogatur mutuatarius ad solvendum usuras. Insuper dans alteri pecuniam,et hic committat, et exerceat usuram cum aliis. Proxenetae pariter, hoc est mediatores (vulgo *mezzani*) si faciant partem usurarii. Adhaec procurator, Factor, famulus qui vel contractus pro suo principali usurarios faciunt,vel usuras conventas exigunt,qui omnes ad restitutionem tenentur in defectum usurarii principalis. Concina, Antoine, Collet, Layman, Stampò, aliique.

Q. Num acceptum per usuram mentalem sit restituendum?

R. Maxime, sive sit usura mentalis ex parte dantis, sive ex parte recipientis, sive ex parte utriusque, quia semper sine titulo acceptum est, ideoque retineri non potest. In dubio autem, num datum sit ex usura mentali, vel ex mera liberalitate, semper facienda est restitutio, ne exponatur periculo possidendi rem alienam, invito rationabiliter domino. Concina, Layman, aliique.

Q. An mutuatarius teneatur restituere mutuum juxta valorem, aut mensuram tempore solutionis, vel acceptionis?

R. Vel loquimur de pecunia mutuata, et dico esse restituendam juxta valorem tempore solutionis, quia in pecunia est respiciendus valor,ita ut si augeatur mutuatario augetur. Vel loquimur de alia re, puta, de vino, frumento etc., et hoc est, juxta mensuram acceptam; quia in istis est respiciendа quantitas, et bonitas intrinseca, seu physica, non autem valor,seu bonitas moralis, Concina, Collet, Lessius, aliique.

Q.An dentur casus, in quibus licitum est apponere pactum restituendi pecuniam mutuatam juxta tempus acceptionis, seu contractus celebrati?

R. Maxime, et I. Est,quando aeque dubium est,an minuendus, vel augendus sit ejus valor, quia in hoc, nulla est inaequalitas, sed aequalis est utriusque conditio, cum uterque tam damno, quam lucro exponatur. II. Quando valor est augendus, et liber relinquitur mutuatarius, ut solvat,antequam mutuata pecunia crescat, modo tamen cognoscat mutuator posse mutuatarium restituere ante tempus incrementi, quia tunc servatur aequalitas. III. Quando mutuator praevidens pecuniae, aut monetae incrementum statuisset illam servare usque ad tempus incrementi, quia tunc non lucratur ex mutuo, sed seipsum praestat indemnem.

Q. Quid dicendum, si aliquis dat frumentum, et exigit a mutuatario, ut illud terat in suo pistrino?

R. Iste talis committit usuram; quia onus imponit mutuatario ad quod non tenetur. Concina, Layman.

CAPUT VIII.

De Titulis excusantibus ab usura; et poenis usurariorum

Q. Danturne tituli, propter quos potest mutuans recipere aliquid supra sortem absque labe usurae?

R. Maxime, et sunt *lucrum cessans, damnum emergens, et periculum*

amittendi sortem. Dicitur lucrum cessare, quando occasione mutui quis non recipit aliquod emolumentum, quod alioquin perciperet per suam pecuniam, uti si daret in mutuum pecuniam negotiationi expositam. Dicitur emergere damnum, quando mutuator patitur detrimentum in bonis suis occasione mutui, uti si ob mutuam pecuniam agrum colere quis non potest. Dicitur adesse periculum amittendi sortem, quando detur mutuum mutuatori non satis noto, pluribus debitis obstricto etc.

Q. Quaenam conditiones requiruntur, ut ratione lucri cessantis possit quis aliquid recipere supra sortem ?

R. Plures, scilicet I. Ut lucrum revera cesset. II. Ut cesset ratione mutui. III. Ut exigatur quanti valeat spes lucri, deductis expensis, et laboribus. IV. Ut moneatur mutuatarius de lucro cessante, ut libere consentiat in onus, quod suscipit solvendi lucrum. V. Ut auctarium non statim exigatur post mutuum, et ut non habeat aliam pecuniam ad substituendam pro pecunia mutuata. Antoine, Concina, Cuniliati, aliique (1)

Q. Quaenam conditiones requiruntur, ut ratione damni emergentis, mutuator possit repetere aliquid supra sortem ?

R. Plures, scilicet I. Est, ut damnum revera emergat. II. Ut immineat ratione mutui. III. Ut exigatur, quantum est damnum juxta prudentis judicium, IV. Ut moneatur mutuarius de damno emergente. V. Ut liberum sit mutuatario, vel suscipere in se onus solvendi totum damnum emergens quod reipsa continget, vel convenire pro certa summa in illius compensationem, quia vi hujus tituli mutuatarius ad illud obligari nequit, nisi ad servandum dominum indemnem. Tandem, ut non recipiat auctarium ante tempus, et non habeat aliam pecuniam ad substituendam pro pecunia mutua.

Q. Quaenam conditiones requiruntur ad aliquid exigendum ultra sortem ratione periculi ?

R. Plures, scilicet I. Ut periculum sit extrinsecum, sive proximum, et probabile, non autem intrinsecum, seu remotum, et mere possibile. II. Ut non cogatur mutuatarius ad hanc assecurationem. III. Ut mutuator tantum accipiat, quantum daretur alteri pro tali assecuratione. IV. Ut expresse conveniatur talis assecuratio.

Q. Quotuplex est periculum ?

R. Multiplex est, aliud *intrinsecum*, seu remotum, et mere possibile, quod in omni mutuo reperitur, oriturque ex casibus fortuitis, puta ex incendio, devastatione, inopia pauperis, ad quam sublevandam mutuum traditur. Aliud *proximum* probabile, ac extrinsecum mutuo, uti si mutuum tradatur mutuatario decocto, litigioso, negotia periculosa exercenti etc. Aliud est *facti*, et est quando periculum praebetur ex parte mutuatarii, quatenus perfidus est, decoctus, litigiosus est, unde probabile motivum timendi praebet mutuatori, ne facto ipso rem suam amittat. Aliud est *juris*, estque, quando creditor in se suscipit periculum mutui ex peculiari conventione, quod tamen de jure deberet debitorem sequi, ita ut si mutuum

(1) **Illud heic maxime observatu dignum quod Jure Novissimo art. 1777 in mutui contractu stipulari permittitur quod *interesse* dicitur, dumtaxat ob lucrum cessans, ac damnum ex ipso mutuo emergens.**

quocumque casu fortuito, v. g. incendii, naufragii etc. perierit absque culpa mutuatarii, pereat mutuum ipsi mutuanti creditori. Ex his nota:

Pro periculo proximo, probabili, et extrinseco amittendae sortis adest sufficiens titulus, aliquid ultra sortem recipiendi ex mutuo, sive periculum sit facti, sive juris; est enim *periculi pretium*, ut inquit Ictus in L. 5. D. de Nautic. foenor., et sicut tertia persona suscipiens in se tale periculum per contractum assecurationis, potest aliquid recipere, ita et ipse mutuator; dummodo tamen adimpleantur conditiones supradictae, ut habeatur justitia contractus.

Nec obstat Gregor. IX. in Cap. ult. de usur. qui respondit: *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniae quantitatem, eo quod suscipiat in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus. Ille quoque etc.* Quamvis Pontifex hic agit de periculo juris, usurarium tamen declarat illum, qui aliquod eo nomine ultra sortem acciperet. In hac veluti salebrosa controversia Theologis, et Canonistis aqua haeret: Layman lib. 3. summae tract. 4. Cap. 16. n. 13. Gudelin. de jur. noviss. lib. 3. Cap. 3., Fachineus lib. 2. controvers. Cap. 48., Cuniliati de usura, aliique interpretes putant in praesenti capite deesse negationem, legendumque, *usurarius non est censendus*, ducto argumento a verbo *quoque*, quo utitur Pontifex in secundo casu, ubi docet, usuram non committi, et ita videtur in primo casu idem asseruisse, cum dictio *quoque*, sit implicativa prioris casus. Verum cum huic sententiae repugnet omnium codicum fides, cum in nullo negative legatur, non ausim ita emendare Gregorium, praecipue cum ejus sententia aliter explicari possit.

Mihi placet prae ceteris interpretamentum Gonzalezii in cit. Cap. ult. de usur., Pontificem in praesenti constitutione improbari nauticum foenus, uti receptum erat a Jure Civili, quo plerumque sub specie pecuniae trajectitiae usurae cum ipso mutuo promittebantur, licet facta periculi subeundi mentione, non autem improbare Pontificem contractum assecurationis, cum per se, et separatim celebretur, nulla habita ratione mutui, sed periculi suscipiendi, nec omnino pronuntiasse eum *usurarium*, quia ita contraheret, sed potius *censendum esse* contractum usurarium, si tempore mutui, hoc est simul cum mutuo usurae, h. e. lucrum promittebatur propter periculum pecuniae trajectitiae a foeneratore susceptum.

Quare ob periculum pecuniae trajiciendae aliquid recipi posse, sed extra mutuum, ratione periculi, et alterius contractus seorsim celebrati. Pactum assecurationis, hoc est, quando creditor periculum juris in se suscipit, jam probatum est in Regno nostro Neapolitano, uti patet ex multis Pragmaticis *sub titulo de assecuratione*. Advertatur, quod plerumque fingitur trajectio pecuniae, quae revera non evenit, et hinc fingitur periculum; quare Confessarii caute se gerant, et minute, et distincte interrogent in hisce casibus.

Q. An qui bona fide celebravit contractum usurarium in casu, quo poterat alium justum celebrare, possit retinere lucrum acceptum, re cognita?

R. Minime, quia injuste accepit, ideo semper injuste retinet, et ad restitutionem tenetur. Concina, Collet, aliique.

Q. Num teneatur mutuatarius ad lucrum cessans, aut damnum emergens, quando de hoc ipso non fuit monitus?

R. Non teneri, nisi fuerit in mora culpabili, aut causa injusta damni, quia aliter ex nullo capite ad restitutionem tenetur. Imo si scivisset a principio damnum emergens etc. forte non accepisset mutuum cum tanto onere. Concina aliique.

Q. An committit usuram, qui vendit frumentum pecunia credita mense Augusti, eo pretio, quo valebit mense Januarii?

R. Vel mense Januarii potest augeri, et minui pretium, et dico esse licitum, quia est contractus sortis, nam ambo se exponunt periculo perdendi, et lucrandi. Vel potest tantum eo tempore augeri, et subdistinguo: vel dominus est conservaturus frumentum usque ad illud tempus, et dico esse licitum ratione lucri cessantis, deductis expensis, quae faciendae erunt usque ad illum mensem pro frumenti conservatione. Vel non est conservaturus, et dico non posse, quia non habetur lucrandi titulus, et supra id, quod dedit, onus aestimabile imponit alteri, ut scilicet teneatur restituere frumentum, vel pretium ejus tempore, quo plus valiturum erat. Hinc committit usuram palliatam venditor, aut mutuator, cit. Cap. *Naviganti* de usur.

Q. Poena conventionalis estne licita in mutuo?

R. Maxime, habitis conditionibus, quae sunt, ut mora sit notabilis, et culpabilis, ut poena sit justa, et non imponatur ad palliandam usuram.

Not. Si dividatur culpa, dividi etiam debet poena, v. g. tenebatur mutuatarius mense Majo solvere centum, sub poena decem, et non solvit, nisi quinquaginta, teneatur ratione poenae solvere solum quinque. Porro poena conventionalis solvenda est ante Judicis sententiam; quia debetur ex vi pacti justi; modo creditor expresse, vel tacite petat; quia censetur promissa poena sub tali conditione: *Si petatur.*

Q. Quotuplicis generis sunt usurarii?

R. Duplicis generis, alii publici, seu notorii, et sunt illi, qui sive per notorietatem delicti, sive per sententiam Judicis tales sunt declarati, alii vero occulti, et sunt qui exercent usuras, attamen tales per sententiam non habentur, nec per delicti publicitatem.

Q. An usurarius incidat in aliquam poenam?

R. Vel est occultus, et dico in nullam poenam incidere, cum non habeatur in jure assignata. Vel est notorius, et dico in plures incidere poenas, et I. In infamiam, Cap. *Infames* 2. §. *Porro* caus. 3. q. 7., L. 20. C. ex quib. caus. infam. irrogat., ac proinde irregulares habendi, cum personis vilibus, ac indignis portae dignitatum patere non debeant, cap. *Inter dilectos* 11. de excess. Praelator.

II. Non est absolvendus, donec satisfecerit, vel cautionem dederit satisfaciendi, Cap. *Quamquam* de usur. in VI.

III. Est arcendus a communione altaris hoc est a Sacramenti Eucharistiae perceptione, Cap. *Quid in omnibus* 3. de usur., ibi: *Constituimus, quod usurarii manifesti, nec ad communionem admittantur altaris;* et non est admittendus ad oblationes faciendas Ecclesiae, ejusque Ministris, cit. cap. *Quia in omnibus* de usur., ibi., *Sed nec oblationes eorum quisquam accipiat.*

IV. Si usurarii notorii in eo peccato decesserint, Ecclesiastica careant

sepultura, cit. Cap. *Quia in omnibus*, et cit. Cap. *Quamquam* de usu., in VI. Quin in Clementin. I. de sepultur., statutum fuit, ut qui usurarios manifestos scienter sepelire praesumunt, ipso facto sint excommunicati; nec absolvantur, nisi prius ad arbitrium Dioecesani Episcopi competenter satisfactionem adhibuerint.

V. Si sint laici usurarii manifesti, excommunicari debent, usque dum debite satisfacerint, Cap. *Praeterea* 7. de usur., et ipso facto irregulares evadunt, Cap. *Maritum* 2. dict. 33., Cap. *Seditionarios* 8. dist. 46.

Si autem Clerici, suspendi debent ab officio, et beneficio, si moniti non desistant, laud. Cap. 7. de usur.

Tandem non potest publicus usurarius conficere testamentum, ita ut confectum, nullum, et irritum decernitur, nisi solverit usuras ante mortem, vel sufficientem cautionem praestiterit, quae debet esse vel pignoratitia, vel fidejussoria, cit. Cap. *Quamquam* de usur. in VI.

Q. In quam poenam incidunt, qui habitare permittunt usurarios publicos exteros, seu alienos in suis Territoriis?

R. Vel loquimur de Ecclesiasticis, et incidunt in excommunicationem nemini reservatam, vel de Episcopis, et in suspensionem, vel de Communitate, universitate etc., et incidunt in interdictum. Si autem per mensem animo sustinuerint obstinato, Terrae ipsorum quamdiu in eis usurarii commorantur, Ecclesiastico Interdicto subjiciuntur, Cap. *Usurarum voraginem* de usur in VI.

Q. Num Judex, qui compellit mutuatarium ad solutionem usurarum aut impedit eorum restitutionem, aut repetitionem, incidat in aliquam poenam?

R. Incidit in excommunicationem latae sententiae, Clementin. *Ex brevi* de usur. Idem dicendum est etiam de omnibus officialibus Communitatis, Universitatis etc. usuris faventibus, cit. Clement. *Ex gravi* de usur.

Q. Quid dicendum de Notario, qui condidit instrumentum usurarium?

R. Si condidit ad instantiam mutuatoris, peccat dupliciter, scilicet, contra justitiam, et Religionem, quia Notarius dum suscipit tale officium, jurat non condere hujusmodi instrumenta, et tenetur ad restitutionem usurarum in defectu mutuatoris; si vero condidit ad instantiam mutuatarii, et hic ex necessitate mutuum recipiebat cum usura: non peccavit, quia sicut mutuatarius non peccat petendo, ita et Notarius. Si sine necessitate sub usura accipiebat mutuum mutuatarius, solum, contra caritatem peccavit Notarius, ratione cooperationis, et contra Religionem, ratione juramenti jam violati. Ita communiter. Et haec satis de contractibus.

APPENDIX

RECENTIORA S. POENITENTIARIAE ET S. CONGREG. INQUISITIONIS RESPONSA QUAE MUTUUM RESPICIUNT

QUÆSITUM I.

Cujusdam Professoris Theologiae Moralis.

Sunt quidam Presbyteri, qui contendunt licitum esse percipere auctarium quinque pro centum solius vi Legis Principis absque alio titulo, vel damni emergentis, vel lucri cessantis: quia inquiunt, Lex Principis est titulus legitimus, cum transferat dominium auctarii, sicut transfert domiuium in praescriptione, et sic prorsus annichilant legem divinam, et legem ecclesiasticam, quae usuras prohibent.

Cum haec ita se habeant, Orator existimans nullo pacto esse licitum recedere a doctrina Benedicti XIV, denegat absolutionem sacramentalem Presbyteris, qui contendunt Legem Principis esse titulum sufficientem percipiendi aliquid ultra sortem absque titulo, vel lucri cessantis, vel damni emergentis.

Quare Orator humiliter supplicat, ut sequentia dubia solvantur.

1. Utrum possit in conscientia denegare absolutionem Presbyteris praefatis.

2. Utrum debeat.

Sacra Poenitentiaria diligenter, ac mature perpensis dubiis propositis, respondendum censuit Presbyteros, de quibus agitur, non esse inquietandos, quousque Sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subjicere, ideoque nihil obstare eorum absolutioni in Sacramento Poenitentiae.

Datum Romae in Poenitentiaria, die 16. Septembris 1830.

E. De Gregorio M. P.
F. Fricca S. P., Secretarius

QUÆSITUM II.

Episcopi Niceensis

Quidam attendentes ad illa verba *Bona fide* apposita in responso Eminentissimi Poenitentiarii Majoris ad Illustrissimum, et Reverendissimum Episcopum Vivariensem, die 7. Martii 1835, intendunt juxta normam a S. Poenitentiaria Confessariis pluries propositam, illos tantum Sacramentaliter absolvi posse, nullo imposito restitutionis onere, qui lucrum enuntiatum *bona fide* percepissent. Alii e contra asserunt etiam illos, qui dubia,

vel mala fide dictum lucrum percepissent, absolvi posse, nullo imposito restitutionis onere, dummodo parati sint standi mandatis S. Sedis, et ajunt hanc clausulam *bona fide* non respicere onus restitutionis, sed potius honestatem agentis, et absolutionem, quam Confessarii impertiri nequeunt poenitentibus in mala fide constitutis, nisi prius de patrato in mala fide poeniteant . . . . cumque hinc et inde sint viri summae pietatis, et non spernendae auctoritatis, hinc ut animarum quieti in re tam frequenti, et seria provideatur, perhumillime petitur, an poenitentes, qui moderatum lucrum, solo legis titulo ex mutuo, dubia, vel mala fide perceperunt, absolvi sacramentaliter possint, nullo imposito restitutionis onere, dummodo de patrato ob dubiam, vel malam fidem, peccato sincere doleant, et filiali obedientia parati sint standi mandatis S. Sedis.

Niceae, 9. Septembris 1837.

Subscriptum ✝ Dominus Epis. Nicaensis.

Feria 4. Die 17. Januarii 1838.

In Congregatione Generali Sanctae Romanae, et Universalis Inquisitionis, habita in conventu Sanctae Mariae supra Minervam, coram Eminentissimis, et Reverendissimis DD. S. R. E. Cardinalibus, contra haereticam pravitatem generalibus Inquisitoribus, proposito supradicto dubio, iidem Eminentissimi, et Reverendissimi DD. dixerunt: *affirmative*, dummodo parati sint stare mandatis S. Sedis.

Angelus Argenti, S. Rom. et univers. Inquis. Notarius.

Loco ✠ Sigilli.

Extractum ex Diurnis gallice dict.is *l'Ami de la Religion*, n. 2964.

QUÆSITUM III.

Episcopi Rhedonensis

I. Episcopus Rhedonensis in Gallia exponit S. Congreg. Inquisit. non eamdem esse Confessariorum suae Dioecesis sententiam de lucro percepto ex pecunia negotiatoribus mutuo data, ut ea ditescant.

De sensu Epistolae Encyclicae *Vix pervenit* acriter disputatur. Ex utraque parte momenta afferuntur ad tuendam eam, quam quisque amplexus est sententiam, tali lucro faventem, aut contrariam. Inde quaerelae, dissensiones, denegatio Sacramentorum plerisque negotiatoribus isti ditescendi modo inhaerentibus, et innumera damna animarum.

Ut animarum damnis occurrant, nonnulli Confessarii mediam inter utramque sententiam viam se posse tenere arbitrantur. Si quis ipsos consulat de istiusmodi lucro, illum ab eo deterrere conantur. Si poenitens perseveret in consilio pecuniam mutuo dandi negotiatoribus, et objiciat sententiam tali mutuo faventem multos habere patronos, et insuper non fuisse damnatam a S. Sede, non semel de ea re consulta, tunc isti Confessarii exigunt, ut poenitens promittat se filiali obedientia obtemperaturum judicio Summi Pontificis, si intercedat, qualecumque sit: nec, hac promissione obtenta, absolutionem denegant, quamvis probabiliorem credant opinionem contra-

riam tali mutuo. Si poenitens non couliteatur de lucro ex pecunia sic mutuo data, et videatur iu bona fide, isti Confessarii, etiamsi aliunde noverint ab eo perceptum esse, aut etiam nunc percipi istiusmodi lucrum, eum absolvunt, nulla ea de re interrogatione facta, quando timent, ne poenitens admonitus restituere, aut a tali lucro abstinere, recuset.

Inquirit ergo dictus Episc. Rhedonensis I. Utrum possit horum posteriorum Confessariorum agendi rationem probare.

2. Utrum alios Confessarios rigidiores ipsum adeuntes consulendi causa possit hortari, ut istorum agendi rationem sequantur, donec S. Sedes expressum de ea quaestione judicium ferat.

Feria 4. die 18 Augusti 1830.

SS. Dominus Noster, Dominus Pius Divina Providentia Pp. VIII. in solita audientia R. P. D. Assessori S. Officii impertita, audita relatione superiorum dubiorum una cum voto Eminentissimorum DD. Cardinalium Inquisitorum Generalium, respondit.

Ad I. Non esse inquietandos.

Ad II. Provisum in primo.

Angelus Argenti S. Rom. et Univers.
Inquis. Notarius.

QUAESITUM IV.

Episcopi Vivariensis

Beatissime Pater

Pervenit ad me judicium SS. Pii Pp. VIII. sub data die 18. Augusti 1830. ad postulata Ep. Rhedonensis super agendi ratione Confessariorum erga poenitentes, qui inter disceptationes Theologorum circa mutuam expositas in supplici libello, mediam se posse sequi viam arbitrantur.

Idem judicium loquitur de voto Eminentiss. Cardinalium Inquisitorum General., et rescripto subjiciuntur responsa data ab iisdem eadem die ad diversa dubia relativa ad opinionem eorum, qui contendunt legem Principis solam esse titulum sufficientem aliquid percipiendi ultra sortem in mutuo.

Ex isto judicio, et istis responsis datis nova exorta sunt dubia, novae disceptationes, nova quaesita, nam dictum judicium in pluribus Dioecesibus divulgatum est, et haec est occasio talium disceptationum.

In exposito Ep. Rhedonensis nulla fit mentio dicti tituli, quem volunt quidam Theologi reperiri in lege Principis, sed unica de mutuo dato negotiatoribus, et de sensu Encyclicae *Vix pervenit* circa tale mutuum negotiatoribus factum.

Unde alii dicunt, judicium SS. Pontificis Pii VIII, in se solo attendendum esse, et separatim a responsis datis ab Em. Cardinalibus, ita ut sensus istius judicii sit: sententiam faventem mutuo facto negotiatoribus non fuisse damnatam a S. Sede ea de re non semel consulta, ideoque si poenitentes promittant se filiali obedientia obsecuturos judicio SS. Pontificis, si intercedat, non esse inquietandos Confessarios, qui ipsis absolutionem non denegant. Qui sic judicium SS. Pontificis interpretantur, aures avertunt a littera Encyclica Bened. XIV. ut 1. et 2. de Synodo Dioeces. ejusdem

*

Pontificis, ad quam plures responsiones S. Sedis remittunt, ab Instructione data P. Carolo Felici 17. April. 1749, et a diversis responsis datis a S. Sede Apostolica.

Alii e contra non concipientes, qua via praefatum judicium conciliari possit cum dictis decisionibus Bened. XIV., et aliorum SS. Pontificum circa mutuum negotiatoribus factum, si sic seorsim attendatur, putant dictum judicium non sic esse intelligendum, sed conjunctum cum responsis datis ab Em. Cardinalibus, ad quae remittere videtur SS. Pontifex, qui dicit in proemio judicii, « *Audita relatione superiorum dubiorum, una cum voto Em. DD. Cardinalium* », et judicium esse referendum ad dubia de titulo legis Principis, qui titulus damnatus non fuit a S. Sede.

Sed oritur nova difficultas circa sensum responsionum S. Officii. Eminentissimi enim Cardinales loquuntur de lege Principis sine addito, non verba facientes de conditione, quam in medium proferunt patroni tituli ex tali lege desumpti ad percipiendum interesse, nempe quod Princeps lege sua declarat non quidem licitum esse in mutuo percipere usuras (quae juri naturali, et divino sunt prohibitae), sed ex caussa publica, et in quibusdam circumstantiis concedere jus ad moderatas praestationes a subditis suis exigendas, ita ut tunc transferat dominium, sicut per legem praescriptionis.

Punctum istud magni momenti est in Galliis, ubi lex Civilis omnino silet de dato jure ad percipiendas usuras, et potius supponit mutuantem ad lucrum jus certum habere. Motivum illius legis, a Gubernii illius temporis Legislatoribus expositum erat, quod Gubernii Consultores interesse consideraverant, ut justam compensationem beneficiorum, quae eventura erant mutuanti ex usu pecuniae mutuatae, si eum usum sibi retinuisset. In discussione legis haec insuper habuit tribunatus Orator « Legitimitas stipulationis lucri in mutuo pluries agitata, et tam impolitice proscripta propter equivocationem verborum, amplius dubia non erit. Apud omnes certum est pecuniam esse signum valoris, omnesque consentiunt valorem locari posse, et nolunt, nec possunt convenire, signum valoris pariter posse locari. » Legis Gallicanae haec sunt verba. » Licitum est stipulari interesse pro solo mutuo, sive pecuniae, sive aliarum rerum mobilium. »

Porro si legislatores Gallicani habuerunt lucrum in mutuo perceptum, vel ut justam compensationem beneficiorum, quae mutuanti evenire poterant ex usu pecuniae sibi retentae, vel ut praetium locationis signi valoris, quod juxta illos locari poterat; si lex simplicem permissionem stipulandi lucrum in mutuo concedat, certum videtur, Legem Civilem in Galliis noluisse transferre dominium hujus lucri, et aliud adquisitum mutuandi supposuisse. Unde si alii dicant responsionem Em. Cardinalium applicandam esse Legi Gallicanae, prout est in Codice Civili, alii illud negant propter motiva allata.

Itaque quaeritur I. An praefatum judicium S. Pontificis intelligendum sit, ut verba ipsius sonant, et separatim a titulo legis Principis, de quo Em. Cardinales loquuntur in his responsis, ita ut unice agatur de mutuo negotiatoribus facto.

II. An titulus ex Lege Principis, de quo Em. Cardinales, sic intelligendus sit, ut sufficiat legem Principis declarare licitum esse cuique convenire de lucro ex solo mutuo facto, sicut fit in Codice Civili Francorum, quin dicat se concedere jus tale lucrum percipiendi.

Ad pedes S. V. enixe provolutus suppliciter, et cum filiali affectu orat pro resolutione humilissimus, necnon obsequentissimus servus.

P. Fr. Episcopus Vivariensis.

Feria 4 die 31. Augusti 1831.

In Congreg. generali S. Officii habita in Conventu S. Mariae supra Minervam coram Em., et Reverendiss. DD. S. R. E. Cardinalibus contra haereticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus, propositis superioribus precibus R. P. D. Episcopi Vivariensis, iidem Em., et Rev. DD., praehabitis DD. Consultorum suffragiis, dixerunt.

Provisum in decretis fer. 4. 18. Augusti 1830. atque dentur decreta.

Eadem die, et feria SS. D. N. Gregorius Div. Provid. Pp. XVI. in audientia R. P. D. Assessoris S. Officii resolutionem ab Em. captam approbavit.

LIBER IV.

DE JUSTITIA ET JURE

Ubi de Testamentis, et ultimis voluntatibus disseritur

Cum autem inter gratuitos contractus testamenta locum occupent, instituti nostri ratio postulat, ut de iisdem pauca quaedam disputemus. Quare sit.

CAPUT I.

De definitione, divisione, et solemnitatibus Testamenti

Q. Quid est testamentum ?

R. Testamentum definitur a Modestino in L. 1. D. de testam. ordin: *Voluntatis nostrae justa sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.* Vel est ultima nostrae voluntatis dispositio, seu ordinatio cum directa heredis institutione, sine qua irritum est testamentum. Communiter (1).

Q. Quotuplex est testamentum ?

R. Duplex est, scilicet solemne, et non solemne, seu privilegiatum. *Solemne* est, quod habet solemnitates a jure praescriptas. *Non solemne* est, quod licet careat solemnitatibus a Jure requisitis, ex speciali tamen privilegio valet, uti si ipsas haberet: cujusmodi est testamentum ad pias causas, testamentum inter liberos conditum, testamentum militis in bellica expeditione factum etc.

Testamentum solemne dividitur in scriptum, et nuncupativum, §. *Sed haec*, 14. Instit. tit. de testam. ordin. *Scriptum* est illud, quod fit scripto, servata juris forma praescripta in L. *Hac consultissima* 21. C. de testam., et quo testator vult latere voluntatem suam. *Non scriptum*, seu *nuncupativum* est illud, quod sine scriptura, ac etiam sine subscriptione, et sine subsignatione testium fit, cum testator coram requisitis testibus heredem oretenus nominat, simulque declarat, quid velit fieri de bonis suis post mortem, cit. §. *Sed haec* Instit. Licet etiam testamentum nuncupati-

(1) Videsis nostras additiones ad Cap. V. hujusce Libri de *Testamentis ordinandis*.

vum ex recepto more per regios Notarios scriptis consignetur, testamenti autem nuncupativi ratio non immutatur scriptura, sed inservit ad majorem probationem.

Q. Ut sit validum testamentum in scriptis, quid requiritur?

R. Multae conditiones requiruntur, et I. Institutio heredis tanquam basis, et fundamentum, §. 34. Instit. tit. de legat. II. Ut sit in scripturam redactum, vel manu ipsius testatoris, vel alterius de expresso ejus mandato, cit. L. *Hac consultissima* C. de testam., ibi: *Vel ipsius testatoris, vel cujuslibet manu conscriptum*, ita tamen, quod si manu alterius sit scriptum, debet ei testator propria manu subscribere coram testibus, vel octavum adhibere testem, qui nomine et loco ipsius subscribat, cit. L, *Hac consultissima*, et L. *Cum antiquitas* 28. C. de testam. III. Ut adsint septem testes legitimi, uti sunt masculi; nam mulieres ad id non admittuntur, §. *Testes autem* Institut. de testam. ordinan., puberes, liberi etc. IV. Subscriptio, et subsignatio testium, §. *Sed cum.* et §. *possunt*. Instit. eod. tit. V. Ut testes non solum sint praesentes, sed etiam rogati, ac invitati, moniti, cit. L. *Hac consultissima* C. VI. Ut adsit unicus contextus, hoc est nullum actum alienum, non pertinens ad testamentum, testamento intermiscere, L. *Haeres* 21. §. 3. qui testam. fac. poss., nisi morbus, aliave necessaria causa illud postulat, L. 38. C. de testam.

Q. Quid dicendum, si testator sua manu totum testamentum confecit?

R. Non requiritur in tali casu ejus subscriptio, aut alterius subscriptio nomine suo, dummodo expressit specialiter in scriptura, factum fuisse sua propria manu. L. *Cum antiquitas* C. de testam.

Q. Quinam non possunt esse testes in testamento?

R. Mulieres, quia ab omnibus publicis solemnibusque actibus excluduntur, L. 20. D. qui testam. fac. poss. Impuberes §. *Testes autem* et cit. L. *Hac consultissima*, Furiosi, nisi temporis lucidi intervalli testimonium dicant, cit. L. 20 §. 4. Prodigi qui simillimi sunt furiosis, L. 22. §. 2. D. de tut., et curat. Muti, surdi, Coeci, cit. §. *Testes autem* Instit. de test. ordin., et arg. L. *Si non speciali* C. de test., Servi, quia nullam habent juris civilis communionem, cit. L. *Hac consultissima*; et omnes intestabiles. Pater quoque, et qui in potestate patris est, non potest esse testis in testamento sui filiifamilias ob personae unitatem, §. 9. Institut. tit. de test. ordin. Praeterea heres, aut qui in potestate heredis est, aut pater qui heredem in potestatem habet, aut fratres heredis, §. 10. Instit. eod. tit. At legatarii, fideicommissarii, possunt esse testes, quia non sunt successores universi juris, §. 2. Instit. eod tit., ita etiam ceteri consanguinei, et affines testatoris, seu heredis. Quin pater in testamento filii emancipati, quia jam solutus est a patria potestate, possit esse testis, uti tenent Doctores omnes.

Not. Jure Regni Neapolitani testamentum in scriptis, codicillus, ac ceteri contractus celebrari debent per Regios Notarios, ac Judicem *ad contractus*, uti statutum est in Pragm. 2. de contract. Quin etiam testamentum nuncupativum fieri debet per Regium Notarium, ac *Judicem ad contractus*, secus testamentum valet, sed non habet vim scripturae publicae, cit. Pragm. 2. contract.

Q. Num testamentum sit validum in conscientia, dato quod desunt in eo solemnitates a jure civili praescriptae?

R. Dissidium est inter Theologos, et Canonistas, nam alii dicunt esse nullum in utroque foro, ita ut heredes, et legatarii, vi talis testamenti, nec possint aliquid accipere, nec si jam acceperint, illud tuta conscientia retinere valeant, sed omnia sub gravi debent restituere heredibus ab intestato, quamvis certo constet de testatoris voluntate, et ratio est, quia lex irritat testamentum, cui aliqua deest solemnitas requisita, ut patet ex L. *Si non speciali* 9. C. de testam., et L. 12. C, et cit. L. *Hac consultissima* C. eod. tit. Ita etiam tenent Covarr., Sanchez, Lessius, Stampò, Antoine, aliique.

Alii vero dicunt, quod testamentum minus solemne non sit quidem invalidum, et irritum ipso jure in foro conscientiae; possit tamen nullum declarari per Judicis sententiam, apud quem tam heres ab intestato, quam heres scriptus possunt, licite agere, ut jus suum pro sua bona fide in diversis legibus, et rationibus fundata defendant, licet sint certi de testatoris voluntate, unde tale testamentum partim est validum hoc est antequam irritetur per Judicis sententiam, et partim est invalidum, hoc est debet declarari nullum per Judicis sententiam, si super eo in judicio lis fuerit mota. Vid. Cabassut. Jur. Can. theor, et prax. lib. 6. cap. 3., Pontas verb. *Testamentum* cas. 20. in fine, Layman lib. 1. tract. 4. cap. 17. n. 2. quibus nos inhaeremus, namque eorum sententia probabilior nobis videtur. Excipe ex hac doctrina testamenta privilegiata, quia quamvis in illis desint solemnitates a Jure Civili praescriptae, tamen valida sunt in foro conscientiae. Ita Doctores communiter. Vid. Ferr. verb. *Testamentum*.

CAPUT II.

De Testamentis privilegiatis.

Q. Quid est testamentum privilegiatum?

R. Est illud, in quo vel nulla omnino juris civilis solemnitas requiritur vel non tam plena, et perfecta, sicut in aliis. Cujusmodi est testamentum, vel legatum ad pias causas Cap. *Relatum* 11. de testam., scilicet ob Dei, vel Sanctorum honorem, vel Animae spiritualem salutem factum, testamentum factum a patre, matre, vel alio ascendente utriusque sexus inter liberos, cit. L. *Hac consultissima* C. de testam., testamentum a milite conditum, dum in bellica expeditione versatur, L. *Milites* C. de test. milit., testamentum coram supremo Principe factum, oblato ei libello, in quo ultima voluntas descripta sit, L. 19. C. de testam., testamentum ruri factum, in quo quinque testes sufficiunt, si plus haberi non possint, et si sint illiterati, remittuntur subscriptiones, L. ult. C. eod. tit. Vide, si lubet, Strykium dissert. de test. rustic.

Nota. In testamento, vel legato ad causas pias, nulla omnino civilis legis, aut consuetudinis solemnitas requiritur, sed solo jure naturali, Divino, ac Gentium subsistit, uti communiter autumant Theologi, et Canonistae. Verum tam quoad testamenta, quam quoad legata ad pias causas attendendae sunt locorum consuetudines rite introductae, et approbatae.

Q. Num testamentum vel legatum ad causas pias valeat, si declaratio heredis, vel legati fiat nutu, aliove signo?

R. Maxime, quia non requiritur juris solemnitas, ut verbis expressis declaretur heres, vel legatarius, sed sufficit, ut testator quocumque signo externo manifestet suam voluntatem ad causas pias, cit. Cap. *Relatum* 11. de testam., et ita communiter, nisi aliter ferat loci consuetudo, ut supra dictum est; nam Jure Civili declaratio heredis facta nutu non valet, L. *Jubemus* 29. C. de testam.

Q. Num validum sit testamentum, aut alia ultima voluntas ad causas pias, scripta manu testatoris, sine testium subsignatione?

R. Valet, modo sufficienter constet esse testatoris scripturam. Quod si probari debeat, esse testatoris scripturam, requiruntur ad probationem saltem duo, vel tres testes, si aliud probationis genus haberi non potest, cit. Cap. *Relatum* de testam., et Fagnanus in Cap. *Cum esses* 10. de testam. n. 8. in foro enim sive judiciali, sive conscientiae nemo tenetur credere, et stare dicto unius etiamsi probatissimus omnium sit testis, unde vulgatum: *Unus testis, nullus testis*. Si vero certo constet heredi, talem fuisse testatoris voluntatem, ut aliquid in piam causam erogetur, esto in foro externo probari non possit, in foro tamen conscientiae satisfacere tenetur piae testatoris voluntati, nam probatione non est opus, quando de veritate constat. Layman, aliique.

Q. Quid si Parochus, vel Confessarius post mortem sui poenitentis producat schedulam, continentem legata pia, quam illum, antequam decederet, scripsisse asseverat, num habenda sit ei fides?

R. I. Si constet manum esse testatoris, vel probari potest duobus testibus, pia ejus voluntas executioni mandanda est.

Resp. II. Si ipsemet Parochus legata notavit, non creditur illi, sine alio teste. Quare monendi sunt Parochi, et Confessarii, ut non excipiant ultimas voluntates, nisi coram duobus testibus, sive masculis sive feminis.

Q. Quid si moribundus coepit facere testamentum, vel codicillum, et morte praeventus non absolvit illud?

R. Testamentum valet, quoad legata pia, quae in eo expressa sunt. Quoad cetera nullum est, L. *Si quis*, D. qui test. fac. poss., quia defectus civilium solemnitatum aliis praejudicat, non vero causae piae eo tamen modo, quo dictum est supra.

Q. Num validum sit testamentum, vel legatum ad pias causas, si alterius arbitrio committatur, v. g. . Instituo heredem bonorum meorum pauperes, quos Titius elegerit: vel lego centum tali Ecclesiae, si filius meus velit?

R. Validum est, quia testatoris voluntas verificatur, uti communiter tenent DD. in Cap. *Cum tibi* 13. de testam. Quin si testator dixerit: *Committo omnia bona mea arbitrio, vel dispositioni Titii*, tunc Titius heres erit nudus, ac de solo nomine, et tenetur totam hereditatem in causas pias distribuere uti cavit Innoc. III. in cit. Cap. *Cum tibi*, ibi: *Qui extremam voluntatem in alterius dispositionem committit, non videtur decedere intestatus, sed testatus ad pias causas;* subjungit rubrica.

Not. Omnia haec aliter se habent in dispositione ad causas profanas. Irrita enim est institutio heredis collata in arbitrium, vel liberam tertii voluntatem, L. *Illa institutio*. 2., et L. *Si quis Sempronium* 68. D. de hered. instit. Ita etiam legatum in alterius arbitrio positum irritum est,

L. *Captatoriae* D. de legat., quia hae voluntates dicuntur *captatoriae*, quae a Jure reprobantur. Hinc autem obiter adverte, quod voluntas captatoria est illa, quae cum conditione apta ad alterius Animam captandum fit, v. g. *Instituo heredem Petrum, si ipse me, vel fratrem meum instituerit.* Quae institutio non valet, neque vi testamenti, neque vi alterius ultimae voluntatis, etiamsi miles ita disposuisset, L. *Captotorias* 11. C. de testam. milit. quia bonis moribus adversatur; nam potest alium deludere; qui enim conditionem apposuit, postquam ab altero institutus est, voluntatem suam mutare potest.

Q. Num hereditate non adita ex aliqua causa, legata pia exequenda sint?

R. Maxime, eo modo, quo dictum est supra.

Q. Num testamentum minus solemne principaliter ob piam causam conditum valeat, quoad legata profana secundario illi inserta?

R. Valet, servata ratione superius dicta, quia subsistente principali, convenit subsistere accessorium. Praeterea, si legata non pia irrita essent, causae piae tanquam heredi institutae accrescerent, ideoque aequum non est, ut idem testamentum validum sit in favorem causae piae, quoad institutionem, et nullum sit postea in damnum causae profanae, ut jure accrescendi cedat in gratiam causae piae. Covarr. de test. cap. 11. n. 2., Molina, Layman, aliique.

Q. Num testamentum minus solemne inter liberos a patre, matre, aliove ascendente conditum valeat?

Not. Imperfectionem testamenti duplicem esse posse, una enim est quasi extrinseca, et consistit in defectu solemnitatum legalium, puta si desunt septem testes, vel ii rogati non sint etc., altera est intrinseca, et consistit in eo, quod voluntas testatoris non fuerit perfecte declarata, uti si coepit scribere testamentum, vel voce nuncupare heredem, sed ad finem non perduxit. Hoc notato:

R. Si adsit in supradicto testamento imperfectio extrinseca, tunc sane valet, quia hae solemnitates non officiunt testamento privilegiato, textu expresso iu L. *Inter omnes* 26. C. famil., ercisc., ibi. *Ex imperfecto autem testamento voluntatem tenere defuncti, nisi inter solos liberos a parentibus utriusque sexus habeatur, non volumus.* Quin, et si pater instituerit liberos in hoc testamento sine solemnitatibus in portionibus inaequalibus, etiam valet testamentum, L. *Parentibus* 8. C. de offic. testam., et ita communiter DD. Si vero in hujusmodi testamento adsit imperfectio intrinseca, et tunc dicendum non subsistere hujusmodi testamentum, L. *Si is qui* 25. D. qui test. fac. poss., non enim testamentum potest dici factum, sed potius coepisse fieri.

Not. Si pater instituerit heredes filios naturales, et spurios in testamento minus solemni, non valet institutio, ita communiter, quia quando lex mentionem facit de liberis, et filiis, ordinarie soli legitimi intelliguntur, L. *Filium* D. qui sunt sui, vel alien. Hoc tamen diversum est in testamento matris: quia filii naturales respectu matris pro legitimis reputantur, quoad capiendam hereditatem, §. *Novissime* Iustit. tit. de Scto Orphit., et L. *Hac parte* D. unde cogn.

Q. Quid requiritur ad testamentum minus solemne inter liberos, ut valeat?

R. Requiritur, ut tempus conditi testamenti, et nomina filiorum, et portiones, in quibus instituuntur, manu ipsius parentis in testamento scripto exprimantur, Authent. *Quod sine* C. de testam., et Nov. 107. cap. 1. Vel, si alius scripserat testamentum, subscriptio parentis, aut ipsorum filiorum accedat. Cum autem in cit. Authent. nulla fiat mentio testium; ideo dicendum, testes in tali testamento scripto non requiri, dummodo testatoris manus certo cognoscatur, aut certo probetur.

Dixi *in testamento scripto non requiri testes*, nam in nuncupativo duo requiruntur testes, cit. L. *Hac consultissima* C. de testam., sive masculi, sive feminae, coram quibus testator suam explicare debet voluntatem. Gloss. in cit. Authent. et alii communiter.

Q. Num in testamento inter liberos scripto valeant legata, fideicommissa, libertates, et alia hujusmodi extraneis relicta?

R. Valent, uti aperte statuitur in cit. Authent. *Quod sine* C. de testam.; dummodo sit testamentum scriptum, nam si sit nuncupativum, non valent in foro externo; nam nullam parit actionem, et filiis accrescunt, uti cavit Constantinus in L. *inter omnes* ult. C. Famil. ercisc.

Q. Num ad testamentum a milite conditum in expeditione bellica requirantur Juris solemnitates?

R. Minime, quia est privilegiatum. Quare non exigitur testium numerus, vel alia solemnitas, sed sufficit, ut quocumque modo voluntatem suam exprimat voce, scripto, vel etiam in clypeo literis sanguine rutilantibus, modo id probari per duos testes possit. L. *Milites* C. de testam. milit., et factum sit testamentum sub ipsum tempus, quo in praelio vitae sortem miles sit relictus.

Q. Quid dicendum de testamento rusticorum?

R. Si rustici Ruri testentur, sive in locis ubi plures testes, quam quinque haberi non possunt, sufficit iste numerus tam in scripto, quam in nuncupativo, L. *Et ab antiquis* C. de testam., et si in tali loco non reperiuntur, subscriptione testium opus non est, secus si inveniri possunt.

Q. Num testamentum tempore pestis conditum cum minori testium numero, si septem haberi non possint, validum sit?

R. Dissidium est inter Doctores: alii enim dicunt satis esse, si duo testes interveniunt fidei faciendae causa, quia lex non obligat illos, qui eam servare non possunt, quae ratio subsistere non potest in casu, namque hic agitur de lege infirmante, et irritante, quae etiam si interveniat invincibilis ignorantia, aut aliquod aliud justum impedimentum, locum habet, et suum producit effectum.

Alii dicunt sufficere quinque testes, si plures haberi non possint, quae sententia refellitur; nam aliquo non nititur juris privilegio, cum non habeatur, imo habeatur contrarium in L. *Casus majores* 8. C. de testam., non nititur in necessitate nam si haec suffragaretur, nec etiam quinque requirentur.

Alii denique dicunt communiter septem testes ad substantiam testamenti requiri, sed unitatem contextus non esse necessariam, licet necesse non sit, eos testes simul congregari ad testamenti publicationem, vel subscriptionem, sed sufficiat singulos separatim rogare, et adhibere, cit. L. *Casus majores* D. de testam.

CAPUT III.

De iis, qui testari possunt, vel non.

Omnes testari possunt, nisi jure prohibentur, vel naturali, vel positivo L. *Habeat unusquisque* C. de sacros. Eccles.

Q. Quinam naturali jure prohibentur testari ?

R. Illos, qui rationis usu carent, uti sunt infantes, mentecapti, furiosi, amentes etc., dummodo testamentum non faciant tempore, quo remissus sit furor, et quo lucida habent intervalla rationis, §. *Praeterea* Instit. quib. non est permiss. fac. testam., et L. *Furiosum* 9. C. qui testament. fac. poss.

Q. Quinam prohibentur jure positivo testari ?

R. Surdus simul, et mutus a natura, §. *Idem surdus* 3. Instit. tit. quib. non est perm. fac. testam., et L. 10. C. qui testam. fac. poss. Secus vero dicendum, si alterutro vitio laborat, modo lingua, vel scriptura voluntatem suam exprimere possit.

II. Coecus testari non potest, nisi nuncupative, hoc est, si palam nuncupet heredem, et praeter septem testes adhibeat Notarium, vel si hic deest, octavum testem, qui debet redigere in scripturam illam nuncupationem subscriptam, et obsignatam ab omnibus octo testibus, quod fit in testamentis scriptis, cit. L. *Hac consultissima* C.

III. Prodigus, cui bonorum administratio interdicta est, quod si ante administrationem interdictam fecerit testamentum ratum manet. §. *Idem prodigis* 2. Instit. quibus est permiss., etc. Ast si prodigus in condendo testamento bene prospexerit posteritati, hoc est, inter heredes ab intestato diviserit bona, valet testamentum, ut cavit Leo Imper in Nov. 39.

IV. Servus sive mancipium, quia nihil proprii habet, L. 16. et L. 19. D qui test. fac. poss.

V. Usurarii publici, et manifesti, nisi prius satisfecerint de usuris, vel idoneam cautionem praestiterint, Cap. *Quanquam* de usuris in VI.

VI. Filiusfamilias *regulariter loquendo*, quia si filiusfamilias sit pubes, potest libere testari de bonis castrensibus, vel quasi, L. *Nemo*, et L. *Omnes* 12. C. qui testam. fac. poss., non autem de bonis adventitiis, ne quidem, patre consentiente. L. *Qui in potestate* D. eod. tit.

Dantur tamen casus, in quibus filiusfamil. de adventitiis testari potest, et sunt I. Si filiusfamilias patre consentiente de iis bonis ad pias causas testetur, Cap. *Licet* de sepult. in VI. II. Si filiusfamilias est Clericus, nam adventitia Clerici, perinde ac castrensia, vel quasi, testamento relinqui possunt, Authent. *Presbyteros* C. de Episc. et Cleric., licet sub patria potestate manent. III. Testari etiam non potest impubes ob judicii immaturitatem, L. *Si frater* C. qui testes. fac. poss. IV. Haeretici, L. *Manichaeos*, et L. *Ariani* C. de haereticis. V. Rei criminis laesae Majestatis, L. *Quisquis* 5. C. ad L. Jul. Majest. Tandem testari non possunt damnati ob libellum famosum, L. *Is cui* 18. §. 1. D. qui test fac. poss. et L. *Ob carmen* 21. D. de testib., ibi.: *Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit.*

Nota. De jure consuetudinario Neapolitano filiofamil. permittitur testari de bonis adventitiis per matrem, vel per alias personas ex linea materna

quaesitis. De ceteris autem bonis adventitiis illi undecumque obvenientibus servatur jus commune. Debet tamen ex hisce bonis relinquere debitum subsidium Patri, secus Patre praeterito, testamentum erit nullum, uti advertit. Napodan. in hac consuetud., quae incipit *Filiusfamil.* tit. de fil. famil. volent. testam. Haec tamen facultas testandi de adventitiis maternis non extenditur ad alienationes inter vivos, quia Consuetudo est strictae interpretationis. At extenditur, si filiusfamil. testamentum condat extra territorium, et districtum Neapolis, modo dicta bona extent in districtu Neapolitano. Vid. Gaspar. de Leo, et Napodan. ad cit. consuetud., et de Franchis. decis. 4.

Q. Num filiusfamil. pubes donare possit causa mortis ex bonis adventitiis de consensu patris?

R. Maxime, si accedat auctoritas patris., L. *Filiusfamil.* 7. D. de donat. Verum ipsi patri donatio fieri non potest, cum nemo in propria causa auctoritatem praestari possit, quare opus est Judicis auctoritate, si sic donare velit ipsi patri.

Q. Num professus alicujus Religionis possit facere testamentum?

R. Minime, tum quia sui juris non est, neque velle, aut nolle habet, tum quia rerum dominium non habet, neque habere potest, Authent. *Ingressi* C. de Sacros. Eccl.

Q. Num Novitius Religionis possit testari, vel donare?

R. Potest, etiam non petita Superioris licentia, Authent. *Nunc autem* C. de Episc. et Can. *Si qua mulier* 19. q. 3.; quia adhuc non professus sui juris est, et bonorum suorum dominus, cum exeundi liberam habeat potestatem. Et si Novitius decedat intestatus, proximi consanguinei succedunt in bonis suis.

Q. Num quis teneatur in conscientia testari de rebus suis?

R. Regulariter nemo tenetur, ne quidem in conscientia, quia non apparet jus, unde consurgat haec obligatio. Interdum tamen tenetur in conscientia per accidens, hoc est ad praecavendas lites, aliave incommoda, quae aliter oriri possunt.

CAPUT IV.

De revocatione testamenti

Q. Num testamentum, et alia ultima voluntas sit mutabilis?

R. Maxime ante mortem testatoris, addendo, minuendo, corrigendo, penitus cassando etc., ait enim Ulpianus in L. 4. D. de adimend. legat.: *Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum*, quamvis se obligaverit ad non revocandum testamentum, aut mutandum, L. *Si quis* 22. D. legat. 3. Imo etsi juraverit se non revocaturum testamentum, poterit etiam valide revocare; licet non sine peccato revocet.

Q. Quotuplici modo potest testamentum a testatore revocari?

R. Duplici modo I. Per factum contrarium, puta si testamentum scriptum laceretur, heredis nomen deleatur, vel sigilla, aliave substantialia de industria auferantur a testatore, L. *Si unus ex septem* et L. *Nostram* 30. C. de testam. II. Per aliud testamentum valide, ac legitime conditum, in quo

alius heres institutus, sit licet postea contingat eum hereditatem non adire, §. *Posteriore* Institut. quib. mod. test. infirm., et L. 54. D. de hered. instit. Requiritur tamen, ut secundum testamentum validum sit, ita ut secundum illud poterit adire hereditatem, quia si posterius est imperfectum, vel minus solemne fuerit, primum non revocatur, uti docet Papinianus in L. 12. D. de his, quae ut indign. etc. Si quidem civili jure ita decretum est, ut testamentum legitime conditum non sola voluntate rumpatur, aut revocetur, sed alia nova, et legitima heredis institutione opus sit, §. *Ex eo* Instit. quib. mod. testam., et cit. L. *Hac consultissima* §. *Si quis autem*. C. de testam.

Q. Num dentur casus, in quibus per testamentum minus solemne, vel per vocem revocetur testamentum solemne legitime conditum?

R. Dantur: quorum primus est, si testator post conditum testamentum lapso decennio, illud coram tribus saltem testibus, vel inter acta manifestando suam contrariam voluntatem revocet. L. *Sancimus* 27. C. de testam.

II. Si testator coram septem testibus dicat se revocare primum testamentum; quia velit decedere intestatus; nam in tali voluntate continetur tacita heredum ab intestato nuncupatio, et institutio, ut colligunt DD. ex L. 1. §. *Si heres* D. si tabul. test. null. extab.

III. Si in priori testamento heres extraneus institutus fuit revocatur per posteriorem voluntatem minus solemnem in qua instituti sunt, qui ab intestato venire possunt, dummodo quinque testes adhibeantur, cit. L. *Hac consultissima* §. *Nisi forte* C. de testam., et L. *Tunc autem* 2. D. de injust. rupt. etc.

IV. Si testamento solemni subsequatur testamentum aliud minus solemne, ad cujus valorem major solemnitas non requiritur, puta testamentum ad pias causas, testamentum inter liberos factum, testamentum militare, §. 2. Instit. tit. quibus. mod. testam. et L. *Tunc autem* 2. D. de injust. rupt.

Not. Testamentum inter liberos conditum, revocatum non censetur, nisi testator altero testamento solemni facto, insuper adjecerit, se nolle prius testamentum validum esse. Authent. *Hoc inter* C. de testam. exceptis duobus casibus. I. Si in posteriori testamento, etiam liberi heredes instituti sint. II. Si in posteriori testamento causa pia instituta sit, quia tunc nulla juris civilis solemnitas requiritur, sed sufficit, si constet voluntas testatoris, semper tamen eodem modo, quo supra.

Q. Quid si testator juraverit se non revocaturum testamentum, num possit illud revocare?

R. Potest illud valide revocare, sed illicite, valide, quia adjunctum juramentum non mutat naturam testamenti de se revocabilis. Illicite tamen, quia quoties juramentum est de re licita, servandum est, sed licitum est non revocare testamentum. Ergo etc. Layman. Vid. Grot. lib. 11. de J. B. et P. Cap. 13. §. 19.

CAPUT V.

De heredibus instituendis

Q. Quinam dicitur heres?

R. Dicitur ille, qui succedit in omnia jura defuncti, L. *Heres* 39. D. de adquir. hered., ibi: *Heres in omne jus mortui non tantum singularum rerum dominium succedit.*

Q. Quotuplex est heres?

R. Duplex est, *ex testamento*, et *ab intestato*. *Ab intestato* est ille, qui succedit ex legis dispositione in universum jus defuncti, si intestatus decedit, vel testamentum fecit, et non jure fecit, aut id, quod fecerit, ruptum irritumque factum est, princip. Instit. de hered. quae ab intest. def. *Ex testamento* est, qui instituitur a testatore ex sua speciali dispositione in testamento. Qui multiplex est, scilicet *Universalis*, et *Particularis*, *Necessarius*, et *non necessarius*, seu *voluntarius*, *Suus*, *et non suus*.

Universalis est ille, qui instituitur ad succedendum in omnibus juribus, et bonis defuncti, ideoque etiam ad subeunda omnia defuncti debita realia, L. 8. princ. D. de adquir. hered. Particularis est, qui instituitur in parte aliqua hereditatis, puta in triente, quadrante etc., vel in aliqua re determinata, e. g in illa domo, in illo agro etc., licet illi, qui in certa tantum re instituti fuere legatariorum potius loco habendi sunt, quam heredum, ut jubet Justinianus in L. *Quoties* 13. C. de hered. instit. *Necessarius* dicitur ille, quem testator cogitur instituere in portione legitima, nisi habeat justam causam exheredandi. *Non necessarius* dicitur quem testator non cogitur instituere, uti sunt extranei, et omnes illi, qui non sunt in linea recta. *Suus* dicitur, qui tempore mortis testatoris est in ejus potestate, etiam posthumus §. 2. Instit. de hered. qualit. *Non suus* dicitur omnis alius, haeres sive ab intestato, sive ex testamento. Vide Vinnium ad tit. Instit. de hered. qualit., et different.

Q. Quinam heredes institui possunt?

R. Omnes homines, dummodo tamen a jure non prohibentur (1).

Q. Quinam a Jure prohibentur?

R. 1. Hostium Civitates, L. *Omnium* D. ad SC. Trebell., 2. Communitas Judaeorum, L. 1. C. de Judaeis. 3. Haeretici, eorumque defensores, et receptatores, L. 5. C. de Haeret. 4. Apostatae a Christiana Fide, L. 3.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 825. cautum, quod Medici, Pharmacopolae, illique omnes, qui in extrema infirmitate defuncto inservierunt, necnon Advocati, qui in testamento condendo consilium ipsi dederunt, Ecclesiae tandem Ministri, qui Divina Sacramenta, Religionisque officia illi praestiterunt, nihil vel testamentaria factione, vel donationis titulo ab eo accipere possint, nisi vel ejusdem propinqui fuerint usque ad quartum gradum, et heredes in linea recta deficiant, aut, si extent, ipsi legatarii intra eorum numerum recenseantur, vel demum titulo remunerationis legatum iisdem relinquatur.

Praeterea art. 823. sancitum tutores in minorum testamentaria factione heredes institui non posse: si vero hi ad majorem pervenerint aetatem, et tutores administrationis gestae rationes reddiderint, valida prorsus erit eorum institutio.

C. de Apostat. 5. Deportatus, vel ad metalla damnatus, vel ad ultimum supplicium, L. *Q. ultimo* 24. D. de poenis. 6. Perduelles, et Rebelles, L. *Quisquis* 5. C. ad L. Juliam Majest. 7. Non potest esse heres, neque ab intestato, qui occidit testatorem, L. 7. §. penult. D. de bon. damnat., et L. 15. D., et L. 14., 15. C. de Scto Silaniano 8. Filii spurii, hoc est illi, qui sunt nati ex damnato coitu, Authent. *Ex complex.* de incest. nupt. et Authent. *Licet* C. de natural. liberis. 9. Parentes, et liberi incest. L. 6. C. de incest. nupt. Vid. Perez. ad hunc tit.

Q. Num spurius institui potest heres ab avo vel alio consanguineo sui patris?

R. Maxime, dummodo deficiat proles legitima, et non consideretur intuitu patris. Quin succedit ab intestato fratribus, aliisque consanguineis uterinis, L. 2. et 4. D. Unde cognati. Dixi, *uterinis*, quia si uterini non sint, sed ex diversis matribus geniti, non censentur habere cognationem inter se, et cum aliis cognatis patris, quoad bonorum successionem. Vid. Voet ad tit. Dig. unde cogn.

Q. Num Religiosi possint institui heredes, vel succedere ab intestato?

R. Religiosi illius ordinis, quibus permissum est bona immobilia possidere in communi, posse institui heredes, atque ab intestato succedere. Clement. *Exivi* §. *quia igitur* de verb. signif. Hujusmodi sunt Jure novo Trident. sess. 25. Cap. 3. de Regular. Omnes ordines etiam mendicantes, praeter Minores de observantia, et Cappucinos.

Q. Num ad adquirendam hereditatem, Monacho necessaria sit ipsius aditio, an vero Monasterium, eo ignorante, vel invito adire possit?

R. Ex communi consensu Canonistarum proxime deferri Monasterio, ut adire eam possit, invito etiam Monacho: Monachus autem adire nequit, nisi ex Praelati, aut Monasterii mandato; ratio est, quia Religiosus propter votum solemne paupertatis incapax est sibi adquirendi, et aequiparatur filiofam. de quo habetur in L. ult. C. de bon. quae lib., quod recusante eo hereditatem, pater nihilominus adire eam potest, ad sibi usumfructum adquirendum.

Q. Num Religiosus ad Episcopatum translatus hereditariae successionis sit capax?

R. Maxime, quamvis fuerit ordinis Mendicantium, ita tamen, ut bonorum solam administrationem adquirat, dominium vero Ecclesiae, cui praeest. Ita DD. communiter.

Q. Quomodo solet dividi hereditas?

R. Plerumque solet dividi in duodecim uncias, quae *Assis* appellatione continentur, et in asse inveniuntur, facta dinumeratione ab uncia, et desinendo in assem, scilicet una pars assis dicitur uncia: *Sextans*, quasi sexta pars assis, duae unciae: *Quadrans*, quarta pars assis, idest tres unciae: *Triens*, tertia pars, idest quatuor unciae: *Quincunx* quinque unciae: *semis*, seu medietas assis, sex unciae: *Septunx*, idest septem unciae: *Bes*, quasi bis triens, octo unciae: *Dodrans*, quasi demp to quadrante assis, novem unciae, *Dextans*, decem unciae, quasi *dempto sextante assis*, *Deunx* quasi dempta unica uncia assis, undecim unciae. Duplex as *Dupondium*, idest XXIV. unciae vocatur. Vid. Interpr. Jur. Civ.

Q. Num ille, qui fuit heres in parte aliquota hereditatis, cogatur sustinere onera hereditatis?

R. Maxime, juxta proportionem suae partis, quia revera heres est, et personam defuncti exhibet ex aliqua parte. Si vero institutus sit heres in certa aliqua determinata re, non cogitur, quia iste talis habetur loco legatarii, ideoque jura, actiones, et debita defuncti ad eum non pertinent, sed ad heredem proprie dictum, qui personam defuncti exhibet, L. *Quoties* C. de hered. instit.

Q. Quid si nullus alius heres, nisi particularis institutus sit, hereditas reliqua cui debetur?

R. Reliquam hereditatem accrescere heredi particulari, quamvis incerta re verbis directis instituto. Quod etiam locum habet, si reliqui instituti per testatorem mortui sint, vel hereditatem repudient, D.1. §. *Si ex fundo* D. de hered. inst.

Q. Quaenam est portio legitima necessario relinquenda heredibus necessariis?

R. Si filii non sint plures, quam quatuor vel masculi, vel feminae, est *triens* hereditatis. *Semis* vero si plures, quam quatuor sunt, Nov. 18. cap. 1. Quae *triens* vel *semis*, est inter filios dividenda, ut habetur in Authent. *Novissima* D. de inoffic. testam. Atque in numero liberorum constituendus est etiam, qui omnino renuntiavit hereditati, nisi forte renuntiatio juramento fuerit confirmata, Cap. *Quamvis pactum* de pact. in VI. Non vero ille, qui exheredatus est, aut in aliqua Religione professus est.

Legitima pure, et sine onere relinquenda est, quia non beneficio testatoris, sed providentia legis obvenit: nec in pecunia, sed in corpore debetur. Vide, si lubet, Rittershusium in nov. 18. Justin. part 6. cap. 4. (1).

Q. Quaenam est legitima ascendentium?

R. Est triens hereditatis, quae deficientibus descendentibus testatoris debita est parenti uni, vel utrique superstiti. Sint autem neuter parens supersit, in locum patris succedunt avus, et avia paterna, in locum matris, avus, et avia materna. Authent. *De heredibus ab intest.* C. de legit. hered.

Q. Quid si alicui descendenti, vel ascendenti portio jure institutionis seu hereditario non relinquatur?

R. Vel infra legitimam portionem relinquatur aliquid, vel nihil omnino. Si primum competit ei actio ad petendum complementum legitimae, uti cavit Justinianus in §. 3. Instit. tit. de inoffic. test. Si autem nihil relinquatur, et videndum: vel inserta est justa causa praeteritionis et exheredationis, et dico, quod probata ab herede instituto, valet testamentum, et filius exheredatus non habet, quid petat: vel non est inserta justa causa exheredationis, et dico testamentum ipso jure nullum esse, quoad heredis institutionem, nam cetera capita, nempe legata, fideicommissa, substitutiones salva manent uti cavit Justinianus in Authen. *Ex causa* C. de liber. praeter.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. cautum quotam filiis, eorumque descendentibus jure repraesentationis a parentibus relinquendam in semisse hereditatis quovis onere experte: art. 829., et 830.

Quod vero legitimam ad ascendentes, filios naturales etc. pertinentem respicit, vide nostras additiones *de legitima successione*.

Nota. Testamentum rescinditur Judicis sententia *per querelam* inofficiosi, nam non fuit factum ex officio. Est autem querela inofficiosi actio, qua ii, quibus portio legitima debetur injuste exheredati, vel praeteriti, agunt contra heredes institutos, ut testamentum eo colore, quod testator non sanae mentis fuerit, rescindatur. Ast si heres impugnare, sive rescindere contendit testamentum, intra quinquennium id agere debet. L. *Si quis filium*, L. *Scimus* §. *Illud praeterea* C. de inoff. testam.

Q. Quid si in testamento habeatur posthumi praeteritio, vel exheredatio?

R. Testamentum rumpitur si ille vivus, non monstruosus, et intra legitimum tempus nascatur, L. *Posthumo nato* C. de bonor. possess. contr. tab.

Q. Num parentes peccent, dato, quod successionis inaequalitatem constituant inter liberos post constitutam legitimam?

R. Peccant graviter, si id faciant sine justa causa, et solum ex inordinato aliquo affectu, nam licet secundum Jus civile hoc permittatur post constitutam legitimam portionem, ex Jure tamen Naturae, ratione cujus successio omnibus liberis aequalis est, prohibetur, causa justa non accedente. Layman.

Q. Num succedat in hereditate Conjux inops testatoris?

R. Justinianus in hoc casu pro filiorum diverso numero, et qualitate, diversum jus cavit. Nam si quatuor, pluresve liberi defuncto superessent, conjugem superstitem inopem in portionem virilem admisit, sin tres, aut pauciores in quartam. Ita tamen, quod si liberi communes forent, tantum usumfructum conjugi superstiti deferri jussit, sin ex alio matrimonio suscepti essent, ad conjugem superstitem ipsam proprietatem pertinere statuit. Novel. 117. Cap. 5., quae portio *Quarta uxoria*, a Pragmaticis nuncupatur.

Q. Quibus de causis filius exheredari potest a patre?

R. Justinianus certas definivit exheredationis causas, jussitque causas exheredationis nominatim testamento inseri, easque sola parentis attributione, ac dictis non sufficientibus deberi ab herede probari. Nov. 115. Cap. 3. pr. §. 4. Justae causae sunt quatuordecim, ob quas a parentibus liberi exheredantur. I. Si filius gravem injuriam parenti fecerit. II. Si impias manus in eum injecerit. III. Si ejus vitae insidias struxerit. IV. Si denuntiator filius contra parentem extiterit, atque ex denuntiatione filii grave damnum senserit. V. Si filius cum maleficiis, idest veneficiis, ut maleficus versatus sit. VI. Si patrem testari prohibuerit. VII. Si patrem furiosum neglexerit. VIII. Si captivum non redemerit. IX. Si filius in haeresim inciderit. X. Si patrem criminis capitalis accusaverit. XI. Si novercam corruperit. XII. Si patrem carceri inclusum fidejussione liberare recusaverit. XIII. Si mimos patre invito sequatur. XIV. Si filia minor annis 25. (cum pater et dotem, et maritum dare vellet) luxuriosam vitam elegerit. Vid. in fin. Append. (1).

Q. Quaenam sunt causae, ex quibus filius potest exheredare patrem?

(1) His adde Pragm. 1. *de matrim. contrah.* olim pro Regno Neapolitano latam qua cautum patrem in testamentariis tabulis posse filios exheredes scribere, si hi, licet emancipati, ante XXX. aetatis annum absque illius consensu in scripturam redacto matrimonium contraxissent: filiae etiam si XXV. anno minime exacto, patre

R. Octo assignantur ab eodem Justiniano, cit. Nov. Cap. 4., quarum I. est, ob accusationem capitalem liberorum. II. Si vitae liberorum insidias struxerit. III. Ob stuprum nurui illatum. IV. Si testari liberis prohibuerit. V. Si eos non redemerit captivos. VI. Si furiosos neglexerit. VII. Si parentes haeretici fuerint. VIII. Si pater matri, vel haec illi venenum praebuerit (1).

Q. Quaenam sunt caussae, ex quibus frater, vel soror potest exheredare fratrem, vel sororem?

R. Sunt tres ab eodem Justiniano statutae, Nov. 22. Cap. 47. Si frater, aut soror vitae fratris, sororisve insidiatus sit. II. Si eosdem criminis capitalis accusaverit. III. Si eorum bonis notabilem jacturam intulerit. Advertendum tamen, quod frater, vel soror, fratres, vel sorores quamvis germanos, et consanguineos testamento praeterire possit, modo turpem non instituat personam, nam tunc illos instituere, aut exheredare tenetur, L. 27. C. de inoffic. testam.

renuente, nupsissent. *Pragm. cit.* Diplom. sub die 28. Oct. 1769. et Diplom. sub die 8. Febr. 1777.

Illud autem animadvertendum, potuisse filiosfamilias etiam absque patris consensu matrimonium inire, nullaque civili poena mulctandos pluribus casibus: Et 1. Si filius, vel filia exacta aetate in Pragm. cit. praescripta nuptias celebraret. 2. Si eorum pater ad triremes damnatus fuerit: Diplom. 15. Nov. 1783: Si filius esset mere naturalis: Diplom. 1. Sept. 1787. 4. Si filius ob nefandum stupri scelus admissum a Potestate Civili coactus fuerit ad matrimonium ineundum. Diplom. 7. Julii 1770. 5. Si filius vero injuste a patre fuerit derelictus, tunc in ipsius nuptiis contrahendis Rex consensum praestabat: Diplom. 10. April. 1770.

Jure autem novissimo Cod. LL. Civ. art. 849. cautum, quod filii, eorumque descendentes, quibus portio legitima debetur, ab hereditate parentum exheredari possint hisce caussis. 1: Si filius in patrem saevitias, vel quodvis delictum commiserit: 2: Si irrationabiliter alimenta ei negavit: 3: Si furiosum neglexerit. 4: Si in captivitatem detentum minime redemerit. 5: Denique si filia, patre enixe renuente, vitam libidinosam impie egerit.

(2) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 850. sancitum filios in testamentaria factione parentes exheredes scribere posse hisce caussis 1. Si filium apud hostes captivum non redemerint: 2. Si injuste illis alimenta negarint: 3. Si furiosum minime curarint: 4. Ob facinus ab altero parente admissum, ut mortem alteri efferat, vel atroces injurias inferat. 5. Demum si filiorum vitae insidias struxerint.

ADDITAMENTA

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS

Quum Jure novissimo nonnulla constituta fuerint in Utriusque Siciliae Regno, quae non solum testamenti factionem *activam*, ut vocant, et *passivam*, jus nempe illud condendi, et potestatem capiendi ex testamento respiciunt, verum etiam ad illius rationes, ac formas pertinent: hinc brevitate, qua par est, heic illa referre duximus (1).

Et principio testamentum, quod et mentis testatio, et ultimae voluntatis significatio dicitur, est actus, quo quis vel de bonorum universitate, vel de qualibet parte post mortem suam cum potestate illum revocandi rite disponit: art. 815. Cod. LL. Civ. Nec interest quod testator de universo asse minime testetur, quippe quod cum possit pro parte testatus, pro parte intestatus decedere, ad quotam legitimam heredes necessarii, descendentes nempe, vel adscendentes admittuntur: ad reliquam legatarii, vel heredes in testamento instituti: art. 829., et 831. Tum cuivis testari jus fasque est heredes instituendo, vel legatarium universalem, vel titulo universali, aut speciali: art 892. Immo testatori potestatem facit lex plura testamenta condere, nec non posterioribus tabulis, vel actu apud tabellionem suae voluntatis mutationem exprimente, dispositiones jam confectas penitus abrogare, vel iisdem derogare, art. 990. Unde colligas testamenta posteriora, quae expresse antecedentia non abrogent, illis dumtaxat dispositionibus derogare, quae prioribus tabulis adversantur: art. 991. Testamentaria vero dispositio destituta sane erit, si heres, vel legatarius ante mortem testatoris deficiat, art. 994.

Jam vero testamenta esse possunt holografa, publica, et mystica: art. 894 (2).

(1) Testatores tenentur in conscientia, et quidem sub gravi legare sua bona non solum heredibus necessariis, v. g. filiis, et parentibus, aut avis quoad Legitimam; sed etiam fratribus, et sororibus, cum isti necessitate extrema, aut gravi laborant, ut tenendum est cum *Lugo*, *Bonacin.*, *Silv.*, *Diana*, etc. *contra Salmantic.* Ratio est, quia nos in vita jam tenemur diligere, et adjuvare fratres pauperes sub gravi obligatione, ut docent communiter *Laym*, *Silvest. Ang.* cum ipsismet *Salm.* ob sanguinis ligamen, et ita, ut si quis suum fratrem laedit, duo committit peccata, unum contra justitiam, et alterum contra pietatem. Si igitur obligatio nos in vita ligat, quidni in morte? Dixi *necessitate extrema*, *aut gravi*, quia si fratres essent quidem pauperes, sed non in tanta necessitate, aut si essent conjuncti in gradu remotiori, licet isti essent in gravi necessitate, tunc probabiliter non erit obligatio gravis, sed erit saltem levis. *Ex S. Ligorio homo apost. Tract. X. Punct.* §. 237.

(2) Praestat heic de testamentis recensere quae olim Jure Consuetudinario in hac Urbe Principe, ejusque districtu vigebant.

Ac primo de testamentis Patrum-familias ex Consuetudine *Si aliquis moriens tit. de successione ex testamento* cautum.

I. Si pater haberet bona a se adquisita, Juri communi in factione testamentaria

In holografo requiritur dumtaxat, ut testator tabulas manu sua scribat, iisque subscribat adjectione diei, et anni. Ita illud confectum, nulla juris sollemnitate opus est,ut plenum obtineat robur testantis arbitrium art.895.

Quod si quis velit publicum testamentum condere, quod sane nuncupativae dispositioni, quae olim vigebat apud Romanos, respondet, tunc adhibitis duobus tabellionibus, et duobus testibus,vel quatuor testibus,.et tabellione (art. 896), palam, ac dilucide voluntatem suam declaret; quam quidem a tabellione litteris consignari necesse est: iisque peractis, quaecumque in ipso testandi actu scripta sunt, ea testatore,testibusque praesentibus, praelegi necesse est: art. 897. Postquam autem illius voluntas innotuerit, tabulae singulis paginis subscribantur tum ab ipso testatore, cum a tabellione, et testibus art. 899., et 900. Hoc autem testamentum ut ratum sit, praeter solemnitates adhuc recensitas, cautum art.\898, ut aliae adhibeantur, quae in authenticis scripturis requiruntur.

Quod vero testes testamentarios spectat: ii quidem debent esse mares,

---

obtemperare debebat, filios instituendo saltem in legitima, vel eos justa de caussa exheredando II. Si haberet bona antiqua, scilicet bona ei relicta ex Agnatorum,vel Cognatorum linea, medietatem relinquere debebat filiis dividendam; de alia medietate pro suo arbitrio jus disponendi ei erat. III. Si pro uno filio magis, quam pro alio expensas fecerit, habebat jus adaequandi.

Tum in consuetudine *Si aliquis tit. de success. morient. sine filiis ex testamento*, constitutum, quod si testator filios non haberet, posset de bonis a se quaesitis ad sui arbitrium disponere, secundum quod jura antiqua, et communia sinebant, de bonis vero antiquis adigebatur medietatem. relinquere proximioribus ex linea, unde bona profecta erant; scilicet si ex linea paterna proximioribus paternis: si ex linea materna, proximioribus maternis.

Illud autem heic observatu dignum patremfamilias bona antiqua alienare potuisse inter vivos, quia hae Consuetudines locum habebant in ultimis voluntatibus, dummodo Consuetudini fraus non fieret. *Vid. Nopodan. ad cit. consuetud. n. 15.* Agnati vero, vel Cognati succedebant ad istam medietatem, non uti heredes, sed ex providentia Consuetudinis. Quare libera, et sine ullo onere ea debebatur, et non adigebantur ex ea medietate solvere legata a testatore relicta: *de Franchis decis. 84.*, nec etiam impensas funeris. *Vide Capycium in dict. Consuet. F. de testam. filiosfamil. Vid. Cap. III. de testam.*

Praeterea de testamento Mulierum ex Consuetudine *Si qua moriens tit. de muliere habente filium* constitutum, quod si mulier haberet filios, de dote, vel de hereditate sibi delata a cognatorum, vel agnatorum linea tam donationis titulo, quam testamento, testari posset de decima tantum parte, adeo quidem, ut reliquas novem liberis relinquere deberet. Si autem haberet bona a primo viro donata, vel aliundo quaesita, tunc relicta filiis legitima, vel parentibus si superessent, reliquam arbitratu suo disponere posset secundum Juris communis dispositionem, ita tamen, ut bona a primo viro adquisita integre reservarentur conferenda in filios prioris matrimonii juxta L. *Foeminae 3. L. de secund. nupt.* . . . Quae dispositio Juris communis servabatur, etiam in nostro Regno teste de Rosa.

Ast si filii non extarent, mulier testari debebat secundum Consuetudinem: *Et si testator*: ita ut medietatem relinquere deberet proximioribus ex linea, unde obvenerunt, et de alia medietate ad sui libitum disponeret. Porro haec Consuetudo complectebatur bona extra districtum Civitatis posita; quia nomen dotis, quo utebatur Consuetudo est juris nomen, quod attribuitur cuivi rei dotali sive in territorio civitatis extaret, sive non. *De Franchis decis. 472. num. Vid. Scipion. Sanctinum ad cit. Consuetud.*

aetate majores, et Regi Nostro subditi art. 906: prohibentur autem a testimonio dicendo in testamentaria factione heredes, vel legatarii a testatore instituti, propinqui, vel affines usque ad quartum gradum inclusive, demum tabellionis tyrones art. 901.

Jam vero si qua hujusmodi solemnitatum omittatur, aut illarum, quae sub nullitatis poena in statutis an. 1819. art. 927. latis decernuntur, testamentum penitus irritum erit: art. 927.

Quod vero spectat ad testamentum mysticum, solemnitates illas in nostro Regno observari necesse est, quae a Justino Imperatore in L. C. *Hac consultissima* praescribuntur, quaeque Regio Diplomate in Galliis lato an. 1755. art. 90. penitus confirmata fuerunt. Hujusmodi autem solemnitates sunt:

Ut testator tabulis subscribat, licet manu sua eas minime conscripserit: ut tabellione, et sex testibus praesentibus, involucro illae inclusae obsignentur, et testator ipse illud suum esse testamentum profiteatur a se, vel ab alio scriptum. Tum subscriptionis actus in ipsis tabulis obsignatis a tabellione conficiatur, et subscriptiones fiant tum testium, et tabellionis, tum testatoris: qui si repente morbo correptus, subscribere nequeat, tunc, nullo alio teste adhibito, illius impotentiae dumtaxat mentio fiat. Si vero testator scribere nesciat, vel cum suam dispositionem alius scripserit, subscribere nequiverit, tunc alius testis adhibeatur, testatorisque impotentiae mentio fiat. In hisce vero solemnitatibus adhibendis unitas contextus sub nullitatis poena praescribitur. art. 902.

Quod si testator voluntatem suam litteris, non verbis aperire valeat, tunc ea conditione mysticum testamentum condere potest, ut integre manu sua illud conscriptum, et adjectione diei, et anni subscriptum tabellioni, et testibus praesentibus offerat, atque in subscriptionis actu coram ipsis illud esse suum testamentum scribat. Dein in eodem subscriptionis actu testatorem tabulas coram se, et testibus scripsisse a tabellione exprimatur. Tandem solemnitates omnes in art. cit. 902. sancitas, quasque supra recensuimus, in hujusmodi testamento adhiberi necesse est art. 905.

Jam vero quoad testamenta minus solemnia, in quibus necesse non est ea omnia observari, quae in testamentaria factione requiruntur, pauca delibare duximus.

Ac primo Milites cum in expeditione apud exteras Nationes versantur, vel apud hostes sunt, vel in Xenodochio illuc infirmentur, nec non illi, qui ex officio exercitum sequuntur, jure militari testari possunt, ac proinde ubicumque morentur, coram eorumdem Duce, et duobus testibus testamentum condere valent. Illis etiam indultum, ut hujusmodi actus in expeditione conditus valeat intra sex mensium spatium, a tempore decurrendum, quo ii alibi morentur, ubi solemnitatibus quidem a Jure requisitis testari possunt. Videsis art. 907 et seq.

Aliud testamentum minus solemne dicitur, quod tempore pestis scribitur: proindeque cautum, quod illud a Regio Judice, aut Officiali municipali, coram duobus testibus recipiatur: art. 911. Illud vero animadvertendum quod post semestre a tempore decurrendum, quo vel inter cives redintegratum sit commercium, vel testator alibi iverit, hujusmodi testamentum irritum prorsus evadit; art. 913.

Denique testamenta navigantium tum in Navibus Regiis, cum in aliis privatorum a Praefecto navis coram duobus testibus accipi possunt. At vero post trimestre, ex quo testator ad terram appulerit, testamentum istud omnino nullum esse sancitum. Videsis art. 914 et 922. (1)

CAPUT VI.

De heredibus ab intestato

Q. Si nullo condito testamento, aut condito, sed nulliter, vel rupto, aut irrito facto, quis decidat quinam succedunt?

R. Succedunt heredes ab intestato hoc ordine I. Succedunt liberi. II. His deficientibus, parentes. III. Et parentibus demum non extantibus, illi, qui nobis ex latere sunt conjuncti. Nov. 118. in praefat. (2).

Liberi primo succedunt parentibus, sive sint mares, sive feminae, sive sui, sive emancipati, sive legitimi, sive per subsequens matrimonium legitimati. Et primo quidem liberi, qui primi gradus sunt *in capita*, qui posterioris sunt gradus succedunt *in stirpes*, et jure repraesentationis. *In stirpes* succedunt, quando solius stirpis ratio habetur, ex qua succeditur, et personae illius in cujus locum succeditur. Itaque cum filius filiave, et ex altero filio nepos, neptisve existunt, pariter ad hereditatem avi vocantur, nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit. *In capita*, quando in tot partes dividitur hereditas, quot sunt succedentium capita, ut singuli singulas, sive viriles, et aequales portiones auferant.

Legitimati per rescriptum Principis etiam patri succedunt ita tamen, quod si soli sint succedunt in totum. Nov. 88. Cap. 9.; si vero alii ex justis nuptiis nati supersint, justi liberi legitimam praecapiunt, reliqua hereditas in capita cum legitimatis dividitur, quod pater petierit horum successionem, argum. Anthent. *Praeterea*, et L. 4. C. de natural. liber., nam beneficium Principis alteri non debet esse damnosum, L. *Praetor*, 2. §. 16. D. n. quid in loc. public. Vid. Gudel. lib. de jur. noviss. Cap. 15., et Gaill. observat. lib. 2. Cap. 124.

Filii naturales in bonis matris, quae semper certa est, et in bonis parentum maternorum succedunt, non secus atque legitimi, imo etiam, nisi mater fuerit illustris, cum eis succedunt pariter, L. *Si quia* 5. C. ad. SC. Orphit. In bonis vero concubini succedunt in duas uncias dividendas cum concubina, modo non adsint legitimi liberi; nec superstes Conjux legitima. Nov. 89. Cap. 12. §. 4.

Filii spurii ex damnato coitu nati succedere non possunt nec patri, nec

(1) Ex S. Ligorio notandum quod cum heredi constat voluntas testatoris circa dispositionem piam, ipse in conscientia tenetur eam adimplere, licet nullae adessent probationes externae. Sed cum hoc non constat, non tenetur credere uni soli testi, licet probatissimo, qui hoc sibi testatur, quia saltem debent esse duo testes, ita habetur *ex c. Relatum 1. de test.*, *etc. C. licet de Vestib.*, ubi dicitur: *Nulla tamen est caussa, quae unius testimonio, quamvis legitimo termínetur*. Et haec regula certa est, ut ait *Laym*, et recepta ab omnibus communiter: *Homo Apostol. loc. cit.* §. *235*.

(2) Videsis nostras additiones *de legitima successione*.

matri, neque per testamentum neque ab intestato, neque per substitutionem, L. Si quis incerti C. de incest. nupt., L. 1. C. de natur. liber, et Nov. 19. cap. 15.

Filii adoptivi sive adrogati, non secus ac legitimi, et naturales liberi, adoptivo patri heredes sunt, §. 14. Institut. de heredib. quae ab intest., Nov. 74. et 89.

Deficientibus descendentibus sive liberis, sive nepotibus succedit mater, et pater defuncti, si superstes sint, et in defectu eorum succedunt Avi tum paterni, tum materni, adeo ut medietatem accipiant omnes ex patre ascendentes, si sint ejusdem gradus, aliam vero medietatem omnes ex matris, parte ascendentes, quamvis dispar sit in alterutra linea numerus ascendentium, cit. Novel. 118. cap. 2.

Ast si cum patre, aut matre adsint fratres, aut sorores ex utraque parte conjuncti, succedunt ipsi etiam aequaliter, sive in capita cum ipsis. Quin Justinianus vocavit ad successionem in stirpes filios defuncti germani, Nov. 127. Cap. 1., modo concurrant cum thiis suis, hoc est cum patruls, sive maribus, sive feminis; nam si soli sint, procul dubio ab ascendentibus removebuntur, citat. Novel. 127. in fin.

Si neque descendentes, neque ascendentes adsint, succedunt fratres, et sorores ex utraque parte defuncto conjuncti, et quidem in capita; si vero cum germanis germanorum filii concurrunt, hi jure repraesentationis in stirpes. cit. Nov. 118. Cap. 3. exclusis iis, qui ex uno tantum latere conjuncti sunt. Si fratres, et sorores utrinque conjuncti omnes mortui sint, tunc eorum liberi succedunt in capita, exclusis patruis ex una tantum parte conjunctis. Vid. Vinn. select. quaest. 11. 30.

Deficientibus fratribus, ac sororibus, utriuque conjunctis, vel eorum legitimis liberis, succedunt fratres et sorores ex una tantum parte conjuncti sine sexus discrimine.

Hisce deficientibus, successio devolvitur ad propinquiores collaterales usque ad decimum gradum jure civili computatum, nulla habita ratione inter eos, an sint ex utraque parte, ex una tantum conjuncti, an masculi an feminae, ita tamen, ut proximi excludant remotiores, Authent. *Post fratres* C. de legit. hered. et cit. Nov. 118. Cap. 4.

Deficientibus propinquioribus usque ad decimum gradum succedit conjux defunti superstes, L. 1., et seq. D. unde vir, et uxor.

Uxore deficiente succedit Fiscus, L. 1. D. de success. edict.

Pro Regno Neapolitano locum habet constitutio Friderici II. *In aliquibus* tit. de success. filior. Comit., et Baron., qua hoc statuitur pro linea descendentium. Nempe, quod si pater moriatur intestatus relictis filiis, et filiabus, mares tantum succedunt tam in feudalibus, quam in burgensaticis, cum onere maritandi sorores, et amitas secundum paragium; si vero extent solae feminae, etiam possunt succedere, ceteris consanguineis exclusis. In linea ascendentium, collateralium, aliarumque successionem viget jus commune. In hac Urbe principe, ejusque territorio jus consuetudinarium.

Q. Num haec constitutio locum habeat in hereditate matris?

R. Licet ex verbis directis ipsius constitutionis negandum esset, quia in tota constitutione tantum de patre fit mentio, pluries tamen in S. C. judicatum est, eam etiam in matris hereditate locum habere, uti videre est

apud Capycium Latr. decis. 135. n. 8., et de Franchis dec. 175.

Q. Quid dicendum si testator reliquit nepotem ex filio, et sororem, num nepos excludit amitam ?

R. Nepos semper excludit amitam ab hereditate avi paterni, quia ipse patrem suum repraesentat, uti patet ex cit. Constit., ibi: *Sorores, aut amitas, fratres, aut nepotes debere secundum paragium maritare.* At si avus reliquit filios, et nepotes ex filio praemortuo, omnes succedunt, ita tamen, quod illi in capita, hi in stirpes, atque isti semper repellunt ab avi successione, feminas, eorumque descendentes, quamvis sint mares, cum isti subeant locum, et vicem feminarum.

Q. Num dentur casus, in quibus mulier succedit patri, vel avo, uti masculus ?

R. Plures casus dantur, quorum 1. Est si mares ab hereditate se abstineant. 2. Si mares non adsint. 3. Si sint mares inhabiles ad hereditatem. 4. Si pater filiam scripsit heredem una cum fratribus. 5. Si fratres sororem ad portionem virilem admiserint. 6. Si frater interpellatus, sororem, quae decimum sextum annum excesserat, nuptui tradere noluerit. Vid. si lubet, Afflict. ad cit. Constit.

Q. Num heres possit ad sui libitum hereditatem adire, vel repudiare ?

R. Maxime, quia nullum jus eum cogit. At vero postquam hereditatem acceptavit, seu adiit, non solum omnia commoda, et jura defuncti in se transtulit, sed etiam reales obligationes, ac debita, etiamsi hereditas par non sit solvendo, L. 8. D. de adquir. hered. Quia revera videtur contractum quemdam iniisse cum legatariis, et fideicommissariis, §. 5. Instit. tit. de obligat. quae quas, ex contract. nascunt. Verum ab obligationibus, ac debitis potest aliquo modo declinare, ut ultra vires hereditatis non teneatur, neque ulterius gravare per illud privilegium, scilicet per confectionem inventarii rerum hereditatis sibi delatae, L. ult. C. de jur. delib., et Nov. 1. Cap. 2.

Q. Intra quod tempus faciendum est Inventarium ?

R. Inventarium est fidelis adnotatio rerum omnium, quae tempore mortis sunt in hereditate. Hoc inventarium debet fieri ab herede intra tres menses, a die quo heres delatam sibi hereditatem cognovit, computandos, ita tamen, quod intra primum mensem sit inchoandum; intra reliquos duos absolvendum. At si heres sit absens, conficiendum est intra annum a die scientiae delatae hereditatis, cit. L. ult. §. 2. et 3.

Q. Quaenam sunt utilitates, et privilegia Inventarii ?

R. Sunt plures: I. Non tenetur heres ultra vires hereditatis solvere creditoribus, cit. L. ult. §. 4., et §. 6. h. t. II. Potest detrahere Falcidiam ex legatis quibus gravatus est. III. Potest solvere creditoribus vigilantibus et primum venientibus, nec servanda est regula prior in tempore, potior in jure; modo bona fide se gerendo primo venientibus solverit; aliter enim exigere debebit cautionem. IV. Actiones, quas contra defunctum habet per aditionem non confundantur, dict. L. ult. §. 9. C.

CAPUT VII.

De Paragio

Q. Quid est paragium?

R. Metonymice acceptum est, dos congrua, quam fratres dant sororibus, aut amitis a parentum hereditate exclusis. Paragii quantitas arbitrio Judicis definienda est, habita proportione ad facultates a defuncto relictas, ad dignitatem mulieris, et mariti, ad numerum liberorum defuncti, ac ad patriae morem, et consuetudinem.

Q. Quid dicendum, si soror accepit dotem a fratre, num possit petere paragium a bonis paternis?

R. Maxime, quia obligatio constituendae dotis filiae adeo adnexa est paternae, ac maternae hereditati, ut si frater dotavit sororem de propriis bonis, patre tamen vivente, adhuc tamen mortuo patre, potest haec soror petere paragium de bonis paternis. Hinc advertunt DD., quod mulier debet esse dotata de bonis ejus, de cujus successione agitur, ut repellatur a petitione paragii. Unde si pater dotem filiae assignavit ex bonis maternis, filia post mortem patris de ipsius patris bonis paragium petere potest. Idem dic de ceteris. Vid. Iserniam ad Constit. *In aliquibus*.

Q. Num debeatur paragium mulieri, si non nubat?

R. Maxime, quia quamvis paragium non sit legitima; successit tamen loco legitimae, nec porro datur mulieri, ut necessario nubat, sed ut si velit, nubere possit pari, cit. Constitut.

Q. Num filia dotata a patre possit succedere matri intestatae?

R. Potest succedere, vel jure agere potest pro paragio ex istis maternis bonis. Advertendum tamen, quod hoc paragium legitimam non excedit, ut judicatum: in S. C. refert Afflict. decis. 348

Not. I. Mulier, quae accepta dote, futuris successionibus renuntiaverit, mortuo patre, nullis relictis filiis, ab hereditate excluditur, si pater decessit testatus, quamvis extraneum instituerit, quia renuntiavit juri suo. Si vero decessit intestatus, et frater, in cujus favorem facta fuit renuntiatio jam antea mortuus fuerit, ipsa tunc ad successionem admittitur; quia cessarunt personae, in quarum favorem censebatur facta renuntiatio. Vide Caput. ad Consuetud. *si moriatur* de success. ab intest.

II. Si pater decedat intestatus nullis relictis masculis, sed tantum aliis filiabus innuptis, soror, quae renuntiavit, non excluditur ab hereditate, sed collata dote accepta in commune, fiat aequalis pro omnibus divisio. Marin. lib. 2. Resolut. Cap. 89., modo renuntiatio sit, aut saltem praesumatur facta in favorem masculorum, qui ante patrem fuerint defuncti, non vero feminarum.

III. Si mulier, cui debetur dos de paragio, decedat innupta, paragium debetur, et transmittitur ad heredes a se institutos, quia stat loco legitimae uti tenent communiter DD. Vid. Galeot. lib. 2. Controv. forens. Cap. 18., et de Marin. lib. 1. Resolut. Cap. 296.

IV. Trident. sess. 26. Cap. 16. irritam, et nullam declarat quamcumque renuntiationem, aut obligationem factam etiam cum juramento, et in

favorem cujusque a Novitio ante duos menses suae professioni antecedens. Sed hoc Tridentini decretum extenditur ad alias renuntiationes, donationes, et contractus, quae obligationem inducunt renuntianti Novitio, unde necessitatem assumere potest profitenti. Hinc non extenditur testamentum, Codicillum, et alias ultimas voluntates, quae revocari semper possunt ante mortem. Quare si fiat testamentum a Novitio ante bimestre professionis, secuta professione valebit, idem dic de donatione causa mortis (1).

CAPUT VIII.

De Codicillis

Q. Quid est codicillus.

R. Codicillus a Cujacio definitur Tract. 2. ad African. ad L. 15. D. de jure codicill.: *Ultima voluntas minus solemnis de eo, quod quis post mortem suam fieri velit, excepta heredis institutione.*

Q. Ad quid deservit codicillus ?

R. Non ad hereditatem conferendam; nam per codicillum, neque hereditas dari, neque adimi potest, ne confundantur jura testamentorum, et codicillorum, §. Instit. de codicill., sed ad fideicommissa, et legata relinquenda; ad declarandum testamentum, si fuerit obscurum; ad immutandum etc.

Q. Quaenam differentia intercedit inter testamentum, et codicillum ?

R. Haec est, nam testamentum habet plures solemnitates, Codicillus vero minores. Testamentum exigit septem testes: Codicillus vero quinque, et sufficiunt etiam feminae, L. *Ex eo* 18. D. de test.: Per testamentum datur, aut adimitur hereditas, per codicillum hereditas neque dari, neque adimi potest.

Q. Num quis plures possit facere codicillos ?

R. Maxime, modo inter se contrarii non sint, alioquin prior posteriore censebitur esse revocatus L. *Divi* 6., et L. *Cum proponatis*, C. de codicil.

Q. Quis facere possit codicillum ?

R. Tam testatus, quam qui intestatus decedit et non solum post factum testamentum, sed etiam ante testamentum, et cum ipso testamento. Et nisi expresse revocetur codicillus, confirmatus censetur per testamentum ante, vel post factum.

Q. Quid si testator velit condere testamentum, sed non adhibet solemnitates necessarias ad illud, sed tantum ad codicillum ?

R. Vel illi testamento minus solemni adjungit clausulam codicillarem expresse, scilicet: *Si haec mea dispositio non valeat uti testamentum, valeat vi codicilli*, aut tacite, scilicet: *Si haec dispositio non valebit ut testamentum volo, ut valeat eo modo, quo valere potest*, et in tali casu valebit tamquam codicillus, modo solemnitates requisitas ad codicillum ha-

(1) Quum Jure Novissimo descendentes utriusque sexus aequis partibus parentum hereditati succedant art. 667: hinc vides sanctiones omnes, quae olim *Paragium* respiciebant, minime vigere.

beat, atque testator ad testamenti factionem habilis sit, vel nulla talis clausula adjecta sit dispositioni, neque etiam prudenter praesumi possit velut adjecta ex conjecturis, tunc non valebit neque uti testamentum, neque uti codicillus, argum. L. ult. §. 1. C. de Codicill.

Q. Quaenam sunt argumenta, ex quibus praesumitur adjecta clausula codicillaris dispositioni minus solemni?

R. Plures sunt, et I. Praesumitur adjecta clausula codicillaris, si dixit testator ob imperitiam se velle condere testamentum, dum revera volebat condere codicillum. II. Si testamento adjunctum fuit juramentum; nam juramentum hoc facit, ut valeat actus, eo meliori modo, quo valere potest. III. Si is, cui testator providit, sit filius, vel persona testatori valde dilecta, vel causa pia. Denique si dixit, quod volebat suum testamentum valiturum eo meliori modo, quo potuerit.

Q. Quinam sunt effectus clausulae codicillaris additae testamento minus solemni sive expresse, sive tacite?

R. Sunt plures, quorum I. Est, quod si non valeat heredis institutio, heres ab intestato cogetur solvere legata. II. Si testator carens heredibus necessario in illo testamento instituerit extraneum, virtute ejusdem clausulae institutio vertitur in fideicommissum, ita ut heres ab intestato, restituere tenetur hereditatem extraneo, retenta sibi quarta Trebellianica, L. 76. D. ad SC. Trebell., et L. 29. D. qui testam. fac. possunt.

Advertendum tamen, quod si testamentum per se subsistat, tota hereditas datur heredibus in testamento scriptis: si vero subsistit vi clausulae codicillaris, et tunc Trebellianica detrahitur ab ipsis heredibus ab intestato, quia censentur rogati, ut hereditatem restituant heredibus scriptis in codicillo.

Nota. Clausula codicillaris non convalidat testamentum conditum ab eo, qui factionem testamenti non habebat, vel vitiosum fuit defectu voluntatis, vel praeteritionis, vel exheredationis. Vid. Perez. ad tit. C. de codicill. (1).

CAPUT IX.

De Substitutionibus, et Fideicommissis.

Q. Quid est substitutio?

R. Est secundi, vel ulterioris heredis in locum deficientis primi, vel ulterioris gradus, institutio, vel institutio secundi heredis.

Q. Quotuplex est substitutio?

R. Duplex est, *directa*, et *indirecta*. Prima est, quae fit verbis directis, et immediate ipsum substitutum respicientibus, formula haec est, *Titius heres esto, si heres non erit, Cajus heres esto* pr. institut. tit. de vulg., et pupill. substit. Secunda est illa, quae fit verbis praecariis, et obliquis respicientibus substitutum primo herede mediante, formula haec est: *Cajus*

(1) In Codice Novissimo de Codicillis nulla fit mentio. Cuivis enim potestatem facit Lex posterioribus tabulis rite conditis, aut actu apud tabellionem dispositiones jam confectas vel penitus abrogare, vel iisdem derogare art. 990.

heres esto, eumque oro, ut post mortem suam hereditatem meam restituat Titio.

Q. Quotuplex est substitutio directa?

R. Multiplex est, scilicet *Vulgaris*, *Pupillaris*, *Exemplaris*, *Reciproca*, et *Compendiosa*. Vulgaris est illa, quae potest fieri cuicumque heredi, et a quocumque testatore, et ideo vulgaris dicitur, quia est quasi solita, et consueta, et ita concipitur, *Titius heres esto, quod si heres non erit* (vel quia noluerit, vel quia non potuerit), *Cajus haeres esto*. Haec substitutio evanescit, statim ac institutus adit hereditatem, quia verificatur, quod heres erit.

Q. Quotuplex est substitutio vulgaris?

R. Duplex est, *expressa*, et *tacita*. Expressa est illa, quae fit nominatim in causam pupillarem, puta *si filius in pupillari aetate decesserit, Titius heres esto*. Tacita, seu subintellecta est, quae intelligitur sub expressa vulgari, uti si testator dicat: *Titius heres esto, quod si noluerit, heres esto Sempronius*. Haec substitutio continet tacitam pupillarem, ut si filius heres extiterit, et intra pubertatis aetatem impubes decessit, etiam substitutio facta intelligitur. Hic advertendum, quod in substitutione expressa continetur tacita pupillaris, et e contrario in substitutione pupillari expressa continetur tacita vulgaris, ut rescripserunt Imperatores Marcus, et Verus in L. 4. D. de vulg. et pupill. substit.

Q. Quid dicendum si testator plures heredes in aequalibus partibus instituat, deinde eos reciproce substituat?

R. Si testator nullas partes expressit in substitutione, partes in institutione positae, censentur repetitae in substitutione, §. 2. Institut. tit. de vulg. substit., quia sicut dilexit heredes testator in instituendo, ita eosdem dilexisse videatur in substituendo e. g. unus institutus est ex uncia, secundus ex besse, tertius ex quadrante repudiante tertio, in novem partes dividatur quadrans, feratque octo partes, qui ex besse institutus fuit; unam partem, qui ex uncia scriptus est, L. 24. D. de vulg. substit. Excipe I. Si testator substituit expressis nominibus, v. g. *Franciscum, Petrum, et Antonium invicem substituo*, tunc enim aequales partes sunt faciendae, quia teststor se refert, ad personas, argum. L. 124. D. de legat. 1. II. Si in substitutione aequaliter fuerint gravati substituti; v. g *eos invicem substituo cum onere, ut quilibet eorum decem Cajo solvat*, quia tunc ratione aequalis oneris, censeutur aequaliter substituti, argum. L. 23. D. ad SC. Trebell.

Q. Quomodo cessat substitutio vulgaris?

R. I. Evanescit per aditionem hereditatis factam ab instituto L. 5. C. de impub., et aliis substit. II. Per conditionem substitutioni appositam, sed non adimpletam, L. 1. et 2. C. de instit. et substit. III. Per mortem substituti ante institutum, nam substitutus vivus admittitur, non ejus heres, L. 9. D. de suis, et legit. IV. Per repudiationem a substituto factam, et tandem per eosdem modos, quibus infirmatur testamentum, et institutio heredis, L. 2., et 3. Cod. de repud. heredit.

Q. Quinam sunt effectus substitutionis pupillaris?

R. Sunt plures I. Substitutus est heres filii, et non patris. princ Institut. de subst. pupill. II. Pupillari substitutione expressa excluditur mater, etiam a legitima, ita ut nec de inofficioso queri potest, L. 8. §. 5. D.

de inoffic. test., non autem si sit tacita, nam in hoc casu mater non excluditur a successione filii, quamvis substitutus sit pater pupilli. III. Substitutus succedit in omnia bona pupilli ex quacumque linea sibi obventa, L. 10. §. 6. D. de pupill., et vulg. substit.

Q. Quomodo finitur substitutio pupillaris?

R. Pluribus modis I. Pubertate heredis instituti; quamvis ultra tempus pubertatis illi substitutus sit. §. 8. Institut. de pupill. substit. II. Si heres institutus mortis tempore non fuerit in familia testatoris, puta, quia fuit emancipatus etc. Si substitutus, tempore, quo pupillus obiit, sit hereditatis incapax. VI. Si substitutus hereditatem adierit, vel conditio substitutioni adjecta non extiterit.

Q. Quid est substitutio exemplaris?

R. Est illa, qua quis heredi suo si in amentia decesserit, alium substituit. §. 1. Institut. de pupil. substit. Quae substitutio non solum a patre, sed etiam a matre fieri potest, dummodo substituatur aliquis ex heredibus necessariis, sed his deficientibus, quivis extraneus, L. 9. C. de impub. et aliis subst. Haec substitutio vocatur *quasi pupillaris*, et *Justinianea*, quia a Justiniano Imperatore fuit inducta.

Q. Quid est substitutio reciproca?

R. Substitutio reciproca est illa, qua testator plures sibi instituens heredes, alterum alteri substituit, formula haec est: *Titius, Cajus, et Petrus heredes sunto, eosque invicem substituo?*

Q. Quid est substitutio compendiosa.

R. Substitutio compendiosa dicitur illa, qua testator heredi suo, quandocumque decesserit alium substituit, v. g. *Filius meus heres esto, eique quandocumque obierit, Titium substituo.* Dicitur *Compendiosa*, quia plures simul continet substitutiones.

Q. Quid est fideicommissum?

R. Est liberalitas suprema voluntate verbis precativis relicta, ac heredis fideicommissa, ut in alium transferatur. Formula haec est: *Franciscus heres esto eumque rogo, ut hereditatem, vel fundum Tusculanum Cajo restituat.* Hinc fideicommissum potest esse vel universale, vel particulare. *Universale* est, quando testator rogat heredem, ut hereditatem suam alteri restituat. *Particulare*, quando testator vult, ut aliquod corpus hereditatis ab herede alteri restituatur.

Q. Ubi testator potest facere fideicommissum?

R. Potest fieri vel in testamento rogando heredem ad fideicommissum, vel in codicillo, post conditum testamentum, vel ab intestato, hoc est, quando quis nullo condito testamento gravet per codicillum legitimos heredes, ut hereditatem suam, vel quoad totum, vel quoad partem alicui restituant. Potest porro fieri fideicommissum, absolute, conditionate, vel ad certum tempus, ad testatoris arbitrium, §. 2. Instit. de fideicomm. hered., quia fideicommissarius non est heres, sed loco heredis. Nam verus heres est fiduciarius; quia quamvis restituat hereditatem, semper permanet heres ex regul. Jur. *Semel heres non desinit esse heres*, L. 88. D. de hered. instit.

Q. Quid si heres fideicommisso gravatus nolit hereditatem adire?

R. Potest cogi heres fiduciarius ab herede fideicommissario ad adeundam hereditatem vi Scti Trebelliani. Capita hujusce Scti haec sunt: I. *Ut*

hereditas fideicommissa restituatur ab herede, sive habebat quartam, sive plus. II. Ut quando, vel nihil remanet, vel minus quarta apud heredem, liceat ei vel quartam, vel quod deest, retinere, vel repetere solutum. III. Ut pro rata actiones competant heredi, ac fideicommissario IV. Si tota hereditas transmittatur ad fideicommissarium, omnes actiones, et Jura etiam ad illum pertinent. V. Ut possit cogi heres ad hereditatem fideicommisso gravatam, adeundam, ad fideicommissarium, et heres adire nolens etiam quarta privetur, §. 7. Institut. fideicomm. heredit.

Q. Possitne fideicommissarius rogari, ut id rursum alteri, aut totum, aut partem restituat?

R. Maxime, uti patet ex L. 1. §. 8. D. ad SC. Trebel., et §. 11. Institut. tit. eod. Verum hujusmodi fideicommissarius quartam deducere non potest; quia quartae deductio solum heredi conceditur.

Nota. Si quis institutus est heres quoad partem hereditatis, et in hac parte fideicommissum statuatur, potest quartam deducere, quia verus heres dicitur, L. 2. C. Solum Trebell.

Q. Quid si quis rogatus sit restituere hereditatem deducta una aliqua re, vel summa, quae quartam continet?

R. Retenta illa quarta, totam hereditatem restituere debet, nec potest aliam quartam deducere. Verum adverte, quod non adquirit in tali casu aliquas actiones, sed in solidum omnes actiones transferuntur in fideicommissarium, quia habetur tanquam legatarius. Ast qui quarta parte retenta hereditatem restituit, pro rata etiam actiones hereditarias retinet, quia verus est heres pro ea quarta parte.

Q. Quomodo extinguitur fideicommissum?

R. Revocatione a testatore facta; repudiatione, praemoriente fideicommissario, non adita hereditate. et fideicommissum ab intestato non fuit repetitum, deficiente conditione in fideicommisso apposita, aut moriente fideicommissario ante eventum ejus.

Nota. Si filius gravatus sit a patre per fideicommissum extraneo tradendum in tota hereditate post mortem suam, et tamen hic filius decedit cum filiis legitimis, non est amplius locus fideicommisso, vel substitutioni, quia ibi intelligitur conditio apposita: *si scilicet sine liberis decesserit*. Non est verisimile, testatorem gravaturum fuisse filium, si de nepotibus cogitaret, L. 6. §. 1. C. de instit., et substit.

Q. Num filius fideicommisso gravatus duas quartas Legitimam, scilicet, et Trebellianicam detrahere possit?

R. Potest de jure Canonico detrahere duas quartas, legitimam, et Trebellianicam, quia una debetur sibi Jure Naturae, altera dispositione juris Cap. *Raynutius* 16. testam., et Cap. *Raynaldus* 18. eod. tit. De jure vero civili litigant DD. Vid., si lubet, Cujac. lib 6. 8. obs. Cap. 3. et Vinn. lib. 2. select Cap. 29.

Q. Num fructus percepti post aditam hereditatem imputentur in Trebellianicam?

R. Si heres fuit rogatus absolute, et pure, et non imputantur, quia ea imputantur in quartam, quae ex judicio testatoris accipiuntur: pure autem rogatus non ex judicio testatoris, qui continuo hereditatem restitui voluit, sed ex negligentia fideicommissarii fideicommissum non petentis, fructus

percepit. Si vero fuit rogatus in diem, vel sub conditione, tunc fructus imputantur in quartam, quia tunc fructus percipiuntur ex testatoris mente, qui voluit, ut heres fructus perciperet usque ad tale tempus, vel post eventum talis conditionis. Perez. ad tit. C. de Scto Trebell.

Nota. In Trebellianica computantur omnia ea, quae ex quacumque testatoris voluntate capiuntur sive sit jure hereditario, sive jure legati, aut fideicommissi, vel conditionis adimplendae causa. §. 9. Instit. tit. fideicomm. heredit. In Falcidiam autem computantur solum ea, quae Jure hereditario capiuntur, L. *In quartam* 90. D. ad L. Falcid.

Q. Quaenam res fideicommitti possunt?

R. Non solum res testatoris propria, sed heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii; aut cujuslibet alterius extranei, tamen quoad rem extranei necesse est, ut heres eam redimat a domino, vel ejus aestimationem praestet fideicommissario, dummodo non plus gravetur quam ex testamento fideicommittentis accepit, secus fideicommissum caducatur.

Q. Quid si fideicommissa facta sint ad pias causas, num fieri possit detractio Trebellianica?

R. Minime, Authent. *Similiter* C. ad L. Falcid., et Barb. Jur. Eccl. univ. lib. 3. cap. 27. num. 84. Excipe si tum heres, tum fideicommissarius sit causa pia, quia tunc erit locus deductioni; nam concurrente privilegiato cum alio privilegiato, datur locus juri communi, Gratian. discept. forens. cap. 461. n. 15., modo aliud non apparet ex testatoris mente, Authent. *Sed cum testator* C. ad L. Falcid.

Ex eadem ratione fit, quod si alicui heredi facta sit substitutio sub conditione: *Si sine liberis decesserit*, institutus autem profiteatur Religionem proprietatis in communi capacem, succedit Monasterium, excluso substituto, non quia Monasterium, cum sit privilegiatum habeatur loco filii, sed quia favore Religionis adjecta conditio: *Si sine liberis decesserit* haberetur pro non scripta ex speciali juris dispositione. At si substitutus sit Ecclesia, vel causa pia non excluditur a Monasterio; quia ambo privilegiata sunt cap. *In praesentia* de probat. Haec autem omnia exequi possunt in illis locis, ubi non viget lex amortizationis.

Nota. si testator heredem gravavit fideicommisso, quominus bona immobilia non distrahat, sed proximo agnato restituat, etiamsi verba ambigua sint, ita ut legis Doctores existiment, quod si Judicem adeat heres, ratione ambiguitatis, a fideicommisso liberetur. Heres, cui certo moraliter constat de voluntate testatoris fideicommissum instituere volentis, hujusmodi fiducia fretus non potest distrahere illa bona sine peccato, et onere restitutionis, quia cum ei constet de voluntate testatoris, probationibus non est opus, et Judex ideo a fideicommisso eum liberaret, quia sibi deficeret probatio in foro externo. Si autem vere dubitetur de voluntate testatoris circa fideicommissum, tunc heres a fideicommisso liberetur in conscientia: quia fideicommissum in dubiis non praesumitur, sed probandum est.

Q. In quibus casibus cessat Trebellianica?

R. In pluribus, et I. In testamento militis, L. 7. C. ad L. Falcid. II. Si testator prohibuerit detrahi quartam, Nov. 1. cap. 2. III. Si restituerit heres totam hereditatem ignorantia juris, L. 9. C. eod. tit. IV. Si habuit

quartam judicio testatoris, § 9. Instit. de fideicomm. hered. V. Si coactus adierit hereditatem, §. 7. Instit. eod. tit. (1).

CAPUT X.

De Legatis

Q. Quid est legatum?

R. Definitur a Florentino in L. 116. D. de legat. 1. *Delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum heredis foret alicui quid collatum velit.* A Triboniano autem definitur, §. 1. Inst. tit. de legat. *Donatio quaedam a defuncto relicta, ab herede praestanda.*

Legatum differt a donatione tum *inter vivos*, quia temere revocari nequit, non autem legatum, tum *causa mortis*, quia haec donatio utriusque perficitur consensu, et acceptationem alterius requirit, at legatum potest conferri etiam in absentem, et ignorantem, L. 77. D. de legat. 2.

Q. Quinam legare potest, et quibus fieri potest legatum?

R. Omnis, et solus ille, qui testari potest, nam legatum non consistit, nisi ex testamento, vel codicillo. Legatum fieri potest iis regulariter loquendo, qui et heredes possunt institui. Dixi *regulariter*, quia si iis, qui heredes institui non possunt, puta spuriis, habitatio, et alimenta, vel dos relinquantur, dummodo non fiat in fraudem, sed solum ad indigentiam, valet legatum, L. *Is*, *cui* D. de aliment.

Q. Quaenam res legari possunt?

R. Possunt legari res tam corporales, quam incorporales, uti jura, actiones, nomina debitorum, servitutes, ceteraeque res, quae sunt in commercio, hoc est, quae pretio aestimari, ac contractui subjici possunt, §. 4 Instit. de legat. Hinc quae pretio aestimari, ac vendi non possunt, nec etiam legari possunt.

Q. Num valeat legatum rei alienae, vel rei pignoris nomine alteri obligatae?

R. Legatum rei alienae, vel rei pignoris nomine alteri obligatae valet, dummodo testator sciverit, rem esse alienam, vel alteri obligatam, et modo

(1) Jure Novissimo Cod. LL. Civ. art. 936. substitutio vulgaris confirmatur. Quod vero pupillarem substitutionem respicit, cum nulla occurrat distinctio inter pupillos, et minores, puberes, et impuberes, omnesque cives utriusque sexus sancitum usque ad annum XXI. expletum minores esse art. 311., hinc colliges hujusmodi substitutionem locum non habere. At vero constitutum art. 945. quod ascendentes, nec non patrui, amitae, fratres, vel sorores, heredi in minori aetate instituto alium substituere possint in bonis dumtaxat a se relictis, si minor ipse ante annum XVIII, decedat.

Praeterea substitutiones fideicommissariae sunt prorsus interdictae art. 942., illis exceptis, quae majoratus respiciunt. Isthaec vero nullitas donationem, vel institutionem heredis, aut legatarii, quibus fideicommissarii substituuntur irritas non reddit. art. 943.

Denique illud animadvertendum parentes in quota disponibili filios instituere posse cum onere omnibus eorum liberis utriusque sexus tum natis, tum nascituris hereditatem restituendi art. 1003.

etiam res sit in commercio, cit. §. 4. Instit. eod. tit., in quo casu heres tenetur rem redimere, si potest, et legatario tradere, secus tenetur ad ejus pretium, §. 4. Instit. Quod si testator nescivit rem esse alienam, vel obligatam alteri, nullum est legatum, quia censetur ex ignorantia factum. Sed excipe, si legatum factum sit personae testatori conjunctae, vel valde dilectae, quia in iis militat favor sanguinis, quibus etiam legaturus esset, etsi scivisset rem alienam esse, L. 10. C. de legat. (1).

Q. Num heres, num legatarius debet luere rem oppignoratam?

R. Si testator sciebat rem esse obligatam, ab herede luenda, et legatario tradenda est: si vero nesciebat, tunc legatarius debet illam luere, uti rescripserunt Imperatores Sever. et Antonin., §. 5. Institut. tit. de legat.

Q. Quid si is, cui res aliena legata est, ejus vivo testatore, factus est dominus?

R. Si factus sit dominus vivo testatore ex titulo oneroso, veluti emptione etc., pretium rei consequi potest actione ex testamento, nam non videtur rem habere, cui abest pretium, uti ait Paulus in L. 14. D. de verbor. signif. Si vero adquisivit rem ex titulo lucrativo, v. g. donatione etc., tunc nihil petere potest, quia non potest quis eamdem rem ex duplici causa lucrativa consequi, §. 5. Instit. eod. tit. et L. 107. §. 4. D. de legat. 1.

Q. Quid si ex duobus testamentis eadem res eidem legetur?

R. Distinguendum est, utrum rem, an aestimationem ex testamento sit consecutus. Si prius obtinuit rem, non potest ex altero testamento petere aestimationem rei, quia rem habet ex causa lucrativa. Si vero prius ex uno, testamento accepit pretium rei, potest ex altero testamento repetere rem, §. 6. Institut. tit. eod. quia qui habet aestimationem, non id etiam habet, quod ea pecunia parari potest, L. 88. D. de verbor. signif. Ast si eadem res saepius legetur in eodem testamento, amplius quamsemel peti non potest, sufficitque vel rem consequi, vel rei aestimationem, L. 34. §. 1. D. de legatis 1., nisi alia sit mens testatoris. L. 53. §. 2. D. eod. tit.

Q. Num valeat legatum rei futurae?

R. Valet, modo res futura speretur, puta fructus ex eo fundo nasrituri etc., et sive certa quantitas exprimatur, sive non, §. 7. Institut. tit. eod. et L. 24. D. de legatis 1. Ubi adverte, quod si res futura non habeatur postea, heres non tenetur ad legatum, quia in illo habetur imbibita conditio: *si fructus nascantur*. L. 1. §. ult. D. de condit. et demonstr. At si res legetur, quae nec existit, nec potest existere, inutile est legatum. Praeterea hoc legatum rei, quae futura speratur transmittitur ad heredes, dato quod legatarius post mortem testatoris moriatur ante rei futurae eventum. Vide Donellum ad tit. D. de legat.

Q. Quid dicendum, si eadem res duobus legata sit?

R. Si ambo ad legatum perveniunt, res est dividenda inter ipsos, si alter deficiat, v. g. quia respuit legatum, aut decesserit vivo adhuc testatore, tota res jure accrescendi erit collegatarii. Tamen advertendum, quod

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. art. 975. cautum legatum rei alienae esse omnino nullum, sive testator sciverit, sive ignoraverit rei legatae dominium penes alios esse.

Q. Quid si sine facto heredis res legata perierit?

R. Vel perit fataliter, et tunc legatario perit, quia statim a morte testatoris dominus est, vel perit facto heredis, hoc est ob ejus dolum, moram, culpam, etiam levissimam, et heredi perit, L. 47. §. 5. et 6. C. de legat. 1. (1).

Not. Potest mutari res legata vivo, aut mortuo testatore, vel si ei decesserit, vel accesserit aliquid, ideoque oportet, ut aliquae regulae exponantur de decremento legati. I. Regula est: *Si quid vivo testatore decesserit de re legata, quod superest, legatario debetur, modo principale sit, non accessorium.* Hinc si quis legavit alicui ancillam cum suis natis, si moriatur ancilla, adhuc partus debentur legatario, quia ancilla, et partus sunt duo diversa legata, quorum alterum ab altero non dependet, L. 3. D. de pecul. legat. Ita si grex legatus, vivo testatore ad unam ovem decreverit, haec vindicari a legatario potest, quia pars gregis est, non accessio, L. 22. D. de legat. 1.

II. Regula est: *Si quid testatore vivo decesserit legato, quod superest, non debetur, si sit accessorium ejus, quod periit.* Hinc si legatur servus cum peculio, mortuo servo, vel manumisso, non debetur peculium legatario; quia peculium est accessorium, et extincto principali, extinguitur etiam accessorium, L. 2. D. de pecul. legat. Ita legato agro cum instrumentis ad ipsum colendum necessariis, alienato, vel destructo agro, corruit legatum, quia instrumentum est accessio fundi, cit. L. 2. D.

III. Regula est: *Si quia mortuo testatore decesserit, quod restat, legatario debetur, quamvis accessio sit,* quia legatarius post testatoris mortem statim adquirit dominium in re legata, L. 64. D. de furtis. Hinc mortuo equo legato post testatoris mortem, debetur legatario corium.

Q. Quid est legatum optionis?

R. Est illud, quo legatario unam ex pluribus rebus testator relinquit, cum facultate eligendi, quam velit, §. 23. Instit. de legat. Ex hoc legato spectat ad legatarium eligere, et potest eligere etiam optimum. Quod si post testatorem moriatur legatarius ante optionem, datur heredibus legatarii, facultas optandi. Et si heredes in optando inter se dissentiant, datur locus sorti ad litem dirimendam, ita ut is eligat, quem sors praetulerit, cit. §. 23. Instit.

Q. Num error in praenomine, in nomine, aut cognomine legatarii vitiet legatum?

R. Non vitiatur legatum, sed valet, modo constet de persona, cui voluerit legare, §. 29. Instit. eod. tit. Idem dic de demonstratione falsa, quia vice nominis fungitur, L. 34. D. de condit. et demonst.

Q. Num valeat legatum factum sub falsa caussa?

R. Valet quia legatum pendet a testatoris voluntate, qui potuit, et cum causa, et sine causa legatum relinquere, et etiam, quia causa apponitur vice demonstrationis, §. *Longe* 31. Instit. eod. tit. *falsam causam legato non obesse.* L. 72. D. de condit. et demonstr. Hoc tamen intelligitur de

(1) Quum dominium speciei absolute legatae statim a morte testatoris in legatarium transeat, hinc art. 997. Cod. LL. Civ. cautum, quod si res legata pereat, legatario perit, licet heres in mora fuerit, dummodo demonstret quod illa etiam apud legatarium periisset.

causa impulsiva, non vero de motiva, eo magis si causa apponitur tanquam conditio, legatum non debetur, nisi adimpleta conditione, scilicet, ac ratione: *Titio, si negotia mea curaverit, fundum meum do, lego*. Institut. loco cit.

Q. Num vidua amittat legata a viro suo relicta, si intra annum luctus nubet?

R. Vel mulier habet filios, vel non. Si non habet filios, et transacto anno luctus aliud matrimonium contrahit, tantum punitur, eo quod amittat privilegia, et dignitatem, quam habet a priori viro. Si habet, et videndum si intra, vel post annum luctus celebret matrimonium. Si intra luctus annum nubit, amittit proprietatem, usumfructumque omnium bonorum a viro suo relictorum, et filii primi matrimonii adquirunt omnia ista bona, L. *Si qua mulier* C. de sec. nupt. Si post annum luctus, amittit proprietatem omnium bonorum relictorum, et filii istam adquirunt proprietatem, sed solum retinet usumfructum. Quin si filii decedant, istam proprietatem possunt relinquere filiis suis, L. *Femina* 3., et 5. C. eod. tit.

Ad haec non possunt vir, aut mulier ad secundas nuptias transeundo plus in novum conjugem ex suis bonis ullo titulo vel inter vivos, vel mortis causa transferre, quam dederit, aut reliquerit uni ex liberis prioris matrimonii, cui minimum dedit, aut reliquit dum tamen id quod filio reliquit, non sit minus portionis legitimae, L. *Hac edictali* C. de sec. nupt. Hoc locum habet non solum in mulieribus, sed etiam in viris secundo nubentibus, quando mulier in testamento suo aliquem fundum, vel aliquam rem viro suo relinquit cit. L. S. C.

Nota. Legatum factum viduo, vel viduae sub conditione si a matrimonio abstinuerit, non debetur, si ad nuptias transierit legatarius. Et si accepit, ad restitutionem tenetur, Authent. *Cui relictum* C. de indict. viduit. Ast, si conjux conjugi morienti promisit servare viduitatem, tenetur saltem sub veniali id praestare, quia fidelitas ad id adstringit. Si vero promissio fuit reciproca, vel superstitis tantum, sed jurata, aut cedat in grave damnum filiorum, tunc tenetur sub mortali, nisi grave subsit incontinentiae periculum, tunc enim relaxato juramento, si adfuit, transire potest ad secundas nuptias ad evitandum incontinentiae certum periculum. Layman.

Q. Legatum relictum pro nubendis virginibus, tradine potest puellis corruptis?

R. Si constet publice de earum corruptione, et prostitutione, non potest tradi istis legatum. Si vero corruptio secreta sit, tradendum est legatum, quia pro virgine reputatur puella in communi opinione, quae secreto corrupta est. Ita communiter.

Q Num legatum relictum puellis, ut nubant, possit tradi puellis Religionem ingredientibus?

R. Si legatum relictum sit determinatae puellae, ut nubere valeat, tradendum eidem, quamvis Religionem ingredi velit, argum. Authent. *Nisi rogati* C. ad SC. Trebell., et Nov. 123. Cap. 37. Idem dic de legatario, licet non ingrediatur Religionem sed manens in saeculo sacros Ordines suscipiat. Si vero legatum indefinitum sit ad puellas nubendas, et tunc non debetur; quia mens testatoris alioquin non servaretur, quae certe illa fuit, ut puellis nubendis provideretur, ne exponerentur periculo prostitutionis;

nam jura id tantum decernunt, quando legatum relictum sit puellae determinatae aut determinatis personis sub conditione matrimonii ineundi, quod debeatur eis Monasterium ingredientibus, ideoque extendi nequit ad personas incertas. Ita Sanchez de Mat., lib. 1. disput. 32. n. 3., Molin. Barbosa, de Lugo, aliique. Idem dicendum de legato relicto sub conditione *si nupserit*, debetur ei, cui relictum fuerit, si Clericus fiet, cit. Nov.

Adhaec si legatum relictum sit alicui sub conditione: *Si Religionem ingrediatur, vel Clericus fiat*, non est ei dandum, si non ingrediatur Religionem aut non fiat Clericus. Ita communiter, et argum. Cap. *Cum sit proprium*. 2. de condit. app. et leg.

Q. Quid si heres gravatus fuit a testatore pluribus legatis vires hereditatis excedentibus?

R. Potest detrahere quartam Falcidiam, et sibi retinere, uti statuit lex Falcidia lata sub Augusto a P. Falcidio Tribuno plebis A. circiter U. C. 714. Calvino, et Pollione Consul., teste Dione lib. 48. Ea cautum, ne quis testamento plusquam dodrantem bonorum posset legare, ita ut, sive unus, sive plures heredes instituerentur, quarta bonorum apud eum, eosve remaneret, eductio quartae Falcidiae a legatis ad fideicommissa, et donationes producta est, L. 5., L. 18. D. ad L. Falcid., et L. 5. C. tit. eodem.

Quare si plures instituti sint heredes in genere, omnibus non amplius detrahere licet, quam quadrantem inter ipsos dividendum. Si vero plures in specie sint heredes, et portio unius gravata sit legatis, alterius vero non, potest tunc gravatus a sua portione quartam retinere, et sibi applicare, quia lex Falcidia voluit omnibus heredibus quartam esse salvam §. 1. Institut. de lege Falcid.

Q. Quae bona testatoris sunt consideranda pro detractione quartae Falcidiae?

R. Sunt consideranda bona, quae reliquit tempore mortis, non autem aditae hereditatis, L. 59. §. 1. D. de pecul., quia ab eo tempore regulariter cedit dies legatorum, L. 1. §. 5. C. de caduc. tollend. Item bona, quae remanent deducto aere alieno, et funerum impensis, §. 3. Instit. de Lege Falcid. Deducendae sunt pariter impensae in hereditatem suscipiendam factae, ut in confectione inventarii etc. L. ult. §. 9. C. de jure deliberandi.

Q Ex quibus causis cessat Falcidia?

R. Ex pluribus, et I. In testamento militis, L. 17. D. de L. Falcid. II. Si testator expresse quartae deductionem prohibuerit, Nov. 1. Cap. 1. §. 2. III. Si testator vivus quartam, vel quod quartae aequivalet, heredi jam contulerit, ut si testator ex centum aureis, quos habet in aere, cum vivus adhuc esset, jam dedisset heredi viginti quinque L. 56. §. ult. D. eod tit. IV. Si heres mortuo testatore promiserit, se integra legata soluturum. V. Si ea sciens, vel ignorantia juris integra praestiterit L. 9. C. eod. tit. VI. Si inventarium non fecerit, L. ult. §. 14. C. de jur. delib. VII. In dote uxori praelegata, L. 18. D. tit. eod. VIII. in legatis ad pias causas, *Authent. Similiter* C. ad L. Falcid. Vid. Barbos. Jur. Eccl. univ. lib. 3. Cap. 27. num. 84.

Q. Quaenam differentia intercedit inter Trebellianicam et Falcidiam?

R. Haec est, quod Falcidia, detrahitur a nimis, et excessivis legatis,

Trebellianica ab excessivo fideicommisso universali. Falcidia derivatur a *Falcidio,* Trebellianica a Trebellio Vid. alias different. apud. Fachin. lib. 5. controv. cap. 5.

CAPUT XI.

De executione Testamenti

Q. Quinam est, vel debet esse executor testamenti ?

R. Executor testamenti ille est, quem testator reliquit, si non reliquit in testamento est heres testatoris, Cap. *Nos quidem* de testam. Si vero adsint legata pro redemptione captivorum, vel pauperum subsidio, est Episcopus. Quod si executor a testatore in suo testamento relictus, vel heres testatoris voluntatem ultra annum a die monitionis exequi distulerit, executio devolvitur ad Episcopum, cit. Cap. *Nos quidem.* Praeterea si testator Animam suam heredem instituerit, nullo executore relicto, etiam ad Episcopum pertinet executio; qui potest heredes per censuras compellere ad testatoris voluntatem exequendam (1).

Q. Quot, et quinam possunt esse executores testamenti ?

R. Possunt esse unus, vel plures ad libitum testatoris, et hi sive masculi, sive feminae, sive laici, sive Sacerdotes, sive Religiosi, qui a jure hac in re non impediuntur, Cap. *Nos quidem. Cap. Tua nobis* 17. *de testam: et cit. cap.* modo tamen Superioris licentia accesserit, exceptis quibusdam, uti dicemus infra.

Q. Num executor a testatore relictus cogatur in conscientia tale obire munus ?

R. Minime, quia nullus potest cogi in conscientia ad obeundum tale munus. At si semel tale munus suscepit, voluntatem defuncti exequi debet, Cap. *Joannes* 19. eod. tit. Quod si tale munus repudiaverit privatur legato, vel alio praemio sibi a testatore relicto, Cap. *Licet* de voto.

Q. Religiosi possuntne esse Executores Testamentorum ?

R. Fratres minores de Observantia non possunt esse executores testamentorum , neque ad causas pias, neque a Superioribus potest ei ad id licentia concedi , Clement. *Exivi* de verbor. signif. Ceteri Religiosi esse possunt, sed de licentia sui Superioris, Clement. *Religiosi* de testam. Per Superiorem intelligitur Superior localis, seu Prelatus Conventus, Monasterii etc. , modo tamen speciales constitutiones alicujus Religionis aliud non ordinent. Vide Sanchez lib. 6. Moral. cap. 11. n. 14., et 16, et Layman lib. 3. tract. 6. Cap. 11. n. 4.

Q. Quomodo exequendum legatum dubium. v. g. legatum relictum alicui, qui vocatur eodem nomine ac alter ?

R. Si legatum est dubium, quia relictum alicui, qui vocatur eodem nomine, ac alter, et nullo modo colligi potest, de quo intellexit testator civili jure corruit legatum, uti aperte eruitur ex L. *Si quis de pluribus* 27. D.

(1) Jure novissimo Cod. LL. Civ. sancitum quemvis in tabulis testamentariis suae dispositionis executorem eligere posse: art. 980. Atvero eligi nequeunt inhabiles ad contrahendum: art. 984.: mulieres nuptae absque viri auctoritate: art. 984. tandem minores, licet interposita tutoris auctoritate art. 985.

reb. dubiis. Verum ex aequitate et in foro conscientiae posset juxta dubium dividi legatum inter personas, de quibus dubitatur. Si legatum factum fuit loco pio, et dubitatur, num isti, num illi, indigentiori tribuendum est. Si factum fuit pauperibus, et dubitatur, quibus pauperibus, legatum tribuendum pauperibus domicilii, ubi mortuus est. Hic tamen nota ex Paludano in 4. dist. 15. q. 3. quod nomine pauperum veniunt qui victum incertum habent ex eleemosynis fidelium.

Nota. Piam testatoris voluntatem non potest mutare executor, nisi quando fieret impossibilis, et tunc in alium pium usum convertenda est. Porro executor, et heres debent in foro conscientiae exequi legata, quamprimum possunt, nisi certum tempus ab ipso testatore sit designatum, arg. Cap. *Si heredes* 6. de testam., et L. *Cum res* 47. D. de legat. 1.

ADDITAMENTA

DE SUCCESSIONE LEGITIMA

De hereditatibus, quae in Utriusque Siciliae Regno heredibus, vel legatariis testamentariis tabulis institutis deferuntur jam supra egimus, nunc ad intestati caussam progredimur.

Et principio cum *Legum opportunitates, et medelae*, uti scripsit Gellius *pro temporum moribus, et pro Rerumpublicarum generibus, ac pro utilitatum praesentium rationibus mutari, atque flecti debeant* (1); quippe quod ad cujusque Reipublicae utilitatem quotidianas vices illae subeant necesse est, et vix quidquam stabile a Legislatore in illis excogitari potest; hinc Cod. Nov., Consuetudinibus, aliisque Nostri Regni Legibus penitus abrogatis, hereditatem primum ad liberos pertinere cautum, deinde ad parentes: si neque liberis, neque parentibus ea deferri possit, ad cognatos e latere redire sancitum: demum hisce deficientibus, ad filios naturales, conjugem, et Fiscum illam addici constitutum art. 654.

Quum autem omnis de intestatorum successione disputatio hisce absolvatur quaestionibus quis succedat, quo ordine, et quo modo. Res igitur ipsa flagitat, ut de iisdem breviter disseramus.

Antequam vero successionis ordinem investigemus, nonnulla animadvertere propemodum necessarium duximus.

Ac primo intestatus dicitur decessisse qui omnino testatus non est, aut cujus testamentum vel jure non valet, vel exitum nullum habuit.

II. Lex novissima Cod. tum linearum praerogativam, tum gradus proximitatem respicit, art. 655, non vero, ut olim constituebant Regni Leges jam abrogatae: haec enim bonorum distinctionem, et originem omnino respuit, eamque dumtaxat in casu reversionis, si nempe donatarius absque prole decedat, admittit: art. 670.

III. Repraesentatio est fictio juris, qua remotiores in proximioris defuncti locum subintrare intelliguntur: art. 660.

(1) *Gel. noct. Attic. 20. 1.*

IV. Quod istud repraesentationis jus spectat, ut in Jure Romano constitutum, *viventis nullus heres*, Cod. etiam Nov. art. 666. confirmatur viventem nullo pacto repraesentari posse: si vero successio fuerit abdicata, aut heres, ut indignus ab hereditate fuerit exclusus, tunc repraesentatio locum habet: art. 653.

V. In linea recta repraesentationis jus inter descendentes non circumscribitur: immo admittitur, sive filii defuncti cum descendentibus filii praemortui concurrant, sive quod, liberis omnibus deficientibus, descendentes inter se gradu aequali, vel inaequali sint: art. 661.

VI. Inter ascendentes repraesentationis jus locum non habet, sed proximior remotiorem excludit: art. 662.

VII. In linea collaterali per repraesentationem admittuntur filii, et descendentes ex fratribus, vel sororibus defuncti, tum si ad successionem cum patruis, et amitis concurrant, tum si defuncti hereditas descendentibus in gradu inaequali deferatur: art. 663.

VIII. Ut in jus defuncti quis succedere possit, is eo momento, quo illius successio locum habet, existat necesse est: ac proinde inhabilis a Jure declaratur, qui successionis tempore nondum conceptus fuerit, aut ex utero materno vitalis non egrediatur: art. 646.

IX. Hereditatem nonnullis, tamquam indignis eripi cautum: art. 648.

Ac 1. Indigni ad successionem prorsus declarantur poena capitali damnati, quia defunctum occiderint, vel occidere tentaverint.

2. Accusatores defuncti de crimine poena capitis mulctando.

3. Qui defunctum ad testamentum condendum, cum intestatus is decedere vellet, vi adegerint.

4. Qui defunctum testari vi prohibuerint.

5. Heredes aetate majores caedis defuncti conscii, qui intra semestre a die scientiae ejus sanguinem minime vindicarint, Judici competenti rei accusationem de patrato facinore exhibere omittentes,dummodo qui mero potitur imperio nefandum scelus non agnoverit,et ex officio in reum animadverterit. Illud autem heic observandum heredem indignum non existimari, si defunctus in actu publico, vel in testamentaria factione crimen illi remiserit. Tum Lex ipsa parcendum sanguini jubet: ac proinde ascendentes, et descendentes homicidae: immo ejus affines, conjux, germani, patrui, amitae, et nepotes, si accusationem non instituant, indigni non censentur; art. 649., et seq.

§. I. *De successione descendentium.*

Lex quaedam Naturae tacita, et mortalium commune votum parentum hereditatem liberis videtur addicere. Qua de re Cod. LL. art. 667. sancitum quod filii, aut eorum descendentes succedant parentibus, avis absque distinctione sexus, aetatis, et licet ex diversis coujugiis geniti fuerint. *In capita* (1) vero aequis partibus illis succedunt, si primi sint gradus, aut

(1) *In capita* succedi dicitur, ubi secundum heredum numerum viritim hereditas dividitur: *in stirpes* succeditur cum heredes remotiores in proximioris defuncti locum subeuntes, ejus dumtaxat portionem habent, quam proximior ille habuisset, si vitam egisset.

jure proprio vocati admittantur: in stirpes autem quando omnes, aut aliqui eorum per *repraesentationem* succedant (1).

§. II. *De ascendentium successione*

Si liberi ante parentes, turbato mortalitatis ordine, praerepti fuerint, deficientibus quoque germanis, eorumque descendentibus, ut eadem naturalis pietas suasit, luctuosam ipsorum hereditatem parentibus deferri cautum art. 668: hisque deficientibus, proximioribus ascendentibus tum paternae, cum maternae lineae aequis partibus illa defertur: art. 669.

Ascendentes vero in filiorum successione, si hi absque prole decedant, res a se illis donatas in specie extantes abscisse accipiunt: si vero eae distractae fuerint, pretium, quod forsan debetur: tandem illis potestatem facit lex actionem instituendi, quam donatarius ad res ipsas recuperandas habuisset: art. 670.

Rursus si sorores, aut fratres defuncto forent, eos cum ipsis parentibus, vel his deficientibus, cum ascendente proximiore admitti sancitum art. 671. Inter ascendentes tamen, et germanos *in capita*; et aequis partibus dividitur hereditas: descendentes vero ex ipsis jure repraesentationis *ex stirpibus* succedunt: art. 671 (2).

Sed his omissis ad successionem cognatorum e latere convertamus.

(1) Jure Consuetudinario Neapolitano in successione descendentium olim cautum (*Consuet: si moriatur tit. de suc. ab int.*), quod si aliquis intestatus decederet, relictis filiis, et filiabus, nepotibus, et neptibus ex filio praemortuo, masculi tantum, exclusis foeminis succederent: filii autem, quia proprio jure vocati, succedebant *in capita*, nepotes, neptesve jure raepresentationis *in stirpes*. Successores vero sororibus et amitis secundum *paragium*, et facultates dotem constituere adigebantur; quod si hanc exhibere differrent usque ad annum XVI., tunc feminae virilem portionem, ut masculi capiebant, et *ex cit. Consuet.*, mulier dicebatur *masculiata*. Id autem evenicbat, cum ex gr. frater intra legitimum tempus sororem elocare potuisset, et injuste noluerit: nam si is probaret per se non stetisse, numquam femina succedebat. Vid. Ursill. ad decis. 159. de afflict. Ad rem Marcianus in L. 32. D. de usuris: *Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona, idest si interpellatus opportuno loco non solverit.*

(2) Jure Neapolitano Consuetudinario olim in successione ascendentium Jus Romanum penitus fuit confirmatum. Quamobrem parentes semper excludebant collaterales, non vero fratres, vel sorores defuncti, quia hi cum parentibus concurrebant. *Authent. defuncti C. ad Sctum Tertyll. et Nov. 118.* Quamvis autem ex Consuetudine *si quis, vel si qua tit. de suc. ab intest.* ad successionem vocarentur cum distinctione quod proximiores agnati in bonis paternis, cognati vero in maternis, apud Doctores tamen recepta fuit sententia eam Consuetudinem non valere, si aliquis relicto patre, vel matre decederet: nam eo casu parentes sine ulla distinctione bonorum succedebant.

At vero deficiente patre, vel matre, tunc ex cadem Consuetudine *si quis* vel *si qua* ceteri ascendentes succedebant: ac proinde Avus lineae paternae maternum excludebat in bonis ex ipsa linea materna adquisitis: et ex adverso Avus maternus paternum excludebat in bonis ex linea matris. Napod. ad cit. consuet. de success. ab intest. n. 132.

§. III. *De successione cognatorum e latere*

In tertio heredum ordine sunt defuncti germani. Quamobrem deficientibus liberis, et ascendentibus, ad successionem admittuntur fratres, et sorores, necnon descendentes ex germanis praemortuis: illi vero *in capita*, hi jure repraesentationis *in stirpes* : art. 672.

Tum hisce omnibus non extantibus, hereditas defertur patruis, et amitis, hinc proximiori cognato a latere usque ad XII. gradum in quavis linea : art. 673 (1).

§. IV. *De successionibus extraordinariis*

Filii naturales matri succedunt : patri etiam, si eos rite agnoverit. Ipsis autem, vel eorum descendentibus semissis illius quotae addicitur, quam accepissent, si legitimi forent, quando pater filios, descendentes, vel ascendentes legitimos habeat. In besse autem ejusdem quotae hi succedunt, quando cognati e latere in gradu successorio extent : solidum denique accipiunt, quando isti deficiant: art. 674. Illud quoque animadvertas filiis naturalibus, licet rite agnitis, nullum jus in cognatorum patris, matrisve successione inesse : art. 677.

Quod vero filii naturalis hereditatem spectat, ea matri defertur : patri etiam, si eum agnoverit : art. 680.

Tum filii per rescriptum Principis legitimati, aeque ac naturales hereditati paternae succedunt : art. 682.

Rursus filii adulterini, et incestuosi nihil misere capiunt. Id ita cautum, ut filiorum obitu memoria extingueretur nefariorum amplexuum. Enimvero cum paterni sceleris expertes omnino sint liberi, hinc alimentis illi digni censentur: durissimum sane esset innocentem prolem ad famem, et sitim damnare : art. 678.

Denique si tempore mortis defuncti cognati in gradu successorio desint, Conjux superstes hereditatem obtinet : art. 683. Si vero Conjux etiam deficiat, bona defuncti, tamquam vacantia Fiscus occupat : art. 684.

Sed haec satis: cetera, quae ad hanc rem spectant habebitis in Commentariis Juris Civilis.

(1) Jure Consuetudinario Neapolitano olim in successione intestata collateralium (*Consuet. si quis, vel si qua tit. de succes. ab intest.*) sancitum, quod si aliquis intestatus decederet, filiis legitimis non extantibus, tunc proximiores ex linea paterna in bonis omnibus defuncti succederent, praeterquam in illis, quae defuncto a matre, vel quovis ex linea materna obvenerunt; quae quidem bona proximioribus hujusce lineae addicebantur: unde illud vulgatum *materna cedunt materna, paterna paternis.*

Praeterea ex alia Consuetudine *Sed si moriens eod. tit.* cautum 1. quod jus repraesentationis non solum ad filios fratrum, sed in infinitum extenderetur; quod sane jus placuit S. C. usque ad quartum gradum extendi : de *Franch. decis.* 24. 2. sancitum quod si defuncti fratres, eorumque liberi dessent, tunc admitterentur sorores : illis enim extantibus sive germanis, sive unilateralibus, feminae semper excluderentur : alvero dotem a fratribus vindicare poterant. Videsis *Napodan* : *de hac Consuet.*

CAPUT XII.

De Sepulturis

Q. Quinam est locus sepulturae?

R. Est Ecclesia, Coemeterium, vel alius locus auctoritate Episcopi deputatus ad sepulturam fidelium, sive Ecclesiae sit adnexus, sive ab Ecclesia sit remotus.

Q. Quibus Ecclesiis jus sepulturae competit?

R. Jure communi Ecclesiis Parochialibus, quia sicuti Parochus tenetur sacramenta ministrare, et Parochianis verbi Dei alimoniam praebere vivis, ita et eos mortuos in Ecclesia Parochiali recipere, ut iidem in sinu suae matris quiescant, Clement. *Dudum* de sepult. At ex pontificis privilegio jus sepeliendi fideles fuit postea etiam concessum Religiosis, cit. Clem. *Dudum.*

Q. Quid de Clericis, vel Religiosis, qui inducunt aliquem ad vovendum, vel jurandum, ut apud suam Ecclesiam sepulturam eligat, vel jam electam ulterius non immutet?

R. I. Peccant graviter, quia hoc eis graviter prohibitum est, textu expresso in Cap. *Animarum* 1. de sepult. in VI. II. Incidunt ipso facto in excommunicationem Papae reservatam, Clem. *Cupientes* 3. §. *Sane* de poenis. III. Talis electionis jus nullum est, et corpus defuncti sepeliendum est in ea Ecclesia, in qua aliter seperelitur. IV. Si sepelire praesumpserint, tenentur restituere corpus, si petatur, et omnia emolumenta accepta ratione talis sepulturae, Cap. *Ex parte*, et Cap. *Cum liberum* de sepult. Quod si talem restitutionem petitam negligant, Ecclesia, vel Coemeterium remanet interdictum usquedum non fiet restitutio, cit. Cap. *Animarum* de sepult. in VI.

Nota. Hae supradictae poenae non valent, si simpliciter hortentur per preces, vel suasiones ad eligendam sepulturam, nec porro incurrunt excommunicationem Clerici, vel Religiosi, inducentes aliquem ad eligendam sepulturam in Ecclesia aliena, sed requiritur ut inducant ad eligendam sepulturam in propria Ecclesia ad se pertinente, cit. Cap. *Animarum.* Adhaec laici numquam incurrunt in dictam excommunicationem, quamvis voto, vel juramento inducerent aliquem ad sepulturam eligendam, cit. Cap. *Animarum*, et cit. Clement. *Cupientes.*

Q. Quinam possunt eligere sepulturam?

R. Omnes sive masculi, sive feminae, dummodo puberes sint, et liberum habeant arbitrium, etiamsi sint filiifamil. sine consensu patris, Cap. 1. de sepult., et Cap. *Licet* eod. tit. in VI.

Q. Quinam arcendi sunt ab Ecclesiastica sepultura?

R. Plures, et I. Omnes non baptizati, puta Judaei, Turcae etc. Cap. *Ecclesiam* 26, et Cap. 27. dist. 1. de consecrat. II. Haeretici, eorumque receptatores, defensores, cit. Cap. *Sicut*, et Cap. *Excommunicamus* de haeret., et Cap. *Quicumque* eod. tit. in VI., etiamsi post mortem cognita sit eorum haeresis, arg. Cap. *Sane* 6. caus. 24. q. 2.

III. Arcentur ab ecclesiastica sepultura, qui in notoria excommunicatione, vel interdicto decesserint, Cap. *Sacris* 12. de sepult., nisi dederint si-

gna poenitentiae, vel illi, qui decesserint in peccato mortali, Cap. *Statuimus* 2. de maledic.

IV. Qui seipsum voluntarie occidit, ira, desperatione, vel alia simili caussa, Cap. *Placuit* caus. 25. q. 5. Quod si dubitetur voluntarie, an casu, an a se, an ab aliis sit occisus, non est ecclesiastica sepultura privandus, quia in dubio delictum non praesumitur, sed est probandum.

V. Qui semel in anno confiteri, vel in Paschate eucharistiam sumere notorie praetermiserit ex mera sui negligentia, Cap. *Omnis utriusque sexus* 12. de poenit., et remis.

VI. Usurarius notorius nisi restituerit, vel idoneam dederit cautionem de restituendo, Cap. *Quia* 4. de usur, et Cap. *Quanquam* eod. tit. in VI. Item manifesti raptores, et Ecclesiarum violatores Cap. *Super eo* 2. de rapt.

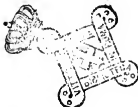
VII. Qui decessit in torneamentis, vel in duello, Cap. *Felicis* 1., et Cap. *Ad audientiam* 2. de torneam. (1).

Nota. Si unus ex his in loco sacro sepeliatur, exhumandus est, si fieri possit, Cap. *Sacris* 12. de sepult., at sepeliens graviter peccat, et Ecclesia, si in ea sepultus sit excommunicatus vitandus, vel infidelis, remanet polluta, cit. Cap. *Sacris*, et Cap. *Consuluisti* 7. de consecrat.

Q. Num peccat, qui negligit sepelire mortuum?

R. Maxime, quia urget charitatis praeceptum ad eum sepeliendum in loco sacro, quando alius non adsit. Et e contrario graviter peccat, et incidit in excommunicationem Ordinario reservatam ex Clement. *Eos qui* de sepult. ille, qui sepelit corpora defunctorum tempore interdicti extra casus concessos, vel nominatim interdictos, aut excommunicatos vitandos, aut usurarios manifestos scienter in loco.

(1) Videsis nostras additiones ad Cap. VI. de homicidio tom. II. pag. 61

INDEX

TRACTATUUM CAPITUM ET ADDITIONUM

QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

TRACTATUS X.

De Beneficiis, et Jurepatronatus

ADDITAMENTA

TRACTATUS XI.

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

ADDITAMENTA EX S. LIGORIO

DE CONTRACTIBUS GRATUITIS

APPENDIX

Recentiora S. Poenitentiariae, et S. Congregationis Inquisitionis Responsa

ADDITAMENTA

ADDITAMENTA